

**А. Ҳамидова, Д. Назаров,
Ш. Бобоева, Э. Ҷонмирозев**

МАТЕМАТИКА

**Китоби дарсӣ барои синфи 4-уми
муассисаҳои таҳсилоти умумӣ**

Нашри сеюм

**Вазорати маориф ва илми
Ҷумҳурии Тоҷикистон
тасдиқ кардааст**

**ДУШАНБЕ
МАОРИФ
2019**

УДК 373. 167. 1 (072)
ББК 22.1я72 + 74.262
Н-74

Н-74. Ҳамидова А., Назаров Д., Бобоева Ш., Ҷонмирзоев Э.
Математика. Китоби дарсӣ барои синфи 4-ум. Душанбе, Маориф,
2019. 280 саҳ.

Ҷадвали истифодаи китоб

№	Ному насаби хонанда	Синф	Соли таҳсил	Ҳолати китоб (баҳои китобдор)	
				Аввали сол	Охири сол
1					
2					
3					
4					
5					

САРСУХАН

Хонандаи азиз! Ту имсол омӯзиши математикаро идома медиҳӣ. Дар баробари шиносӣ бо мафҳум ва истилоҳоти нав дониши дар синфҳои 1-3 андӯхтаатро пурратар месозӣ. Дар ин кори масъулиятнок ин китоби дарсӣ то қадре ба ту кумак мерасонад.

Ҳангоми истифодаи китоб, пеш аз ҳама, ба аломатҳои ёрирасони он аҳамият диҳед. Аломатҳои ёрирасон ба шумо ҳамчун роҳнамо хизмат мекунад. Ҳар як бахш ва фаъолиятҳо бо аломатҳои ёрирасони махсус ишора шудааст. Аз саҳифаи 4-уми китоб ба аломатҳои ёрирасон ва мазмуни онҳо бодикқат шинос шавед. Зеро ҳангоми кор бо китоб шумо аз онҳо истифода мебаред.

Математика дар пайдоиш ва инкишофи фаъолияти пайдарҳамии хонандагон нақши назаррас мебозад.

Ҳар як мавзӯи китоб аз бахшҳои назариявӣ, амалӣ ва масъалаҳои гуногун тартиб дода шудааст. Омӯзгор метавонад дараҷаи тайёрии синфро ба эътибор гирифта, супоришҳоро иҷро намояд.

Дар охири ҳар як боб бо мақсади санҷидан, пурра намудан ва ба система даровардани донишҳо бахшҳои «**Ҳудро санҷед!**» ва «**Супоришҳои тестӣ**» оварда шудааст, ки мафҳумҳои асосии бобро дар бар мегиранд.

Дар бахшҳои «**Ҳудро санҷед!**» ва «**Супоришҳои тестӣ**» шумо бо саволу супоришҳо кор карда, дониши андӯхтаи худро оид ба мавзӯё месанҷед ва мефаҳмед, ки то чӣ андоза бобро азхуд кардаед. Ҳангоми иҷрои тестҳо дар китоб хат нақашед. Ҷавобҳоро дар дафтаратон қайд кунед.

Ба бахшҳои «**Ҳудро санҷед!**» ва «**Супоришҳои тестӣ**» дар охири ҳар боб як дарс ҷудо шудааст.

Падару модарон низ метавонанд донишу маҳорати фарзанди худро аз рӯи бахшҳои дар охири ҳар як боб овардашуда санҷанд ва назорат кунанд.

Дар охири китоб такрор, маълумотнома, бозиҳои математикӣ, маълумоти мухтасари таърихӣ, ҷавобҳои мисолу масъалаҳо ва калиди тестҳо ҷойгир шудаанд.

БАРОИ АЗХУД КАРДАНИ ДОНИШҲОИ НАВ БА ШУМО БАРОР МЕХОҶЕМ!

Муаллифон

АЛОМАТҶОИ ЁРИРАСОН:

– Оғози дарс

– Ба хотир гиред

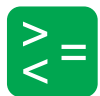
– Кори дунафарӣ

– Кор дар гурӯҳҳо

– Кори эҷодӣ

– Муқоиса кунед

– Кор бо калкулятор

– Дарс

– Диктанти математикӣ

– Кори амалӣ

– Кори мустақилона

– Шинос шавед

– Чистон, муаммо....

– Бозии «Кӣ зудтар?»

– Супориши мушкил

– Вазифаи хонагӣ

Боби 1. МУСТАҲКАМКУНИИ МАВОДДИ СИНФИ 3

Дарси 1

ХОНДАН ВА НАВИШТАНИ АДАДҶО ДАР ДОИРАИ 100000

1. Ададҳои хурдтарини серақама, чоррақама, панҷрақама ва шашрақамаро нависед.

2. Ададҳоро хонед ва ба разрядҳо ҷудо кунед:
346, 3461, 34615, 346157, 999, 9999, 99999,
999999, 777, 7777, 77777, 777777.

3. Ҳисоб кунед:

$2950 + 7500$	$3483 + 4317$	$8174 + 4126$
$6900 - 5209$	$7870 - 1623$	$9899 - 3995$

4. Ҷадвалро пур кунед:

Ададҳо	Сад-ҳазорӣ	Даҳ-ҳазорӣ	Ҳазорӣ	Садӣ	Даҳӣ	Воҳид
998						
9406			9	4	0	6
19302						
134562						

5. Дар байни ададҳои 950 ва 960; 4205 ва 4210 кадом ададҳо ҷойгиранд?

6. Адади шашрақамаи 342561-ро дар дафтар нависед. Дар зери даҳӣ ва ҳазорӣ хат кашед. Муайян кунед, ки аз рост ба чап ин рақамҳо дар ҷойи чандум меистанд? Рақамҳои чорум ва шашум аз рост ба чап кадом разрядҳоро ташкил медиҳанд?

7. Ададҳоро хонед:
54 378, 69 309, 88 735, 90 001, 99 005, 99 099.

8. Ҳисоб кунед:
$35\ 827 + 26\ 301$	$42\ 738 - 15\ 904$
$42\ 729 + 39\ 661$	$54\ 901 - 27\ 602$
$63\ 804 + 36\ 005$	$98\ 107 - 56\ 327$

9. Натиҷаи мисолҳои 8-ро бо калкулятор санҷед.

Дарси 2

ҶАМЪ ВА ТАРҶ ДАР ДОИРАИ 100000

10. Ададҳо ба намуди суммаи разрядӣ оварда шудаанд.
Натиҷаҳои ҷамъҳоро ёбед ва онҳоро нависед:
- $7000 + 800 + 40 + 9 =$
 $20000 + 5000 + 600 + 30 + 2 =$
 $100000 + 80000 + 3000 + 400 + 50 + 1 =$
Намуна: $500000 + 40000 + 2000 + 600 + 70 + 6 = 542676$

11. Ҳисоб кунед:
$21489 + 121$	$31720 - 21\ 100$	$16121 + 52622$
$42707 + 3280$	$16720 - 2210$	$28324 - 21244$
$43245 + 21000$	$65890 - 37\ 906$	$13253 + 33343$

12. Ададҳоро аз рӯи намуна ба суммаи ҳазорӣ, садӣ, даҳӣ, воҳид иваз намоед ва нависед:
- 1349, 2477, 4656, 36724.
- Намуна:** $42412 = 40000 + 2000 + 400 + 10 + 2$

13. Дӯзандаҳо тобистон барои мактаббачагони хурдсоли як мактаб 148-то шим ва ҳамин қадар костюм, 148-то куртаи сафед дӯхтанд. Дӯзандаҳо ҳамагӣ чандто либос дӯхтанд?

14. Амалҳоро иҷро кунед:
$(41284 + 13223) - 22904$	$21000 - (3000 + 5050)$
$46205 + (21085 - 12307)$	$(16500 - 14150) + 17200$

15. Дар нури ададӣ ададҳои 1, 2, 3, 4, 5-ро қайд кунед.

16. Дар соли нави таҳсил ба мактаб-интернат 225-то китоби забони модарӣ, 127-то зиёдтар китоби математика ва назар ба математика 54-то камтар китоби забони русӣ оварданд. Мактаб-интернат ҳамагӣ чандто китоб гирифтааст?

17. Зери ҳам навишта, ҳисоб кунед:

$$2131 + 3028$$

$$22464 + 38262$$

$$32763 + 46378$$

$$6247 - 2351$$

$$80074 - 19854$$

$$66666 - 33333$$

Дарси 3

ЗАРБ ВА ТАҚСИМИ ҒАЙРИҚАДВАЛӢ

18. Тарзи ҳисоббарориро шарҳ дода, ҳисоб кунед:

Намуна:

$$\begin{array}{r} 14 \\ \times 3 \\ \hline 42 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 140 \\ \times 30 \\ \hline 4200 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 24 \\ \times 4 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 240 \\ \times 40 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 135 \\ \times 5 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 135 \\ \times 50 \\ \hline \end{array}$$

19. Тарзи ҳисоббарориро шарҳ дода, ҳисоб намоед:

$$\begin{array}{r} 54 \overline{) 3} \\ \underline{3} \\ 24 \\ \underline{24} \\ 0 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 90 \overline{) 15} \\ \underline{90} \\ 0 \end{array}$$

$$78 \overline{) 6}$$

$$84 \overline{) 7}$$

$$105 \overline{) 3}$$

Натиҷаро бо калкулятор санҷед.

20. Ададҳоро муқоиса кунед:

$$73286 \dots 28546$$

$$93543 \dots 93544$$

$$834773 \dots 837834$$

21. Дар чор қуттии якхела 80 кг ангур буд. Барои ҷойгир кардани 160 кг ангур чандто ҳамин хел қуттӣ даркор мешавад? Масъалаи баръакс тартиб дода, онро ҳал кунед.

22. Амалҳоро иҷро кунед:

$$280 : 4 \cdot 3$$

$$50 \cdot 7 : 5$$

$$120 \cdot 4 - 240$$

$$(210 + 30) : 4$$

$$810 : 9 \cdot 6$$

$$70 \cdot 8 : 7$$

$$420 - 80 \cdot 4$$

$$(180 - 60) \cdot 3$$

23. Барои парандаҳо донхӯраки росткунҷашакл сохтанд, ки дарозиаш 60 см, бараш 10 см аст. Периметри ин донхӯракро ёбед.

К.э

24. Якчанд адади дурақамаро нависед, ки онҳо ба 4 бебақия тақсим шаванд. Якчанд адади дурақамаро нависед, ки онҳо ба 4 бобақия тақсим шаванд.

Намуна: $36 : 4 = 9$ $39 : 4 = 9$ (б.3)

25. Ҳосили зарби ададҳои 642 ва 7 ба 4494 баробар аст. Ин ифодаро дар сутун навишта, дурустии онро санҷед. Ҳосили зарби ададҳои 642 ва 70-ро ёбед ва онро бо натиҷаи супориши боло муқоиса кунед.

26. Ҳисоб кунед:

$96 : 8$	$98 \cdot 7$	$744 : 6$	$978 : 6$
$96 \cdot 8$	$98 : 7$	$744 \cdot 6$	$978 \cdot 6$
$230 \cdot 3$	$360 : 2$	$320 \cdot 3$	$440 : 4$
$240 \cdot 4$	$660 : 3$	$170 \cdot 5$	$880 : 4$

27. Бо калкулятор ҳисоб кунед:

$88 : 8$	$84 : 4$	$455 : 5$	$560 : 5$
$72 \cdot 9$	$85 \cdot 6$	$370 \cdot 8$	$640 \cdot 9$

Дарси 4

ИФОДА КАРДАНИ БУЗУРГИҶО

28. Барои бо 6 литр шир пухтани ширбиринҷ 800 грамм биринҷ ва 300 грамм шакар лозим аст. Барои пухтани ширбиринҷ чӣ қадар шакару биринҷ сарф шуд? Инро бо килограмм ва грамм ифода кунед.

29. Ифода кунед:

Бо метр:

$100 \text{ см} = \dots \text{ м}$
 $200 \text{ см} = \dots \text{ м}$
 $600 \text{ см} = \dots \text{ м}$

Бо детсиметр:

$300 \text{ см} = \dots \text{ дм}$
 $400 \text{ см} = \dots \text{ дм}$
 $500 \text{ см} = \dots \text{ дм}$

30. Компонентҳои амалҳоро номбар карда ҳисоб кунед:
$1243 + 6806$	$38147 - 1581$	$54199 + 4546$
$1179 + 7303$	$46509 - 2713$	$61437 + 1359$
$2701 - 1629$	$37154 - 3654$	$28974 + 7432$

31. Ҳисоб кунед:
$160 \cdot 4$	$340 \cdot 2$	$468 : 2$	$605 : 5$
$170 \cdot 5$	$324 \cdot 2$	$672 : 3$	$810 : 9$

32. Бо рақамҳо нависед: чорсаду чилу чор, шашсаду се, шашсаду наваду шаш ҳазору ҳафт, ҳашт миллиону яксаду ду, ҳаштсаду ҳафтоду ду миллиону сездар ҳазору бисту як, як миллиону як ҳазору як.

33. Квадрате тасвир кунед, ки периметраш 20 сантиметр бошад. Тарафи квадратро ёбед. Онро бо миллиметр ифода кунед.

34. То 20 килограмм пурра кунед:

20 кг	1350 г	900 г	1907 г	1800 г	700 г
					19300 г

35. Ҳисоб кунед:
$99 : 33$	$72 : 36$	$120 \cdot 40$	$252 : 3$
$42 : 21$	$64 : 32$	$180 \cdot 30$	$426 : 6$

36. Ифода кунед:
40 см = ... дм	50 мм = ... см	250 кг = ... г
60 см = ... дм	70 мм = ... см	300 кг = ... г

37. Ду кас ба буридани чӯб машғуланд. Онҳо чӯбро дар муддати 8 дақиқа мебуранд. Барои ба 4 қисм ҷудо кардани чӯб чанд дақиқа вақт лозим аст?

38. **Шифоҳӣ:** Муқоиса кунед:

$$589 + 0 \dots 589 + 78$$

$$132 - 68 \dots 145 - 68$$

$$67 - 0 \dots 67 - 67$$

$$437 - 37 \dots 337 - 37$$

$$(468 + 130) + 202 \dots 130 + (468 + 202)$$

$$900 - (89 + 11) \dots 900 - 89 - 11$$

39. а) Ба ҷойи ситорачаҳо ададҳои мувофиқ гузоред, то ки баробарии дуруст ҳосил шавад.

$$\begin{array}{r} *4* \\ - *6 \\ \hline 203 \end{array}$$

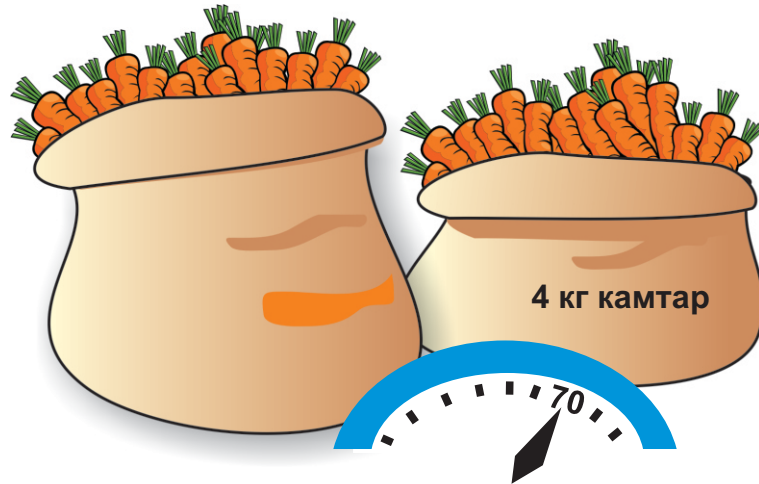
$$\begin{array}{r} 3** \\ + 42 \\ \hline 371 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} *63 \\ - ** \\ \hline 390 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 4*2 \\ + *4* \\ \hline 607 \end{array}$$

б) Чанд адади дурақамадор ба нуҳ бебақия тақсим мешаванд?

40. а) Дар ду халта 70 килограмм сабзӣ буд. Дар як халта назар ба дигараш 4 килограмм камтар сабзӣ буд. Дар ҳар як халта чанд килограмм сабзӣ буд?

б) Амалҳоро иҷро кунед:

$$51809 + 721 - 714$$

$$20022 - 632 + 548$$

41. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$6230 - x = 427$$

$$26 \cdot x = 52$$

$$99 : x = 9$$

42. Қимати ҷуфти ифодаҳоро муқоиса намуда, аз онҳо нобаробарӣ ва баробарӣ нависед:

$$130 \cdot 5$$

$$20 \cdot 8$$

$$120 : 3$$

$$400 - 100$$

$$130 \cdot 6$$

$$8 \cdot 20$$

$$120 : 4$$

$$400 - 200$$

Намуна:

$$80 \cdot 2$$

$$80 \cdot 2 < 80 \cdot 3$$

$$80 \cdot 3$$

$$160 < 240$$

Дар ифодаи тарафи чап ($80 \cdot 2$) адади 80 ду маротиба, дар ифодаи тарафи рост ($80 \cdot 3$) адади 80 се маротиба зиёд карда шудааст. Яъне, дар ҳар ду ифода ҳамзарбҳои якҷоя бетағйир буда, ҳамзарбҳои дуюм нобаробарии $2 < 3$ -ро қонеъ менамоянд. Бинобар ин дар байни ифодаҳо аломати хурд гузошта, нобаробарӣ ҳосил кардем.

43. Ҳисоб кунед:

$$(269 + 576) + 24$$

$$374 - (274 + 99)$$

$$(93 \cdot 5) \cdot 2$$

$$438 + 276 + 39$$

$$(895 + 49) - 894$$

$$(20 \cdot 8) \cdot (5 \cdot 7)$$

44. Ҳисоб кунед:

$$246 \cdot 3$$

$$149 \cdot 5$$

$$844 : 4$$

$$612 : 3$$

$$378 \cdot 2$$

$$232 \cdot 4$$

$$741 : 3$$

$$912 : 6$$

45. Муқоиса кунед:

$$1 \text{ м} \dots 95 \text{ см}$$

$$1 \text{ км} \dots 1000 \text{ м}$$

$$1 \text{ см} \dots 15 \text{ мм}$$

$$10 \text{ м} \dots 100 \text{ дм}$$

$$100 \text{ м} \dots 100 \text{ дм}$$

$$50 \text{ см} \dots 500 \text{ мм}$$

46. Дар Панҷакент як анбори ғалла ёфт шуд, ки ба соли 722 тааллуқ дорад. Анбори ғалла аз ду тараф бо деворҳои хишти маҳкам карда шудааст. Дар ду қабати он 15–16 тонна ғалларо нигоҳ доштан мумкин буд. Дар ин анборҳо ғалларо то баҳори оянда нигоҳ медошанд. Гӯед, ки соли 722 ба асри чандум мувофиқ меояд.

Дарси 6

47. Рақамҳои 2, 3, 4, 7, 8-ро истифода бурда, 4-то адади панҷ-рақам нависед ва онҳоро хонед. Ҳар кадоми онҳо чанд даҳазорӣ, ҳазорӣ, садӣ, даҳӣ, воҳид доранд?

К.э

48. Дар синфҳои якум 102 хонанда, дар синфҳои дуум 14 нафар зиёдтар хонанда ҳаст. Дар синфҳои якум ва дуум ҳамагӣ чанд хонанда ҳаст?

К.м

49. Ҳисоб кунед:

$$4185 + 3236$$

$$35398 - 6179$$

$$39 \cdot 45$$

$$196 : 14$$

$$6341 - 3284$$

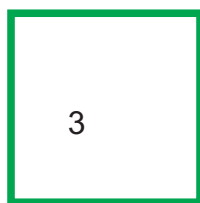
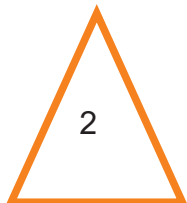
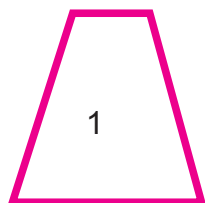
$$44537 + 9294$$

$$71 \cdot 41$$

$$225 : 15$$

50. Ин фигураҳо чӣ ном доранд?

5

6

7

8

Хосиятҳои чоркунча, секунҷа, квадрат ва росткунҷаро номбар кунед.

51. **Шифоҳӣ:** Воҳидҳои ченакҳои вақтро номбар кунед. 1 соат чанд дақиқа аст? 10 соат чанд дақиқа мешавад? 1 сол чанд рӯз аст? 2 сол чанд рӯз мешавад? 2 шабонарӯз чанд соат аст? 5 шабонарӯз-чӣ?

52. Дурустии нобаробариҳо ва баробариҳоро санҷед:

$$24 \cdot 2 < 24 \cdot 3$$

$$250 - 50 > 250 - 60$$

$$50 \cdot 3 = 75 \cdot 2$$

$$55 : 5 > 55 : 11$$

$$381 + 19 < 381 + 20$$

$$400 \cdot 2 = 400 + 400$$

Намуна: Ҳосили зарби ададҳои 24 ва 2 аз ҳосили зарби ададҳои 24 ва 3 хурд аст.

$$24 \cdot 2 < 24 \cdot 3$$

$$48 < 72$$

Боз ин тавр санҷида метавонем: дар ҳар ду тарафи нобаробарӣ ҳамзарби якум якхела буда, дар тарафи рост ҳамзарби дуюм якто зиёд аст. Бинобар ин қимати ифодаи тарафи чап аз қимати ифодаи тарафи рост хурд аст.

53. Дар китобхонаи мактаб 142-то китоб буд. Барои таҳсил як синф 28-то, синфи дигар 5-то камтар китоб гирифт. Дар китобхона чандто китоб монд?

54. Ҳисоб кунед:

$1217 + 5144$

$56513 - 41979$

$212 : 4$

$319 \cdot 2$

$5389 - 3378$

$67623 + 14548$

$462 : 3$

$284 \cdot 4$

55. Фил дар як соат то 28 км масофаро тай карда метавонад. Фил дар 2 соат чӣ қадар масофаро тай карда метавонад?

Дарси 7

ИФОДАҲОИ ҲАРФӢ

56. $a + 71$, $63 - a$, $27 \cdot a$, $72 : a$ – ифодаҳои ҳарфии яктағйирёбандадор мебошанд. Ифодаҳоро хонед ва ҳангоми $a = 9$ будан, қимати онҳоро ёбед.

Намуна: Тарзи хондан: $36 : a$ – ҳосили тақсими ададҳои 36 ва a ; 36-ро a маротиба кам кардан; 36 – тақсимшаванда, a – тақсимкунанда.

Тарзи ҳисоббарорӣ: дар ифода қимати $a = 9$ -ро мегузорем:
 $36 : a = 36 : 9 = 4$.

57. Қимати ифодаҳоро ёбед:

$415 + a; \quad \text{ҳангоми } a = 463, \quad a = 816.$

$617 - a; \quad \text{ҳангоми } a = 189, \quad a = 563.$

58. Ҷадвалро пур кунед:

a	40	48	56	64	80
$a : 2$					
$a \cdot 8$					

59. Қимати ифодаҳоро ҳангоми $a = 4$ будан ёбед:

$$a + 30 \qquad a \cdot 108 \qquad 412 : a \qquad 60 - a$$

60. Ҷадвалро пур кунед.

Ҳосили зарби ифодаҳои $2 \cdot n$ ва $2 \cdot n + 1$ -ро ёбед:

n	$2 \cdot n$	$2 \cdot n + 1$
0		
1		
2	4	5
3		
4		
5		

61. Қимати ифодаи $a + 147$ -ро ҳангоми $a = 987$; $a = 2463$; $a = 2005$ будан ёбед.

62. Қимати ифодаи $b - 1820$ -ро ҳангоми $b = 4327$; $b = 5021$; $b = 99873$ будан ёбед.

63. Ҷадвалро пур кунед:

a	25	50	75	90	100
$a + 35$		85			
$a \cdot 15$			1125		
$a - 20$				70	
$a : 5$					20

64. Ҳисоб кунед:

$$3746 + 1642 + 358$$

$$408 : 3$$

$$138 \cdot 4$$

$$5963 - (3235 + 1672)$$

$$490 : 5$$

$$250 \cdot 20$$

65. Муқоиса кунед:

$$35148 \dots 45148$$

$$81413 \dots 81412$$

$$37135 \dots 66135$$

$$90000 \dots 91000$$

66. 1) Ҳосили ҷамъи ададҳои 3459 ва 2451-ро 2356 воҳид кам кунед.

2) Аз адади 643 ҳосили зарби ададҳои 7 ва 12-ро кам кунед.

67. Бо рақамҳо нависед: сесаду панҷ, сесаду панҷоҳ ҳазору се, панҷсад ҳазору нуҳсаду бисту ҳафт, чорсаду чил миллиону чорсаду чор ҳазору нуҳсаду наваду нуҳ, нуҳсаду нуҳ миллиону як ҳазору сиву ҳашт.

68. Дар ҷаҳон зиёда аз 400 зоти сағ ҳаст. Қади баландтарини онҳо 90 см ва хурдтаринашон 20 см аст. Ададҳои 90 см ва 20 см-ро истифода бурда нобаробарӣ нависед.

69. Қимати ифодаи $a + 342$ -ро ҳангоми $a = 903$; $a = 1432$; $a = 2667$ будан ёбед.

Дарси 8

ТАРТИБИ ИҶРОИ АМАЛҲО ДАР ИФОДАҲОИ ҚАВСДОР ВА БЕҚАВС

70. Ҳисоб кунед:

$$3415 - 2006 + 3748$$

$$(450 + 790) + 210$$

$$350 - (170 - 90) + 60$$

$$326 + 216 - 426$$

$$(20 : 5 + 7) \cdot 9$$

$$36 : 4 + (47 - 39) \cdot 5$$

$$140 - (45 - 31) : 7$$

$$(51 - 27 : 3) \cdot 8$$

71. Тартиби иҷрои амалҳоро муайян карда, ҳисоб кунед.

$$450 + 70 \cdot 40 - (320 + 100) : 60$$

- 1.
2. $420 : 60 = 7$
- 3.
- 4.
- 5.

72. Дар як банд 50 китоб ҳаст. Дар сето чунин банд назар ба 2 банд чандто зиёдтар китоб ҳаст?

Д.М

73. Фарқи ададҳои 3459 ва 2451-ро 2356 воҳид зиёд кунед. Аз адади 943 ҳосили зарби ададҳои 8 ва 15-ро кам кунед.

74. Дарозии фарши синф 12 м, бараш 2 маротиба кӯтоҳтар аст. Периметри фарши синфро ёбед. Тарзи тартиб додани масъалаи баръаксро ба хотир оред. Аз рӯи масъалаи додашуда масъалаи баръакс тартиб дода, онро ҳал кунед.

75. Ҳисоб кунед:

$$(128 \cdot 2 + 369 : 9) \cdot 3 \qquad (893 - 487) \cdot 2 + 98$$

$$(900 - 710) \cdot 4 - 430 \qquad 420 + 160 : 2 \cdot 3$$

$$545 - 85 \cdot 4 + 712 \qquad 824 : 4 - (357 - 189)$$

Д.М

76. Агар ададро ду маротиба зиёд намуда, натиҷаро ду маротиба кам кунем, адад тағйир меёбад? Мисол оред.

Намуна: $11 \cdot 2 : 2 = 22 : 2 = 11$

77. Чоряки ададҳои 12, 16, 44-ро ёбед. Аз ҳафт як ҳиссаи адад ба 100 баробар аст. Худи ададро ёбед.

78. Амалҳоро иҷро кунед:

$$(44804 + 22023) - 5387$$

$$85989 - (6179 + 1086)$$

$$(3792 - 2374) + 5402$$

$$1125 \cdot 5 + 1125 : 5$$

$$289 \cdot 42 - 289 \cdot 31$$

$$1200 \cdot 2 - 160 : 40$$

79. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$890 + x = 1000$$

$$7465 - x = 5500$$

$$54 \cdot x = 216$$

$$78 : x = 26$$

ХУДРО САНЧЕД!

Дарси чамъбастӣ ва натиҷагирӣ аз боби якум

1. Мисоле гӯед, ки ҳангоми чамъ он аз садӣ мегузарад.
2. Адади 60-ро бо кадом ададҳо зарб кунем, ки ҳосили зарб 300, 360, 420 мешавад?
3. Ҳисоб кунед:

$100 + 100$	$100 - 100$	$100 \cdot 100$	$100 : 100$	$0 \cdot 100$
$100 + 0$	$0 + 100$	$100 - 0$	$100 \cdot 0$	$100 : 10$
$0 : 100$	$150 : 5$	$150 + 50$	$150 - 50$	$150 \cdot 50$
4. Барои тақдими гулдаста ба 80 хонандаи фаъол чанд гулдастаи 8-дона гул дошта лозим аст?
5. Адади 100-ро 100 маротиба кам карда, баъд онро 100 воҳид зиёд кунем, кадом адад ҳосил мешавад?
6. Аз адади 444 суммаи ададҳои 40 ва 400-ро кам кунед.
7. Ҳосили тақсими ададҳои 100 ва 50-ро 5 воҳид зиёд кунед.
8. Ҳосили тарҳи ададҳои 100 ва 50-ро 5 воҳид зиёд кунед.
9. Барои адади 200-ро ду маротиба зиёд кардан онро ба кадом адад зарб мекунем?
10. Ададҳои калонтарини серақама, чоррақама, панҷрақама ва шашрақамаро номбар кунед.
11. Ададҳои 888, 8888 ва 88888-ро хонед ва ба разрядҳо ҷудо кунед.
12. 300 см, 400 см ва 800 см-ро бо метр ифода кунед.
13. Баробарӣ ва нобаробарӣҳои ададиро фаҳмонед.
14. Бо ифодаҳои ҳарфӣ ва ададӣ яқтоӣ мисол гӯед.
15. Чоряки ададҳои 20, 36, 88-ро ёбед.

СУПОРИШҶОИ ТЕСТӢ

**Арзёбии дониш, малака ва маҳорати хонандагон
пас аз омӯзиши боби якум**

- 1) Фарқро дар математика боз чӣ мегӯянд.
А) хурд   Б) маротиба кам   В) тарҳ
- 2) Ҳаммаънои мусбатро ёбед.
А) фарқ   Б) ҷамъ   В) калон
- 3) Чор маротиба ками 20-ро ёбед.
А) 60   Б) 80   В) 5
- 4) Адади 666 аз адади 6 чанд маротиба калон аст?
А) 100 маротиба   Б) 111 маротиба   В) 101 маротиба
- 5) Адади 60 аз адади 6000 чанд маротиба хурд аст?
А) 10 маротиба   Б) 101 маротиба   В) 100 маротиба
- 6) Кадоме аз ин сутуни мисолҳо хатогӣ дорад?
А) $642 + 741 = 1383$ Б) $540 - 120 = 410$ В) $49 : 7 + 43 = 50$
А) $321 + 603 = 924$ Б) $990 - 880 = 110$ В) $81 : 9 \cdot 9 = 81$
А) $404 + 222 = 626$ Б) $880 + 120 = 920$ В) $29 + 9 - 8 = 30$
- 7) Кадоме аз ин ададҳо ба суммаи разрядӣ дуруст ҷудо карда шудааст?
А) $4326 = 4000 + 300 + 20 + 6$ Б) $2341 = 2000 + 400 + 30 + 1$
В) $1649 = 1000 + 600 + 49 + 9$
- 8) Ҳосили тақсими ададҳои 840 ва 20 ба чанд баробар аст?
А) 42   Б) 62   В) 22   Г) 20
- 9) Адади 49-ро 7 маротиба зиёд карданд. Кадом адад ҳосил шуд?
А) 363   Б) 263   В) 343   Г) 334
- 10) Тартиби иҷрои амалҳо дар кадоме аз ин ифодаҳо дуруст нишон дода шудааст?

А) $43409 \overset{1}{+} 66 \overset{2}{:} 33 \overset{3}{-} 444$ Б) $45 \overset{1}{\cdot} 5 \overset{3}{+} 840 \overset{2}{-} 339$
В) $39 \overset{1}{-} 10 \overset{3}{+} 200 \overset{2}{:} 20 \overset{4}{-} 8$
- 11) Амали дуруст иҷро карда шударо нишон диҳед.
А) $67943 + 22136 = 88888$ В) $67943 + 22136 = 90079$
Б) $67943 + 22136 = 88999$ Г) $67943 + 22136 = 89979$
- 12) Китоб 248 саҳифа дорад. Саодат 179 саҳифаи онро хонд. Ҷ чанд саҳифаи дигар бояд хонад?
А) 71   Б) 69   В) 79
- 13) Адади 2002-ро ба 200 тақсим кунед.
А) 10 (6.2)   Б) 1 (6.2)   В) 18 (6.2)   Г) 8 (6.2)

Боби 2. МИЛЛИОН. НУМЕРАТСИЯ.

Дарси 10 ХОНДАН ВА НАВИШТАНИ АДАДҲО ДАР ДОИРАИ 1000000

100 000 – сад ҳазор	600 000 – шашсад ҳазор
200 000 – дусад ҳазор	700 000 – ҳафтсад ҳазор
300 000 – сесад ҳазор	800 000 – ҳаштсад ҳазор
400 000 – чорсад ҳазор	900 000 – нуҳсад ҳазор
500 000 – панҷсад ҳазор	1 000 000 – як миллион

200 000 – 200-то ҳазорӣ,
2 000-то садӣ ва 200 000-то воҳид дорад.

80. Ададҳоро хонед:

9, 99, 999, 9 999, 99 999, 999 999;

Пас аз адади 999 999 кадом адад меояд?

Ададе, ки пас аз адади 999 999 меояд як миллион ном дорад ва чунин навишта мешавад: 1 000 000.

1 000 000 – як миллион, адади ҳафтрақама буда, пас аз як шаш сифр дорад.

1 000 000 аз 1 000-то ҳазорӣ, 10 000-то садӣ ва 1 000 000-то воҳид иборат аст.

81. Ададҳоро хонед:

1 110, 2 212, 35 724, 86 675, 154 708, 997 648, 999 999.

Барои дуруст хондани ададҳо онҳоро ба разрядҳои воҳидӣ, даҳӣ, садӣ, ҳазорӣ ва ғайра ҷудо кардан лозим аст. Ададро ба разрядҳо аз тарафи рост сар карда ҷудо менамоем.

Намуна: 1476 – 6 воҳид, 7 даҳӣ, 4 садӣ, 1 ҳазорӣ; 23915 – 5 воҳид, 1 даҳӣ, 9 садӣ, 3 ҳазорӣ, 2 даҳҳазорӣ дорад.

Мехонем: Бисту се ҳазору нуҳсаду понздаҳ. Ин адади панҷрақама аст.

Мехонем: 100 000 – сад ҳазор, 100 000 адади шашрақама аст.

Д.М

82. Бо рақамҳо нависед: як ҳазору ду, як ҳазору дусаду даҳ, як миллион, як миллиону як ҳазору сад, ду ҳазору се, сад ҳазору шасту ду, панҷоҳу ҳашт ҳазору дусаду чордаҳ, ду миллиону як.

> =
<

83. Муқрисиа кунед:

6783 ... 6789	3 м 32 см ... 3 м 3 дм
5436 ... 5436	6 км 40 м ... 6400 м
7312 ... 8129	7495 м ... 7 км 500 м
3200 г ... 3 кг 210 г	25 т 615 кг ... 25 т 598 кг
2 т 6 с ... 2600 кг	100 т 217 кг ... 99 т 217 кг

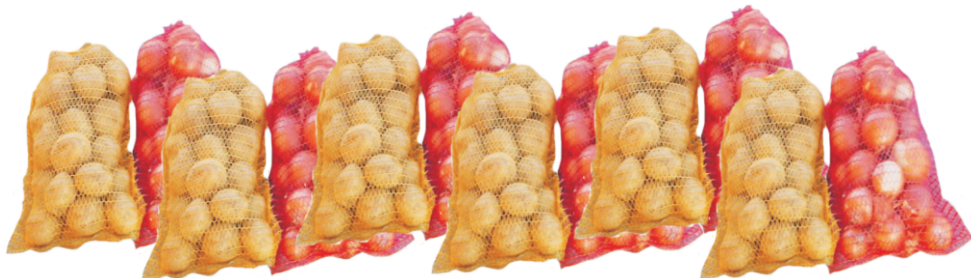

84. Муодилаҳоро ҳал намоед:

$x : 72 = 8$ $484 : x = 4$ $705 - x = 69$ $x \cdot 3 = 612$

85. Ба дуқони сабзавот 32 халта картошка ва ду маротиба камтар пиёз оварданд. То бегоҳӣ чоряки ин сабзавот фурӯхта шуд. Дар дуқон чандхалта сабзавот монд?

86. Ҳисоб кунед:

$24000 + 26000$	$90500 - 40000$	$150 \cdot 3 : 9$
$500000 - 260000$	$50000 + 40000$	$270 : 9 \cdot 8$

87. Сетогӣ адади серақама, чоррақама, панҷрақама, шашрақама ва ҳафтрақама нависед.

88. Тақсими бақиядорро иҷро кунед:

$52 : 7$	$65 : 8$	$73 : 9$	$86 : 8$
----------	----------	----------	----------

Дарси 11

89. Ҷадвалро пур кунед. Рақамҳоро мувофиқи синфҳо ва разрядҳо дар ҷадвал нависед ва хонед. Дар кадом ададҳо на ҳамаи разрядҳо хонда мешаванд ва барои чӣ? 264980600, 764832005, 65439004, 654000823, 769543981.

Синфи 3 синфи миллионҳо			Синфи 2 синфи ҳазорҳо			Синфи 1 синфи воҳидҳо		
Разрядҳо (миллион)			Разрядҳо (ҳазорӣ)			Разрядҳо (садӣ)		

90. Дарозии нақби «Шаҳристон» 5253 метр мебошад. Дарозии нақбҳои «Хатлон» ва «Озодӣ» якҷоя 6673 метр аст. Агар дарозии нақби «Хатлон» 4450 метр бошад, дарозии нақби «Озодӣ»-ро ёбед ва дарозии нақбҳоро дар дилхоҳ диаграмма тасвир кунед.

91. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{lll}
 90 : (9 \cdot 10) \cdot 264 & 72 : 6 + (9675 - 459) & 452 - 63 + 783 \\
 900 - (45 + 153) & 700 + 938 : 7 \cdot 4 & 435 : 5 + 361 \cdot 3
 \end{array}$$

92. Ба суммаи ҷамъшавандаҳои разрядӣ нависед:

$$6743954, \quad 687342, \quad 354008, \quad 645802, \quad 35476568$$

93. Дарозии тарафҳои секунҷаи баробарпахлу 5см, дарозии тарафи сеюми он назар ба тарафи якуму дуюм бсм кӯтоҳтар аст. Периметри секунҷаро ёбед.

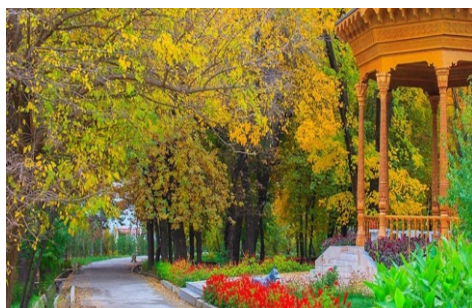
К.М

94. То 1 миллион пурра кунед:

1000000	769435	999999	826480	197584
		1		

?!

95. Рӯзи чумъа барои тамошо ва истироҳат ба боғи Ирам 627 нафар одамон омада буданд. Рӯзи шанбе назар ба рӯзи чумъа 2 маротиба зиёдтар одам омад. Рӯзи якшанбе назар ба ду рӯзи гузашта 200 нафар зиёдтар одамон омаданд. Дар се рӯз чанд нафар одамон боғи Ирамро тамошо карданд.

96. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{l} 4496 : 562 \\ 2382 : 397 \end{array}$$

$$\begin{array}{l} 213664 : 352 \\ 261960 : 740 \end{array}$$

$$\begin{array}{l} 105754 : 253 \\ 149450 : 490 \end{array}$$

97. Муқоиса кунед:

$$231650 \dots 232650$$

$$4352769 \dots 659853$$

$$25487 \cdot 2 \dots 25487 \cdot 3$$

$$96743 \cdot 1 \dots 96743 : 1$$

$$475825 \dots 4750825$$

$$867435 \dots 8670435$$

ВОҲИДҶО, СИНФИ ҲАЗОРИҶО ВА РАЗРЯДИ ҲАЗОРИҶО

Ададҳои бисёррақам ба синфҳо ва разрядҳо ҷудо карда мешаванд. Ин хондани ададҳои калон – чоррақам, панҷрақам, шашрақам, ҳафтрақам ва ғайраро осон менамояд. Ҳар як синф аз се разряд иборат аст. Синфи якум синфи воҳидҳо (якиҳо) буда, аз разрядҳои воҳид, даҳӣ, садӣ, синфи дуюм синфи ҳазориҳо буда, аз разрядҳои якҳазорӣ, даҳҳазорӣ, садҳазориҳо иборат аст. Воҳидҳо аз рост дар ҷойи якум, даҳӣҳо аз рост дар ҷойи дуюм, садӣҳо аз рост дар ҷойи сеюм, ҳазорӣ дар ҷойи чорум, даҳҳазорӣ дар ҷойи панҷум, садҳазорӣ дар ҷойи шашум навишта мешаванд. Синфи сеюм синфи миллионҳо буда, аз разрядҳои як миллион, даҳ миллион ва сад миллионҳо иборат аст. Дар ҷадвал синфҳои ҳазорӣ ва воҳид оварда шуда, синфи миллионҳо оварда намешавад.

98. Ҷадвали синфҳои якум ва дуюм.

Синфи ҳазорӣ			Синфи воҳид		
Разряди садӣ	Разряди даҳӣ	Разряди воҳид	Разряди садӣ	Разряди даҳӣ	Разряди воҳид
1	2	3	4	5	6

Адади дохили ҷадвалро ба разрядҳо ҷудо карда хонед.

К.М

99. Ҷадвалро пур кунед:

999999	800999	900000	990000	999000	999900	999998
	199000					

100. Хонед ва ба синфҳо ҷудо кунед:
2222, 303412, 321432, 401002, 444444.

Дар ададҳои 2222 ва 444444 рақамҳо якхелаанд, вале вақти хондан ҳар яки онҳо мавқеи (ҷойи) худро дорад.

Масалан, рақами 2 аз рост воҳид, аз чап ҳазориро мефаҳмонад.

101. Аз намуна истифода бурда, ададҳоро бо сумма иваз намоед:
204100 = 200000 + 4000 + 100

$$10500 = \boxed{} + 500$$

$$1320 = \boxed{1000} + \boxed{} + \boxed{}$$

$$250110 = \boxed{} + \boxed{} + \boxed{100} + \boxed{}$$

$$4356 = 4000 + 300 + 50 + 6$$

$$8197 = \boxed{} + \boxed{} + \boxed{} + \boxed{}$$

$$32953 = \boxed{} + \boxed{} + \boxed{} + \boxed{} + \boxed{}$$

$$731884 = \boxed{} + \boxed{} + \boxed{} + \boxed{} + \boxed{} + \boxed{}$$

102. Фабрикаи дӯзандагӣ дар як рӯз 125-то либоси бачагона дӯхт. Фабрикаи дӯзандагӣ дар 6 рӯз чандто ҳамин хел либос тайёр карда метавонад?

103. Дутой адади чоррақам, панчрақам ва шашрақам нависед. Онҳоро ба разрядҳо ҷудо намоед.

104. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x + 27020 = 90401$$

$$118 : x = 2$$

$$24457 - x = 11432$$

$$20 \cdot x = 400$$

105. Ададҳоро хонед ва нависед:

800 000, 800 001, 800 009, 900 000, 900 001, 900 909,
950 000, 980 000, 999 999.

106. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x + 18000 = 19000$$

$$x + 12000 = 15000$$

Дарси 13

107. Барои ҳосил кардани 1000000 адади 1000-ро чанд маротиба зиёд кардан лозим аст? Ин гуна баробариро дар дафтаратон нависед.

108. Адади пасомади 1000000-ро нависед ва хонед. Ададҳои навиштаатонро муқоиса кунед.

109. Адади 1000000 аз 10 чанд маротиба зиёд аст, аз 1000-чӣ? Баробарӣ навишта, муқоиса кунед.

110. Ҳисоб кунед:

$$703654 - 4563 \cdot 5$$

$$876532 - 87650 \cdot 10$$

$$392 : 7 + 26458$$

$$432 : 8 + 85743$$

$$76 \cdot 3 + (543086 - 85943) \quad 24 \cdot 8 + (857308 - 640573)$$

111. Бо тартиби зиёдшавӣ нависед:

1) 756490   64537   4894   4536830

2) 638746   56843   9866734   9473

112. Адади 1000-ро ба ду ҳисса тавре тақсим карданд, ки яке аз дигаре 4 маротиба зиёд аст. Ҳиссаи адади хурд дар чунин маврид ба чанд баробар аст?

113. Як қуттӣ – 90 қалам, қуттии дигар 80 қалам дошт. Аз қуттии якум сеяк ҳисса ва аз қуттии дуюм чоряк ҳиссаашро ба хонандагон тақсим карданд. Ҷамагӣ чанд қалам тақсим карданд?

114. Дар чопхона барои интихобот хабарнома чоп намуданд. Онҳоро дар 1000 қуттӣ пур карданд, агар ҳар қуттӣ 1000-тоӣ хабарнома дошта бошад, чанд хабарнома чоп шудааст?

Дарси 14

РАЗРЯДИ МИЛЛИОНҲО

115. Адади хурдтарин ва калонтарини шашрақамаро номбар кунед.
116. Адади ҳафтрақамаи 1978652-ро дар дафтар нависед. Дар зери разряди садҳазорӣ ва садӣ хат кашед. Инҳо кадом рақамҳо мебошанд? Рақами 8 кадом разрядро ифода мекунад. Дар ин адад рақамро номбар кунед, ки дар шумор аз рост ба чап дар ҷойи ҳафтум аст. Ин рақам, ки 1 аст, разряди миллион мебошад.

К.э

117. Адади дилхоҳи ҳафтрақамаро навишта, дар зери разряди ҳазорӣ – як хатча, садҳазорӣ – ду хатча ва миллион се хатча кашед.

Намуна: $\underline{\underline{1}} \ \underline{\underline{6}} \ \underline{\underline{5}} \ \underline{\underline{7}} \ \underline{\underline{0}} \ \underline{\underline{0}} \ \underline{\underline{2}}$

118. Ба ҷойи нуқтаҳо ададҳои мувофиқ гузоред, то ки ададҳо бо тартиби афзуншавиашон ҷойгир бошанд.

16280, 162..., 16282..., 16284..., ...

119. Ба ҷойи нуқтаҳо ададҳои мувофиқ гузоред, то ки ададҳо бо тартиби камшавиашон ҷойгир шаванд.

5080 ..., 50700 ..., 50500 ..., ...

К.э

120. Дутоӣ адади панҷрақам, шашрақам ва ҳафтрақамаро ба разрядҳо ҷудо карда нависед ва онҳоро хонед.

121. Фабрикаи дӯзандагӣ барои мактаббачагон 220-то либоси писарона ва ду маротиба камтар либоси духтарона тайёр кард. Сеяки ин либосҳо ба мактаб-интернат дода шуд. Ба мактаб-интернат чандто либос дода шуд?

Д.м

122. Бо рақамҳо нависед: даҳ ҳазору шашсаду чилу ду, яксаду шаш ҳазору чорсаду бисту се, нуҳсаду ҳафтод ҳазору нуҳ, як миллиону ду.

123. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x - 450 = 550$$

$$1000 - x = 450$$

$$x : 73 = 15$$

124. Муқриси кунед:

765 330 ... 765 332

842 530 ... 530 842

193 460 ... 193 460

219 912 ... 912 219

125. Бо рақамҳо нависед: як миллиону ҳаштсаду чилу як ҳазор, як саду ду миллиону як саду ду ҳазор, ду миллиону дусаду панҷ.

126. Хонандаи синфи чорум дар як дақиқа 90 калима хонд. $\bar{U}$ дар 5 дақиқа чанд калима хонда метавонад?

127. Квадрати шавқовар:

Намуна:

$$\begin{array}{r} + 185 \\ \underline{133} \\ 318 \\ - 318 \\ \underline{146} \\ 172 \end{array} \quad \begin{array}{r} + 185 \\ \underline{211} \\ 396 \\ - 396 \\ \underline{224} \\ 172 \end{array}$$

185	146	133
224	172	120
211	198	159

Супориш: Ададҳои дар як сатр ва як сутун бударо аз рӯйи намуна тавре ҷамъ ва тарҳ кунед, ки ҳосиллаш ба адади 172 баробар бошад.

Дарси 15

128. а) Ададҳоро мувофиқи разрядҳо бо тартиби зиёдшавӣ нависед:

805636, 58932, 45637, 658, 985623, 7604, 84, 564378935

б) Ададҳоро хонед ва зери синфи миллион – як хат, синфи ҳазорӣ – ду хат ва зери синфи воҳид хатти мавҷнок кашед.

129. Адади пеш аз 1000000-ро нависед. Ҳосили фарқи ин ададҳоро ёбед.

130. Чорто адади ҳафтрақамаро ба разрядҳо ҷудо карда нависед ва онҳоро хонед.

131. Бо миллиметр ифода кунед:

5 дм 3 см 4 мм

6 дм 7 см 8 мм

7 м 3 см 2 мм

9 м 9 см 9 мм

132. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x + 77077 = 77077$$

$$x \cdot 191919 = 767676$$

$$210021 - x = 21021$$

$$690069 : x = 10001$$

133. Қимати ифодаҳоро ёбед:

$$(1479100 + a) + (1609610 + b); \text{ ҳангоми } a = 900, b = 90$$

$$(371620 + a) + (1848372 + b); \text{ ҳангоми } a = 280, b = 28$$

134. Аз се майдони ғалладона 18 т коҳ ғундошанд. Аз майдонҳои якуму дуюм – ба миқдори баробар, аз майдони сеюм назар ба майдонҳои якуму дуюм 2 т зиёдтар коҳ ғундошанд. Аз ҳар майдон чӣ қадар миқдор коҳ ғундошанд?

135. Ҳисоб кунед:

$$7654321 - 1234567 \cdot 6$$

$$909 : 3 + 999697$$

$$913 \cdot 3 + 97260$$

$$7000007 - 400004 \cdot 4$$

$$555 : 5 + 999889$$

$$456 \cdot 7 + 107919$$

136. Қадвали аз ду синф иборатбуда чанд разряд дорад? Барои навиштани адади 1000000 дар қадвал чанд разряди воҳидӣ лозим аст? Чунин қадвалро тасвир карда, дар он ададҳои 1000000, 2000325, 200363 ва 3000000-ро ҷойгир кунед.

Дарси 16

ҚАДВАЛИ СИНҶО ВА РАЗРЯДҶОИ МИЛЛИОНҶО

Синфи сеюм. Миллион.

Синфи 3 синфи миллионҷо			Синфи 2 синфи ҳазорӣ			Синфи 1 синфи воҳидҷо		
Разрядҷо (миллион)			Разрядҷо (ҳазорӣ)			Разрядҷо (садӣ)		
Садӣ	Даҳӣ	Воҳид	Садӣ	Даҳӣ	Воҳид	Садӣ	Даҳӣ	Воҳид
		4	5	6	7	1	2	8
	6	1	2	7	4	3	5	1
7	1	4	2	5	6	7	9	4
9	8	7	3	7	5	6	2	3

Синфҳои ҷадвалро хонед, синфи якум аз кадом разрядҳо иборат аст? Синфи дуюм-чӣ? Синфи сеюм-чӣ?

Ададҳои қатори якум ин тавр хонда мешаванд: 4 миллиону 567 ҳазору 128. Ин адад аз синфи сеюм – разряди миллионҳо, аз синфи якум ва дуюм ҳамаи разрядҳоро дорад. Тарзи навишт: 4567128 (миллионро ба таври мухтасар «млн» навиштан тавсия карда мешавад).

Қатори дуюм: 61 миллиону 274 ҳазору 351; 61274351

Қатори сеюм: 714 миллиону 256 ҳазору 794 хонда мешавад.

Адади 714256794 ҳамаи синфҳоро дорад.

Он адади нуҳрақама буда, 3-то синф, 9-то разряд дорад.

Адади қатори чоруми ҷадвалро хонед, онро ба синфҳо ва разрядҳо ҷудо кунед.

137. Ададҳоро хонед ва нависед:

2365236

89700010

456830333

1593100

29560000

890241555

2765000

70000000

977733333

138. Ба ҷойи ситораҷаҳо аломати амалҳоро тавре гузоред, ки баробариҳо дуруст бошанд:

$$28 * 4 * 9 = 63$$

$$102 * 2 * 8 = 408$$

$$28 * 4 * 9 = 41$$

$$102 * 2 * 8 = 108$$

139. Дар ҳаштод қуттии якхела 1600 кг себ буд. Дар 800-то ҳамин хел қуттӣ чанд килограмм себ ҳаст? Масъалаи баръакс тартиб дода, онро ҳал кунед.

140. Ифода кунед:

$$70 \text{ т} = \dots \text{ кг}$$

$$600 \text{ т} = \dots \text{ кг}$$

$$2000 \text{ т} = \dots \text{ кг}$$

$$90 \text{ т} = \dots \text{ кг}$$

$$800 \text{ т} = \dots \text{ кг}$$

$$4000 \text{ т} = \dots \text{ кг}$$

141. Ададҳоро бо тартиби зиёдшавӣ нависед:

4004, 1234602, 97, 60501, 587, 134602

142. Қимати ифодаҳоро ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{ll} 9000000 - 2000 \cdot 4000 & (1500000 + 7500000) : 3 \\ 8810000 - 900 \cdot 9000 & (1000000 - 800000) \cdot 7 \end{array}$$

143. Адади панҷрақама фикр карда, онро 100 маротиба зиёд кунед. Тарзи ҳисоббарориро фаҳмонед.

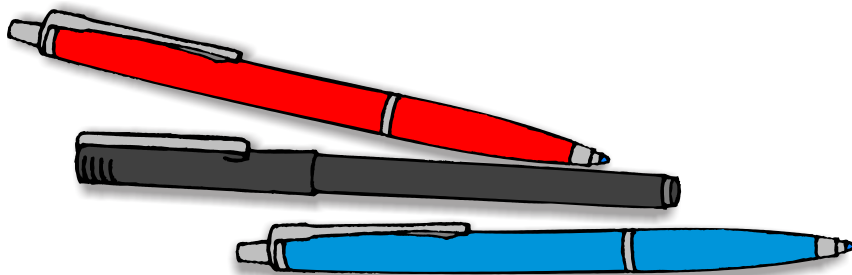
144. Дутой адади шашрақама ва ҳафтрақама нависед. Дар зери разрядҳои синфи якум – як хат, разрядҳои синфи дуюм ду хат ва разрядҳои синфи сеюм хатти мавҷнок кашед. Фарқи адади ҳафтрақама ва шашрақамаро ёбед.

145. Қимати ифодаҳоро ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{ll} 4500000 - 60000 : 30 & 4000 : 8 + 1000000 \\ 5500000 + 20000 : 50 & 3000000 - 10 \cdot 10 + 100 \end{array}$$

146. Бо се хома (ручка) зиёда аз яксаду панҷоҳ ҳазор калима навиштан мумкин аст. Бо як қалам тахминан чанд калима навиштан мумкин аст?

Дарси 17

147. Ададҳоро ба суммаи разрядӣ иваз намоед:

$$1420003 \quad 6123240 \quad 2140070 \quad 4300000$$

Намуна: $1420000 = 1000000 + 400000 + 20000$

148. Ададҳоро бо рақамҳо нависед ва хонед:

Нӯҳсаду ду, чор ҳазору нӯҳсаду се, ду ҳазору ҳафт, даҳ ҳазору сесаду чилу ду, чор миллиону панҷсаду шаст ҳазор, ёздаҳ миллиону нӯҳсаду наваду ҳашт ҳазор.

149. Дар як гулдаста 63-то гули садбарг буда, сеякаш гули сурх, боқимондааш гули зард аст. Дар як гулдаста чандто гули зард ҳаст?

Д.М

150. Муодила тартиб дода, онро ҳал кунед:

1) Адади 84-ро якчанд маротиба кам карда, 42-ро ҳосил намуданд.

2) Аз адади 952 ададери кам карда, адади 358-ро ҳосил намуданд.

ЧТЗ
РМ

151. Номи дарёро гӯед, ки рақамро ифода намояд.

152. Периметри гулхонаи росткунҷашакл 180 дм, бари гулхона 35 дм аст, дарозии гулхонаро ёбед.

Аз нақша истифода бурда, ҳаллашро ёбед:

1) $35 \cdot 2 = \square$ дм – дарозии ду бари гулхона

2) $180 - \square = \square$ дм – дарозии ду тарафи гулхона

3) $110 : \square = \square$ дм – дарозии гулхона

Ҷавоб: 55 дм.

153. Ҳисоб кунед ва санҷед:

Намуна: $42 : 14 = 3$ $72 : 6$ $15 \cdot 3$ $45 : 3$
 $14 \cdot 3 = 42$ $12 \cdot 6$ $25 \cdot 3$ $75 : 3$

Амали тақсими чӣ тавр санҷидед? Амали зарбро-чӣ?

154. Амалҳоро иҷро кунед:

$2000000 + 4000 : 2 - 350000$ $(6000000 - 5000000) \cdot 2$

$1500000 : 300 + 3000 \cdot 40 - 20000$ $(2500000 + 1500000) : 4$

155. Муқоиса кунед:

1000000 ... 2500000   1320000 ... 1190000

4100600 ... 5100700   8878888 ... 8888888

156. Бо рақамҳо нависед: яксаду дувоздаҳ ҳазору сесаду чилу як, понздаҳ ҳазору чорсаду ҳабдаҳ, шашсаду нуҳ ҳазору панҷ, як миллиону як ҳазору як.

157. Рақами 9-ро нуҳ маротиба паси ҳам навишта, адади ҳосилшударо хонед.

Дарси чамъбасти ва натиҷагирӣ аз боби дуюм

1. Миллионро фаҳмонед.
2. Ададҳои дусад ҳазору ҳафтоду чор, се миллиону се, ду миллиону чор ҳазору дусадро бо рақамҳо нависед.
3. Дар як миллион чанд ҳазорӣ ҳаст? Дар як миллион чанд миллионӣ ҳаст?
4. Разряди адади 1234567-ро номбар кунед.
5. Адади 500-ро ба 5 чамъшавандаҳои якхела ҷудо кунед.
6. 300 дона компютерро ба 10 мактаб баробар тақсим кунем, чандтоияшон мерасад?
7. Як қуттӣ 30 дона тухм дорад. 20 қуттӣ чанд дона тухм мебарад?
8. Бо мавқеи рақамҳои якхела дар ададҳои бисёррақам мисол оред.
9. Ададҳои 8000000, 87654321 ва 987654321-ро хонед ва ба синфҳои ҷудо кунед.
10. Адади 5555555-ро ба суммаи разрядӣ иваз намоед.
11. Дар сӣ ҳазор чанд ҳазорӣ аст?
12. Амалҳоро иҷро кунед ва ҷавобҳоро санҷед.

$8400 - 120$	$9600 - 160$
$8400 + 120$	$9600 + 160$
$8400 \cdot 120$	$9600 \cdot 160$
$8400 : 120$	$9600 : 160$
13. 1) 30000, 32000, 34000, 36000, 38000-ро 2000 воҳидӣ зиёд кунед.
2) 30000, 32000, 34000, 36000, 38000-ро 2000 воҳидӣ кам кунед.
14. Хонанда 42 саҳифаи китоби бадеиро хонд, 8 маротиба зиёдтар саҳифаи нохонда мондааст. Китоб ҳамагӣ чанд саҳифа дорад?
15. Муодилаи $450 + x = 9000$ дода шудааст. Ҳангоми адади номаълуми x -ро 2 маротиба, 3 маротиба ва 6 маротиба зиёд кардан, муодилаҳоро ҳал кунед.

СУПОРИШҶОИ ТЕСТӢ

Арзёбии дониш, малака ва маҳорати хонандагон пас аз омӯзиши боби дуюм

- 1) Амали дуруст иҷро карда шударо нишон диҳед.
А) $45678 + 54321 = 99999$ В) $45678 + 54321 = 108889$
Б) $45678 + 54321 = 111109$ Г) $45678 + 54321 = 109999$
- 2) Адади номаълумро ёбед:
 $48400 : x = 400$ А) 121   Б) 340   В) 270   Г) 90
- 3) Манижа 100 сомонӣ дошт. Ӯ ба 60 сомонӣ як курта харид. Манижа чанд сомонӣ бақия гирифт?
А) 30 сомонӣ   Б) 40 сомонӣ   В) 50 сомонӣ   Г) 60 сомонӣ
- 4) Агар $a = 2500$ бошад, ифодаи $a + 12500 : 50$ -ро ҳисоб кунед.
А) 1550   Б) 3000   В) 300   Г) 2750
- 5) Адади яксаду ҳафтоду ду миллиону нуҳсаду ёздаҳ ҳазору сесаду шашро бо рақамҳо нависед:
А) 172911306   Б) 1720911306   В) 172911360
- 6) Ҳисоб кунед:
 $870090 : 30$
А) 290003   Б) 2903   В) 29003   Г) 290030
- 7) Адади серақамаи калонтарин кадом аст?
А) 909   Б) 999   В) 100
- 8) Ифодаи зерин бо кадом рақам тамоm мешавад?
 $10 \cdot 11 \cdot 12 \cdot 13 + 20 \cdot 21 \cdot 22 \cdot 23$
А) 4   Б) 0   В) 9   Г) 7
- 9) Муқоиса намоед ва аломати мувофиқро гузоред:
 $40 \cdot 50 \dots 400 : 20$ А) $>$ В) $<$ С) $=$
- 10) Қимати ифодаи $10900 + (3003 - 303) \cdot 33$ -ро ёбед.
А) 100000   Б) 1000000   В) 10000   Г) 1000009
- 11) Аз адади ҳафтрақамаи хурдтарин 1303-ро тарҳ кунед:
А) 1001303   Б) 998697   В) 998897   Г) 998679
- 12) Ҳосили тақсими 130000 ва 50-ро 19 воҳид кам кунед:
А) 2585   Б) 2581   В) 2580   Г) 2586
- 13) Бо кадоме аз ин ченақҳо дарозиро ҳисоб мекунанд?
А) тонна   Б) сомонӣ   В) грамм   Г) метр

Дарси 19

ВОҲИДҶО ВА ҶАДВАЛИ
ЧЕНАҚҶОИ ДАРОЗӢ

158. Кадом ченақҶои дарозиро медонед? 4 см чанд миллиметр аст? Чӣ тавр ёфтед? 5 дм чанд сантиметр аст? 6 м чанд сантиметр аст? 6 м чанд детсиметр аст? Аз Ҷама хурдтарин ва калонтарин ченақҶои дарозиро гӯед.

Воҳидқои ченаки дарозӣ	Ҷадвали ченақҶои дарозӣ
Миллиметр (мм)	
Сантиметр (см)	1 см = 10 мм
Детсиметр (дм)	1 дм = 10 см
Метр (м)	1 м = 10 дм = 100 см
Километр (км)	1 км = 1000 м
Километр – ченаки калонтарин, миллиметр аз Ҷама ченаки хурдтарин аст.	

Воҳидқо ва ҷадвали ченақҶои дарозиро нависед ва онҳоро дар хотир нигоҳ доред.

159. Ифода кунед:

Бо метр:

$12 \text{ км} = \dots \text{ м}$

$14 \text{ км } 500 \text{ м} = \dots \text{ м}$

$23 \text{ км} = \dots \text{ м}$

$15 \text{ км } 100 \text{ м} = \dots \text{ м}$

$34 \text{ км } 10 \text{ м} = \dots \text{ м}$

$49 \text{ км } 999 \text{ м} = \dots \text{ м}$

Бо детсиметр:

$300 \text{ см} = \dots \text{ дм}$

$9 \text{ м } 50 \text{ см} = \dots \text{ дм}$

$840 \text{ см} = \dots \text{ дм}$

$10 \text{ м } 10 \text{ см} = \dots \text{ дм}$

$19 \text{ м } 10 \text{ см} = \dots \text{ дм}$

$21 \text{ м } 60 \text{ см} = \dots \text{ дм}$

Бо миллиметр:

$242 \text{ см} = \dots \text{ мм}$

$450 \text{ см} = \dots \text{ мм}$

$590 \text{ см} = \dots \text{ мм}$

$317 \text{ см} = \dots \text{ мм}$

$780 \text{ см} = \dots \text{ мм}$

$100 \text{ см} = \dots \text{ мм}$

160. Амалҳоро иҷро карда, бо километр ифода кунед:

$7300000 \text{ м} + 2700000 \text{ м}$

$9000 \text{ км } 500 \text{ м} + 999500 \text{ м}$

$2400000 \text{ м} + 7600000 \text{ м}$

$8000 \text{ км } 200 \text{ м} + 2000800 \text{ м}$

Д.М

161. Муодилаҳо тартиб диҳед ва онҳоро ҳал кунед:

1) Тақсимшаванда 562, тақсимкунанда номаълум, ҳосили тақсим ба 2 баробар аст.

2) Фарқи адади 972 ва x ба 456 баробар аст.

К.М

162. То 3 километр пурра кунед:

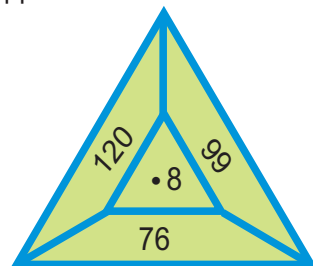
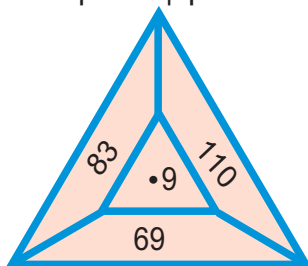
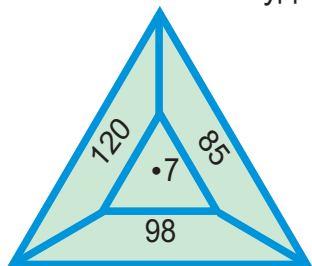
3 км	2 км 450 м	2500 м	2 км 305 м	2090 м	2850 м
			695 м		

163. Порчаи AC ба 6 см ва АВ ба 2 см баробар аст. Порчаи AC назар ба АВ чанд маротиба дарозтар аст?

164. Бозии «Кӣ зудтар?». Ҷавобҳоро нависед:

165. Муқоиса кунед:

$5 \text{ м } 2 \text{ см} \dots 3 \text{ м } 2 \text{ см}$

$8 \text{ см } 3 \text{ мм} \dots 4 \text{ см } 8 \text{ мм}$

$8 \text{ дм } 5 \text{ см} \dots 5 \text{ дм } 6 \text{ см}$

$3 \text{ км } 150 \text{ м} \dots 3150 \text{ м}$

166. Тарафи квадрат 95 см аст. Периметри ин квадратро ёбед.

Натиҷаро бо метр ва сантиметр ифода кунед.

Дарси 20

167. Воҳидҳои ченаки дарозиро номбар кунед. Ҷадвали ченакҳои дарозиро такрор кунед.

К.М

168. Бо километр ва метр ифода кунед:

6000 м, 4732 м, 8402 м, 9020 м, 3648 м, 40576 м,
400004 м, 5500055 м

169. Бо тартиби зиёдшавӣ нависед:

1) 13540 м, 3470 м, 560 м, 86700 м, 300 дм 20 см
2) 764300 м, 50 км, 400 дм 80 см, 10000 мм, 3000 м

170. Ифода кунед:

100000 дм = ... см   1000 км = ... м   2000000 дм = ... м
100000 см = ... мм   100000 см = ... м   100000 м = ... дм
300000 м = ... дм   300000 см = ... м   10000 мм = ... см

171. Муқоиса кунед:

78 см ... 1 м   2 м 8 см ... 307 см
10 см ... 100 мм   9 кг ... 998 г
13 т ... 16480 кг   3 т ... 70 с
4 соат ... 400 дақ.   130 сония ... 2 дақ. 10 сония

172. Ифода кунед:

380 дм = ... м = ... дм,   30 м = ... дм = ... см,
580 мм = ... см = ... мм,   740 дм = ... м = ... дм,
130 м 500 см = ... см,   5380 мм = ... см = ... мм.

173. Мавзуна аз модараш пурсид, ки ӯ чандсола аст. Модар ҷавоб дод: «Агар адади синну соли маро 15-то зиёд карда, натиҷаро 2 маротиба кам кунем, он гоҳ ман 25-сола мешавам». Модар чандсола аст? Муодила тартиб дода, масъаларо ҳал кунед.

174. Барои истифодаи шабакаи Интернет корхона дар як моҳ 220 сомонӣ месупорад. Барои як ҳафта истифода бурдани шабакаи Интернет ба корхона чанд сомонӣ лозим аст?

Дарси 21

ВОҲИДҲО ВА ҶАДВАЛИ ЧЕНАҚҲОИ МАССА

175. Кадом ченақҳои массаро медонед? Хурдтарин ва калонтарин ченаки массаро номбар кунед:

Воҳидҳои ченаки масса	Ҷадвали ченақҳои масса
Миллиграмм (мг)	
Грамм (г)	1 г = 1000 мг
Килограмм (кг)	1 кг = 1000 г = 1000000 мг
Сентнер (с)	1 с = 100 кг = 100 000 г
Тонна (т)	1 т = 10 с = 1000 кг = 1 000 000 г

Воҳидҳо ва ҷадвали ченақҳои массаро нависед ва онҳоро дар хотир нигоҳдоред.

176. Ифода кунед:

$$1 \text{ с } 35 \text{ кг} = \dots \text{ кг} \quad 4 \text{ кг } 10 \text{ г} = \dots \text{ г} \quad 4 \text{ с} = \dots \text{ кг} \quad 2 \text{ кг} = \dots \text{ г}$$
$$2 \text{ с } 2 \text{ кг} = \dots \text{ кг} \quad 6 \text{ кг } 1 \text{ г} = \dots \text{ г} \quad 7 \text{ с} = \dots \text{ кг} \quad 2 \text{ кг } 520 \text{ г} = \dots \text{ г}$$

Воҳиди асосии масса килограмм (кг) аст.

Барои чен кардани массаи ашёҳои гуногун аз тарозу истифода мебаранд. Ҳамаи ашёҳо – Офтоб, Замин, одам, китоб, ракета, об, нақлиёт, меваю сабзавот, ҳайвонот ва рустаниҳо дорои масса мебошанд.

Массаи ашёҳоро бо ёрии тарозу муайян мекунанд.

177. Аз се майдон 3 тонна сабзӣ ҷамъ карда шуд. Аз майдони якум 800 килограмм, аз майдони дуюм назар ба якум 300 килограмм зиёдтар сабзӣ ҷамъ оварданд. Аз майдони сеюм чӣ қадар сабзӣ ҷамъ намуданд?

178. **Шифоқӯ:** Адади яклухти шашрақамаро фикр кунед.
Намуна: Ҷамшед адади 600000-ро, Малика адади 300000-ро гуфт. Адади 600000 аз адади 300000 чанд воҳид зиёд аст? Чӣ тавр ҳисоб мекунед?

Барои дониستاني он ки як адад аз адади дигар чанд воҳид зиёд ё кам аст, ҷамеша аз адади калон адади хурдро тарҳ мекунем.

179. Ҳисоб кунед:

$$800 : 4 + 300 \cdot 2$$

$$420 : 2 + 630 : 3$$

$$840 : 4 + 200 \cdot 4$$

$$600 : 2 + 420 \cdot 2$$

180. Бо тонна ва килограмм ифода кунед:

Намуна: $3605 \text{ кг} + 2500 \text{ кг} = 6105 \text{ кг} = 6 \text{ т } 105 \text{ кг}$

$$4000 \text{ кг} + 3500 \text{ кг}$$

$$5200 \text{ кг} + 2704 \text{ кг}$$

$$6760 \text{ кг} + 3509 \text{ кг}$$

$$6400 \text{ кг} + 2600 \text{ кг}$$

$$9870 \text{ кг} + 30 \text{ кг}$$

$$8320 \text{ кг} + 780 \text{ кг}$$

181. Як хоҷагӣ 910 кг гандум кишт карда, 8 маротиба зиёд гандум ҷамъ овард. Хоҷагии дигар ҳам 910 кг гандум кишт намуда, 9 маротиба зиёд гандум ҷамъ овард. Ҳар ду хоҷагӣ якҷоя чӣ қадар гандум ҷамъ карданд? Қадом хоҷагӣ зиёдтар гандум ҷамъ овардааст ва чӣ қадар зиёд?

182. Бо тартиби зиёдшавӣ нависед:

70 кг, 7 кг, 7 т, 7 с, 70 т, 700 000 кг.

183. Муқоиса кунед:

$$30060 \text{ кг} \dots 3 \text{ т } 60 \text{ кг}$$

$$1000 \text{ с} \dots 10000 \text{ кг}$$

$$20 \text{ т } 500 \text{ кг} \dots 30 \text{ т } 500 \text{ кг}$$

$$10000 \text{ кг} \dots 10 \text{ т}$$

Дарси 22

184. Ифода кунед:

$$20 \text{ кг} = \dots \text{ г}$$

$$14 \text{ с} = \dots \text{ кг}$$

$$24 \text{ кг } 110 \text{ г} = \dots \text{ г}$$

$$19 \text{ с} = \dots \text{ кг}$$

$$25 \text{ кг } 120 \text{ г} = \dots \text{ г}$$

$$15 \text{ с } 45 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$$

$$26 \text{ кг } 150 \text{ г} = \dots \text{ г}$$

$$29 \text{ с } 20 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$$

185. 1) Аз се майдон 9 тонна пиёз чамъ оварданд. Аз майдони якум 1800 килограмм, аз майдони дююм назар ба майдони якум 600 килограмм зиёдтар пиёз чамъ оварданд. Аз майдони сеюм чй қадар пиёз чамъ карданд?

2) Банан ва себ якчоя 240 г масса доранд. Банан бо себ дона себ 400 г масса доранд. Як банан ва як себ чй қадар масса доранд?

186. Ҳисоб кунед:

$$9000000 : 3 + 50000 - 20000$$

$$6200000 : 4 + 6300000 : 6$$

$$8400000 : 8 + 30000 - 40000$$

$$8000000 : 2 + 2400000 \cdot 2$$

187. Бо тонна ва килограмм ифода кунед:

Намуна: $4805 \text{ кг} + 3600 \text{ кг} = 8405 \text{ кг} = 8 \text{ т } 405 \text{ кг}$

$$6000 \text{ кг} + 4500 \text{ кг}$$

$$7300 \text{ кг} + 4708 \text{ кг}$$

$$8900 \text{ кг} + 5600 \text{ кг}$$

$$3406 \text{ кг} + 4604 \text{ кг}$$

$$9314 \text{ кг} + 2009 \text{ кг}$$

$$8400 \text{ кг} + 2600 \text{ кг}$$

К.М

188. Бо тартиби зиёдшавй нависед:

$$80 \text{ кг}, \quad 8 \text{ кг}, \quad 8 \text{ т}, \quad 8 \text{ с}, \quad 80 \text{ т}, \quad 800000 \text{ кг}.$$

189. Муқоиса кунед:

$$40050 \text{ кг} \dots 4 \text{ т } 50 \text{ кг}$$

$$150 \text{ с} \dots 1500 \text{ кг}$$

$$3 \text{ т } 400 \text{ кг} \dots 4 \text{ т } 400 \text{ кг}$$

$$1500 \text{ кг} \dots 1 \text{ т } 500 \text{ кг}$$

190. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x + 3000 = 7000$$

$$5000 + x = 9000$$

$$x - 4000 = 8000$$

$$10000 - x = 6000$$

Дарси 23

КИЛОГРАММ ВА ТОННА

191. Як тонна чанд килограмм аст?
Чанд килограмм 15 тонна мешавад?
5000 килограмм чанд тонна аст? 7000 кг-чӣ? 9000 кг-чӣ?

$1 \text{ т} = 1000 \text{ кг}$	$10 \text{ т} = 10000 \text{ кг}$	$10 \text{ т} = 100 \text{ с}$
---------------------------------	-----------------------------------	--------------------------------

192. Бо килограмм ифода кунед:

5 т   7 т   8 т   10 т   12 т   14 т

Намуна: $6 \text{ т} = 6 \cdot 1000 \text{ кг} = 6000 \text{ кг}$ $6 \text{ т} = 6000 \text{ кг}$

193. Бо тонна ифода кунед:

3000 кг   9000 кг   2000 кг   7000 кг   12000 кг

Намуна: $6000 \text{ кг} = 6 \text{ т}$

194. То 1 тонна пурра кунед:

1 т	550 кг	600 кг	750 кг	800 кг	950 кг	999 кг
				200 кг		

195. Массай як китоб 235 грамм аст. Массай дафтари умумӣ 50 грамм аст. Китоб аз дафтар чанд грамм вазнинтар аст?

196. Бо тонна ва килограмм ифода кунед:

Намуна: $3000 \text{ кг} + 1500 \text{ кг} = 3000 \text{ кг} + 1000 \text{ кг} + 500 \text{ кг} =$
 $= 4000 \text{ кг} + 500 \text{ кг} = 4 \text{ т} + 500 \text{ кг} = 4 \text{ т } 500 \text{ кг}$

$2700 \text{ кг} + 4400 \text{ кг}$

$1500 \text{ кг} + 3500 \text{ кг}$

$4800 \text{ кг} + 1200 \text{ кг}$

$8000 \text{ кг} + 810 \text{ кг}$

197. Массай як тарбуз 5 килограмм аст. Массай 120 дона чунин тарбуз чанд килограмм аст?

198. Бо килограмм ифода кунед:

11 т

15 т

25 т

30 т

36 т

40 т

199. Ҳисоб кунед:

$$20 \text{ т} + 30 \text{ т} + 40 \text{ т}$$

$$35 \text{ т} + 29 \text{ т} - 13 \text{ т}$$

$$45 \text{ т} - 18 \text{ т} + 21 \text{ т}$$

$$25 \text{ т} 240 \text{ кг} + 24 \text{ т} 840 \text{ кг}$$

$$32 \text{ т} 780 \text{ кг} - 23 \text{ т} 540 \text{ кг}$$

$$36 \text{ т} 320 \text{ кг} + 42 \text{ т} 780 \text{ кг}$$

Дарси 24

200. Бо килограмм ифода кунед:

9 т

13 т

16 т

17 т

20 т

23 т

Намуна: $9 \text{ т} = 9 \cdot 1000 \text{ кг} = 9000 \text{ кг}$

$$9 \text{ т} = 9000 \text{ кг}$$

К.М

201. Бо тонна ифода кунед:

4000 кг

6000 кг

10000 кг

13000 кг

Намуна: $5000 \text{ кг} = 5 \text{ т}$

202. Меҳрона 12 кг биринч ва 4 кг нахӯд харид. Агар 1 кг биринч 8 сомонӣ ва 1 кг нахӯд 6 сомонӣ бошад, Меҳрона барои ҳамаи харид чанд сомонӣ додааст?

203. То 3 тонна пурра кунед:

3 т	850 кг	888 кг	890 кг	920 кг	935 кг	968 кг

204. Массай як карам 2 килограмм аст. Массай 222 чунин карам чанд килограмм аст?

205. Бо тонна ва килограмм ифода кунед:

Намуна: $4000 \text{ кг} + 1300 \text{ кг} = 4000 \text{ кг} + 1000 \text{ кг} + 300 \text{ кг} =$
 $= 5000 \text{ кг} + 300 \text{ кг} = 5 \text{ т} + 300 \text{ кг} = 5 \text{ т} 300 \text{ кг}$

$$2900 \text{ кг} + 6600 \text{ кг}$$

$$1200 \text{ кг} + 4500 \text{ кг}$$

$$5400 \text{ кг} + 2400 \text{ кг}$$

$$7000 \text{ кг} + 310 \text{ кг}$$

К.М

206. Массай як гулдон 345 грамм аст. Массай ширеш 25 грамм аст. Гулдон аз ширеш чанд грамм вазнинтар аст?

207. Бо килограмм ифода кунед:

35 т   38 т   43 т   49 т   50 т   52 т

Дарси 25**СЕНТНЕР ВА ТОННА**

208. Як сентнер чанд килограмм аст?
Чанд килограмм 15 сентнер мешавад?
5000 килограмм чанд сентнер аст? 7000 кг-чӣ? 9000 кг-чӣ?

1 с = 100 кг	10 с = 1000 кг	10 с = 1 т
---------------------	-----------------------	-------------------

209. Бо сентнер ифода кунед:

4 т   9 т   7 т   5 т   2 т   6 т   8 т

Намуна: $8 \text{ т} = 8 \cdot 1 \text{ т} = 8 \cdot 10 \text{ с} = 80 \text{ с}$

К.М

210. Бо тонна ифода кунед:

10 с   20 с   30 с   200 с   360 с

211. Борбардории мошини боркаш 5 тонна аст. Дар 7-то ҳамин хел мошини боркаш чанд сентнер бор овардан мумкин аст?

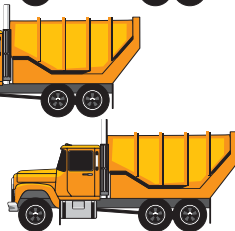

212. Бо сентнер ифода кунед:

3 т   11 т   13 т   16 т   19 т

213. Ҳисоб кунед:

$3 \text{ т} + 4 \text{ т}$	$2 \text{ т} 4 \text{ с} + 4 \text{ т}$
$3 \text{ т} - 6 \text{ с}$	$2 \text{ т} 5 \text{ с} + 3 \text{ т} 4 \text{ с}$
$5 \text{ т} + 6 \text{ с}$	$6 \text{ т} 2 \text{ с} - 2 \text{ т} 7 \text{ с}$
$8 \text{ т} - 8 \text{ с}$	$2 \text{ т} 6 \text{ с} + 3 \text{ т} 3 \text{ с}$

214. 1) Бо тартиби зиёдшавӣ нависед:

40 кг   4 кг   4 т   4 с   40 т   400000 кг

2) Бо тартиби камшавӣ нависед:

5 кг   5 с   5 т   50 кг   50 т   500000 кг

Дарси 26

215. Панҷ сентнер чанд килограмм аст?

Чанд килограмм 18 сентнер мешавад?

600 килограмм чанд сентнер аст? 800 кг-чӣ? 1000 кг-чӣ?

216. Бо сентнер ифода кунед.

10 т   12 т   14 т   15 т   18 т   25 т

Намуна: $13 \text{ т} = 13 \cdot 1 \text{ т} = 13 \cdot 10 \text{ с} = 130 \text{ с}$

217. Бо тонна ифода кунед:

40 с   50 с   60 с   100 с   430 с   435 с

218. Барои харидани 9 тонна ангишт 1800 сомони доданд. Як тонна ангишт чанд сомони аст? 7 тонна-чӣ?

219. Бо сентнер ифода кунед:

28 т   30 т   32 т   45 т   49 т   53 т

220. 1) Бо тартиби зиёдшавӣ нависед:

30 кг   3 кг   3 т   3 с   30 т   300000 кг

2) Бо тартиби камшавӣ нависед:

7 кг   7 с   7 т   70 кг   70 т   700000 кг

221. Мағоза дар се рӯз 2000 кг орд фурӯхт. Дар рӯзи якум 557 кг, дар рӯзи дуюм назар ба рӯзи сеюм 2 маротиба зиёдтар орд фурӯхтанд. Дар рӯзи сеюм чанд килограмм орд фурӯхтанд?

222. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x : 300 = 900$$

$$2424 : x = 101$$

$$x \cdot 400 = 2800$$

$$250 \cdot x = 25250$$

223. Ҳисоб кунед:

$$22320 : 36$$

$$43290 : 18$$

$$81081 : 81$$

$$75025 : 25$$

$$30100 : 35$$

$$14382 : 47$$

$$48024 : 12$$

$$24072 : 24$$

ВОҲИДҲО ВА ҶАДВАЛИ ЧЕНАҚҲОИ ВАҚТ

Воҳидҳои ченаки вақт	Ҷадвали ченақҳои вақт
Сония	
Дақиқа	1 дақиқа 60 сония аст.
Соат	1 соат 60 дақиқа аст.
Шабонарӯз	1 шабонарӯз 24 соат аст.
Ҳафта	1 ҳафта 7 шабонарӯз аст.
Моҳ	1 моҳ 30 ё 31 шабонарӯз аст. Моҳи феврал – 28 ё 29 шабонарӯз.
Сол	1 сол 12 моҳ аст. 1 сол 365 шабонарӯз аст. Соли кабиса 366 шабонарӯз аст.
Аср (қарн)	1 аср (қарн) 100 сол аст.

Воҳидҳо ва ҷадвали ченақҳои вақтро нависед ва онҳоро дар хотир нигоҳдоред.

224. «Қадам гурӯҳ зудтар?»

- Ҳозир қадам моҳ аст?
- Ин моҳ аз чанд ҳафта ва рӯз иборат аст?
- Ҳафта аз чанд рӯз иборат аст?
- Сол аз чанд моҳ ва рӯз иборат аст?
- Дар як сол чанд фасл аст?
- Ҳар фасл аз чанд моҳ иборат аст?
- Шумо қадам фаслро дӯст мебаред?
- Қадам моҳро рӯзҳои зиёд доранд, қадами онҳо – камтар ва рӯзҳои қадам моҳ аз дигар моҳро кам аст?
- Моҳро номбар карда метавонед?
- Мо дар қадам аср зиндагӣ мекунем?

225. - Чор шабонарӯз чанд соат мешавад?

- Чор ҳафта чанд шабонарӯз мешавад?
- Чор моҳ чанд ҳафта мешавад?
- Чор сол чанд моҳ мешавад?
- Чор сол чанд ҳафта мешавад?
- Чор аср чанд сол мешавад?
- Чаман 4-солаву 4-моҳа аст, Саид 44-моҳа. Қадаме калонсолтар аст?
- Меҳрона 20-сола, модараш 40-сола аст. Ҳангоми таваллуди Меҳрона модараш чандсола буд?

226. Посбон ба навбатдорӣ соати 7 пагоҳӣ рафта, соати 7 пагоҳии рӯзи дигар баргашт. Посбон чанд соат дар навбатдорӣ буд?

227. Аз 80 кг ангур 20 кг мавиз гирифтани мумкин аст. Барои гирифтани 200 кг мавиз чӣ қадар ангур лозим мешавад?

228. Ифода кунед:

1) 2 соат = ... дақиқа	4 сол = ... моҳ
3 дақиқа = ... сония	3 шабонарӯз = ... соат
2) 4 кг 500 г = ... г	2000 г = ... кг
5 т 200 кг = ... кг	5 с 9 кг = ... кг
3) 2 дм = ... см	12 см = ... мм
6 м = ... см	20 см = ... мм
4) 6 м = ... дм	1 км 125 м = ... м
35 см = ... мм	8 м 72 см = ... см

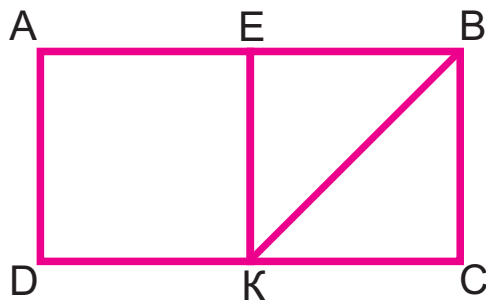

229. Бо сол ифода кунед:

3 асп + 2 асп = ... сол	140 асп – 40 асп = ... сол
15 асп + 15 асп = ... сол	200 асп – 139 асп = ... сол

230. Дар нақша чандто секунҷа, росткунҷа ва квадрат мавҷуд аст? Дар секунҷаҳо кунҷҳои тез ва кунҷҳои ростро нишон диҳед:

231. Ифода кунед:

2 м = ... дм	2 т = ... кг	3 соат = ... дақиқа
3 кг = ... г	3 км = ... м	5 дақиқа = ... сония

232. То 5 соат пурра кунед:

5 соат	2 соату 50 дақ.	3 соату 15 дақ.	3 соату 35 дақ.	3 соату 55 дақ.	3 соату 57 дақ.
				65 дақ.	

Сомонӣ пули миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Пули милли муқаддасоти ҳар як давлати соҳибистиклол ба шумор меравад ва ҳама гуна хариду фурӯш бо воситаи он сурат мегирад. Пул ченаки арзиш мебошад.

ҶАДВАЛИ ЧЕНАҚҶОИ АРЗИШ

1 сомонӣ = 100 дирам	100 сомонӣ = 10000 дирам
10 сомонӣ = 1000 дирам	1000 сомонӣ = 100000 дирам

233. Модар барои захираи зимистон ба 18 сомонӣ 3 қуттӣ помидор харид. Модар як қуттӣ помидорро чанд сомонӣ харидааст?

Барои ҳисоб кардани масъала аз ҷадвали зерин истифода баред:

Н – нарх,   **Ш** – шумора,   **А** – арзиш

Нарх = Арзиш : Шумора

Шумора = Арзиш : Нарх

Арзиш = Нарх • Шумора

3 қуттӣ – 18 сомонӣ (3 қуттӣ – шумора, 18 сомонӣ – арзиш, нарх – ?).

1 қуттӣ – ? сомонӣ

Ҳал: Нарх = Арзиш : Шумора, 18 сомонӣ : 3 қуттӣ = 6 сомонӣ

Ҷавоб: Модар як қуттӣ помидорро 6 сомонӣ харидааст.

234. Як қуттӣ бодиринг 10 килограмм масса дорад ва бо нархи 9 сомонӣ фурӯхта мешавад. Як килограмм бодиринг чанд дирам арзиш дорад?

Навишти кӯтоҳ:

10 кг бодиринг – 9 сомонӣ

1 кг бодиринг – ? дирам

Ҷал: 9 сомонӣ = 900 дирам.

Нарх = Арзиш : Шумора

Арзиш = Нарх • Шумора

$$900 = x \cdot 10$$

$$x = 900 : 10$$

$$x = 90$$

$$900 = 90 \cdot 10$$

Ҷавоб: Як килограмм бодиринг 90 дирам арзиш дорад.

235. Бузургиҳои додашударо ба ду гурӯҳ ҷудо кунед. Онҳоро ба тартиби афзуншавӣ нависед:

4 км 6 м, 5 сомонию 10 дирам, 5010 м, 8 сомонӣ 99 дирам,
8910 м, 13 км 55 м, 105 сомонӣ, 46 сомонӣ, 5 км 55 м,
50 сомонӣ, 23 км 98 м, 33 сомонӣ, 19 км 19 м.

236. Мавзуна 14 дафтарро бо нархи 50 -дирамӣ, 10 хомаро бо нархи 80-дирамӣ ва 2 албомро бо нархи ҳар кадомаш 1 сомонию 50 дирамӣ харид. Мавзуна ҳамагӣ чанд сомонӣ сарф кард?

237. Радиуси давраи якум 32 см, диаметри давраи дуюм 66 см аст. Оё давраи якумро дар дохили давраи дуюм тасвир кардан имконпазир аст?

238. Ифода кунед:

8 сомонӣ = ... дирам

16 сомонию 50 дирам = ... дирам

125 сомонӣ = ... дирам

4 сомонӣ = ... дирам

39 сомонию 5 дирам = ... дирам

205 сомонӣ = ... дирам

239. Муқоиса кунед:

4 сомонӣ ... 400 дирам

5 дирам ... 5 сомонӣ

600 дирам ... 600 сомонӣ

150 дирам ... 150 сомонӣ

7 сомонӣ ... 70 дирам

200 сомонӣ ... 280 дирам

Дарси 29

240. Як қуттӣ помидор 20 килограмм масса дорад ва бо нархи 5 сомонӣ фурухта мешавад. Як килограмм помидор чанд дирам арзиш дорад?

К.м

241. Бузургиҳои додашударо ба ду гурӯҳ ҷудо кунед. Онҳоро ба тартиби камшавӣ нависед:

5 км 16 м, 6 сомонию 20 дирам, 6020 м, 12 сомонию 77 дирам, 9919 м, 24 км 65 м, 435 сомонӣ, 602 сомонӣ, 26 км 5 м, 100 сомонӣ, 206 сомонию 9 дирам, 333 сомонию 18 дирам.

242. Меҳрона 4 албомро бо нархи 6 сомонӣ, 3 дафтари умумиро бо нархи 10 сомонию 50 дирам ва 2 рӯзномаро бо нархи 3 сомонӣ харид. Меҳрона ҳамагӣ чӣ қадар маблағ сарф кард?

243. Диаметри давраи якум 38 см, диаметри давраи дуюм ба 76 см баробар аст. Оё давраи дуюмро дар дохили давраи якум тасвир кардан имконпазир аст? Радиуси давраҳоро муқоиса кунед.

244. Ифода кунед:

13 сомонӣ = ... дирам   32 сомонию 30 дирам = ... дирам

9 сомонӣ = ... дирам   6 сомонӣ = ... дирам

45 сомонию 7 дирам = ... дирам   333 сомонӣ = ... дирам

245. Муқоиса кунед:

8 сомонӣ ... 800 дирам   3 дирам ... 3 сомонӣ

900 дирам ... 700 сомонӣ   230 дирам ... 230 сомонӣ

11 сомонӣ ... 11 дирам   400 сомонӣ ... 370 дирам

246. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$x + 599 = 6780$ $2345 - x = 239$

$x \cdot 79 = 6241$ $8181 : x = 909$

247. Саид 11 сомонию 60 дирам, Самеъ 29 сомонию 10 дирам ва Меҳрона 50 сомонию 30 дирам дорад. Ҳарсеи онҳо чанд сомонию чанддирам доранд?

Дарси 30

248. Ифода кунед:

- 1) 5 соат = ... дақиқа   7 сол = ... моҳ   6 дақиқа = ... сония
 2 шабонарӯз = ... соат   2 ҳафта = ... шабонарӯз
- 2) 4 кг = ... г   3000 г = ... кг   7 т 200 кг = ... кг
 8 т 500 кг = ... кг   6 с 7 кг = ... кг   7 кг 700 г = ... г
- 3) 5 дм = ... см   14 см = ... мм   8 м = ... см
 30 см = ... мм   9 м = ... дм   2 км 222 м = ... м

К.м

249. Ҳисоб кунед:

- 4 сол + 12 моҳ   3 солу 3 моҳ + 3 солу 3 моҳ   7 сол – 7 моҳ
 8 солу 2 моҳ – 6 солу 7 моҳ   9 солу 10 моҳ + 12 солу 2 моҳ

250. Бо сол ифода кунед:

- 4 аср + 6 аср = ... сол   230 аср – 20 аср = ... сол
 13 аср + 13 аср = ... сол   300 аср – 123 аср = ... сол

251. Амалҳоро ичро кунед:

- $6000 : 3 + 2000 \cdot 4$ $3400 : 2 + 3600 : 3$
 $9600 : 3 + 4000 \cdot 6$ $7000 : 2 + 1500 \cdot 5$

252. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x + 167 = 599 \quad 555 - x = 505 \quad x \cdot 7 = 161 \quad 363 : x = 3$$

253. Ифода кунед:

- 6 м = ... дм   4 т = ... кг   7 соат = ... дақиқа
 5 кг = ... г   8 км = ... м   9 дақиқа = ... сония

254. Коргар дар шаш моҳ 3180 сомонӣ ва дар шаш моҳи дигар 120 сомонӣ зиёдтар маош гирифт. Коргар дар як сол чанд сомонӣ маош гирифт?

255. То 4 сол пурра кунед:

4 сол	2 солу 4 моҳ	3 солу 8 моҳ	3 солу 10 моҳ	3 солу 4 моҳ	3 солу 11 моҳ
				8 моҳ	

Дарси 31

СУРЪАТ, ВАҚТ ВА МАСОФА

256. Азиз дар 3 соат 12 км роҳ рафт. Суръати ҳаракати Азизро ёбед.

Ҳарфҳои латиниро истифода бурда формулаи суръатро менависем: $v = S : t$

v (ве) – суръат, S (эс) – масофа, t (те) – вақт

Навишти кӯтоҳ:

Ҳал:

$$S = 12 \text{ км}$$

$$v = S : t = 12 \text{ км} : 3 \text{ соат} = 4 \text{ км/соат}$$

$$t = 3 \text{ соат}$$

$$v = 4 \text{ км/соат}$$

$$v = ?$$

$$\text{Ҷавоб: } 4 \text{ км/соат}$$

Воҳидҳои суръати ҳаракат чунин навишта мешаванд: км/соат, км/дақ., м/дақ., м/сония.

Барои ёфтани суръат (v), масофа (S)-ро ба вақт (t) тақсим кардан лозим аст:

$$v = S : t$$

257. Аз рӯи ҷадвал масъала тартиб дода онро ҳал кунед:

Мошини сабуқрав	Суръат	Вақт	Масофа
	? км/соат	6 соат	480 км

Барои ёфтани масофа (S), суръат (v)-ро ба вақт (t)

зарб мекунем: $S = v \cdot t$

258. Мушак дар як сония 5 км ҳаракат мекунад. Мушак дар 30 сония чӣ қадар масофаро тай менамояд?

Навишти кӯтоҳ:

Ҳал:

$$v = 5 \text{ км/сония}$$

$$t = 30 \text{ сония}$$

$$S = ?$$

$$S = v \cdot t = 5 \text{ км/сония} \cdot 30 \text{ сония} = 150 \text{ км}$$

$$\text{Ҷавоб: } S = 150 \text{ км.}$$

259. Мошини сабуқрав бо суръати якхела 4 соат роҳ рафт. Агар суръати мошини сабуқрав 80 км/соат бошад, масофаи тайкардаи мошинро ёбед.

260. Ифода кунед:

Бо м:

$$7 \text{ км } 110 \text{ м} = \dots \text{ м}$$

Бо см:

$$8 \text{ м } 88 \text{ см} = \dots \text{ см}$$

Бо дм:

$$7 \text{ м } 6 \text{ дм} = \dots \text{ дм}$$

Бо мм:

$$6 \text{ см } 2 \text{ мм} = \dots \text{ мм}$$

261. Дурустии чамъро бо тарҳ санчед:

$$\begin{array}{r} +91344 \\ \underline{2957} \end{array}$$

$$\begin{array}{r} +135937 \\ \underline{58749} \end{array}$$

$$\begin{array}{r} +773581 \\ \underline{547239} \end{array}$$

К.М

262. Писарбача дар як соат 4 км роҳ рафт. $\bar{Y}$ дар 2 соат чанд километр роҳ рафт?

263. Ифода кунед:

$$\begin{array}{l} 5 \text{ аср} + 3 \text{ аср} = \dots \text{ сол} \\ 25 \text{ аср} + 18 \text{ аср} = \dots \text{ сол} \end{array}$$

$$\begin{array}{l} 160 \text{ аср} - 60 \text{ аср} = \dots \text{ сол} \\ 300 \text{ аср} - 1 \text{ аср} = \dots \text{ сол} \end{array}$$

264. Ифода кунед:

$$1 \text{ соат } 25 \text{ дақ.} = \dots \text{ дақ.}$$

$$4 \text{ соат } 20 \text{ дақ.} = \dots \text{ дақ.}$$

$$2 \text{ соат } 8 \text{ дақ.} = \dots \text{ дақ.}$$

$$6 \text{ соат } 10 \text{ дақ.} = \dots \text{ дақ.}$$

265. Се рақами 5 ва аломатҳои арифметикиро истифода бурда, адади 50-ро ҳосил кунед.

Дарси 32

266. Аз рӯи қадвал масъала тартиб диҳед ва онро ҳал кунед:

1)	Суръат	Вақт	Масофа
	40 км/соат	? соат	240 км
2)	Суръат	Вақт	Масофа
	50 км/соат	4 соат	? км
3)	Суръат	Вақт	Масофа
	? км/соат	4 соат	60 км

Намуна: крани борбардор бо суръати 40 км/соат ҳаракат мекард. Вай бо ин суръат 240 км масофаро дар чанд соат тай мекунад?

Навишти кӯтоҳ:

$$v = 40 \text{ км/соат}$$

$$S = 240 \text{ км}$$

$$t = ?$$

Ҳал:

$$t = S : v = 240 \text{ км} : 40 \text{ км/соат} = 6 \text{ соат}$$

Ҷавоб: $t = 6$ соат.

267. Ҳавопаймо дар 3 соат бо суръати доимӣ 2700 километрро тай намуд. Ҳавопаймо бо кадом суръат парвоз кардааст?

268. Олимони математикаи Осиеи Марказӣ Муҳаммади Хоразмӣ - соли 780, Абӯалӣ ибни Сино – соли 980, Алоуддини Қӯшчӣ соли 1402 ба олами ҳастӣ омадаанд. Ин ададҳоро ба разрядҳо ҷудо кунед.

269. Ададҳоро дар шакли суммаи ҷамъшавандаҳои разрядӣ навишта, амали баръаксашро иҷро кунед.

$$3402 \quad 4004 \quad 500000 + 40000 + 3000 + 201 + 20 + 1$$

270. Қаторай мусофиркаш аз Душанбе то Пахтаобод бо суръати 32 км/соат ҳаракат карда, 64 км масофаро тай кард. Қатора ин масофаро дар чанд соат тай намудааст?

Навишти кӯтоҳ:

$$v = 32 \text{ км/с}$$

$$S = 64 \text{ км}$$

$$t = ? \text{ соат}$$

Ҳал:

$$t = S : v$$

$$t = 64 \text{ км} : 32 \text{ км/соат}$$

$$t = 2 \text{ соат}$$

Ҷавоб: Қатора масофаро дар 2 соат тай кард.

Барои ёфтани вақт (t) масофа (S)-ро ба суръат (v) тақсим кардан лозим аст:

$$t = S : v$$

271. Масофаи байни Душанбе ва Бохтар 94 км аст. Автобус ин масофаро бо суръати 47 км/соат тай кард. Автобус ин масофаро дар чанд соат тай кард?

272. Ҳавопаймо соати якум – бо суръати 450 км/соат, соати дуюм бо суръати 472 км/соат парвоз кард. Ҳавопаймо дар ду соат чанд километр парвоз кард?

273. Аз рӯи ҷадвал масъала тартиб дода онро ҳал кунед:

Пиёдагард	Суръат	Вақт	Масофа
	6 км/соат	2 соат	? км

274. Ҳисоб кунед:

4 соату 30 дақ. + 6 соату 15 дақ.

5 соату 15 дақ. – 4 соату 45 дақ.

6 соату 55 дақ. + 1 соату 35 дақ.

Дарси 33

275. 1) Мошин бо суръати 80 км/соат ҳаракат мекунад. Баъди 4 соат масофаи ҳаракати онро ёбед:

2) Велосипедрон дар 14 дақиқаю 30 сония масофаи 4 км роҳро тай намуд. Агар онро ба сония ифода кунем, велосипедрон чанд сония ҳаракат кардааст? Ба ин савол як хонанда чунин ҷавоб дод:

$$60 \cdot 14 + 30 = 840 + 30 = 870 \text{ (сония)}$$

Хонандаи дуюм ҷавобро бо ин роҳ ёфт:

$$60 \cdot 15 = 900 - 30 = 870 \text{ (сония).}$$

Ҷавоби кадоме аз ин хонандагон дуруст аст?

276. Намоиши афсона 1 соату 20 дақиқа давом кард. Ин намоиш чанд дақиқа ё чанд сония давом кардааст?

277. Бо сония ифода кунед:

1 дақиқа = ... сония, 5 дақиқа = ... сония, 20 дақиқа = ... сония,
30 дақиқа = ... сония, 50 дақиқа = ... сония, 60 дақиқа = ... сония.

278. Дарс 45 дақиқа давом мекунад. Се дарс соати чанд ба охир мерасад, агар он соати 8 сар шуда, ду танаффуси 5-дақиқагӣ ҳам дошта бошад? Ин чанд соату чанд дақиқа мешавад? Се дарс чанд дақиқа ё чанд сония давом мекунад?

279. Бо сония ифода кунед:

1 соат = 3600 сония

10 соат, 1 соату 10 дақиқа, 10 соату 5 дақиқа, 2 соату 25 дақиқа.

280. Ба ҷойи нуқтаҳо ададҳо гузошта, ҷумлаҳоро нависед:

1) Ман соли ... таваллуд шудаам.

2) Соли ... ман ... - сола мешавам.

- 3) Дар асри ... зиндагӣ мекунам.
- 4) Ҳозир соли ... аст.
- 5) Баъди ... сол асри XXII оғоз мешавад.

281. Фарзона барои аз хона то ба мактаб расидан 15 дақиқа вақт сарф мекунад. Нилуфар бошад барои аз хона то ба мактаб рафтани 10 дақиқа вақт сарф мекунад. Суръати ҳаракати кӣ зиёдтар аст? Оё мо ба ин савол ҷавоб дода метавонем? Чаро не?

Агар масофаи тайкардаи онҳоро аз хона то мактаб муайян кунем -чӣ?

Нилуфар масофаи 1 км ва Фарзона 1500 м роҳро тай карда бошанд, онҳо дар як дақиқа чанд метр роҳро тай мекунанд?

1 км = 1000 м.

1000 м : 10 дақиқа = 100 м /дақиқа;

1500 м : 15 дақиқа = 100 м /дақиқа

Ҳоло чӣ гуфта метавонем: суръати ҳаракати кадоме зиёдтар аст?

Суръати ҳаракати Нилуфар ва Фарзона якхела мебошанд, чунки ҳарду ҳам дар як дақиқа 100 м роҳро тай мекунанд.

Суръати ҳаракатро чунин менависанд: 100 м/дақиқа.

282. Велосипедрон дар як дақиқа 300 м роҳ ва пиёдагард дар як дақиқа 100 м роҳро тай карданд. Онҳо баъд аз 10 дақиқа чанд километр роҳ мераванд? Суръати ҳаракати велосипедрон ва пиёдагардро бо километр ифода намуда, онҳоро муқоиса кунед.

283. Бо тартиби зиёдшавӣ нависед:

3 соат, 56 дақиқа, 60 сония, 1 шабонарӯз, 1 сол, 1 аср, 1 ҳафта.

284. 1) Бо тартиби зиёдшавӣ нависед:

758403, 8760543, 5647, 740, 46386022, 47, 94764

2) Муқоиса кунед:

3 сомонию 10 дирам • 9 ... 10 сомонӣ

3 м чанд см аст?

1 с чанд кг аст?

5 км чанд м аст?

1 т чанд кг аст?

60 дм чанд см аст?

2 соат чанд дақиқа аст?

Мисол:

$$4 \text{ м } 15 \text{ см} + 23 \text{ см} = 4 \text{ м } 38 \text{ см}$$

$$8 \text{ кг} + 580 \text{ г} = 8 \text{ кг } 580 \text{ г}$$

$$9 \text{ соат } 48 \text{ дақ.} + 48 \text{ дақ.} = 10 \text{ соат } 36 \text{ дақ.}$$

$$6 \text{ соат } 12 \text{ дақ.} + 2 \text{ соат} = 8 \text{ соат } 12 \text{ дақ.}$$

Агар ҳисоббарорӣ мушқил бошад, онҳоро зери ҳам навишта, ҳисоб кардан осонтар аст.

Намунаи 1: $8 \text{ км } 227 \text{ м} + 2 \text{ км } 343 \text{ м} = 10 \text{ км } 570 \text{ м}$

$$\begin{array}{r} 8 \text{ км } 227 \text{ м} \\ + 2 \text{ км } 343 \text{ м} \\ \hline 10 \text{ км } 570 \text{ м} \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 12 \text{ т } 850 \text{ г} \\ + 5 \text{ т } 125 \text{ г} \\ \hline 17 \text{ т } 975 \text{ г} \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 11 \text{ соат } 25 \text{ дақ.} \\ + 4 \text{ соат } 10 \text{ дақ.} \\ \hline 15 \text{ соат } 35 \text{ дақ.} \end{array}$$

Намунаи 2: $45 \text{ км } 725 \text{ м} + 15 \text{ км } 163 \text{ м} + 870 \text{ м} = 61 \text{ км } 758 \text{ м}$

$$\begin{array}{r} 45 \text{ км } 725 \text{ м} \\ + 15 \text{ км } 163 \text{ м} \\ \hline 60 \text{ км } 888 \text{ м} \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 60 \text{ км } 888 \text{ м} \\ + 870 \text{ м} \\ \hline 61 \text{ км } 758 \text{ м} \end{array}$$

Намунаи 3: $4 \text{ т } 520 \text{ кг} + 5 \text{ т } 627 \text{ кг} = 10 \text{ т } 147 \text{ кг}$

$$4 \text{ т } 520 \text{ кг} = 4 \text{ т } 520 \text{ кг}$$

$$+ 4520 \text{ кг}$$

$$5 \text{ т } 627 \text{ кг} = 5 \text{ т } 627 \text{ кг}$$

$$+ 5627 \text{ кг}$$

$$\hline 10147 \text{ кг}$$

Ҳангоми ҷамъ кардани бузургиҳои ченакашон гуногун онҳоро ба ченаки якхела оварда, баъд ҷамъ кардан лозим аст.

285. Ададҳоро, ки аз як ҳиҷо иборат аст, нависед.

Намуна: сад

Намунаи 4:

$$1) 4 \text{ км } 450 \text{ м} + 4560 \text{ м} = 4450 \text{ м} + 4560 \text{ м} = 9010 \text{ м} = 9 \text{ км } 10 \text{ м}$$

$$2) 6 \text{ км } 972 \text{ м} + 5767 \text{ м} = 6972 \text{ м} + 5767 \text{ м} = 12739 \text{ м} = 12 \text{ км } 739 \text{ м}$$

286. Шифоҳӣ ҳисоб карда, натиҷаро нависед:

$$35 \text{ кг } 450 \text{ г} + 250 \text{ г}$$

$$12 \text{ м } 79 \text{ см} + 21 \text{ см}$$

$$60 \text{ т } 380 \text{ кг} + 18 \text{ т}$$

$$44 \text{ дм } 8 \text{ см} + 8 \text{ см}$$

287. Зери ҳам навишта, ҳисоб кунед:

$$115 \text{ м } 42 \text{ см} + 46 \text{ м } 17 \text{ см}$$

$$227 \text{ м } 15 \text{ см} + 118 \text{ м } 48 \text{ см}$$

$$2 \text{ соату } 48 \text{ дақ.} + 7 \text{ соату } 35 \text{ дақ.}$$

$$19 \text{ дақ. } 25 \text{ сония} + 14 \text{ дақ. } 34 \text{ сония.}$$

288. Ифода кунед:

$$7 \text{ с } 35 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$$

$$4 \text{ солу } 9 \text{ моҳ} = \dots \text{ моҳ}$$

$$16 \text{ км } 80 \text{ м} = \dots \text{ м}$$

$$6 \text{ с } 15 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$$

$$2 \text{ солу } 10 \text{ моҳ} = \dots \text{ моҳ}$$

$$15 \text{ км } 36 \text{ м} = \dots \text{ м}$$

289. Ҳисоб кунед:

$$3 \text{ кг } 452 \text{ г} + 7 \text{ кг } 267 \text{ г}$$

$$25 \text{ км } 714 \text{ м} + 18 \text{ км } 325 \text{ м}$$

$$17 \text{ т } 895 \text{ г} + 9 \text{ т } 850 \text{ г}$$

$$79 \text{ м } 8 \text{ см} + 43 \text{ м } 7 \text{ см}$$

290. Ифода кунед:

$$4 \text{ м} = \dots \text{ см}$$

$$6 \text{ кг} = \dots \text{ г}$$

$$6 \text{ соат} = \dots \text{ дақ.}$$

$$9 \text{ дм} = \dots \text{ см}$$

$$5 \text{ т} = \dots \text{ кг}$$

$$5 \text{ дақ.} = \dots \text{ сония}$$

291. Барои ба 100 кас палав пухтан ба ҳисоби миёна 20 кг биринҷ, 27 кг сабзӣ, назар ба сабзӣ 9 маротиба камтар пиёз, 8 кг гӯшт, 5 кг равшан лозим аст. Барои ба 100 кас палав пухтан ҳамагӣ чӣ қадар маҳсулот зарур аст? Ба 50 нафар-чӣ?

292. Ҳисоб кунед:

$$8 \text{ с} + 45 \text{ кг}$$

$$5 \text{ кг} + 10 \text{ с}$$

$$4 \text{ солу } 11 \text{ моҳ} + 7 \text{ солу } 4 \text{ моҳ}$$

$$16 \text{ т} + 15 \text{ с}$$

$$8 \text{ сол} + 12 \text{ моҳ}$$

$$6 \text{ солу } 9 \text{ моҳ} + 17 \text{ солу } 8 \text{ моҳ}$$

293. Математики барҷастаи Шарқ Муҳаммади Хоразмӣ соли 783 таваллуд шуда, соли 850 вафот кардааст. $\bar{U}$ чанд сол умр дид ва дар қадом асрҳо зиндагӣ кардааст?

Дарси 35

294. Ҳисоб кунед:

$$2 \text{ кг } 151 \text{ г} + 8 \text{ кг } 149 \text{ г}$$

$$23 \text{ т } 345 \text{ г} + 7 \text{ т } 543 \text{ г}$$

$$13 \text{ км } 621 \text{ м} + 27 \text{ км } 211 \text{ м}$$

$$88 \text{ м } 8 \text{ см} + 22 \text{ м } 5 \text{ см}$$

295. Ифода кунед:

$$7 \text{ м} = \dots \text{ см}$$

$$9 \text{ кг} = \dots \text{ г}$$

$$8 \text{ соат} = \dots \text{ дақ.}$$

$$5 \text{ дм} = \dots \text{ см}$$

$$4 \text{ т} = \dots \text{ кг}$$

$$6 \text{ дақ.} = \dots \text{ сония}$$

296. Шифоҳӣ ҳисоб карда натиҷаро нависед:

$$15 \text{ кг } 850 \text{ г} + 150 \text{ г}$$

$$19 \text{ м } 59 \text{ см} + 41 \text{ см}$$

$$35 \text{ т } 350 \text{ кг} + 55 \text{ т}$$

$$66 \text{ дм } 9 \text{ см} + 6 \text{ см}$$

297. Азиз 45 сомонӣ дошт. Бо сеяки ин маблағ чиптаи кино харид.

Дар дасти Азиз чанд сомонӣ боқӣ монд?

298. Зери ҳам навишта, ҳисоб кунед:

$$226 \text{ м } 33 \text{ см} + 34 \text{ м } 27 \text{ см}$$

$$3 \text{ соату } 47 \text{ дақ.} + 7 \text{ соату } 54 \text{ дақ.}$$

$$308 \text{ м } 25 \text{ см} + 12 \text{ м } 70 \text{ см}$$

$$24 \text{ дақ. } 24 \text{ сон.} + 49 \text{ дақ. } 27 \text{ сон.}$$

299. Ифода кунед:

$$3 \text{ с } 33 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$$

$$7 \text{ солу } 5 \text{ моҳ} = \dots \text{ моҳ}$$

$$12 \text{ км } 60 \text{ м} = \dots \text{ м}$$

$$4 \text{ с } 14 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$$

$$9 \text{ солу } 11 \text{ моҳ} = \dots \text{ моҳ}$$

$$19 \text{ км } 15 \text{ м} = \dots \text{ м}$$

300. Ҷадвалро пур кунед:

a	64		80	100		150
b		6		25	5	3
$a : b$	4	13	5		22	50

301. Ҳисоб кунед:

$$11 \text{ с} + 35 \text{ кг}$$

$$6 \text{ кг} + 14 \text{ с}$$

$$2 \text{ солу } 8 \text{ моҳ} + 8 \text{ солу } 2 \text{ моҳ}$$

$$17 \text{ т} + 13 \text{ с}$$

$$5 \text{ сол} + 12 \text{ моҳ}$$

$$7 \text{ солу } 7 \text{ моҳ} + 18 \text{ солу } 18 \text{ моҳ}$$

Дарси 36

302. 1) Ҳангоми ҷамъ ва тарҳ кардани бузургиҳо мо бояд ченакҳои як бузурги буданашонро ба эътибор гирем.

$$3 \text{ соату } 45 \text{ дақиқа} + 5 \text{ соату } 55 \text{ дақиқа} = 9 \text{ соату } 40 \text{ дақиқа};$$

$$\begin{array}{r} 3 \text{ соату } 45 \text{ дақиқа} \\ + \\ 5 \text{ соату } 55 \text{ дақиқа} \\ \hline 8 \text{ соату } 100 \text{ дақиқа} \\ 9 \text{ соату } 40 \text{ дақиқа} \end{array}$$

Роҳи дигари ҷамъи бузургиҳо ин аст, ки онҳоро ба воҳидҳои сода оварда баъд ҳисоб мекунем.

$$3 \text{ соату } 45 \text{ дақиқа} + 5 \text{ соату } 55 \text{ дақиқа} = 225 \text{ дақиқа} + 355 \text{ дақиқа} = 580 \text{ дақиқа} = 9 \text{ соату } 40 \text{ дақиқа}$$

Ҳангоми иҷрои тарҳи бузургиҳо ҳам аз чунин тарзи кор истифода мебарем.

$$2) 5 \text{ кг } 206 \text{ г} - 3 \text{ кг } 646 \text{ г} = 1 \text{ кг } 560 \text{ г}$$

$$\begin{array}{r} 5 \text{ кг } 206 \text{ г} \\ - \\ 3 \text{ кг } 646 \text{ г} \\ \hline 1 \text{ кг } 560 \text{ г} \end{array}$$

$$5 \text{ кг } 206 \text{ г} - 3 \text{ кг } 646 \text{ г} = 5206 \text{ г} - 3646 \text{ г} = 1560 \text{ г} = 1 \text{ кг } 560 \text{ г}$$

303. Ҳисоб кунед:

$$23 \text{ сомонию } 56 \text{ дирам} + 45 \text{ сомонию } 77 \text{ дирам} \quad 3 \text{ моҳ} + 9 \text{ моҳ}$$

$$13 \text{ сомонию } 82 \text{ дирам} - 10 \text{ сомонию } 90 \text{ дирам} \quad 1 \text{ шабонарӯз} + 8 \text{ соат}$$

304. Ба чор гурӯҳ ҷудо карда, бо тартиби афзуншавӣ нависед:

$$3 \text{ соат}, \quad 49 \text{ сомонию}, \quad 24 \text{ кг}, \quad 1 \text{ ҳафта}, \quad 5 \text{ т}, \quad 30 \text{ дирам},$$

$$32 \text{ м}, \quad 500 \text{ сомонию}, \quad 92 \text{ кг}, \quad 4 \text{ сол}, \quad 6 \text{ км}, \quad 347 \text{ мм},$$

684 г, 84 кг, 12 соат, 3 шабонарӯз, 99 дирам, 423 км, 698 кг.

К.М

305. Ҳисоб кунед:

1 соату 14 дақиқа + 4 соату 58 дақиқа   3 м 9 см – 261 м
 48 дақиқаю 15 сония – 16 дақиқаю 38 сония   6 км 300 м + 9 км

306. Ифода кунед:

5 сомонӣ = ... дирам   7 с = ... кг   23 км = ... м
 8 соат = ... дақиқа   1500 дирам = ... сомонӣ
 800 кг = ... кг   12000 м = ... км   420 дақиқа = ... соат

?!

307. Аз ду деҳаи масофаи байнашон 99 км ду савора ба пешвози якдигар баромаданд. Агар суръати ҳаракати савораи якум 15 км/соат ва аз савораи дуюм 18 км/соат бошад, савораҳо баъд аз чанд соат бо ҳам вохӯранд?

308. а) Дар мусобиқаи варзишгарон як варзишгар масофаи 3000 мро дар 4 дақиқа ва варзишгари дигар ин масофаро 2 дақиқа зиёдтар тай кард. Суръати ҳаракати кадом варзишгар зиёд аст?

Навишти кӯтоҳи масъала дар нақша:

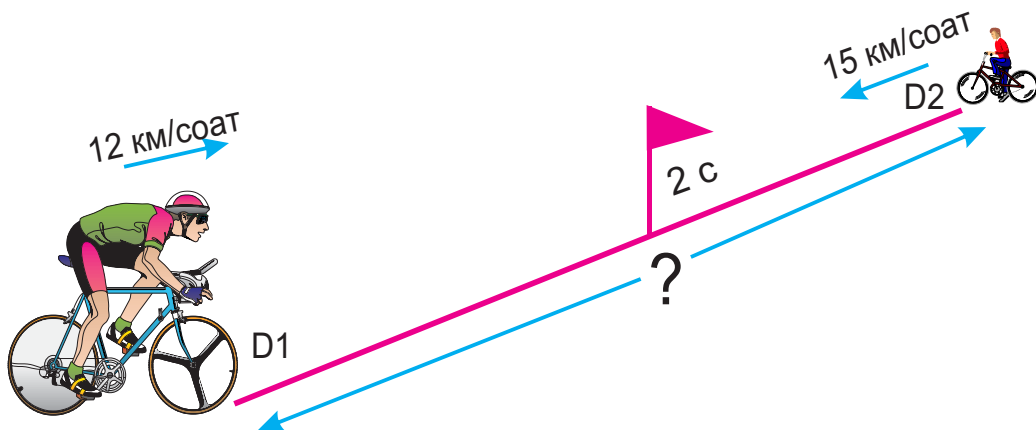
Суръат (v)	Вақт (t)	Масофа (S)
1-?	4 дақиқа	3000 м
2-?	? 2 дақиқа зиёд	3000 м

**ЧТЗ
рТМ**

б) Меваи дарахтеро гӯед, ки аз як рақам ва як калима иборат бошад.

309. Аз ду деҳа дар як вақт ба сӯи якдигар ду велосипедрон ба роҳ баромада, баъд аз 2 соат вохӯрданд. Агар суръати велосипедрони якум 12 км/соат, велосипедрони дуюм 15 км/соат бошад, масофаи байни ду деҳаро ёбед. Навишти кӯтоҳи масъаларо дар нақша тасвир намудан осонтар аст.

Бо D1 деҳаи якум ва бо D2 деҳаи дуюм ишорат карда шудааст.

310. Ифода кунед:

$$6 \text{ м} = \dots \text{ дм}$$

$$8 \text{ т} = \dots \text{ кг}$$

$$4 \text{ сол} = \dots \text{ моҳ}$$

$$4 \text{ км} = \dots \text{ м}$$

$$6 \text{ с} = \dots \text{ кг}$$

$$2 \text{ аср} = \dots \text{ сол}$$

$$1 \text{ м } 20 \text{ см} = \dots \text{ см}$$

$$10 \text{ м} = \dots \text{ см}$$

$$491 \text{ м} = \dots \text{ дм}$$

$$12 \text{ м } 90 \text{ дм} = \dots \text{ дм}$$

$$40 \text{ м} = \dots \text{ дм}$$

$$820 \text{ дм} = \dots \text{ м}$$

311. Ҳисоб кунед:

$$12 \text{ км } 650 \text{ м} - 6 \text{ км } 150 \text{ м}$$

$$14 \text{ км } 500 \text{ м} - 4500 \text{ м}$$

$$18 \text{ км } 740 \text{ м} - 18 \text{ км } 24 \text{ м}$$

$$20 \text{ км } 55 \text{ м} - 18 \text{ км } 65 \text{ м}$$

312. Ададҳоро хонед ва муайян кунед, ки онҳо чанд воҳид, даҳӣ, садӣ, ҳазорӣ, даҳҳазорӣ, садҳазорӣ доранд?

291 237,

318 745,

631 423

Намуна: Адади 784135 аз 784135 воҳид, 78413 даҳӣ, 7841 садӣ, 784 ҳазорӣ, 78 даҳҳазорӣ, 7 садҳазорӣ иборат аст.

К.м

313. Ҷадвалро то 20000 кг пурра кунед:

20000 кг	10 т	10 т	11 т	13 т	14 т	18 т
	500 кг	600 кг	80 кг	11 кг	450 кг	30 кг
					5550 кг	

?!

314. Комбинати шир ба дукон 40 қуттӣ маска фиристод, ки массаи ҳар як қуттӣ 200 г буд. Рӯзи аввал ҳаштаки маска фурӯхта шуд. Дар дукон чанд килограмм маска боқӣ монд? Агар массаи як қуттӣ 300 г бошад, массаи 10-то чунин қуттӣ чанд грамм мешавад?

🏠

315. Бо рақамҳо нависед: панҷоҳу шаш ҳазору яксаду се, чил ҳазору чорсаду ҳафтод, сесаду ҳафтоду як ҳазору дусаду чилу як, чор миллион, чор миллиону як, чор миллиону даҳ.

**> =
< =**

316. Муқоиса кунед:

98 см ... 9 дм 8 см

4 м 71 см ... 4 м 95 см

12 дм 6 см ... 11 дм 7 см

6 км 350 см ... 5 км 350 см

Дарси 38

317. Аз бузургиҳои додашуда истифода бурда, сумма ва фарқи онҳоро мувофиқи имкон ёбед:

2536 кг

74689 дм

265 дақ.

9 км

56934 дм

2 соат

1695 м

9763 кг

Намуна:

$$1) 9 \text{ км} - 1695 \text{ м} = 9000 \text{ м} - 1695 \text{ м} = 7305 \text{ м}$$

$$2) 9 \text{ км} + 1695 \text{ м} = 9000 \text{ м} + 1695 \text{ м} = 10695 \text{ м}$$

К.М

318. Дарозии сеяки порча ба 3 см баробар аст. Муайян кунед, ки дарозии порча чанд сантиметр аст?

319. Ҳисоб кунед:

$$5 \text{ м } 33 \text{ см} - 3 \text{ м } 69 \text{ см}$$

$$10 \text{ т } 15 \text{ с} - 1 \text{ т } 20 \text{ с}$$

$$4 \text{ м } 23 \text{ см} + 238 \text{ дм}$$

$$33 \text{ м } 5 \text{ дм} - 12 \text{ м}$$

$$6 \text{ км } 534 \text{ м} + 459 \text{ м}$$

$$46 \text{ см} + 45 \text{ см}$$

320. Бари росткунча 1 дм 2 см ва дарозиаш назар ба бараш 3 маротиба дарозтар аст. Периметри росткунчаро ёбед.

321. Аз рӯи ҷадвал муайян кунед, ки дар мусобиқаи давидан кадом варзишгар ғолиб омадааст:

Рақами варзишгарон	1	2	3	4
Натиҷа	5 дақ. 3 сония	300 сония	4 дақ. 59 сония	298 сония

Бузургиро бо бузургӣ ҷамъ ё тарҳ кунем, бузургӣ ҳосил мешавад.

К.М

322. Ҳисоб кунед:

$$1 \text{ км} - 496 \text{ м}$$

$$2 \text{ м } 7 \text{ см} + 16 \text{ дм } 8 \text{ см}$$

$$7 \text{ м } 3 \text{ дм } 5 \text{ см} - 4 \text{ м } 9 \text{ дм} + 1 \text{ м } 55 \text{ см}$$

$$5 \text{ дм } 83 \text{ мм} + 9 \text{ см } 7 \text{ мм} - 2 \text{ дм } 8 \text{ мм}$$

323. Бо тонна ва килограмм ифода намоед:

Намуна:

$$2 \text{ т} - 800 \text{ кг} = 2000 \text{ кг} - 800 \text{ кг} = 1200 \text{ кг} = 1 \text{ т } 200 \text{ кг}$$

$$5 \text{ т } 800 \text{ кг} - 700 \text{ кг}$$

$$9 \text{ т} - 900 \text{ кг}$$

$$4 \text{ т } 230 \text{ кг} - 600 \text{ кг}$$

$$4 \text{ т } 230 \text{ кг} - 600 \text{ кг}$$

$$6 \text{ т } 300 \text{ кг} - 300 \text{ кг}$$

$$5 \text{ т } 550 \text{ кг} - 700 \text{ кг}$$

324. Садо дар ҳаво дар як сонияҳаво ба масофаи 330 м паҳн мешавад. Адади 330 м-ро бо детсиметр ифода кунед.

1) Шумо ба чамъ ва тарҳи бузургиҷо шинос ҳастед.

Масалан:

$$50 \text{ кг} + 20 \text{ кг} = 70 \text{ кг} \quad 42 \text{ кг} - 3 \text{ кг} = 39 \text{ кг}$$

Зарби бузургиҷо ба адад ба мисли зарби адад ба адад иҷро мешавад: $4 \text{ кг } 217 \text{ г} \cdot 2 = 8 \text{ кг } 434 \text{ г}$

2) Ифодаро меҳонем: ҳосили зарби ададҳои 4 кг 217 г ва 2; адади 4 кг 217 г-ро 2 маротиба зиёд кардан.

Тарзи ҳисобкунӣ: Ифодаро навишта, ҳамзарби якумро бо бузургиҷои якхела иваз намуда, сипас онро дар сутун навишта, ҳисоб кардан осонтар аст.

Масалан:

$$4 \text{ кг } 217 \text{ г} \cdot 2 = 8 \text{ кг } 434 \text{ г}$$

$$4 \text{ кг } 217 \text{ г} = 4217 \text{ г}$$

8 кг 434 г – ҳосили зарб

$$\begin{array}{r} 4217 \text{ г} \\ \times \quad 2 \\ \hline 8434 \text{ г} = 8 \text{ кг } 434 \text{ г} \end{array}$$

Бузургиро ба адад зарб кунем, бузургӣ ҳосил мешавад.

325. Ҳисоб кунед:

$$3 \text{ дм } 2 \text{ см} \cdot 4$$

$$8 \text{ кг } 125 \text{ г} \cdot 2$$

$$9 \text{ м } 23 \text{ см} \cdot 3$$

$$5 \text{ т } 100 \text{ г} \cdot 5$$

$$2 \text{ соат } 18 \text{ дақ.} \cdot 3$$

$$15 \text{ дақ. } 22 \text{ сон.} \cdot 2$$

326. Тарзҳои хонданро ба хотир оред:

$$100 + 200 = 300$$

1. Сад чамъи дусад ба сесад баробар аст.

2. Сад плюси дусад ба сесад баробар аст.

3. Суммаи ададҳои сад ва дусад ба сесад баробар аст.

4. Ҳосили чамъи ададҳои сад ва дусад ба сесад баробар аст.

5. Адади садро дусад воҳид зиёд кардем, адади сесад ҳосил шуд.

6. 100 - чамъшавандаи якум, 200 - чамъшавандаи дуюм, 300 - ҳосили чамъ

327. Тақсими бақиядорро ичро кунед:

$$118 : 25 \quad 200 : 57 \quad 345 : 171 \quad 739 : 9 \quad 863 : 430$$

328. Дарозии қалам 15 см 5 мм аст. Дарозии 2-то чунин қалам чӣ қадар мешавад? Дарозии 4-тоаш-чӣ?

329. Бо хаткашак дарозии қаламатонро чен кунед ва натиҷаро 3 маротиба зиёд намоед.

330. Дарозии қаламро чен кунед ва онро бо дарозии ручкаатон муқоиса карда, гӯед, ки кадоми онҳо дарозтар аст?

331. Квадратҳои шавқовар:

180	330		630
150		270	...
	90	240	...
630	...	...	

260	310		810
		290	...
	90	280	...
810	...	...	

332. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{lll} 3 \text{ м } 20 \text{ см} \cdot 4 & 15 \text{ см } 2 \text{ мм} \cdot 4 & 80 \text{ кг } 400 \text{ г} + 3 \text{ кг } 200 \text{ г} \\ 5 \text{ т } 100 \text{ г} \cdot 7 & 9 \text{ дм } 3 \text{ см} \cdot 3 & 20 \text{ км } 62 \text{ м} + 50 \text{ км } 8 \text{ м} \end{array}$$

Дарси 40

333. Дарозии 1 дона чӯбчаи гӯгирд 4 см 3 мм аст. Агар чунин чӯбча-ҳоро паси ҳам гузорем, дарозии 60 дона чӯбчаи гӯгирд чӣ қадар мешавад? Натиҷаро бо метр ва сантиметр ифода кунед.

334. Дарозиро бо миллиметрҳо ифода кунед:

$$7 \text{ дм } 3 \text{ см } 2 \text{ мм} \quad 4 \text{ дм } 4 \text{ см } 4 \text{ мм} \quad 9 \text{ дм } 8 \text{ см } 1 \text{ мм} \quad 5 \text{ дм } 7 \text{ см } 9 \text{ мм}$$

Намуна: $5 \text{ дм } 3 \text{ см } 4 \text{ мм} = 50 \text{ см} + 30 \text{ мм} + 4 \text{ мм} = 500 \text{ мм} + 30 \text{ мм} + 4 \text{ мм} = 534 \text{ мм}$

335. Муқоиса кунед:

$$\begin{array}{ll} 4 \text{ м } 20 \text{ см} \cdot 2 \dots 4 \text{ м } 20 \text{ см} \cdot 2 & 5 \text{ соату } 30 \text{ дақ.} \cdot 2 \dots 12 \text{ соат} \\ 3 \text{ т } 20 \text{ кг} \cdot 3 \dots 2 \text{ т } 20 \text{ кг} \cdot 3 & 4 \text{ асру } 3 \text{ сол} \cdot 4 \dots 17 \text{ аср} \end{array}$$

336. Қимати бузургии 5 сомонию 5 дирам · a -ро ҳангоми $a = 2, 3, 5$ ва 8 будан ёбед.

337. Агар дар як шабонарӯз ба 10 сар гов 500 г намак лозим бошад, дар як ҳафта чӣ қадар намак даркор мешавад?

338. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{r} + 19 \text{ км } 035 \text{ м} \\ + 17 \text{ км } 723 \text{ м} \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} - 45 \text{ т } 350 \text{ г} \\ - 22 \text{ т } 436 \text{ г} \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} + 125 \text{ кг } 475 \text{ г} \\ + 285 \text{ кг } 605 \text{ г} \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} - 143 \text{ км } 078 \text{ м} \\ - 68 \text{ км } 003 \text{ м} \\ \hline \end{array}$$

339. Ҳисоб кунед:

$$3 \text{ м } 30 \text{ см} \cdot 3$$

$$2 \text{ соати } 30 \text{ дақ.} \cdot 2$$

$$4 \text{ соати } 40 \text{ дақ.} \cdot 4$$

$$30 \text{ см } 3 \text{ мм} \cdot 3$$

$$7 \text{ т } 700 \text{ г} \cdot 7$$

$$3 \text{ сомонию } 10 \text{ дирам} \cdot 9$$

340. Ҳисоб кунед:

$$90 \text{ м } 6 \text{ дм} \cdot 7$$

$$50000 \text{ м} \cdot 2$$

$$72 \text{ м } 8 \text{ дм} \cdot 4$$

$$160000 \text{ м} \cdot 5$$

341. Одамони кураи Замин дар як дақиқа 4000 тонна хӯрок истеъмол мекунанд. Одамони кураи Замин дар як соат чӣ қадар хӯрок истеъмол мекунанд?

Дарси 41

ТАҚСИМИ БУЗУРГИҶО БА АДАД

$$6 \text{ м } 68 \text{ см} : 4$$

Шумо ҳисоби мисолҳои $28 \text{ см} : 4 = 7 \text{ см}$, $36 \text{ кг} : 9 = 4 \text{ кг}$ ва монанди инҳоро медонед. Ҳоло тақсими бузургиҷоро ба адад дида мебароем. $6 \text{ м } 68 \text{ см} : 4$. Ифодаро меҳонем: ҳосили тақсими ададҳои $6 \text{ м } 68 \text{ см}$ ба 4; адади $6 \text{ м } 68 \text{ см}$ -ро 4 маротиба кам кардан лозим аст. $6 \text{ м } 68 \text{ см}$ – тақсимшаванда, 4 – тақсимкунанда.

Тарзи ҳисоббарорӣ. Ифодаро навишта, тақсимшавандаро бо адад иваз мекунем, сипас онро дар сутун навишта, мисли тақсими адади серақама ба адади якрақама иҷро мекунем.

6 м 68 см : 4 = 1 м 67 см
 6 м 68 см = 668 см
 1 м 67 см – ҳосили тақсим

$$\begin{array}{r} 668 \overline{)4} \\ \underline{4} \\ 26 \\ \underline{24} \\ 28 \\ \underline{28} \\ 0 \end{array}$$

Бузургиро ба адад тақсим кунем, бузургї ҳосил мешавад.

342. Ҳисоб кунед:

7 т 92 кг : 9

8 соату 54 дақ. : 2

5 кг 120 г : 4

9 дақ. 42 сон. : 6

15 м 24 см : 6

24 сомонию 8 дирам : 8

343. Тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, қимати ифодаҳоро хаттї ҳисоб намоед:

$156 \cdot 248 + 206 \cdot 134$

$(31960 - 365 \cdot 50) : 30$

$302 \cdot 217 - 303 \cdot 113$

$(701000 - 565500) : 100 \cdot 809$

К.М

344. Сўзанак дар як сония 10 метр парвоз мекунад. Вай дар як дақиқа чанд метр парвоз карда метавонад?

345. **Шифоҳў:** Дар таркиби 1000 г (ё ки 1 л) оби нўшокї 10 г намак ҳаст. 10000 г (10 л) оби нўшокї чанд грамм намак дорад?

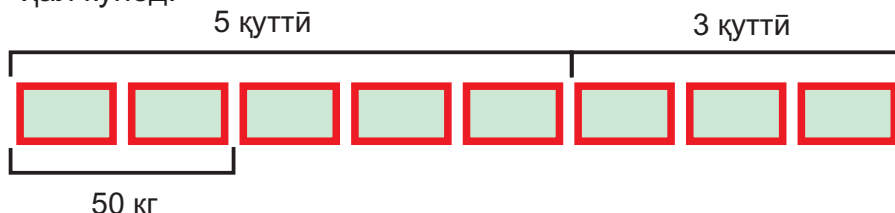
Д.М

346. Ифода навишта, қиматашро ҳисоб кунед:

Фарқи ададҳои 2109050 ва 2104030-ро ба фарқи ададҳои 184450 ва 183000 зарб кунед.

К.э

347. Аз рўйи расми овардашуда масъала тартиб диҳед ва онро ҳал кунед:

348. Ифода кунед:

$$124 \text{ дақ.} = \dots \text{ соат } \dots \text{ дақ.}$$

$$271 \text{ см} = \dots \text{ м } \dots \text{ см}$$

$$1050 \text{ кг} = \dots \text{ т } \dots \text{ кг}$$

$$830 \text{ дирам} = \dots \text{ сомонию } \dots \text{ дирам}$$

Д.М

349. Суммаи ададҳои 3848000 ва 2495000-ро ба фарқи ададҳои 2848000 ва 2495000 зарб кунед.

?!

350. Дар ферма рӯзи якум 2324 л, рӯзи дуюм 56 л зиёдтар, рӯзи сеюм назар ба рӯзи дуюм 120 л зиёдтар шир дӯшиданд. Ферма дар 3 рӯз чӣ қадар шир истеҳсол кардааст?

351. 1) Ҳисоб кунед:

$$2 \text{ км } 225 \text{ м} \cdot 4$$

$$6 \text{ кг } 132 \text{ г} : 6$$

$$4 \text{ соат } 24 \text{ дақ.} : 4$$

$$3 \text{ т } 135 \text{ кг} \cdot 6$$

$$8 \text{ км } 244 \text{ м} : 9$$

$$2 \text{ соат } 12 \text{ дақ.} : 2$$

$$6 \text{ км } 150 \text{ м} : 10$$

$$70 \text{ кг } 180 \text{ г} \cdot 3$$

$$6 \text{ соат } 20 \text{ дақ.} \cdot 5$$

Барои ҷамъоварӣ намудани 1 кг асал, замбур 2 миллион гулшаҳд мегирад.

Дарси 42

352. 1) Дар оила 6 нафаранд. Агар ҳар яки онҳо рӯзе 400 граммӣ нон хӯрад, дар як сол ба ин оила чӣ қадар орд лозим мешавад? (Як солро 365 рӯз ҳисоб кунед.)

2) Дар оила 6 нафаранд. Агар дар оила рӯзе 4-тоӣ нон сарф шавад, дар як моҳ барои ин оила чандто нон зарур аст? Дар як сол-чӣ?

(Як моҳро 30 рӯз, як солро 365 рӯз ҳисоб кунед.)

353. Агар $c = 3, 5, 6$ ва 9 бошад, қимати бузургии $45 \text{ соату } 90 \text{ дақ.} : c$ -ро ҳисоб кунед.

354. Ҳисоб кунед:

$$352 \text{ км} \cdot 100$$

$$35200 \text{ кг} : 100$$

$$9999 \text{ м} : 9$$

$$720 \text{ с} \cdot 100$$

$$1352 \text{ т} \cdot 100$$

$$135200 \text{ см} : 100$$

$$16888 \text{ г} : 8$$

$$4720 \text{ асп} \cdot 100$$

355. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$1764 : x = 147 \cdot 3$$

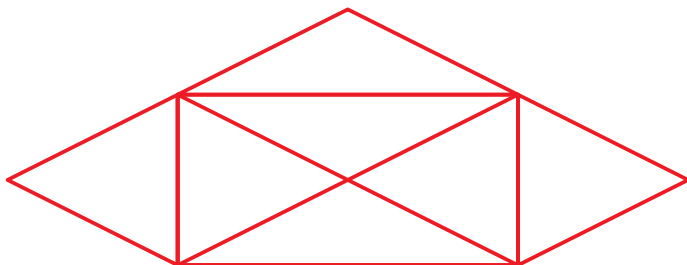
$$25 + (x + 2485) = 6250$$

$$(x \cdot 24) - 104 = 4096$$

$$432 + (144 : x) = 444$$

356. Қаламро аз коғаз наканда, оё фигураи зеринро тасвир карда метавонед?

357. Тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, ҳисоб кунед.

$$86000 - 26000 + 24000 - 100 \cdot 200$$

$$86000 - (26000 + 24000) - 100 \cdot 200$$

$$86000 - (26000 + 24000 - 10000) \cdot 2$$

$$86000 - (26000 + 24000 - 100 \cdot 200)$$

$$86000 - 26000 + 24000 - 100 \cdot 200$$

$$86000 - 26000 + (24000 - 100 \cdot 200)$$

$$86000 - (26000 + 24000 - 100 \cdot 200)$$

$$(86000 - 26000) + 24000 - 100 \cdot 200$$

$$(86000 - 26000 + 24000) - 100 \cdot 200$$

$$(86000 - 26000 + 24000 - 10000) \cdot 2$$

358. Ду киштӣ аз ду бандар, ки масофаашон 800 км аст, дар як вақт ба муқобили ҳамдигар шино карданд. Киштии якум бо суръати 90 км/соат, киштии дуюм бо суръати 70 км/соат ҳаракат мекарданд. Баъд аз 2 соат масофаи байни киштиҳо чанд километр мешавад?

359. Сангпушти даштӣ дар 5 дақиқа 30 метр роҳ рафт. Сангпушти даштӣ дар як дақиқа чӣ қадар роҳ меравад?

360. Ҳавоборонак (тӯқумшуллук) дар 5 дақиқа 1 м 50 см масофаро тай кард. Суръати ҳавоборонакро дар як дақиқа ёбед.

Дарси 43

ХУДРО САНЧЕД!

Дарси чамъбастӣ ва натиҷагирӣ аз боби сеюм

1. Воҳидҳо ва қадвали ченакҳои дарозиро ба хотир оред.
2. Муқоиса кунед.
9 дм 9 см ... 8 дм 8 см   4 м 4 см ... 6 м 6 см
7 км 777 м ... 7777 м   8 м 8 см ... 6 м 6 см
3. 10 километр чанд метр аст? 10 метр чанд миллиметр аст?
9000 метр чанд километр мебошад?
4. Воҳидҳо ва қадвали ченакҳои массаро ба хотир оред.
5. Бо тонна ифода кунед:
2000 кг   9000 кг   12000 кг
6. Шаш сентнер чанд килограмм аст? Чанд килограмм 12 сентнер мешавад?
7. Воҳидҳо ва қадвали ченакҳои вақтро ба хотир оред.
8. Ифода кунед:
6 моҳ = ... ҳафта   300 сол = ... аср
2 сол = ... моҳ   9 аср = ... сол
9. Панҷ дақиқа чанд сония аст? Панҷ сол чанд моҳ аст? Панҷсад сол чанд аср аст?
10. Дар як қуттӣ 100 дона собун ҳаст. Дар 10 қуттӣ чанд дона собун ҳаст? Дар 100 қуттӣ-чӣ? Дар 1000 қуттӣ-чӣ?
11. Панҷ сомонӣ чанд дирам аст? 50 сомонӣ-чӣ? 500 сомонӣ-чӣ?
12. Формулаҳои суръат, вақт ва масофаро фаҳмонед.
13. Барои чамъ ва тарҳи бузургиҳо мисол оред.
14. Ҳисоб кунед:
4 м 10 см • 2   13 см 2 мм • 8   60 кг 333 г + 6 кг 666 г

СУПОРИШҶОИ ТЕСТӢ

Арзёбии дониш, малака ва маҳорати хонандагон пас аз омӯзиши боби сеюм

- 1) Садыки гектар чист?
А) километри квадратӣ   Б) ар   В) метри квадратӣ
- 2) Як ҳафта ба чанд соат баробар аст?
А) 84 соат   Б) 168 соат   В) 42 соат
- 3) 40 сол ба чанд моҳ баробар аст?
А) 480 моҳ   Б) 440 моҳ   В) 460 моҳ
- 4) Садыки метр чист?
А) сантиметр   Б) миллиметр   В) детсиметр
- 5) Хурдтарин воҳиди дарозиро ёбед.
А) километр   Б) метр   В) миллиметр
- 6) Калонтарин воҳиди массаро ёбед.
А) килограмм   Б) сентнер   В) тонна
- 7) Якуним сол ба чанд моҳ баробар аст?
А) 16 моҳ   Б) 18 моҳ   В) 24 моҳ
- 8) Дунимсол чанд моҳ аст?
А) 24 моҳ   Б) 30 моҳ   В) 36 моҳ
- 9) Кадоме аз ченакҳои зерин барои чен намудани массаи як тарбуз истифода бурда мешавад?
А) сантиметр   Б) литр   В) грамм   Г) килограмм
- 10) 135 сентнеру 25 килограмму ба килограмм гардонед.
А) 13525 кг   Б) 130525 кг   В) 135025 кг
- 11) Байни бузургиҳо ва воҳидҳои онҳо мувофиқатро барқарор намоед:
1) Дарозӣ   А) сентнер   3) Арзиш   В) сония
2) Вақт   Б) сомонӣ   4) Масса   Г) сантиметр
- 12) Як дона гулдон 8 сомонӣ арзиш дорад. 24 дона гулдон чанд сомонӣ арзиш дорад?
А) 3 сомонӣ   Б) 16 сомонӣ   В) 192 сомонӣ   Г) 32 сомонӣ
- 13) Кадоме аз ин бузургиҳо дуруст ифода шудааст?
А) 3 м 7 дм = 37 дм   Б) 4 км 517 м = 45170 м   В) 99 м 9 см = 999000 мм

Дарси 44

ХОНДАН ВА НАВИШТАНИ АДАДҲО ДАР
ДОИРАИ 1000000

361. Шифоҳӣ.

Ба миллион як воҳидӣ то ҳосил шудани 1000010 илова кунед:
1000001, 1000002, ..., ..., 1000009, 1000010.

362. Ба миллион як даҳӣ илова кардан гиред, то ки як миллиону панҷоҳ ҳосил шавад:

1000010, 1000020, ..., ..., 1000050.

363. Ба миллион садтой илова кардан гиред, то ки як миллиону як ҳазор ҳосил шавад:

1000100, 1000200, ..., ..., 1001000.

364. Ба миллион ҳазортой илова кардан гиред, то ки як миллиону даҳҳазор ҳосил шавад:

1001000, 1002000, ..., ..., 1010000.

365. Ба миллион даҳҳазортой илова кардан гиред, то ки як миллиону садҳазор ҳосил шавад:

1010000, 1020000, ..., ..., 1100000.

366. Ба миллион садҳазортой илова кардан гиред, то ки даҳмиллион ҳосил шавад:

1100000, 1200000, ..., ..., 10000000.

367. Ададҳои дар ҷадвал навишташударо хонед ва нависед:

Даҳ-миллион	Мил-лион	Сад-ҳазорӣ	Даҳ-ҳазорӣ	Ҳазорӣ	Садӣ	Даҳӣ	Воҳид
	1	0	2	2	0	7	9
	5	9	6	3	6	8	4
	4	2	3	7	4	2	4
	9	9	9	9	9	9	9
1	9	9	9	9	9	9	9

368. Шифоҳӣ:

$$3000000 + 6000000 \quad 5000000 + 2000000 \quad 8000000 + 2000000$$

$$6000000 - 3000000 \quad 5000000 - 2000000 \quad 9000000 - 4000000$$

369. Ададҳоро хонед ва нависед:

3251356 4432173 5400000 6000400 9090905 10000000

Дарси 45

НУМЕРАТСИЯИ АДАДҶО АЗ 1000000 TO 10000000

1000 ҳазорӣ = 1000000

10 садҳазорӣ = 1000000

100 даҳҳазорӣ = 1000000

370. Як заводи сементбарорӣ дар як сол 1000000 тонна семент истеҳсол кард. Дар ду ҳамин хел завод дар як сол чанд тонна семент истеҳсол мешавад? Дар 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 ва 10 ҳамин хел завод мутаносибан чанд тоннай семент истеҳсол мешавад?

371. Ба миллион 100-ҳазорӣ ҳамроҳ кардан гиред, то ки 2000000 ҳосил шавад:

1100000, 1200000, 1300000, ... , ... , 1900000, 2000000.

372. Ба миллион 500-ҳазорӣ ҳамроҳ кардан гиред, то ки 5000000 ҳосил шавад:

1500000, 2000000, ... , ... , 4500000, 5000000.

373. Ададҳоро хонед ва нависед:

1 миллион = як миллион = 1000000

2 миллион = ду миллион = 2000000

3 миллион = се миллион = 3000000

4 миллион = чор миллион = 4000000

5 миллион = панҷ миллион = 5000000

6 миллион = шаш миллион = 6000000

7 миллион = ҳафт миллион = 7000000

8 миллион = ҳашт миллион = 8000000

9 миллион = нуҳ миллион = 9000000

10 миллион = даҳ миллион = 10000000

374. Ҳисобкуниро шарҳ диҳед:

1 миллион + 1 миллион = 2 миллион	6000000 + 1000000 =
1000000 + 1000000 = 2000000	6000000 – 1000000 =
2 миллион + 2 миллион = 4000000	6000000 + 4000000 =
2000000 + 2000000 = 4000000	6000000 – 4000000 =
3 миллион + 3 миллион = 6000000	6000000 + 100000 =
3000000 + 3000000 = 6000000	6000000 + 10000 =
4 миллион + 2 миллион = 6000000	6000000 + 1000 =
4000000 + 2000000 = 60000000	6000000 + 100 =
5 миллион – 2 миллион = 3000000	6000000 + 10 =
5000000 – 2000000 = 30000000	6000000 + 1 =

375. Ҳисоб кунед:

7000000 + 1000000	8000000 – 8000000	9000000 – 5000000
7000000 – 4000000	8000000 + 1000000	9000000 + 1000000

Дарси 46

РАЗРЯДИ ДАҲМИЛЛИОНҲО

376. 1) Разрядҳоро хонед. Разрядҳо бо чӣ фарқ мекунанд?

Разряди даҳ-миллионӣ	Разряди мил-лионӣ	Разряди садҳа-зорӣ	Разряди даҳҳа-зорӣ	Разряди ҳа-зорӣ	Разряди садӣ	Разряди даҳӣ	Разряди воҳид
1	5	7	2	0	6	3	4
2	3	9	3	5	5	1	0
3	2	8	5	8	0	4	1
1	4	1	4	7	2	3	9
7	1	3	1	0	2	7	5
9	6	4	0	6	1	0	0

2) Дар ҷадвал чандто разряд ҳаст?

3) Разряди даҳмиллионҳо кадом рақамҳоро нишон дода метавонад?

1, 2, ..., ..., 9, 0.

4) Ададҳои дар ҷадвал навишташударо хонед. Разрядҳоро номбар кунед ва нависед.

377. Ададҳоро хонед ва нависед:

99444444	79654321	37730730	12345678
60060006	10100000	93000000	10000000

378. Ададҳоро бо рақамҳо нависед.

Сиву ҳафт миллиону чорсаду навад, панҷоҳ миллиону ду ҳазору сесаду чил, ҳаштоду нуҳ миллиону яксаду як, бисту се миллиону шаш, бист миллиону бист, ҳафтод миллион.

379. Ҳисоб кунед:

$16000000 + 24000000$	$5000000 \cdot 4$	$5000000 : 4$
$76000000 - 70000000$	$9000000 \cdot 2$	$5000000 : 2$
$35000000 - 10000000$	$10000000 \cdot 5$	$10000000 : 5$

380. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$100000 - x = 50000$	$x + 70007 = 100000$
----------------------	----------------------

381. 1) Адади калонтарин ва хурдтарини ҳаштрақамаро гӯед ва разряди онро номбар кунед.

2) Пешоянди адади пеш аз ададҳои 4600009, 3999999, 5555554-ро нависед ва хонед.

382. Муқоиса кунед:

10000000 ... 1000000	30000000 ... 3000000
73000000 ... 74000000	30000003 ... 30000003
41000000 ... 41000000	3000000 ... 30000000
44000000 ... 54000000	15000000 ... 51000000
58000000 ... 68000000	11000000 ... 12000000
21000000 ... 32000000	20000009 ... 90000002

383. Ададҳоро хонед:

10	100	1000	10000	100000	1000000
1000000	100000	10000	1000	100	10

384. Ададҳои зеринро ба суммаи разрядӣ иваз кунед:

86000000   19000000   90000000   25052505

Намуна: $86000000 = 80000000 + 6000000$

Дарси 47

ҶАДВАЛИ СИՖҲО ВА РАЗРЯДИ САДМИЛЛИОНҲО

385. Ҷадвалро аз назар гузаронед:

Синфи 3 Синфи миллионҳо			Синфи 2 Синфи ҳазорихо			Синфи 1 Синфи воҳидҳо		
Разряди садӣ	Разряди дахӣ	Разряди воҳид	Разряди садӣ	Разряди дахӣ	Разряди воҳид	Разряди садӣ	Разряди дахӣ	Разряди воҳид
	8	7	6	5	4	3	2	1
	3	0	0	3	0	0	3	4
	2	2	2	2	0	2	0	2
	0	4	2	5	7	3	1	9
	8	5	0	2	3	0	0	0
	9	9	9	9	9	9	9	9
1	0	0	0	0	0	0	0	0

- 1) Ҳар як синф чанд разряд дорад?
- 2) Разрядҳои синфи якумро номбар кунед.
- 3) Разрядҳои синфи дуюмро номбар кунед.
- 4) Разрядҳои синфи сеюмро номбар кунед.
- 5) Ададҳои ҷадвалро хонед ва нависед.

Воҳиди одӣ воҳидҳои разряди якум номида шуда, аз тарафи рост дар ҷойи якум навишта мешаванд.

Даҳӣҳо воҳидҳои разряди дуюм номида шуда, аз тарафи рост дар ҷойи дуюм навишта мешаванд.

Садӣҳо воҳидҳои разряди сеюм номида шуда, аз тарафи рост дар ҷойи сеюм навишта мешаванд.

Ҳазорӣҳо воҳидҳои разряди чорум номида шуда, аз тарафи рост дар ҷойи чорум навишта мешаванд.

Даҳҳазорӣҳо воҳидҳои разряди панҷум номида шуда, аз тарафи рост дар ҷойи панҷум навишта мешаванд.

Садҳазорӣҳо воҳидҳои разряди шашум номида шуда, аз тарафи рост дар ҷойи шашум навишта мешаванд.

Миллионҳо воҳидҳои разряди ҳафтум номида шуда, аз тарафи рост дар ҷойи ҳафтум навишта мешаванд.

386. Рақамҳои 9, 7, 4, 0, 3, 6, 1, 8-ро истифода бурда, чор адади ҳаштрақам нависед.

387. Ададҳоро хонед ва нависед:

46005000   71500000   12122121   79820134
44448888   66777777   10050000   99000099

388. Ҳисоб кунед:

$100000000 + 100000000$ $80000000 - 70000000$
 $17000000 + 30000000$ $60000000 - 10000000$
 $40000000 + 50000000$ $90000000 - 20000000$
 $50000000 - 40000000$ $30000000 + 70000000$

389. Ададҳоро бо тартиби зиёдшавӣ нависед:

23233232   1001   2064321   49   20601   486   906432

390. Муқоиса кунед:

$10000000 \dots 25000000$ $13200000 \dots 11900000$
 $41006000 \dots 51007000$ $88788888 \dots 88888888$

391. Ададҳоро ба намуди суммаи разрядӣ ҷудо кунед:

93000039   83500000   50000002   69111111   11112222

392. Ҳисоб кунед:

$60000000 + 5000000$ $27200000 - 2720000$ $37000000 + 10$
 $49000000 + 10000$ $90090009 - 90000009$ $94440000 - 400$

393. Дар вақти холӣ. Мисоли шавқовар:

$(6666666 - 666666 - 66666 - 6666 - 666 - 66 - 6) : 6$
 $(6 + 66 + 666 + 6666 + 66666 + 666666 + 6666666) : 6$

394. Модар 72-сола, писар 36-сола ва духтараш 18-сола мебошанд. Духтар аз модар чанд маротиба ҷавонтар аст? Чанд маротиба бародар аз хоҳар калон аст?

395. Пешояндҳои ададҳои 4600009, 3999999, 5555554-ро нависед ва хонед.

Пасояндҳои ададҳои 2300001, 7777778, 1000001-ро нависед ва хонед.

Ҳайвони қадбаландтарини олам заррофа аст. Қади он то 6 метр шуда метавонад.

Дарси 48

ХУДРО САНЧЕД!

Дарси чамъбастӣ ва натиҷагирӣ аз боби чорум

1. Дар сад ҳазор чанд ҳазорӣ ҳаст? Дар нуҳсад ҳазор чанд ҳазорӣ ҳаст?
Дар сад миллион чанд миллионӣ ҳаст?
2. Ададҳои 3333333, 4400044 ва 4040404-ро хонед ва ба синфҳо ҷудо кунед.
3. Дар панҷ миллион чанд садҳазорӣ ҳаст? Дар 50 миллион чанд миллионӣ ҳаст?
4. Ҳисоб кунед:
 $1000000 \cdot 4$ $4000000 : 4$ $7000000 : 1$
 $3000000 \cdot 2$ $6000000 : 2$ $9000000 : 3$
5. Ададҳои серақама ҳамагӣ чандтоянд? Ададҳои чоррақама-чӣ? Ададҳои панҷрақама-чӣ?
6. Хурдтарин ва калонтарин ададҳои ҳафтрақамаро гӯед.
7. Адади 50000000-ро то 60000000 даҳмиллионӣ зиёд кунед.
8. Адади 2000000-ро то 8000000 думиллионӣ зиёд кунед.
9. Адади 10000000-ро 10000000-той то ҳосил шудани 90000000 номбар кунед.
10. 1000000-ро ду маротиба зиёд кунем чанд ҳосил мешавад? 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 ва 10 маротиба зиёд-чӣ?
11. Ҳисоб кунед:
 $600000 - 300000$ $3000000 - 1000000$ $7000000 - 2000000$
 $500000 - 400000$ $8000000 - 3000000$ $4000000 - 4000000$
12. Ҷадвалро пурра кунед:

Ададҳоро бо рақамҳо нависед	Ҷавобҳо
Чорсад ҳазору шашсаду наваду ҳашт	
Ҳафтсаду даҳ ҳазору панҷсад	
Даҳ миллиону ҳазору ҳашт	
Ҳаштоду нуҳ миллиону чилу чор	

СУПОРИШҶОИ ТЕСТӢ

Арзёбии дониш, малака ва маҳорати хонандагон пас аз омӯзиши боби чорум

- 1) Адади сездаҳ миллиону сездаҳро нависед.
А) 130000013   Б) 13000013   В) 1300013
- 2) Адади 101 миллионро бо рақамҳо нависед.
А) 10100000   Б) 101000000   В) 1010000000
- 3) Дусад ҳазор аз дусад чанд маротиба калон аст?
А) 1000 маротиба   Б) 100 маротиба   В) 200 маротиба
- 4) Кадоме аз ин ададҳо калон аст?
А) 45 миллион аз чилу панҷ ҳазор хурд аст.
Б) 45 миллион аз чилу панҷ ҳазор калон аст.
- 5) Тарзи дуруст навиштани адади 52221-ро бо калимаҳо нишон диҳед:
А) Панҷоҳу ду ҳазору дусаду бисту як
Б) Панҷсадӯ бисту ду ҳазору бисту як
В) Панҷ миллиону дусаду бисту ду ҳазору як
- 6) Адади хурдтаринеро ёбед, ки бо рақамҳои 8, 2, 7, 4, 3 ва 1 тартиб дода шудааст.
А) 874321   Б) 124378   В) 123478
- 7) Адади номаълумро ёбед:
 $1800 + p + 2600 = 26000$
А) 21600   Б) 20600   В) 216   Г) 2160
- 8) Тарҳшаванда 4700000, тарҳқунанда 2600000 аст. Фарқро ёбед.
А) 2000000   Б) 2100000   В) 5300000   Г) 2200000
- 9) Дар байни ададҳои аз 501 то 511 чандто адади ҷуфт аст?
А) 5   Б) 6   В) 8   Г) 7
- 10) Кадом адад решаи муодилаи $(84300 - 56900) : x = 13700$ мебошад.
А) 5   Б) 2   В) 4   Г) 3
- 11) Қимати ифодаи зеринро ёбед:
 $42 \text{ км } 613 \text{ м} - 19 \text{ км } 700 \text{ м}$
А) 24 км 519 м   Б) 62 км 313 м   В) 24 км 915 м   Г) 22 км 913 м
- 12) Қимати ифодаи зеринро ёбед:
 $24 \text{ км } 361 \text{ м} + 61 \text{ км } 200 \text{ м}$
А) 85 км 561 м   Б) 88 км 560 м   В) 86 км 561 м   Г) 85 км 161 м
- 13) Қимати ифодаи $400 + (74 - 22) \cdot 45$ -ро ёбед:
А) 2470   Б) 2740   В) 2000   Г) 200

ҶАМЪ ВА ТАРҶИ АДАДҲОИ БИСЁРРАҚАМА

Дарси 49

ҶАМЪ ВА ТАРҶИ ШИФОҶӢ ДАР ДОИРАИ 1000000

Ҷамъ ва тарҳ амалҳои арифметикаианд. **Масалан:**

$$4000 + 2000$$

$$134000 + 34000$$

$$6000 - 3000$$

$$200200 - 10200$$

1) Ададҳо дар амали ҷамъ ва тарҳ чӣ ном доранд?

2) Ин ифодаҳо чӣ ном доранд?

$$1250 + 20$$

$$1980 - 980$$

$$a + b$$

$$a - b$$

1250 + 20 – сумма

1980 – 980 – фарқ

1270 – қимати сумма

1000 – қимати фарқ

(ҳосили ҷамъ)

(ҳосили фарқ)

$a + b$ – сумма

$a - b$ – фарқ

1250 + 20 – ифодаи ададӣ

1980 – 980 – ифодаи ададӣ

$a + b$ – ифодаи ҳарфӣ

$a - b$ – ифодаи ҳарфӣ

396. **Шифоҳӣ:** Ададҳоро хонед:

9642,

100003,

21423006,

156937,

85685493,

1009000.

397. Бо рақамҳо нависед:

Нуҳсаду шасту се, панҷ ҳазор, сездар ҳазору чор, ҳаштсад,
панҷоҳу се ҳазору нуҳсаду чилу ҳафт, як миллиону нуҳ.

398. Шифоҳӣ ҳисоб кунед:

$$4000000 + 3000000$$

$$2800000 - 1200000$$

$$4000000 + 3000000$$

$$1000000 - 1000000$$

$$1447000 + 2002000$$

$$3330000 - 3300000$$

$$3970000 + 2000000$$

$$8000000 - 2000000$$

399. Шифоҳӣ ҳисоб кунед:

$8 с + 2 с$	$800 + 200$
$10 с - 6 с$	$1000 - 600$
$8 ҳ + 2 ҳ$	$8000 + 2 000$
$10 ҳ - 6 ҳ$	$10000 - 6 000$
$20 \text{ млн} - 4 \text{ млн}$	$20000000 - 4000000$

400. Ифода кунед:

$1 \text{ км} = \dots \text{ м}$	$1 \text{ т} = \dots \text{ кг}$	$4 \text{ км } 200 \text{ м} = \dots \text{ м}$
$2 \text{ км} = \dots \text{ м}$	$4 \text{ т} = \dots \text{ кг}$	$6 \text{ т } 500 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$
$8 \text{ асп} = \dots \text{ сол}$	$10 \text{ асп} = \dots \text{ сол}$	$20 \text{ аспу } 1 \text{ сол} = \dots \text{ сол}$

401. Муқоиса кунед:

$3000000 \dots 3000000$	$6000000 \dots 6000000 + 100000$
$450000 \dots 4500000$	$7000000 - 1000000 \dots 7000000 + 2000000$
$8000000 \cdot 5 \dots 800000 : 5$	$1600000 : 20 \dots 1600000 \cdot 2$

402. 1) Ададҳоро хонед ва онҳоро ба синфҳо ҷудо кунед (дар зери рақамҳои синфи 1 – як хат, синфи 2 – ду хат, синфи 3 – се хат ва синфи 4-ро хатти мавҷнок кашед):

1245,   2450,   124500,   1124500,   22484000

2) Синфи якум кадом разрядҳоро дар бар мегирад? Синфи дуюм - чӣ? Синфи чорум - чӣ?

403. 1) Дукони китобфурӯшӣ аз соати 8 то соати 20 кор карда, аз соати 14 то 15 танаффус мекунад. Дукон дар як ҳафта чанд соат кушода аст?

2) Аз 1 т гандум 600 кг нишоиста (крахмал ё оҳари гандум) ва 400 кг хошок гирифта мешавад. Аз ин ададҳо истифода бурда нобаробарӣ тартиб диҳед.

404. 1) Адади 100000-ро то ҳосилшавии 1000000 ҳазортой зиёд кунед.

Намуна: 1000, 2000, ...

2) Адади 1000000-ро то ҳосилшавии 100000 ҳазортой кам кунед.

3) Бо рақамҳо нависед: даҳ ҳазору дусад, ҳафт ҳазору дусаду шаст, як миллиону яксаду ҳашт ҳазор, бисту ду миллиону сесаду чилу нӯҳ ҳазор.

405. Агар адади хурдтарини ҳаштрақамаро як воҳид зиёд кунем, адади чандрақам пайдо мешавад?

Дарси 50

406. Ададҳоро хонед ва бо тартиби камшавӣ нависед:

10048,   525009,   100009,   525008,
1860030,   1008010,   75695400,   108010.

407. Шифоҳӣ ҳисоб кунед:

4500000 + 3500000   270000 – 260000   8000000 + 5000000
5000000 – 500000   5000000 + 5005000   4440000 – 330000
8990000 + 2000000   9000000 – 9000000   9990000 + 110000

408. Муқоиса кунед:

2270000 – 20000... 2270000 + 20000   5500000 ... 55500000
5000000 – 5 ... 8000000 : 5   1160000...1160000 + 2000
6000000 : 2 ... 3000000 • 2   99900000 ... 99300000

409. Бо рақамҳо нависед:

Шашсаду шасту ду, даҳ ҳазор, даҳ миллиону даҳ, ҳаштсад ҳазору чил, дусаду се ҳазору нуҳсаду се, як миллиону як.

410. Ададҳоро хонед ва онҳоро ба тартиби афзуншавӣ нависед:

451240,   34501,   2120501,   104600,   37475767,
33501,   451040,   105600,   2120401,   30000003.

411. **Шифоҳӣ:**

Адади 100000-ро то ҳосилшавии 10000 ҳазортой кам кунед.

412. Адади хурдтарини нуҳрақамаро агар як воҳид кам кунем, адади чандрақам пайдо мешавад?

413. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$10000 - x = 1000$$

$$x + 9500 = 20500$$

Ҷамъ бо ададҳои бисёррақам мисли ҷамъи ададҳои чоррақам сурат мегирад. Ба хотир оред, ки ҳисоббарорӣ дар ҷамъи хаттӣ аз воҳид сар мешавад. Воҳид – зери воҳид, даҳӣ – зери даҳӣ, садӣ – зери садӣ, ҳазорӣ – зери ҳазорӣ навишта мешавад.

Намуна:

$$\begin{array}{r} + 167946 \\ 832054 \\ \hline 1000000 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} + 134679 \\ 732691 \\ \hline 867370 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} + 235679 \\ 438893 \\ \hline 674572 \end{array}$$

Ҳисоббарорӣ аз ҷамъи воҳидҳо оғоз ёфта, бо ҷамъи садҳазориҳо ба охир мерасад.

414. Ҷамъ кунед:

$$\begin{array}{r} + 29899123 \\ 17212131 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} + 16454233 \\ 23445641 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} + 34267411 \\ 23530523 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} + 54689601 \\ 23450309 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} + 46896720 \\ 35462009 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} + 98635200 \\ 45026300 \\ \hline \end{array}$$

415. Тартиби иҷрои амалҳои дараҷаи якуму дуҷуми беқавс ва қавсдорро нишон дода, ҳисоб кунед:

$$40000 \cdot 9000 : 600$$

$$7800000 : 3000 \cdot 200000$$

$$8200000 \cdot 20 : 40 + 200000$$

$$2100000 : 70 \cdot 90 - 100000$$

$$(2110000 \cdot 3 + 1120000 : 4) \cdot 20$$

$$(108000 \cdot 2 - 630000 : 7) : 30$$

$$9500000 : 5 - 5100000 : 3) \cdot 40$$

$$(960000 : 4 + 360000 : 3) : 60$$

К.М

416. Ифода кунед:

$$2 \text{ шабонарӯзу } 18 \text{ соат} = \dots \text{ соат} \quad 1 \text{ асру } 100 \text{ сол} = \dots \text{ сол}$$

$$1 \text{ моҳу } 12 \text{ соат} = \dots \text{ соат} \quad 12 \text{ соату } 7200 \text{ сония} = \dots \text{ сония}$$

$$1 \text{ ҳафтаву } 2 \text{ шабонарӯз} = \dots \text{ шабонарӯз} \quad 2 \text{ солу } 2 \text{ моҳ} = \dots \text{ моҳ}$$

417. Дар сутун навишта иҷро кунед:

$$3254900 + 89520$$

$$5836329 + 324579$$

$$33965832 + 367549$$

$$2467800 + 43470$$

$$6218774 + 56974$$

$$21087219 + 452314$$

418. Кадоме аз нобаробариҳо ҳангоми қимати $a = 4$ будан дуруст аст?

$$34500000 + a < 35200000$$

$$48000000 : a < 13000000$$

$$a + 21900000 > 21800000$$

$$a \cdot 30000000 < 46000000$$

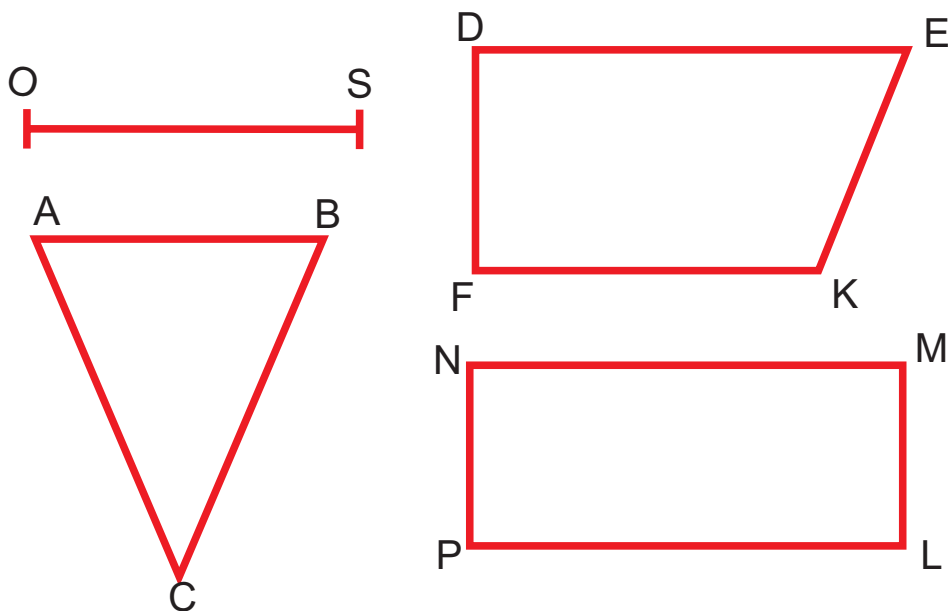
$$19150000 - a > 18970000$$

$$a + 30000000 > 20000000$$

Нобаробариҳои дурустро дар дафтар нависед.

419. 1) **Шифоҳӣ**: Фигураҳоро номбар кунед ва онҳоро хонед:

2) Суммаи ададҳои 35416000 ва 219800-ро 123100 воҳид зиёд кунед.

420. Хонандагони синфҳои болоӣ дар ҷамъоварии мева ба хоҷагӣ ёри расониданд. Онҳо рӯзи якум 2125 кг себ ва олу, рӯзи дуюм нисбат ба рӯзи якум 384 кг камтар себ ва олу чиданд. Хонандагон дар ду рӯз чӣ қадар себ ва олу чиданд?

421. Дар сутун навишта, ҳисоб кунед:
21113961 + 22146140	4232618 + 1503200
43567541 + 34813003	7685036 + 2143124
13343536 + 26704422	1976242 + 4521822

422. Муқоиса кунед:
- 20000000 · 7 ... 48022002 + 2000
- 12200000 + 840000 ... 60200000 · 2000
- 20200000 · 300000 ... 20200000 · 300

423. Дар олам 370 намуд қалам мавҷуд буда, зиёда аз 70 хелаш ранга аст. Дарозии ин қаламҳо аз 1 см то 3 м 60 см аст. Бо як қалами одӣ ба дарозии 60 км хат кашидан ё худ 500 ҳазор калимаро навиштан мумкин аст.

Дарси 52

424. 1) Чадвали разрядҳоро истифода бурда, ададҳои 137000, 938424289, 4000, 5483023, 22130705, 130705, 10401, 106070 425, 599-ро дар чадвал нависед ва онҳоро хонед:

Синфи 3 миллионҳо			Синфи 2 ҳазориҳо			Синфи 1 воҳидҳо		
Разрядҳо (миллионҳо)			Разрядҳо (ҳазорӣ)			Разрядҳо (сади)		
Сади	Даҳӣ	Воҳид	Сади	Даҳӣ	Воҳид	Сади	Даҳӣ	Воҳид

- 2) Аз ин рақамҳо оид ба ҷамъ ифодаҳо тартиб дода, ҳисоб кунед:
425. Диаметри Замин 12800 км буда, диаметри Моҳ аз он 9324 км хурд аст. Диаметри Моҳро ёбед ва муқоиса кунед.
- 1) Мувофиқи тартиби нишондодашуда боз 4-то адади ҳафтрақама нависед.
- 2183374, 2184475,
- 2) Ададҳоро хонед ва муайян кунед, ки кадом разрядҳо тағйир ёфтаанд.

426. Ҳисоб кунед ва бо калкулятор санҷед:
64900000 + 89320900	88800012 + 55504445	
42000000 + 20007800	65450000 + 35700010	

427. Ададҳоро нависед ва ба зери разряди миллионӣ, разряди садӣ ва разряди воҳидӣ хатчаҳои сурх кашед:

2503458	3485070	80630445	70460633
2084316	9014521	33745896	30500040

428. Суруш ду ададро фикр кард, ки яке аз дигаре 9 воҳид зиёд буд.

Ин ададҳо кадоманд, агар ҳосили зарби онҳо ба 70 баробар бошад.

429. Аз хаткашак ва паргор истифода бурда, давраеро тасвир намоед, ки диаметри он ба 6 см баробар бошад.

430. Муқоиса кунед:

107604200 + 60420 ...	20904200 + 60420
207895000 + 50900 ...	70790900 + 90980

Дарси 53

ТАРҲ ДАР ДОИРАИ 100000000

Тарҳ бо ададҳои бисёррақам мисли тарҳи ададҳои се ё чоррақам иҷро мешавад. Ба хотир оред, ки ҳисоббарорӣ дар тарҳи хаттӣ аз воҳид сар мешавад. Воҳид – зери воҳид, даҳӣ – зери даҳӣ, садӣ – зери садӣ, ҳазорӣ – зери ҳазорӣ, даҳҳазорӣ – зери даҳҳазорӣ ва ғайра навишта тарҳ карда мешавад.

Намуна:

_ 867370	_ 674572	_ 1000000
732691	235679	832054
134679	438893	167946

431. Ҳисоб кунед:

_ 74689542	_ 84979899	_ 10000000
25437621	45164933	7436580

432. Натиҷаи мисолҳои болоиро бо калкулятор санҷед.

433. Фарқи ададҳои 93565656 ва 74209292; 45674242 ва 29385656-ро нависед.

434. Муқоиса кунед:
 300 т ... 300000 кг   97642000 – 64200 ... 97642000 + 64200
 9600 км ... 9600001 м   78950000 – 589500 ... 78950000 – 589500

435. Ҳавопаймо дар як дақиқа 15 км парвоз мекунад. Суръати ҳаракати ҳавопайморо дар як соат муайян кунед.

436. Ҷадвалро пур кунед:

a	99999999	80788888	77700000	60605000	10000000
$10000000 - a$			22300000		

437. Ҳисоб кунед:
 10000000 – 9909000   47832100 – 19980700
 2092000 – 1902990   56789000 – 37891400

438. Муқоиса кунед:
 10 км 875 м ... 1875 м   12 м 35 мм ... 12035 мм
 25 с 80 кг ... 2 т 580 кг   4 соату 20 дақ. ... 420 дақ.

Дарси 54

439. Қимати ифодаҳоро ёбед:
 23422342 + 3219   978400 – 435600
 97122179 + 1683   15682000 – 12568000
 68211268 + 5476   86291112 – 22 539212

Дар ҳар як ифода як рақамро тавре иваз кунед, ки ҳангоми ҳисоб кардан як разряд зиёд шавад.

Намуна:

$$\begin{array}{r} - 15682 \\ 12568 \\ \hline 3114 \end{array} \qquad \begin{array}{r} - 51682 \\ 12568 \\ \hline 39114 \end{array}$$

Ҳангоми иваз кардани ҷойи рақамҳои 5 ва 1 натиҷаи фарқи ададҳо нисбат ба натиҷаи фарқи ададҳои ифодаи якум як разряд зиёд шуд. Разряди даҳҳазорӣ пайдо шуд.

440. Муқриси кунед:

$$10000000 + 1000000 \dots 20000000 - 1000000$$

$$15016000 + 16015000 \dots 14016000 + 16014000$$

$$30099900 - 309990 \dots 30015000 + 301500$$

441. Ҳисоб кунед:

$$(1805600 + 201400) - 120980 \quad (901060 - 123150) - 6850$$

$$39170 + 512350 + 6100890 \quad 3690 + 10540 + 90070$$

442. Ҳисоб кунед ва тарзи ҳалли онро шарҳ диҳед:

$$24 \text{ м } 96 \text{ см} - 10 \text{ м } 48 \text{ см} \quad 140 \text{ км } 989 \text{ м} - 65 \text{ км } 864 \text{ м}$$

$$639 \text{ т} - 50 \text{ т } 966 \text{ кг} \quad 970 \text{ т} - 487 \text{ т } 536 \text{ кг}$$

443. Ҳар ифодаро ҳисоб кунед ва бо калкулятор санҷед:

$$+ 8596316 \quad + 48975619 \quad - 98374185 \quad - 85963648$$

$$\underline{5643702} \quad \underline{39621790} \quad \underline{6548063} \quad \underline{56437230}$$

444. Дар сутун навишта, ҳисоб кунед:

$$563499 - (145981 + 234672) \quad (84373611 + 15626420) - 88899989$$

$$132674 + (259746 - 249872) \quad (46711102 + 42177739) + 5321246$$

Дарси 55

445. Ҳисоб кунед:

$$3730373 - 1210121 \quad 9009009 - 1234567 \quad 20000002 - 10010001$$

$$9876543 - 3456789 \quad 8080808 - 3000003 \quad 33333333 - 23423422$$

446. 100 миллионро ҳосил кунед:

К.М

a	109109900		654321000		454045400
b		404040400	554321000	667076700	
$a - b$			100000000		

447. Қимати ифодаи a – 191-ро ҳангоми $a = 200000191, 345678900, 999999999, 600050006$ будан ҳисоб кунед.

448. Табиб дар маъракаи эмгузаронӣ ба гимназия 550 г обдору овард. Агар барои як сӯзандору 2 г дору лозим бошад, табиб чанд хонандаро дору мегузаронад?

449. Ба китобхонаи гимназия 4050 дона китоб оварданд. Ба 270 хонанда чандтой китоб мерасад?

450. Муқрриса кунед:

$$8400048 + 84 \dots 8800088 - 8000$$

$$3691215 - 1215 \dots 3689224 + 777$$

$$7544577 - 5005 \dots 1980891 + 109$$

$$2323230 + 70 \dots 2326600 - 3300$$

451. Ба суммаи чамъшавандаҳо иваз кунед:

$$\begin{array}{ccc} 23673509, & 685490648, & 90753564, \\ 879563420, & 52487606, & 759453620. \end{array}$$

452. Дар сутун навишта, ҳисоб кунед:

$$6390936 - (5647431 - 476476) \quad 7744774 - (3355335 - 553355)$$

$$6060606 - (2992292 - 888888) \quad 4131210 - (1415167 - 111213)$$

Дарси 56

453. Ҳисоб кунед ва бо калкулятор санҷед:

$$32796400 + 756408 \quad 56849020 + 24356700 \quad 64789320 - 57489300$$

$$6486390 - 347693 \quad 98465730 - 54799320 \quad 74650330 + 54798350$$

454. Тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, мисолҳоро ҳисоб кунед:

$$9000 : 3000 \cdot 2000 \quad 106000 - 6000 \cdot 1 \quad 20150 - 50 \cdot 30$$

$$7000 : 1000 \cdot 4000 \quad 260000 + 4000 : 2 \quad 300 \cdot 5 - 500$$

455. Адади синну соли Меҳронаро 22 воҳид зиёд намуда, натиҷаашро 9 маротиба кам кунем, он гоҳ адади 4 ҳосил мешавад. Меҳрона чандсола аст?

496. Суммаро ба адад тақсим кунед:

$$(19 + 26 + 11) : 4 \quad (300 + 450 + 200) : 10$$

$$(60 + 15 + 90) : 5 \quad (800 + 550 + 1305) : 15$$

457. Бо миллиметр ифода кунед:

3 см 4 мм

6 см 6 мм

9 см 2 мм

458. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x - 16700 = 10992$$

$$16900 - x = 12897$$

459. Мавзуна 80 дона қалами ранга ва 2 маротиба аз ин зиёдтар қалами одӣ харид. Чоряки ҳамаи қаламҳоро ба ҳамсинфонаш туҳфа кард. Миқдори қаламҳои боқимондаро ёбед.

460. Ҳисоб кунед:

$$4 \text{ соату } 50 \text{ дақиқа} + 5 \text{ соату } 10 \text{ дақиқа}$$

$$10 \text{ соату } 30 \text{ дақиқа} + 13 \text{ соату } 30 \text{ дақиқа}$$

$$4 \text{ дақиқаю } 35 \text{ сония} + 10 \text{ дақиқаю } 25 \text{ сония}$$

$$1 \text{ солу } 9 \text{ моҳ} + 2 \text{ солу } 3 \text{ моҳ}$$

Дарси 57

САНҶИШИ ҶАМЪ ВА ТАРҶ

Санҷиши дурустии амали ҷамъ ва тарҳи ададҳои бисёррақам мисли санҷиши дурустии амалҳо бо ададҳои як, ду ва ё се рақам сурат мегирад.

461. Ҳосили ҷамъро ёбед ва дурустии онро санҷед:

$$\begin{array}{r} 76023147 \\ + \\ \hline 43521562 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 15386073 \\ + \\ \hline 42573146 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 24835445 \\ + \\ \hline 41256733 \end{array}$$

Намуна:

$$\begin{array}{r} 23794132 \\ + \\ 32372264 \\ \hline 56166396 \end{array}$$

Санҷиш:

$$\begin{array}{r} 1) \ 56166396 \\ - \\ 23794132 \\ \hline 32372264 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 2) \ 56166396 \\ - \\ 32372264 \\ \hline 23794132 \end{array}$$

Дурустии амали ҷамъ бо амали тарҳ санҷида мешавад. Агар аз сумма яке аз ҷамъшавандаҳоро тарҳ кунем, ҷамъшавандаи дигар ҳосил мешавад.

462. Фарқро ёбед ва дурустии онро санҷед:

$$\begin{array}{r} 24127985 \\ - \\ \hline 5691324 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 34509408 \\ - \\ \hline 20356313 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 89987674 \\ - \\ \hline 7549600 \end{array}$$

Намуна:

$$\begin{array}{r} - 83246954 \\ \quad 9307333 \\ \hline 73939621 \end{array}$$

Санчиш:

$$\begin{array}{r} 1) \quad 73939621 \\ \quad + 9307333 \\ \hline 83246954 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 2) \quad 83246954 \\ \quad 73939621 \\ \hline 9307333 \end{array}$$

К.М

463. Фарқро ёбед ва дурустии онро санҷед:

$$405400 - 314200 \quad 5148700 - 831700 \quad 84029300 - 35679000$$

Д.М

464. 1) Ҳосили ҷамъи ададҳои 36279 ва 42891-ро 2942 воҳид кам кунед.

2) Фарқи ададҳои 57892500 ва 21473400-ро 602310 воҳид кам кунед.

> =
< =

465. Муқоиса кунед:

$$89760000 \dots 89700000$$

$$92135000 \dots 92435000$$

$$72420000 \dots 72000000 + 4200$$

$$23563900 \dots 23563900 - 6390$$

Ч
р
Т
М

466. Квадрати шавқовар:

Намуна:

$$\begin{array}{r} + 124 \\ + 234 \\ \hline 80 \\ 438 \end{array} \quad \begin{array}{r} + 124 \\ + 146 \\ \hline 168 \\ 438 \end{array}$$

124	234	80
102	146	190
212	58	168

👤

467. Ҳисоб кунед:

$$7231500 + 2487000 \quad 83780600 - 49260500 \quad 42840500 + 35761200$$

$$7231500 - 2487000 \quad 52043200 - 33871400 \quad 91671800 - 50260400$$

🍷

468. Ҳисоб кунед ва санҷед:

$$6439000 - 4596000 \quad 72364000 + 14385000 \quad 81417000 - 46563000$$

🏠

469. Ба ҷойи ситорачаҳо рақамҳои мувофиқро гузоред:

$$\begin{array}{r} + * 7 * \\ \quad 3 * 3 \\ \hline 5 7 8 \end{array} \quad \begin{array}{r} - 6 * 8 \\ \quad * 4 * \\ \hline 3 * 6 \end{array} \quad \begin{array}{r} + 4 * 7 * \\ \quad 7 6 * 3 \\ \hline * * 6 9 8 \end{array} \quad \begin{array}{r} - 6 3 * \\ \quad \quad 7 \\ \hline * * 8 \end{array}$$

470. Адади калонтарини чоррақамаеро нависед, ки ҳамаи рақамҳои он гуногун бошад.

Дарси 58

471. Дар роҳи паҳноиаш (бараш) 45 дм чанд нафар велосипедрон ҳаракат карда метавонад, агар ба як велосипедрон 90 см паҳноӣ рост ояд?

472. Дар китобхонаи мактаб 2325-то китоби бадеӣ ва назар ба ин 1260-то камтар китоби дарсӣ ҳаст. Китобхона ҳамагӣ чандто китоб дорад? Масъалаи баръакс тартиб диҳед ва онро ҳал кунед.

473. Ду хонанда адади ҳафтрақама фикр карданд. Адади фикркардаи Саид 3550000 буда, аз адади фикркардаи Самеъ 25000 воҳид кам аст. Самеъ кадом ададро фикр кардааст?

474. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{ll} (10728400 + 43650) - 348760 & 43200000 : (96400000 - 96000000) \\ 41623500 + (94300 - 63070) & 27 \cdot (87200000 - 86400000) \\ 52873500 + 140300 - 140300 & 12400000 : 400 \cdot 800 \cdot 2 \\ 20000002 + 240000 - 240000 & 9330000 : 933 \cdot 300 \cdot 3 \end{array}$$

475. Адади калонтарини чоррақамаеро нависед, ки ҳамаи рақамҳои он якхела бошад.

476. Барои сохтмон дар як мошин 5950 дона хишти пухта, дар мошини дигар 432 дона зиёдтар хишти хом оварданд. Боз бояд 12350 дона хишти пухта биёранд. Барои сохтмон ҳамагӣ чанд дона хишти хом ва хишти пухта лозим аст?

477. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{ll} 41923500 + 4350300 & 32593700 - 3593700 \\ 56822000 + 4735800 & 54837800 - 7760600 \\ 21256800 + 2843200 & 56822000 - 4735800 \end{array}$$

478. Муқоиса кунед:

$$\begin{array}{ll} 4 \text{ т ... } 4000000 \text{ г} & 2 \text{ км } 200 \text{ м ... } 2 \text{ км } 100 \text{ м} \\ 60000 \text{ кг ... } 60000000 \text{ г} & 2 \text{ соату } 12 \text{ дақ. ... } 132 \text{ дақ.} \end{array}$$

ҚОНУНҲОИ ГУРӮҲБАНДӢ ВА ҚОЙИВАЗКУНӢ

$$250 + 148 = 398$$

$$148 + 250 = 398$$

Дар ин баробариҳо қойи ҷамъшавандаҳо иваз шуда, суммашон тағйир наёфтааст. Ин нишон медиҳад, ки

$$a + b = b + a \text{ аст.}$$

Дар ифодаи зерин низ чунин қойивазкунӣ дуруст аст:
 $32 + 63 + 48 = (32 + 63) + 48 = 32 + (63 + 48) = (32 + 48) + 63.$

Умуман, $a + b + c = (a + b) + c = a + (b + c) = (a + c) + b.$

Аз иваз кардани қойи ҷамъшавандаҳо ҳосили ҷамъ тағйир намеёбад. Дар амали ҷамъ қонуни гурӯҳбандӣ истифода шуд. Барои ёфтани суммаи якчанд ҷамъшавандаи ҳархела онҳоро тарзе гурӯҳбандӣ мекунем, ки ҳисоб кардан муносибтар шавад.

Масалан, $54 + 90 + 16 + 10 = 54 + 16 + 90 + 10 = 70 + 100 = 170$

479. Ҷамъро бо тарзҳои гуногун ҳисоб кунед:

$$72000 + 53000 + 8000 + 7000 \quad 5300 + 600 + (700 + 400) + 5000$$

$$72000 + 8000 + 53000 + 7000 \quad 5300 + 700 + (600 + 400) + 5000$$

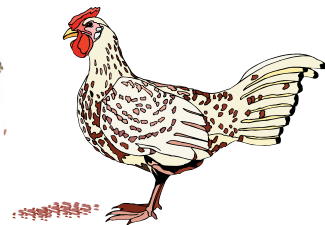
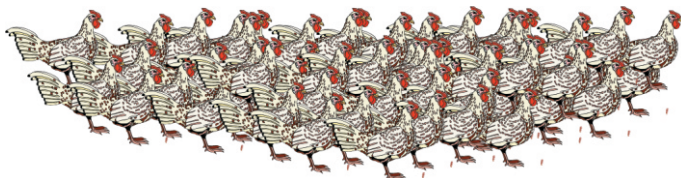
К.М

480. Ифодаҳоро хонед, тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, қиматшонро хаттӣ ҳисоб кунед:

$$(54400000 - 35900000) \cdot (90900000 - 90600000)$$

$$(12800000 \cdot 4 - 25700000) : (80900000 - 80400000)$$

481. Ба 25-то мурғ рӯзе 75 г бўр додан лозим аст. Ба 150-то мурғ дар як рӯз чӣ қадар бўр лозим мешавад?

482. Чамъро бо тарзҳои гуногун ҳисоб кунед:

$$300 + 750 + 800 + 450$$

$$1900 + 1400 + 1100 + 2600$$

$$420 + 150 + 180 + 350$$

$$1940 + 2060 + 2100 + 3900$$

$$493 + 310 + 207 + 490$$

$$6500 + 1000 + 1500 + 3000$$

$$950 + 600 + 250 + 700$$

$$8000 + 5500 + 4000 + 7500$$

Намуна: $280 + 200 + 120 + 400 = 280 + 120 + 200 + 400 = 400 + 600 = 1000$

483. Ифода кунед:

$$10 \text{ км } 7300 \text{ м} = \dots \text{ м}$$

$$2 \text{ соату } 15 \text{ дақ.} = \dots \text{ дақ.}$$

$$50 \text{ т } 2350 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$$

$$3 \text{ шабу } 17 \text{ соат} = \dots \text{ соат.}$$

484. Аввалин радифи сунъии Замин дар атрофи он 1440 маротиба чарх зад. Дуюмаш 930 маротиба зиёдтар. Радифи сунъии сеюм чанд маротиба чарх задааст, агар маълум бошад, ки онҳо якҷоя 13810 маротиба дар атрофи сайёра чарх задаанд?

485. Ададери фикр намуда ба он 11-ро чамъ кунед. Натиҷаро ба 2 зарб занед. Аз ҳосили зарб 20-ро тарҳ кунед, фарқро ба 5 зарб намуда, аз натиҷаи зарб ададери тарҳ кунед, ки аз адади фикркардаатон 10 маротиба зиёд бошад. Дар ҷавоб бояд 10 ҳосил шавад. Чаро ҳамеша чунин ҷавоб ҳосил мешавад?

486. Ифода кунед:

$$1000 \text{ км } 1300 \text{ м} = \dots \text{ м}$$

$$6 \text{ соату } 25 \text{ дақ.} = \dots \text{ дақ.}$$

$$4000 \text{ т } 425 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$$

$$9 \text{ шабу } 18 \text{ соат} = \dots \text{ соат.}$$

Дарси 60

487. Қонунҳои гурӯҳбандӣ ва ҷойивазкуниро истифода бурда ҳисоб кунед:

$$(519 + 631) + 250$$

$$840 + (150 + 239)$$

$$(716 + 834) + 150$$

$$930 + (240 + 333)$$

488. Ду корхонаи хурд дар муддати муайян 678-то кӯрпача дӯхтанд. Як корхона 367-то кӯрпача дӯхтааст. Корхонаи дигар чандто кӯрпача дӯхтааст?

489. Ҷадвалро пур кунед:

a	10000000	14029190	78321600	83142900
b	3124000	631290	43911900	80078100
$a + b$				
$a - b$				

490. Ҳисоб кунед:

$$20 \text{ км } 597 \text{ м} + 80 \text{ км } 494 \text{ м}$$

$$536 \text{ м } 73 \text{ см} - 431 \text{ м } 28 \text{ см}$$

$$50 \text{ т } 676 \text{ кг} + 40 \text{ т } 533 \text{ кг}$$

$$770 \text{ кг } 500 \text{ г} - 650 \text{ кг } 127 \text{ г}$$

491. Бо рақамҳо нависед ва хонед:

Шасту як ҳазору дусаду сию нуҳ, сад ҳазору сесаду ҳаштоду ҳафт, ду миллиону яксаду чилу як ҳазору чорсаду даҳ, чордаҳ миллиону чордаҳ.

492. Қимати ифодаи $a + d$, $a - d$ -ро ҳангоми:

1) $a = 609800$, $d = 407200$ 2) $a = 235600$, $d = 104900$

будан ҳисоб кунед.

493. Квадрати шавқовар:

70		50	240
60		100	...
110	40		...
240	...	...	

494. Ҳисоб кунед:

$$70 \text{ км } 163 \text{ м} + 40 \text{ км } 926 \text{ м}$$

$$30 \text{ км } 725 \text{ м} + 20 \text{ км } 348 \text{ м}$$

$$425 \text{ м } 96 \text{ см} - 224 \text{ м } 75 \text{ см}$$

$$937 \text{ кг } 400 \text{ г} - 536 \text{ кг } 200 \text{ г}$$

495. Агар адади номаълумро ду маротиба зиёд кунем, 12800000 ҳосил мешавад. Адади номаълумро ёбед.

Дарси 61

496. Аввал сумма, сипас фарқи ададҳоро ҳисоб кунед:

$$6435000 \text{ ва } 4378000 \quad 51237000 \text{ ва } 24398000 \quad 14399200 \text{ ва } 9837400$$

497. Ҳисоб кунед:

$$(36800 + 430) + 320 \quad 19600 - (580 + 960) \quad (9800 + 1200) \cdot 30 \\ (46000 + 1280) + 400 \quad 27300 - (730 + 200) \quad (7600 - 2400) \cdot 50$$

498. Ҳосили ҷамъ ва фарқи ададҳои зеринро бо калкулятор ҳисоб кунед:

$$22800000 + 20000000 \quad 5325000 + 4515000 \quad 19132500 + 48523500 \\ 20560000 - 10090000 \quad 5325300 - 4515800 \quad 46457800 - 43218600$$

499. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x + 878000 = 1059000 \quad 3460000 + x = 4370000 \quad x - 218000 = 1420000$$

500. Лола a китоб, Ситора b китоб, Умед c китоб дорад. Қимати ифодаҳои зеринро ёбед, агар қимати $a = 12600000$, $b = 80000$ ва $c = 75000$ бошад.

$$\begin{array}{ccc} a + b & a + c & a - b \\ b + c & a + b + c & b - c \end{array}$$

501. Хоҷагӣ 225 т 450 кг себ, 1 т 280 кг зиёдтар зардолу ва назар ба ин 575 кг камтар анор фурӯхт. Хоҷагӣ чӣ қадар мева фурӯхтааст?

502. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x + 9800 = 30400 \quad 999 : y = 3 \quad 26800 + x = 45200$$

503. Ифода кунед:

Бо кг:

$$2 \text{ т } 125 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$$

$$4 \text{ с } 63 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$$

Бо дм:

$$2 \text{ м } 7 \text{ дм} = \dots \text{ дм}$$

$$9 \text{ м } 5 \text{ дм} = \dots \text{ дм}$$

Бо дирам:

$$3 \text{ сомони} = \dots \text{ дирам}$$

$$10 \text{ сомони} = \dots \text{ дирам}$$

Бо мм:

$$45 \text{ см } 9 \text{ мм} = \dots \text{ мм}$$

$$98 \text{ см } 3 \text{ мм} = \dots \text{ мм}$$

504. Инҳо рақамҳои римӣ мебошанд. Рақамҳоро хонед ва онҳоро нависед:

I (1)	VI (6)	XI (11)	XVI (16)
II (2)	VII (7)	XII (12)	XVII (17)
III (3)	VIII (8)	XIII (13)	XVIII (18)
IV (4)	IX (9)	XIV (14)	XIX (19)
V (5)	X (10)	XV (15)	XX (20)

Рақамҳои римӣ дар навишти аср (қарн), боби китобҳо, нишона кардани андозаи либос ва ғайра истифода мешаванд. Баъзе ҳарфҳои лотинӣ ададҳои калонро ифода мекунанд:

$$I = 1, V = 5, X = 10, L = 50, C = 100, D = 500, M = 1000.$$

Агар рақами хурди римӣ пас аз рақами калон ояд, вай бо рақами калон ҳамҷо карда мешавад:

Мисол: $V + I + I = VII$. ($5 + 1 + 1 = 7$)

Агар рақами хурди римӣ аз рақами калон пеш ояд, вай аз рақами калон тарҳ карда мешавад:

$$IV = V - I. \quad (5 - 1 = 4), \quad IX = X - I. \quad (10 - 1 = 9)$$

505. Ададҳоро хонед ва онҳоро дар хотир нигоҳ доред:

$XLV = 45$	$XIX = 19$	$XXV = 25$
$XCIV = 94$	$CX = 110$	$CD = 400$

506. Олими машҳур Абӯалӣ ибни Сино (980 – 1037) дар кадом аср таваллуд шудааст? ӯ чанд сол умр дидааст?

507. Ҳисоб кунед:

$4 \text{ т } 273 \text{ кг} + 2 \text{ т } 825 \text{ кг}$	$1 \text{ м } 72 \text{ см} + 3 \text{ м } 29 \text{ см}$
$5 \text{ кг } 696 \text{ г} - 3 \text{ кг } 289 \text{ г}$	$9 \text{ км } 805 \text{ м} - 6 \text{ км } 729 \text{ м}$

508. Муқрриса кунед:

$XII \dots XIII$	$L \dots L$	$XL \dots LX$
$V \dots IV$	$XV \dots IX$	$CX \dots LC$

509. Ададҳоро бо рақамҳои римӣ нависед ва онҳоро хонед:
 90   101   105   150   501   505   510   550
510. Ададҳоро хонед ва онҳоро дар хотир нигоҳ доред:
 LV = 55   LX = 60   LXX = 70
 XCV = 95   LD = 450   LDVII = 457
 XXXIX = 39   CCCXCVII = 397   CXCII = 192

511. Ҷадвалро пурра кунед:

Суръат	Вақт	Масофа
	8 соат	1000 км
	15 соат	1050 км
	15 сония	900 м
	12 соат	9600 км

512. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x + 568000 = 10000000 \quad 888 : x = 2 \quad 9720000 - x = 436000$$

513. Аз ду шахр дар як вақт ба пешвози якдигар ду мошини боркаш баромада, пас аз 4 соат вохӯрданд. Мошини якум бо суръати 45 км/соат, дуюмаш бо суръати 48 км/соат ҳаракат мекард. Масофаи байни ин шахрҳо чӣ қадар аст? Навишти кӯтоҳи масъаларо дар нақша тасвир намуда, онро ҳал кунед.

Дар навишти рақамҳои римӣ пайи ҳам як рақам метавонад на зиёда аз се маротиба ояд.

Мисол: LXXX = 80, LXX = 70, адади 90 бо ин тарз навишта мешавад XC, на балки LXXXX

514. Рақамҳои римиро аз китоб хонед. Ададҳои 9, 10, 12, 15, 18, 24-ро бо рақамҳои римӣ нависед.

515. Ифода кунед:

$$5 \text{ км } 200 \text{ м} = \dots \text{ м}$$

$$2 \text{ дм } 5 \text{ см} = \dots \text{ см}$$

$$71 \text{ м } 42 \text{ см} = \dots \text{ см}$$

$$3 \text{ т } 422 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$$

$$2875 \text{ кг} = \dots \text{ т } \dots \text{ кг}$$

$$3486 \text{ г} = \dots \text{ кг } \dots \text{ г}$$

Дарси 63

516. Аз рӯйи ҷадвал як масъалаи сеамала тартиб диҳед ва онро ҳал кунед:

Рӯзҳо	Шумораи қуттӣ	Массаи як қуттӣ	Массаи ҳамаи мева
Рӯзи 1	62 қуттӣ себ	8 кг	?
Рӯзи 2	45 қуттӣ олу	10 кг	

517. Хоҷагии ҷангалпарварӣ аз як майдон 520 сентнер писта ҷамъ овард, ки ин аз пистаи майдони дуюм ҷамъовардашуда 75 сентнер кам буд. Хоҷагӣ аз ду майдон чӣ қадар писта ҷамъ овардааст?

Навишти кӯтоҳ:

I – 520 сентнер писта

II – 75 сентнер кам писта

| ? сентнер писта

(Рақамҳои римӣ майдони якум ва дуюмро мефаҳмонанд.)

518. Дарозии порчаҳоро чен карда муайян кунед, ки порчаи якум назар ба порчаи дуюм чанд маротиба хурд аст?

Д.м

519. Бо рақамҳои римӣ нависед:

ҳашт, шаш, панҷ, ёздаҳ, чордаҳ, ҳабдаҳ, бист, бисту як.

520. Ададҳоро бо рақамҳои римӣ нависед ва онҳоро хонед:

600   1001   1005   1010
1050   1100   1500   2000

К.э

521. Ҳамаи ададҳои ҳафтрақамаро нависед, ки онҳо аз рақами якхела иборат бошанд. Аз адади пасоянд адади пешояндро тарҳ кунед. Оё ҳамеша адади якхела ҳосил мешавад?

Намуна:

5555555.

5555555 – 4444444 = 1111111.

522. Ададҳои римиро бо рақам ифода кунед:

XXIV   XXIX   XLIII   LVII   LIX   LXXX

523. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{lll} (9970000 - 5480000) \cdot 2 & 144 : 4 \cdot 7 & 50 \cdot (15400 + 29000) \\ (2040000 - 1190000) \cdot 3 & 211 \cdot 3 : 3 & (676000 - 34000) : 30 \end{array}$$

524. Дар баробариҳои поёни рақамҳои римӣ аз чӯбчаҳо сохта шудаанд. Ин баробариҳо хатоанд. Чӣ тавр дар ҳар як баробарӣ ҷойи як чӯбчаро иваз кунем, то ки баробариҳои дуруст ҳосил шавад? Баробариҳои дурустero, ки ҳосил мешаванд нависед:

$$VI + V = IX \qquad IX + I = XII \qquad X + III = XI$$

525. Муодилаҳоро навишта, онҳоро ҳал кунед:

1) Тақсимшаванда 206954, ҳосили тақсим 409.

Тақсимкунандаро ёбед.

2) Тақсимкунанда 5060, ҳосили тақсим 2385.

Тақсимшавандаро ёбед.

526. Соли таҳсили 2017 – 2018 дар синфҳои сеюму чорум 2116 нафар хонанда буд, ки ин аз миқдори хонандагони синфҳои якуму дуюм 444 нафар зиёд аст. Дар синфҳои 1 – 4 ҳамагӣ чанд нафар хонанда таҳсил мекард?

Навишти кӯтоҳ:

$$\begin{array}{l} III - IV - 2116 \text{ н.} \quad \text{—} \quad 444 \text{ н. кам} \\ I - II - ? \text{ н.} \end{array} \quad \left| \quad I - IV - ? \right.$$

527. Тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, қимати ифодаҳоро ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{ll} 2060 \cdot 3890 + 4030 \cdot 1970 & 8560 \cdot 2560 + 21200 \\ 3050 \cdot 4080 - 1290 \cdot 2060 & 1230 \cdot 2140 - 504800 \end{array}$$

Дарси ҷамъбасти ва натиҷагирӣ аз боби панҷум

- Шифоҳӣ ҳисоб кунед:
 $250000 + 550000$ $67000 - 66000$ $700000 + 300000$
 $390000 - 190000$ $77000 - 76000$ $400000 + 600000$
- Ҷамъ чӣ тарз ва бо кадом амал санчида мешавад?
- Ба хурдтарин адади шашрақама адади 900000-ро ҷамъ кунед.
- Ба 850000 адади 150000-ро ҷамъ кунед.
- Адади 500000-ро ду маротиба зиёд кунед.
- Аз калонтарин адади ҳаштрақама агар хурдтарин адади ҳаштрақамаро тарҳ кунед, кадом адад ҳосил мешавад?
- Аз 7777777 адади 6777777-ро тарҳ кунед.
- Аз хурдтарин адади ҳаштрақама калонтарин адади ҳафт-рақамаро кам кунед.
- Ҳисоб кунед:
 90909090 34343434 100000000 100000000
 9090910 65656566 9090910 65656566
- Қонунҳои гурӯҳбандӣ ва ҷойивазкуниро шарҳ диҳед.
- Ҷамъро бо тарзҳои гуногун ҳисоб кунед.
 $210 + 415 + 60 + 40$ $33 + 5 + (9 + 6) + 70$ $110 + 222 + 190 + 478$
- Рақамҳои римиро фаҳмонед.
- Бо рақамҳои римӣ нависед:
 нуздаҳ, бисту панҷ, бисту ҳашт, сӣ, сиву се.
- Дар бораи рақамҳои римӣ нависед.

Навишти рақамҳои римӣ	Қоида	Ҷой истифодабарӣ
Намуна: LX = 60	Агар рақами хурди римӣ пас аз рақами калон ояд, вай бо рақами калон ҷамъ карда мешавад.	Дар навишти боби китобҳо

СУПОРИШҶОИ ТЕСТӢ

Арзёбии дониш, малака ва маҳорати хонандагон пас аз омӯзиши боби панҷум

- 1) Суммаи дусадҳазорӣ ва 9 даҳӣ чанд аст?
А) 200090   Б) 290000   В) 290   Г) 2900
- 2) Суммаро ҳисоб кунед:
 $11111 + (99999 + 11111)$
А) 111110   Б) 122221   В) 1000000   Г) 1000001
- 3) Тарҳро иҷро кунед: $90000001 - 10000009$
А) 79999992   Б) 799992   В) 2999997   Г) 9999991
- 4) Адади калонтаринеро ёбед, ки бо рақамҳои 9, 3, 6, 5, 2 ва 1 тартиб дода шудааст.
А) 965321   Б) 123569   В) 963521
- 5) Қимати a дар кадоме аз ин муодилаҳо ба 800000 баробар аст?
А) $961 + a = 1561$ Б) $a + 1207 = 2007$
В) $150 \cdot a = 9000$ Г) $7200000 : a = 9$
- 6) Қимати ифодаи $11462 - 8888 : v$ -ро ҳангоми $v = 22$ ҳисоб кунед:
А) 1158   Б) 1458   В) 1444   Г) 11058
- 7) Кадом воҳидҳоро муқоиса кардан ғайриимкон аст.
А) соатро бо дақиқа   Б) сантиметрро бо миллиметр
В) килограммро бо дирам.
- 8) Қимати ифодаи $2125 + b \cdot 55 - 125$ -ро ҳангоми $b = 15$ будан ёбед.
А) 2525   Б) 2852   В) 2825   Г) 5252
- 9) Адади римии LXI-ро бо рақам ифода кунед:
А) 41   Б) 61   В) 59   Г) 60
- 10) Адади 38-ро бо рақамҳои римӣ ифода кунед:
А) XXVI   Б) XXXIV   В) XXXVIII   Г) XXVIII
- 11) Ҳисоб кунед:
 $9314000 + 9188000$
А) 18500000   Б) 15802000   В) 18502000   Г) 11800060
- 12) Сумма ва фарқи ададҳои зеринро ёбед:
 $5432100 + 3214500$ $4455330 - 2211990$
А) 864660 ва 224334   Б) 8646600 ва 2243340
В) 86466 ва 22433   Г) 86466000 ва 22433400
- 13) Адади 30 миллиону 5 ҳазору 40-ро бо воситаи рақамҳо нависед.
А) 30005040   Б) 3000504   В) 300504   Г) 305040

ИФОДАҲОИ ҲАРФИИ
ДУТАҒИРЁБАНДАДОР

$a + 50$, $48 - c$, $12 \cdot b$, $81 : a$ ва ғайра ифодаҳои ҳарфии яктағйирёбандадор мебошанд. Дар ифодаҳои ҳарфӣ барои ёфтани қиматашон ба қойи ҳарфҳо қимат гузошта мешавад. Дар ифодаи $a + 50$ тағйирёбандаи « a » кадом қиматҳоро қабул карда метавонад? Оё дар ифодаи $48 - c$ тарҳкунандаи « c » қимати аз 48 калонро қабул карда метавонад?

Шумо ифодаҳои дорои ҳарфҳои яктағйирёбандадорро ба хотир биёред. Ифодаҳои дутағйирёбандадор низ монанди ифодаҳои яктағйирёбандадор тартиб дода мешаванд.

Масалан, $a + 24$, $120 - b$, $9 \cdot a$, $b : 4$ – ифодаҳои ҳарфии яктағйирёбандадор, вале $a + b$, $a - b$, $a \cdot b$, $a : b$ ифодаҳои ҳарфии дутағйирёбандадор мебошанд. Ба қойи ҳарфҳо қиматҳои дилхоҳ гузошта, қимати ифодаҳоро ҳисоб кардан мумкин аст.

Намуна:

Ҳангоми $a = 36$ ва $b = 12$ будан

$$a + b = 36 + 12 = 48 \quad \text{Ҷавоб: } 48;$$

$$a - b = 36 - 12 = 24 \quad \text{Ҷавоб: } 24;$$

$$a \cdot b = 36 \cdot 12 = 432 \quad \text{Ҷавоб: } 432;$$

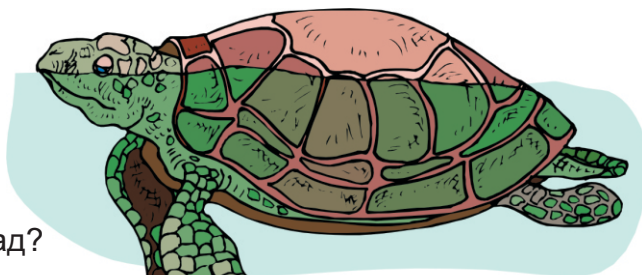
$$a : b = 36 : 12 = 3 \quad \text{Ҷавоб: } 3.$$

528. Қимати ифодаҳои $a + b$, $a - b$, $a \cdot b$, $a : b$ -ро ҳангоми $a = 24$, $b = 8$ будан ҳисоб кунед.

529. 1) Қимати ифодаи $a + 550055 + b$ -ро ҳангоми $a = 444444$ ва $b = 5501$ будан ёбед.

2) Қимати бузургии c -ро ҳангоми $c = 80 \cdot a + 40 \cdot b$ будан ёбед, агар $a = 10000$, $b = 5000$ бошад.

530. **Шифоҳӣ:** Массай як сангпушти обӣ 210 кг аст. Массай 3-то ҳамин хел сангпушт чанд килограмм мешавад?

531. Одами калонсол дар як шабонарӯз 8 соат, мактаб-бачаи хурдсол 10 соат хоб мекунад. Онҳо дар як ҳафта чанд-соатӣ хоб мекунанд ва кӣ зиёдтар хоб мекунад?

532. Ҷадвалро пур кунед:

a, b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b
	50	20	70	30	80	10	90	40	100	50
$a + b$							130			
$a - b$							50			
$a + b - 40$							90			
$a - b + 40$							90			

533. Аз рӯйи нақша масъала тартиб дода онро ҳал намоед:

534. Қимати ифодаҳои $a + b$, $a - b$, $a \cdot b$ ва $a : b$ -ро ҳангоми $a = 6000$, $b = 3000$ будан ёбед.

535. Қадом ададҳои дурақама ба 22 бебақия тақсим мешаванд? Қадом ададҳои дурақама ба 22 бебақия тақсим мешаванд?

Дарси 66

536. Муқоиса кунед:

6 км ... 5 км 940 м

50 сомонӣ ... 50 дирам

4 дм 7 см ... 1 м 2 см

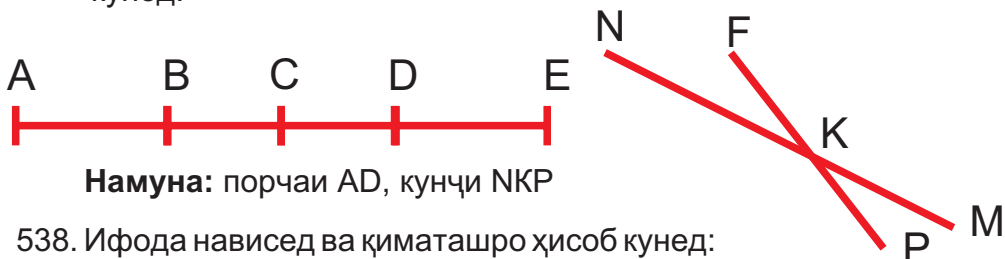
2 шабонарӯз ... 72 соат

5 с 67 кг ... 4 с 98 кг

7 кг 400 г ... 7400 г

537. Аз расми якум порчаҳо ва аз расми дуюм кунҷҳоро номбар кунед:

Намуна: порчаи AD, кунҷи NKP

538. Ифода нависед ва қиматашро ҳисоб кунед:

- 1) Фарқи ададҳои 79800 ва 4600-ро 2 маротиба кам кунед.
- 2) Ҳосили тақсими адади 89600 ба 40-ро 6390 воҳид зиёд кунед.
- 3) Аз суммаи ададҳои 49500 ва 48800 фарқи онҳоро кам кунед.

539. Росткунҷае тасвир кунед, ки дарозиаш 12 см, бараш 3 маротиба камтар бошад. Периметри ин росткунҷаро ёбед.

540. Қимати ифодаи $80 \cdot a + 450 \cdot b$ -ро ҳангоми $a = 420$ ва $b = 160$ будан ёбед:

Намуна: $60 \cdot a - 350 \cdot b$; $a = 400$, $b = 20$

$$60 \cdot a - 350 \cdot b = 60 \cdot 400 - 350 \cdot 20 = 24000 - 7000 = 17000$$

541. Ҷадвалро пур кунед:

m, n	m	n	m	n	m	n
		100	10	150	50	200
$2 \cdot m + 2 \cdot n$	220		400		600	
$2 \cdot m - 2 \cdot n$						
$m + n \cdot m - n$						

Намуна:

$$2 \cdot m + 2 \cdot n = 2 \cdot 100 + 2 \cdot 10 = 200 + 20 = 220$$

$$2 \cdot m + 2 \cdot n = 2 \cdot 150 + 2 \cdot 50 = 300 + 100 = 400$$

$$2 \cdot m + 2 \cdot n = 2 \cdot 200 + 2 \cdot 100 = 400 + 200 = 600$$

542. 1) Массайи 4 қуттӣ печак 48 кг аст. Массайи як қуттӣ ҳалво назар ба як қуттӣ печак 5 кг зиёдтар аст. Массайи 4 қуттӣ ҳалворо ёбед.
- 2) Қимати ифодаи $30 \cdot c + 210 \cdot d$ -ро ҳангоми $c = 420$ ва $d = 720$ будан ёбед.

Дарси 67

543. Қимати ифодаҳои $a \cdot b$, $a : b$ -ро ҳангоми $a = 6400$, $b = 200$ будан ҳисоб кунед.

544. Муодилаҳо тартиб дода, онҳоро ҳал кунед:
- 1) Адади 9800-ро якчанд маротиба кам карданд, 140 ҳосил шуд. Адади номаълумро ёбед.
- 2) Адади 9800-ро якчанд воҳид кам карданд, 140 ҳосил шуд. Адади номаълумро ёбед.

545. Ҳисоб кунед:
- $$(1240000 + 3600000) \cdot 4 \qquad (3690000 - 3150000) \cdot 3$$

546. Мошини боркаш 248 километр масофаро – дар 8 соат, автобус ин масофаро дар 4 соат тай кард. Суръати автобус чӣ қадар зиёдтар аст?

Навишти кӯтоҳ:

Мошини боркаш – 248 км дар 8 соат

Автобус – 248 км дар 4 соат

? зиёд

Ақрабак нишон медиҳад, ки суръати автобус назар ба суръати мошини боркаш чӣ қадар зиёд аст.

547. Ҳисоб кунед:
- $$(7987000 - 6567000) + (5987000 - 2588000) \qquad 1250000 \cdot 6$$
- $$1000000 - (839900 + 12580 - 1980) \qquad 9180000 : 2$$

548. Ифода кунед:

$$5 \text{ дм } 6 \text{ см} = \dots \text{ см}$$

$$4 \text{ см } 9 \text{ мм} = \dots \text{ мм}$$

$$9 \text{ м } 99 \text{ см} = \dots \text{ см}$$

$$1 \text{ сомонию } 5 \text{ дирам} = \dots \text{ дирам}$$

$$7 \text{ сентнер } 4 \text{ кг} = \dots \text{ кг}$$

$$2 \text{ сомонию } 20 \text{ дирам} = \dots \text{ дирам}$$

549. Қимати ифодаҳои $a + b + c$, $a + b - c$, $a - b + c$ -ро ҳангоми $a = 421405$, $b = 147300$, $c = 10500$ будан ёбед.

Намуна:

$$a + b + c$$

$$a = 421405, \quad b = 147300, \quad c = 10500$$

Дар ифода қимати ҳарфҳоро мегузorem:

$$a + b + c = 421405 + 147300 + 10500 = 579205$$

Ёфтани қимати чунин ифодаҳо осон аст, агар ададҳо зери ҳам навишта шаванд.

Масалан: 421405

$$+ 147300$$

$$\underline{10500}$$

$$579205$$

550. 1) Қимати ифодаи $a : 4$ -ро ҳангоми $a = 16000$, $a = 24000$ ёбед.

2) Муодила нависед ва онро ҳал кунед:

Тарҳшаванда 3000, тарҳкунанда x , фарқ 1500.

551. Бо амали ҷамъ 4 мисоле нависед, ки ҷавобашон 1000000 бошад.

552. Ҳосили зарб ва суммаи ададҳои 1, 2, 3-ро ҳисоб кунед. Натиҷаашонро муқоиса кунед.

Дарси 68

553. Кадоме аз ин баробариҳо 2 маротиба зиёд будани b -ро нисбати бузургии a ифода менамояд?

$$b = a + 2$$

$$b = a \cdot 2$$

$$b = a + a$$

Қимати ин ифодаҳоро ҳангоми $a = 368000$ будан ёбед.

554. Ҳисоб кунед:

$$5 \text{ кг } 300 \text{ г} + 3 \text{ кг } 8 \text{ г}$$

$$4 \text{ кг } 250 \text{ г} + 3 \text{ кг } 600 \text{ г}$$

$$8 \text{ кг } 54 \text{ г} - 7 \text{ кг } 622 \text{ г}$$

$$7 \text{ кг } 80 \text{ г} - 6 \text{ кг } 40 \text{ г}$$

$$6 \text{ кг } 850 \text{ г} - 3 \text{ кг } 240 \text{ г}$$

$$8 \text{ кг } 234 \text{ г} - 4 \text{ кг } 507 \text{ г}$$

Намуна:

$$9 \text{ кг } 334 \text{ г} - 3 \text{ кг } 670 \text{ г} = 9000 \text{ г} + 334 \text{ г} - 3000 \text{ г} - 670 \text{ г} = 9334 \text{ г} - 3670 \text{ г} = 5664 \text{ г} = 5 \text{ кг } 664 \text{ г}$$

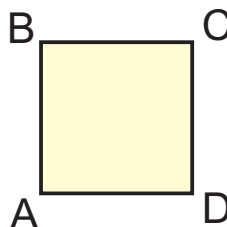
555. Тарафҳои квадрати чен карда, периметрашро ёбед.

556. Бо суммаи разрядӣ иваз кунед:

$$1792, \quad 44568, \quad 122431, \quad 13327526$$

Намуна:

$$51 \text{ 634} = 50 \text{ 000} + 1 \text{ 000} + 600 + 30 + 4$$

557. Амалҳоро иҷро кунед.

$$1000000 + 552380 : 142 \cdot 370 - 393620$$

$$127410 : 274 + 307200 : 480 - 1105$$

$$40000 - 345000 : 500 + 306 \cdot 100$$

$$736200 : 36 - 640096 : 16 + 9800$$

$$284650 + 875439 - 90 : 30 + 20$$

$$241650 - (805 \cdot 14) + 78654$$

558. Қимати b -ро ёбед, агар бузургии a назар ба бузургии b 3 маротиба зиёд бошад:

a (см)	12	24	48	51	60
b (см)				17	

559. Ададҳоро бо тартиби зиёдшавиашон нависед:

$$256358975$$

$$35698712$$

$$9699697$$

$$3569872$$

$$969997$$

$$28638969$$

560. Масофаи байни шаҳри Душанбе ва маркази ноҳияи Ҷалололидини Балхӣ 128 км аст. Автобус ин масофаро - дар 4 соат, мошини сабукрав дар 2 соат тай мекунад. Суръати мошинҳоро ёбед. Суръати мошини сабукрав чанд маротиба зиёдтар аст?

561. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{llll} 154496 + 389000 & 219321 + 701030 & 2870 \cdot 3 & 86100 : 3 \\ 545798 - 469172 & 111000 - 95000 & 4580 \cdot 2 & 91600 : 2 \end{array}$$

562. Ба ҷойи ситораҷаҳо рақамҳоро гузored, ки натиҷаи ҳисоббарорӣ дуруст бошад.

$$\begin{array}{r} + \quad 3 * 5 * \\ \quad 1 * 8 * \\ \hline * 140 \end{array} \quad \begin{array}{r} - \quad ** 2 * \\ \quad \quad 8 * 3 \\ \hline 9036 \end{array} \quad \begin{array}{r} + \quad 50 * \\ \quad * 10 \\ \hline 6 * * \end{array} \quad \begin{array}{r} - \quad 8 * 5 \\ \quad * 0 * \\ \hline * * 1 \end{array}$$

Дарси 69

563. Ҷадвалро пур кунед:

a	150	1804	2740	18043
b	140	1509	1670	18036
$a + b$			4410	
$a - b$			1070	

564. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{lll} 30000 + (200204 - 158327) & 99400 \cdot 6 & 72800 \cdot 2 \\ 24001 - (13784 + 8409) & 32700 : 3 & 44444 : 4 \end{array}$$

565. Шашяки адад ба 25 баробар аст. Худи ададро ёбед. Панҷяки адади 55-ро ёбед.

566. Дар як хоҷагӣ дарави гандум 14 рӯз давом кард, ки ин аз хоҷагии дигар ду маротиба кам буд. Ду хоҷагӣ дарави гандумро дар чанд рӯз анҷом доданд?

567. 1) Тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, қимати ифодаҳоро ҳисоб намоед:

$$506 \cdot 3 : 6 + 41707 \qquad 215728 - 996 : 4 + 1\,002$$

$$(982134 - 76324) + 8653541 \qquad 403 \cdot 24 + 30000 - 6758$$

2) Тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, ҳисоб кунед:

$$8000 - 6250 + 3131 \qquad 1212 + 9595 - 2002$$

$$5555 - 4004 + 3333 \qquad 7667 + 7007 - 2121$$

$$2550 - (989 + 11) \qquad 1001 + (888 - 80)$$

$$899 - (111 + 666) \qquad 6776 + (905 - 68)$$

568. Дар давоми як сол барои парвариши як мурғ 36 кг дон, 4 кг 500 г сабзавоти витаминдор, 10 кг решамава, 4 кг 500 г орди устухони моҳӣ ва гов, 4 кг 500 г бўр лозим аст. Дар як сол ба як мурғ чӣ қадар хӯрокворӣ даркор мешавад?

569. 1) Аз як тонна чигити пахта 160 кг равған гирифта мешавад.

Аз 8 тонна чигит чӣ қадар равған гирифтани мумкин аст?

(Ҷавобашро бо тонна ва килограмм ифода кунед.)

2) Аз 1 тонна пахта 3000 м матоъ истеҳсол карда мешавад. Аз 2 тонна-чӣ?

3) Секунҷаҳои кундкунҷа ва тезкунҷаро тасвир кунед.

Дарси 70

570. Ҷадвалро дар ҳолати $a + 1 = b$ будан пурра кунед.

a	105		765		4290	
b		600		1000		5364

571. Барои синфхонаҳои муассисаи таълимӣ ба 6300 сомонӣ 3 ҷевони китобмонӣ харид карданд. Як ҷевон чанд сомонӣ нарх дорад?

572. Ҳисоб кунед:
 $369751 + 68546$ $378590 - 37509$ $475000 \cdot 2 + 854000$
 $4000739 - 300739$ $540085 + 54085$ $846000 : 2 \cdot 7$

573. Қимати ифодаи $a + b$ -ро ҳангоми $a = 2856$ ва $b = 4639$ будан ёбед. Барои баробарӣ тартиб додан аз ифодаи $b + a$, бо қиматҳои додашудаи $a + b$ аз кадом қонуни ҷамъ истифода мебарем? Гуфта метавонем, ки ифодаи $a + b = b + a$

574. Бузургихоро ба гурӯҳҳои мувофиқ ҷудо кунед: нарх, вақт, ҳафта, масофа, арзиш, суръат, дақиқа, шумора, рӯз.

575. Ҷадвали зеринро тасвир карда, онро ҳангоми дарозии a назар ба b 3 см зиёд будан пур кунед:

a (см)	13	48	60	423	6482
b (см)		45			

576. Дар як мошин 156 кг тарбуз ва харбуза оварданд. Тарбуз назар ба харбуза 5 маротиба зиёдтар буда, харбуза шашяк ҳиссара ташкил мекард. Дар мошин дақиқан чанд килограммӣ харбуза ва тарбуз буд?

577. Қимати ифодаи $a + b$ -ро ҳангоми $a = 90$ ва b назар ба a ду маротиба зиёд будан ёбед. Оё мо ин ифодаро чунин навишта метавонем? $a + b \cdot 2$

578. Ҷадвалро пур кунед:

Нарх	5 сомонӣ			
Шумора	1, 4, 7	2, 9	10, 11	3
Арзиш (сомонӣ)			50, 55	

ЁҒТНИ ҶАМЪШАВАНДАИ НОМАЪЛУМ

Мо аз синфи 3 қоидаи ёфтани ҷамъшавандаи номаълумро медонем. Дар муодилаи $(x + 64) + 43 = 235$ адади номаълумро меёбем. Ин муодилаи дуамала аст. Муодиларо меҳонем: $x + 64$ – ҷамъшавандаи яқум буда, аз суммаи ду адад иборат аст, 43 – ҷамъшавандаи дуюм, 235 – сумма; ба суммаи ададҳои x ва 64 адади 43 -ро ҷамъ кардем, ки 235 ҳосил шуд, яъне $(x + 64) + 43 = 235$ аст. Барои ёфтани ҷамъшавандаи номаълум $(x + 64)$ аз сумма 235 ҷамъшавандаи маълум 43 -ро тарҳ мекунем:

$$(x + 64) + 43 = 235$$

$$x + 64 = 235 - 43$$

$$x + 64 = 192$$

Муодилаи одӣ ҳосил шуд. Қоидаи ёфтани ҷамъшавандаи номаълумро татбиқ карда, ҳалли муодиларо давом медиҳем:

$$x = 192 - 64$$

$$x = 128$$

Ҷавоб: 128 .

Санҷиш: Дар муодилаи додашуда қимати x -и ёфтаамонро мегузорем ва ҳисоб мекунем:

$$(128 + 64) + 43 = 235$$

$$192 + 43 = 235$$

$$235 = 235$$

Ҳар ду тараф баробар шуд, пас муодила дуруст ҳал карда шудааст.

$$580. (720 + x) + 126 = 984$$

$$(92 + x) + 27 = 282$$

Намуна:

$$(x + 400) + 600 = 4000$$

$$x + 400 = 3400$$

$$x = 3400 - 400$$

$$x = 3000$$

Ҷавоб: 3000.

$$x + 46 = 344 + 88$$

$$800 + x = 400 + 600$$

Санҷиш:

$$(3000 + 400) + 600 = 4000$$

$$3400 = 4000 - 600$$

$$3400 = 3400$$

581. 1) Адади x -ро 120 воҳид зиёд карда, 245 ҳосил карданд. Адади номаълумро ёбед.

2) Адади 125-ро x воҳид зиёд карда, 245 ҳосил карданд. Адади номаълумро ёбед.

582. **Шифоҳӣ:** Ададҳоро ба синфҳо ҷудо карда, разрядҳои ҳар як синфро номбар кунед:

345127

1228459

5438721

287605712

583. Муодилае тартиб диҳед, ки дар он тарҳшаванда номаълум бошад.

584. Ҳисоб кунед:

$$1480000 : 4 \cdot 6$$

$$2873800 - (925600 + 363700)$$

$$(3480000 - 1390000) \cdot 3$$

$$(1732500 - 563800) + 639800$$

$$(1240000 + 1240000) : 2$$

$$(2280000 + 2460000) : 2$$

585. Оё қимати ин ифодаҳоро бо ду тарз ёфтан мумкин аст?

$$(280 + 170) : 50$$

$$(9006 - 420) : 9$$

586. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$52 + (x + 148) = 240$$

$$56 + (600 - x) = 69$$

$$(798 - x) - 300 = 199$$

$$(x + 72) + 36 = 259$$

587. Бо суммаи разрядӣ иваз кунед:

88888

77777

2456371

3045079

Намуна: $88888 = 80000 + 8000 + 800 + 80 + 8$

Дарси 72

588. Қимати ифодаи $a + b$ -ро ҳангоми $a = 1374$ ва $b = 3003$; $a = 3708$ ва $b = 498$ будан ҳисоб кунед.

589. Қоидаҳои ёфтани адади номаълумро ба хотир оварда, муодилаҳоро ҳал кунед:

$$5962 - x = 2\ 751$$

$$4860 : x = 810$$

$$9587 + x = 12\ 343$$

$$x \cdot 9 = 8640$$

590. Нозим ададери фикр карда аз он адади 14-ро тарҳ намуд. Фарқи ҳосилшударо 6 маротиба зиёд намуда, адади 42-ро ҳосил кард. Нозим кадом ададро фикр кардааст?

591. Комбайн дар 8 рӯз 5392 сентнер ғалла ғундошт. Агар комбайн ҳар рӯз ба миқдори баробар ғалла даравида бошад, вай дар 9 рӯз чанд сентнер ғалла ҷамъ овардааст?

592. Ҳисоб кунед:

$$15\ \text{км}\ 132\ \text{м} + 1\ \text{км}\ 300\ \text{м}$$

$$2750\ \text{кг} + 640\ \text{г}$$

$$22\ \text{км}\ 156\ \text{м} - 1\ \text{км}\ 542\ \text{м}$$

$$10\ \text{т} - 5000\ \text{кг}$$

$$2\ \text{км}\ 342\ \text{м} + 1\ \text{км}\ 542\ \text{м}$$

$$5500\ \text{кг} - 50\ \text{с}$$

593. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x + 5420 = 5600 - 180$$

$$(x - 600) + 900 = 2300$$

ЁҒТНИ ТАРҶШАВАНДАИ НОМАЪЛУМ

Муодиларо хонед ва онро ҳал кунед:

$$(x + 97) - 54 = 89$$

Хондани муодила: $x + 97$ – тарҷшаванда (x – номаълум), 54 – тарҷкунанда, 89 – фарқ; агар аз суммаи ададҳои x ва 97 адади 54 -ро тарҷ кунем, 89 ҳосил мешавад. Тарҷшаванда аз суммаи ду ададе иборат аст, ки яке аз онҳо номаълум аст.

Барои ёфтани тарҷшавандаи номаълум ба фарқ тарҷкунандаро ҷамъ мекунем:

$$x + 97 = 89 + 54$$

Тарафи чапро навишта, тарафи ростро ҳисоб мекунем. $x + 97 = 143$. Муодилаи якамала ҳосил шуд. Акнун қоидаи ёфтани ҷамъшавандаи номаълумро ба хотир оварда, муодиларо ҳал мекунем:

$$x = 143 - 97,$$

$$x = 46. \quad \text{Ҷавоб: } 46.$$

Санҷиш: Қимати x -ро дар муодила мегузорем:

$$(46 + 97) - 54 = 89$$

$$143 - 54 = 89$$

$$89 = 89$$

594. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(144 + x) - 97 = 68$$

$$(x + 156) - 197 = 868$$

$$(x - 172) - 59 = 82$$

$$(161 + x) - 200 = 806$$

595. Муқоиса кунед:

$$987986 \dots 963986$$

$$743\ 289 \dots 753\ 289$$

$$2378241 \dots 3378241$$

$$675\ 142 \dots 675\ 143$$

596. Ҷадвалҳоро пур кунед:

5 маротиба зиёд кунед				
90	100	110	120	150
450				

4 маротиба кам кунед				
64	32	24	16	8
16				

597. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(x - 1000) - 900 = 9100$$

$$(x + 5000) - 1000 = 4000$$

$$(2000 + x) - 2000 = 8000$$

$$(1000 + x) - 4400 = 6600$$

598. Дар чор қуттӣ 1120 дона лимӯ гузоштанд. Дар қуттии якум 198 дона, дар қуттии дуюм – назар ба якум 42 дона камтар, дар қуттиҳои сеюму чорум миқдори лимӯ баробар буд. Дар қуттиҳои сеюм ва чорум чандтоӣ лимӯ гузоштанд?

599. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(236 + x) - 78 = 432$$

$$(x - 49) + 98 = 347$$

$$(x - 440) + 240 = 560$$

$$(506 + x) - 780 = 440$$

600. 1) Рақамҳои ин соатро ба 6 қисм тавре ҷудо кунед, ки суммаи ҳамаи қисмҳо якхела бошад.

2) Дар расм кунҷи байни ду ақрабаки соат чӣ гуна кунҷ аст?

Дарси 74

601. Ҷадвалҳоро пур кунед:

c	190		4	208
k	3	2		
$c \cdot k$		240	360	208

d	280	400		
n	7		10	100
$d : n$		100	95	0

602. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(x + 1000) - 5000 = 5000$$

$$(2000 - x) = 190 \cdot 10$$

$$(x - 2000) = 6000 : 1000$$

$$x + 4000 = 120 \cdot 50$$

603. Ҳосили ҷамъи ду адад ба 150 баробар аст. Адади якум 120 аст. Адади дуюмро ёбед.

604. Ҳисоб кунед:
 $30000 - (1846 + 56256 : 64)$ $(1599 + 20050 : 25) \cdot 63$

605. Бо суммаи разрядӣ иваз кунед:
 232454 467892 887766

606. Муодилаҳоро ҳал кунед:
 $(x + 50) - 200 = 300$ $(x + 250) - 200 = 51$
 $(550 + x) - 100 = 500$ $x - (525 : 5) = 205$

607. Қимати ифодаҳои $a + 8$ ва $a - 8$ -ро ҳангоми $a = 27$, $a = 30$, $a = 52$, $a = 64$ будан ёбед.

Дарси 75

608. Муодилаҳоро ҳал кунед:
 $(1045 + x) - 806 = 8090$ $(x + 1080) - 1109 = 6549$
 $(x - 1002) - 59 = 4002$ $(4200 + x) - 2123 = 6008$

609. Қимати ифодаҳоро ёбед:
 $8000 : 80 - 690$ $2330000 - 1004000 + 1039000$
 $8100 : 90 + 870$ $6709000 - 4505000 - 1089000$

610. Муқоиса кунед:
 $9007000 \dots 9603000$ $9067000 \dots 3609000$
 $4068000 \dots 5008000$ $8406000 \dots 7012000$

611. Муодилаҳоро ҳал кунед:
 $(2306 + x) - 708 = 4032$ $(x - 4679) + 918 = 4679$
 $(x - 4040) + 640 = 6060$ $(3600 + x) - 9600 = 6600$

612. Ҷадвалро пур кунед:

5 маротиба зиёд кунед					4 маротиба кам кунед			
80	90	120	140	180	240	280	324	424
400					60			

613. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(x + 30000) - 60000 = 60000$$

$$(x - 70000) = 80000 : 1000$$

$$(90000 - x) = 110 \cdot 10 \qquad x + 350000 = 500 \cdot 800$$

614. Дар як калоба 500 м ришта, дар калобаи дигар назар ба калобаи якум 100 м камтар ришта мебошад. Дар ду калоба чанд метр ришта аст?

615. Порчаи дарозиаш 12 см-ро ба 3 Ҷиссаи баробар тақсим карда, 1 Ҷиссаи онро буриданд. Ҷиссаи боқимонда чанд сантиметр аст?

Дарси 76 ЁФТАНИ ТАРҶКУНАНДАИ НОМАЪЛУМ

$120 - (79 - x) = 42$. Ин муодила дуамала аст.

Меҳонем:

120 – тарҳшаванда, $79 - x$ – тарҳкунанда, 42 – фарқ. Аз адади 120 фарқи ададҳои 79 ва x -ро тарҳ (кам) кунем 42 , ҳосил мешавад.

Ба хотир оред: Барои ёфтани тарҳкунандаи номаълум аз тарҳшаванда 120 фарқ 42 -ро тарҳ мекунем:

$$120 - (79 - x) = 42$$

Тарафи чапро ҳисоб мекунем:

$$79 - x = 120 - 42$$

$$79 - x = 78$$

Муодилаи одӣ ҳосил шуд:

$$x = 79 - 78$$

$$x = 1$$

Санҷиш: Дар муодилаи додашуда қимати x -ро гузошта ҳисоб мекунем:

$$120 - (79 - 1) = 42$$

$$120 - 78 = 42$$

$$42 = 42$$

616. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$239 - (32 - x) = 217$$

$$314 - x = 298 - 103$$

$$483 - x = 155 + 127$$

$$530 - (x + 67) = 196$$

617. Муодилаҳоро тартиб диҳед ва онҳоро ҳал намоед:

1) Фарқи ададҳои x ва 160 ба 235 баробар аст. Адади номаълумро ёбед.

2) Аз адади 340 фарқи ададҳои x ва 84-ро тарҳ кунем, 139 ҳосил мешавад.

618. Шашяки ададҳо ба 200, 120, 250 баробар аст. Ин ададҳоро ёбед.

619. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$900 - (300 - x) = 700$$

$$600 - y = 400 - 150$$

$$5500 - x = 1500 + 2500$$

$$4500 - (y + 3500) = 1000$$

620. Панҷяки 20 м, 120 см, 25 дм-ро ёбед.

621. Як оила аз майдони худ 1 т 624 кг гандум, оилаи дигар 224 кг камтар гандум ҷамъ карданд. Баъди хушк кардан гандуми оилаи якум 170 кг, гандуми оилаи дуюм 204 кг кам шуд. Ҳар ду оила баъди хушк кардан чӣ қадар гандум гирифтаанд?

622. Ададҳои зеринро бо тартиби зиёдшавӣ нависед.

23654

687369

96542

142578

68736

389621

125369

96547

857931

84635

623. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(630 + x) - 150 = 960$$

$$450 - (160 - x) = 360$$

$$x - 250 = 1350$$

624. **Масъалаи шавқовар:** Дар дарси тарбияи ҷисмонӣ хонандагон бо фосилаи як метр аз якдигар саф кашиданд. Саффи онҳо ба 25 метр тӯл кашид. Дар дарс чанд хонанда буд? Дарозии як катаки дафтарро 1 м қабул карда, ҳалли масъаларо дар нақша тасвир кунед ва шумораи хонандагонро ёбед.

Дарси 77

625. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$300 - (x + 100) = 100$$

$$1000 - (600 - x) = 700$$

$$950 - (405 - x) = 745$$

$$2828 - x = 2828 : 28$$

626. Ҳисоб кунед:

$$6 \cdot (312 + 498)$$

$$(8\ 040 + 1060) : 20$$

$$8 \cdot (700 + 102)$$

$$(10970 - 10310) : 60$$

627. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x - (240 \cdot 13) = 1260$$

$$x + 1\ 240 = 1060 \cdot 20$$

$$6886 - (x \cdot 4) = 4666$$

$$8993 - (x : 4) = 5050$$

Намуна:

$$6250 - (x \cdot 5) = 5260$$

$$x \cdot 5 = 6250 - 5260$$

$$x \cdot 5 = 990$$

$$x = 990 : 5$$

$$x = 198$$

Санҷиш:

$$6250 - (198 \cdot 5) = 5260$$

$$6250 - 990 = 5260$$

$$5260 = 5260$$

Ҷавоб: 198.

Баробарӣ ҳосил шуд. Ин нишон медиҳад, ки муодила дуруст ҳал шудааст.

628. Ҳисоб кунед:

$$8\ \text{км}\ 365\ \text{м} + 6\ \text{км}$$

$$3\ \text{соату}\ 3\ \text{дақ.} + 10\ \text{соат}$$

$$5\ \text{м}\ 90\ \text{см} + 4\ \text{м}\ 60\ \text{см}$$

$$7\ \text{соату}\ 84\ \text{дақ.} - 5\ \text{соату}\ 60\ \text{дақ.}$$

629. Ҳисоб кунед:

$$19258$$

$$32144$$

$$215438$$

$$416709$$

$$+ 1345$$

$$+ 78921$$

$$- 72189$$

$$- 51320$$

$$\underline{14567}$$

$$\underline{1428}$$

$$\underline{3027}$$

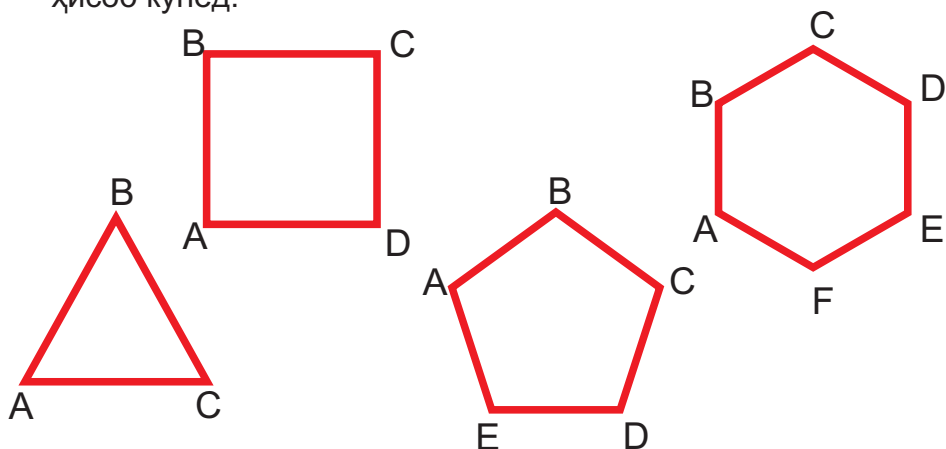
$$\underline{4008}$$

630. Аз ду ноҳия мошини боркаш ва сабуқрав ба пешвози якдигар ба роҳ баромаданд. Суръати мошини боркаш 40 км/соат, суръати мошини сабуқрав аз он 2 маротиба зиёд аст. Агар масофаи байни ноҳияҳо 480 км бошад, онҳо пас аз чанд соат вомахӯранд?

631. Бо ёрии хаткашак суммаи дарозии тарафҳои ин фигураҳоро ҳисоб кунед:

Дарси 78

ЁФТАНИ ҲАМЗАРБИ НОМАЪЛУМ

Муодилаҳоро муқоиса карда, фарқи онҳоро гӯед:

$$x \cdot 14 = 28 \quad (1)$$

$$(x \cdot 14) \cdot 3 = 84 \quad (2)$$

Муодилаи якум – одӣ, дуқумаш нисбатан мураккаб мебошад, чунки ин муодила дуамала аст.

1) Муодилаи якумро меҳонем: ҳосили зарби ададҳои x ва 14 ба 28 баробар аст.

x – ҳамзарби номаълум,

14 – ҳамзарби маълум,

28 – ҳосили зарб.

Қоидаи ёфтани ҳамзарби номаълумро ба хотир меорем ва муодиларо ҳал мекунем. Ин қоида чунин буд:

Барои ёфтани ҳамзарби номаълум ҳосили зарбро ба ҳамзарби маълум тақсим кардан даркор аст.

Ҳал:

$$x \cdot 14 = 28$$

$$x = 28 : 14$$

$$x = 2$$

Ҷавоб: 2.

Санҷиш:

$$2 \cdot 14 = 28$$

$$28 = 28$$

2) Муодилаи дуюмро меҳонем: $(x \cdot 14)$ – ҳамзарби якум, 3 – ҳамзарби дуюм, 84 – ҳосили зарб. Ҳосили зарби ададҳои x ва 14 -ро се маротиба зиёд кардем, 84 ҳосил шуд. Қоидаи ёфтани ҳамзарби номаълумро истифода карда, ҳамзарби номаълум $(x \cdot 14)$ -ро меёбем:

$$(x \cdot 14) \cdot 3 = 84$$

$$x \cdot 14 = 84 : 3$$

$$x \cdot 14 = 28$$

$$x = 28 : 14$$

$$x = 2$$

Тарафи чапро ҳисоб мекунем.

Қоидаи ёфтани адади номаълумро

истифода мекунем

Ҷавоб: 2.

Санҷиш:

$$(2 \cdot 14) \cdot 3 = 84$$

$$28 \cdot 3 = 84$$

$$84 = 84$$

Дар ин муодила қоидаи ёфтани ҳамзарби номаълум ду маротиба истифода шуд. Чаро? Чунки як маротиба ҳамчун номаълум ҳосили зарби ададҳои x ва 14 , яъне $(x \cdot 14)$, ёфта шуд. Маротибаи дуюм чун ҳамзарби танҳо x -ро ёфтем.

632. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(25 \cdot x) \cdot 2 = 50$$

$$(42 - x) \cdot 3 = 66$$

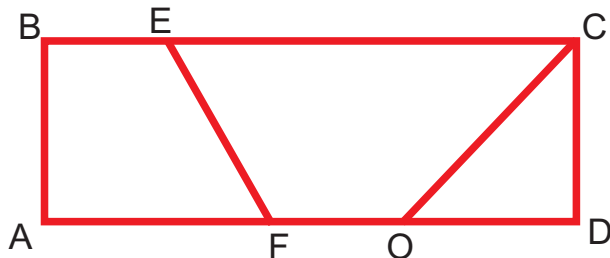
$$4 \cdot (x + 480) = 2404$$

$$(x + 7) \cdot 8 = 72$$

$$(x : 4) \cdot 16 = 32$$

$$5 \cdot (500 - x) = 300$$

633. **Шифоҳӣ:** 1) Порчаҳоеро номбар кунед, ки росткунҷаи ABCD-ро ба фигураҳои гуногун ҷудо мекунанд. Дар расм чандто секунҷа, росткунҷа ва чоркунҷа ҳаст?

2) Дар росткунҷаи ABCD чоркунҷаҳо ва секунҷаҳо номабар кунед.

634. Муодилаҳо ҳал кунед:

$$(42 + a) \cdot 3 = 303$$

$$4 \cdot (a + 42) = 424$$

Намуна:

$$6 \cdot (a + 104) = 636$$

$$a + 104 = 636 : 6$$

$$a + 104 = 106$$

$$a = 106 - 104$$

$$a = 2$$

$$5 \cdot (600 - a) = 505$$

$$(700 - a) \cdot 5 = 515$$

Санҷиш:

$$6 \cdot (a + 104) = 636$$

$$6 \cdot (2 + 104) = 636$$

$$6 \cdot 106 = 636$$

$$636 = 636$$

$$\text{Ҷавоб: } 2.$$

635. Адади номаълумро 5 маротиба зиёд намуда, натиҷаро ба 4 зарб кунем, адади 160 ҳосил мешавад. Адади номаълумро ёбед.

Ҳал: $(a \cdot 5) \cdot 4 = 160$

$$a \cdot 5 = 160 : 4$$

$$a \cdot 5 = 40$$

$$a = 40 : 5$$

$$a = 8$$

Ҷавоб: 8.

636. Чамъ кунед ва дурустиашро санҷед:

$$\begin{array}{r} + 7\ 0689 \\ \underline{+ 2\ 6043} \end{array}$$

$$\begin{array}{r} + 27\ 6754 \\ \underline{+ 9\ 4305} \end{array}$$

$$\begin{array}{r} + 10\ 8717 \\ \underline{+ 4\ 6369} \end{array}$$

$$\begin{array}{r} + 36\ 9671 \\ \underline{+ 24\ 7052} \end{array}$$

637. Муодилаҳо ҳал кунед:

$$x + 702 = 1\ 040$$

$$a \cdot 24 = 96$$

$$(c \cdot 24) \cdot 2 = 192$$

638. Қоидаҳои ёфтани тақсимшаванда ва тақсимкунандаи номаълумро ба хотир оварда, яқтоӣ муодила тартиб диҳед ва онҳоро ҳал намоед:

Намуна:

$$x : 4 = 56$$

$$x = 56 \cdot 4$$

$$x = 224$$

$$\text{Ҷавоб: } 224.$$

$$81 : x = 9$$

$$x = 81 : 9$$

$$x = 9$$

$$\text{Ҷавоб: } 9.$$

Дарси 79

639. Хоҷагии деҳқонӣ дар давоми се сол 407000 кг себ фурӯхт. Агар хоҷагии деҳқонӣ соли якум 106500 кг ва соли дуюм 161000 кг себ фурӯхта бошад, соли сеюм чанд килограмм себ фурӯхтааст?

640. Ҳисоб кунед:

$$8 \text{ км } 647 \text{ м} + 6 \text{ км } 340 \text{ м}$$

$$16 \text{ м } 32 \text{ см} + 8 \text{ м } 76 \text{ см}$$

$$24 \text{ км } 895 \text{ м} + 4 \text{ км } 700 \text{ м}$$

$$9 \text{ т } 760 \text{ кг} + 16 \text{ т } 430 \text{ кг}$$

$$10 \text{ с } 82 \text{ кг} + 9 \text{ с } 98 \text{ кг}$$

$$3 \text{ кг } 840 \text{ г} + 6 \text{ кг } 450 \text{ г}$$

641. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(x + 400) \cdot 2 = 1000$$

$$6350 \cdot x = 9650 - 3300$$

$$(300 - x) \cdot 3 = 750$$

$$x \cdot (735 : 5) = 14700$$

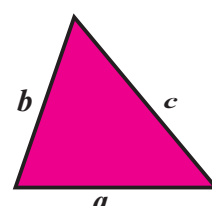
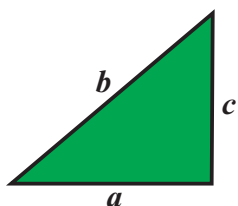
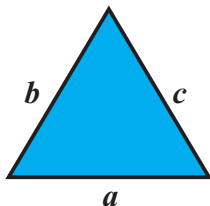

642. Ҷадвалро пур кунед:

a	8				7		5
$a \cdot 6$	48		18			24	
$a + 6$	14	10			9		

643. Тарафҳои секунҷаҳоро чен карда, ҷадвали зеринро пур кунед. Периметри ҳар як секунҷаро ёбед:

Рақами секунҷаҳо	1	2	3
a			
b			
c			
Периметр			

644. Ҳисоб кунед:

$$20 \text{ м } 80 \text{ см} - 4 \text{ м } 80 \text{ см}$$

$$7 \text{ с } 40 \text{ кг} - 5 \text{ с } 30 \text{ кг}$$

$$80 \text{ км } 49 \text{ м} - 13 \text{ км } 405 \text{ м}$$

$$8 \text{ кг } 490 \text{ г} - 3 \text{ кг } 890 \text{ г}$$

$$100 \text{ сомонию } 50 \text{ дирам} - 31 \text{ сомонию } 80 \text{ дирам}$$

$$218 \text{ т } 18 \text{ кг} - 205 \text{ т } 840 \text{ кг}$$

645. Ба адади номаълум 1800-ро ҳамчун намуданд. Дар натиҷа 6800 ҳосил шуд. Адади номаълумро ёбед.

646. Муқрриса кунед:

$$12 \text{ км} \dots 13 \text{ км } 500 \text{ м}$$

$$18 \text{ т } 900 \text{ кг} \dots 19 \text{ 000 кг}$$

647. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$8 \cdot x = 140 \cdot 10$$

$$5 \cdot x = 420 : 4$$

$$x \cdot 6 = 6 \text{ 000}$$

$$5 \cdot (x - 312) = 125$$

Дарси 80

ЁФТАНИ ТАҚСИМШАВАНДА ВА ТАҚСИМКУНАНДАИ НОМАЪЛУМ

Муодилаи $(x \cdot 8) : 4 = 18$ -ро дида мебароем. Муодиларо меҳонем:

1) Ҳосили зарби ададҳои x ва 8 -ро 4 маротиба кам кардем, 18 ҳосил шуд;

2) $(x \cdot 8)$ – тақсимшаванда,

4 – тақсимкунанда

18 – ҳосили тақсим.

Қоидаи ёфтани тақсимшавандаи номаълумро истифода карда, муодиларо ҳал мекунем:

$$x \cdot 8 = 18 \cdot 4$$

$$x \cdot 8 = 72$$

$$x = 72 : 8$$

$$x = 9$$

Тарафи чапи муодиларо ҳисоб мекунем, муодилаи яқамала ҳосил шуд. Акнун қоидаи ёфтани ҳамзарби номаълумро истифода карда, ҳалли муодиларо давом медиҳем.

Ҷавоб: Қимати x ба 9 баробар аст.

Санчиш: қимати x -ро гузошта қимати тарафи чапи муодиларо ҳисоб мекунем.

$$(9 \cdot 8) : 4 = 18$$

$$72 : 4 = 18$$

$$18 = 18$$

648. Муодилаҳоро ҳал кунед ва дурустии ҳалро санҷед:
 $(36 : a) \cdot 6 = 18$ $(320 \cdot c) : 40 = 96$ $(8400 : x) : 70 = 60$

649. Муодила тартиб дода, масъалаҳоро ҳал кунед:

- 1) Тақсимшаванда 54, тақсимкунанда номаълум, ҳосили тақсим 9 аст. Адади номаълумро ёбед.
- 2) Тақсимшаванда номаълум, тақсимкунанда 8, ҳосили тақсим 64 аст. Адади номаълумро ёбед.
- 3) Агар фарқи ададҳои 54 ва x 2 маротиба зиёд шавад, ба 60 баробар мешавад. Адади номаълум x -ро ёбед.

650. Ба кӯдакистон 3 халта орди 50-килограммӣ ва 4 халта картошкаи 30-килограммӣ оварданд. Ба кӯдакистон чӣ қадар орд ва картошка оварданд?

651. Бо калкулятор ҳисоб кунед:

$$4235 + 3617$$

$$53127 + 2483$$

$$45546 - 34567$$

$$5522 + 4539$$

$$8079 - 3216$$

$$65897 - 45978$$

652. Хоҷагӣ соли гузашта 29 т 580 кг тарбуз ҳам кард, ки ин аз тарбузи соли қорӣ 2 т 425 кг кам буд. Хоҷагӣ соли қорӣ чӣ қадар тарбуз ҳам овардааст?

653. Оё ин баробариҳо дурустанд?

$$149071 + 185309 = 328380$$

$$888 : 4 = 444 : 2$$

$$(27635 + 43905) - 10304 = 27$$

$$405 \cdot 2 = 270 \cdot 3$$

654. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(x \cdot 14) \cdot 3 = 168$$

$$(72 : x) : 4 = 2$$

$$(x : 40) \cdot 40 = 200$$

$$(45 \cdot x) : 45 = 90$$

Дарси 81

655. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(x + 500) - 2000 = 3000 \quad x - (625 : 25) = 2015$$

$$(400 - x) - 1000 = 500 \quad (x - 300) + 3000 = 3000$$

656. Қимати ифодаҳои $a + 9$ ва $a - 9$ -ро ҳангоми $a = 201$, $a = 320$, $a = 502$, $a = 604$ будан ёбед.

657. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$2609 - (302 + x) = 2107 \quad 4083 - x = 1505 + 1007$$

$$3094 - x = 2098 - 1093 \quad 5039 - (x - 6007) = 1096$$

658. Муодилаҳо тартиб диҳед ва онҳоро ҳал кунед:

1) Фарқи ададҳои x ва 1600 ба 2350 баробар аст. Адади номаълумро ёбед.

2) Аз адади 3400 фарқи ададҳои x ва 840-ро тарҳ кунем, 1390 ҳосил мешавад.

659. Ҳисоб кунед:

$$4020 : 20 \cdot 4 \quad 1080 : 10 \cdot 2 \quad 8240 : 4 \cdot 3$$

$$1050 : 50 - 3 \quad 8080 : 40 - 4 \quad 2550 : 25 - 6$$

660. Панҷаки 30 м, 140 см, 45 дм-ро ёбед.

661. Барои як мактаб - интернат 3 қуттӣ кулчақанд хариданд. 6 қуттӣ кулчақанд 72 кг буда, 1 кг кулчақанд 6 сомонӣ арзиш дорад. Барои мактаб - интернат ҳамагӣ чанд килограмм кулчақанд хариданд ва чанд сомонӣ сарф карданд?

662. 1) Шашяки адад ба 400, 240, 750 баробар аст. Ин ададҳоро ёбед.

2) Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x : 320 = 37440 + 12560$$

$$80000 : x = 14000 - 13000$$

Дарси 82

663. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$480 \cdot x = 960$$

$$x : 35 = 280$$

$$600 : x = 40$$

$$x : 2 = 180 - 90$$

$$(240 : x) \cdot 2 = 480$$

$$(x + 150) : 50 = 10$$

664. Ҳисоб кунед:

$$910 : 7 + 620 : 2$$

$$780 : 6 - 85 : 5$$

$$630 \cdot 7 - 63 \cdot 7$$

$$450 \cdot 6 + 168 : 3$$

К.М

665. Аз рӯи қадвал масъалаҳо тартиб диҳед ва онҳоро ҳал кунед:

	Суръат	Вақт	Масофа
	25 км/соат	5 соат	?
	8 км/соат	?	32 км
	?	3 соат	210 км

666. Санҷед, ки оё баробариҳо дурустанд?

$$206736 + 79445 = 286181$$

$$332146 + 978 = 333124 - 643$$

$$5959 + 4545 = 1414$$

$$7009 - 579 = 7588$$

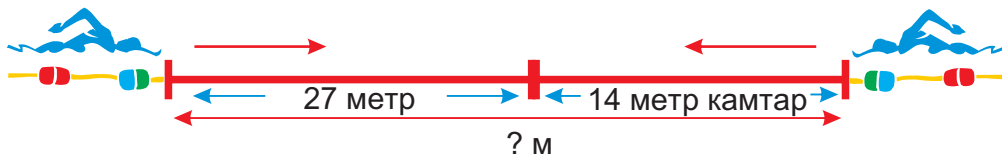

667. Қимати ифодаҳоро аз рӯи ҷадвал муайян кунед:

a	4	17	41	80
b	2	12	34	63
$(a + b) + (a - b)$	8			
$(a - b) - (a - b)$	0			

668. Ду писар дар як вақт ба пешвози ҳамдигар шино мекарданд. Ҳангоми вохӯрӣ яке 27 метр ва дигараш 14 метр камтар шино кардааст. Масофаи аввалаи байни онҳо чӣ қадар буд? Аз рӯи нақшаи зерин муодила тартиб диҳед ва онро ҳал кунед.

669. 1) Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x : 240 = 480 - 240$$

$$(x : 50) \cdot 50 = 400$$

$$(x + 150) : 70 = 80$$

$$(90 \cdot x) : 30 = 9$$

2) Доирача бурида оред.

Дарси 83

ҚАСР. ХОНДАН ВА НАВИШТАНИ ҚАСР

Ҳиссаи адад бо қаср ифода карда мешавад. Масалан, нисфи 16 адади 8 аст, чунки $16 : 2 = 8$. Агар онро ба 4 ҳиссаи баробар тақсим кунем, он гоҳ як ҳиссааш чоряки он аст. Ин ҳисса ҳамчун $\frac{1}{4}$ ифода мешавад. $\frac{1}{4}$ қаср аст. Адади 1 *сурати* он ва адади 4 *махраҷи* он аст. Хатчаи мобайнӣ «—» аломати хати қаср ном дорад. Намуди умумии навишти қаср $\frac{a}{b}$ буда, a сурат ва b махраҷи он аст. Қимати a аз қимати b ҳама вақт хурд ҳисоб карда

мешавад. Шумо дар синфи сеюм ҳисса, ёфтани ҳиссаи адад, аз рӯйи ҳиссаи адади додашуда ёфтани худи ададро омӯхта будед. Акнун дар шакли каср тасвир кардани ҳисса, хондан ва навиштани онро меомӯзем. Нисф ҳамчун $\frac{1}{2}$, чоряк ҳамчун $\frac{1}{4}$, ҳаштяк ҳамчун $\frac{1}{8}$, аз панҷ се ҳисса ҳамчун $\frac{3}{5}$ навишта мешаванд. Хати байни ададҳо тақсимо ифода карда, адади болои хат **сурати каср** ва адади зери хат **махраҷи касрро** мефаҳмонад.

аз ду як ҳиссаи порча   сеяки ҳиссаи порча   аз чор се ҳиссаи порча

Каср аз калимаи арабии «касара» гирифта шуда, маънояш шикастан аст. Барои ёфтани $\frac{1}{2}$ ҳиссаи адад, адади додашуда – ба 2, барои ёфтани $\frac{1}{3}$ ҳиссаи адад, адади додашуда ба 3 тақсим карда мешавад. Барои ёфтани $\frac{4}{5}$ ҳиссаи адад, адади додашударо аввал ба 5 тақсим мекунем, сипас натиҷаро ба 4 зарб мекунем. Масалан, $\frac{4}{5}$ ҳиссаи адади 35 чунин ҳисоб карда мешавад:

$$35 : 5 \cdot 4 = 28.$$

Адади 28 аз $\frac{4}{5}$ ҳиссаи адади 35 мебошад. Барои аз рӯйи ҳиссаи адад ёфтани худи адад, адади додашударо ба ҳиссаи он зарб кардан лозим аст. Масалан, $\frac{1}{4}$ ҳиссаи адад ба 12 баробар аст. Ин ададро меёбем. Барои ёфтани ин адад менависем: $12 \cdot 4 = 48$. Ин адад ба 48 баробар аст. Агар $\frac{2}{3}$ ҳиссаи адад 16 бошад, он гоҳ барои ёфтани адад, адади 16-ро ба 3 зарб карда, сипас натиҷаро ба 2 тақсим мекунем:

$$16 \cdot 3 : 2 = 24.$$

670. **Шифоҳӣ:**

- 1) Сеяки адади 36 чанд мешавад? Чорякаш-чӣ? Шашякаш-чӣ? Чӣ тавр ҳисоб кардед?
- 2) Нисфи адад 40 аст. Худи ададро ёбед. Ҳафтаки адад 5 аст. Худи ададро ёбед. Чӣ тавр ҳисоб кардед?
- 3) Дар синф 24 нафар хонанда ҳаст. Нисфи онҳо чанд нафаранд? Сеякашон - чӣ? Чӣ тавр ҳисоб кардед?

671. Доирачаатонро дар рӯи миз гузored, онро аз мобайнаш қат кунед. Доирача ба чанд қисми баробар ҷудо шуд? Инро дар шакли каср дар тахтаи синф нависед. Доирачаро чорқат кунед. Доирача ба чанд қисми баробар ҷудо шуд? Инро дар шакли каср нависед.

672. Касрҳоро хонед ва онҳоро нависед:

$\frac{1}{2}$

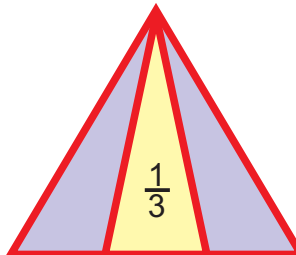
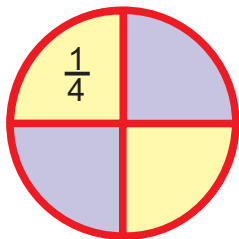
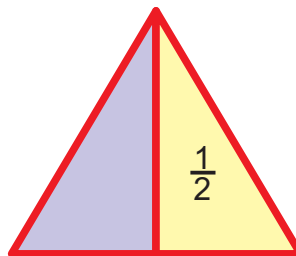
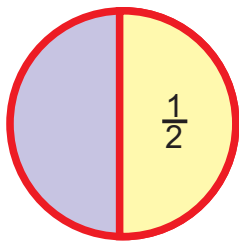
$\frac{1}{3}$

$\frac{1}{4}$

$\frac{1}{5}$

673. **Шифоҳӣ:** Муқррса кунед ва гӯед, ки фигураҳо ба чанд қисми баробар ҷудо шудаанд?

674. 1) Моҳҳои як солро шуморед. Сеяки моҳҳои як сол чандтоанд? Чорякшон-чӣ?

2) Дар синф шонздаҳ нафар духтар ҳаст. Ҳаштияки онҳо чанд нафаранд?

675 Нисфи 2 м, 4 м, 12 м-ро ёбед. Сеяки 9 см, 12 см, 18 см чанд сантиметр аст? Як шабонарӯз чанд соат аст? Нисфи як шабонарӯз чанд соат аст?

676. 1) Дар синфи чорум 24 нафар хонанда буда, $\frac{1}{2}$ ҳиссаи онҳо писархоянд. Писарҳо чанд нафаранд?

2) Хонандагон дар дарси тарбияи ҷисмонӣ ба се қатор саф кашиданд. Аз $\frac{1}{3}$ қисми онҳо 8 нафаранд. Хонандагон ҳамагӣ чанд нафаранд?

677. 1) Ҳисоб кунед:

$$(80354 + 17097) - 46832$$

$$368 : 2 \cdot 4$$

$$8600 : 20 \cdot 40$$

$$961567 - (56389 + 32173)$$

$$445 \cdot 2 : 2$$

$$2250 \cdot 20 : 20$$

$$(77077 + 22022) - 90999$$

$$999 \cdot 9 : 9$$

$$3333 \cdot 33 : 33$$

678. 1) Чанд ҳиссаи ин фигураҳо ранг карда шудааст? Нависед ва хонед:

2) Ҷавобҳои дурустро мувофиқи саволҳои қадвал гузоред.

1.	Каср чист?	А.
2.	Секунча чист?	Б.
3.	Квадрат чист?	В. Пора кардан, шикастан
4.	Муодила чист?	Г.

679. 1) Дар дафтаратон росткунҷаеро тасвир кунед, ки дарозиаш 6 см, бараш 1 см бошад. Нисфи масоҳати онро бо қалами сабз ранг кунед.

2) $\frac{1}{5}$ ҳиссаи ададҳои 30, 25, 40, 45-ро ёбед:

Намуна: $30 : 5 = 6$

3) Ҳафтяки ададҳо ба: 2, 4, 6, 8 баробар аст. Худи ин ададҳоро ёбед:

Намуна: $2 \cdot 7 = 14$

680. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x - 256873 = 482369$$

$$x + 156897 = 389324$$

$$234651 + x = 852134$$

$$756981 - x = 325647$$

Дарси 84

681. Дар шакли каср нависед ва хонед: ҳафтяк, шашяк, даҳяк, чоряк, панҷяк, аз чор се ҳисса.

682. 1) $\frac{1}{6}$ ҳиссаи ададҳо ба 7, 8, 9 баробар аст. Ин ададҳоро ёбед.

2) Чоряки ададҳои 28, 32, 36, 48-ро ёбед.

3) Барои ёфтани ҳиссаи адади додашуда чӣ кор бояд кард? Барои аз рӯйи ҳиссаи адад ёфтани худи адад чӣ бояд кард?

683. 1) Порчаи BC $\frac{1}{2}$ ҳиссаи порчаи BD -ро ташкил мекунад. Оё дарозии порчаи BC ба дарозии порчаи CD баробар аст?

$$BC = 2 \text{ см } 8 \text{ мм} = 28 \text{ мм}$$

Дарозии порчаи BD -ро ёбед.

$$\text{Ҳал: } 28 \text{ мм} \cdot 2 = 56 \text{ мм}$$

Ҷавоб: Дарозии порчаи BD 56 мм ё ки 5 см 6 мм аст.

- 2) Дарозии $\frac{1}{3}$ ҳиссаи тасмачаро чен кунед ва дарозии ҳамаи тасмачаро ёбед:

684. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$435 + (x - 140) = 783$$

$$435 + x = 1783 + 140$$

$$894 - (a + 233) = 549$$

$$42 \cdot a = 21 \cdot 2$$

Намуна:

$$(560 - b) + 139 = 468$$

$$560 - b = 468 - 139$$

$$560 - b = 329$$

$$b = 560 - 329$$

$$b = 231$$

Ҷавоб: Қимати b ба 231 баробар аст.

Санҷиш:

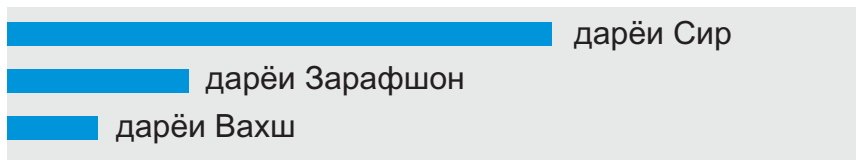
$$(560 - 231) + 139 = 468$$

$$329 + 139 = 468$$

$$468 = 468$$

685. Дарозии дарёи Вахш 524 км, дарёи Зарафшон назар ба дарёи Вахш 353 км дарозтар, дарёи Сир назар ба дарёи Зарафшон 1335 км дарозтар аст. Дарозии дарёи Сирро ёбед. Навишти кӯтоҳи масъаларо дар нақша чунин тасвир кардан мумкин аст:

686. 1) Дарозии гулхонаи росткунҷашакл 48 м, бараш ба $\frac{1}{4}$ ҳиссаи дарозиаш баробар аст. Бари гулхонаро ёбед.

- 2) Дар шакли каср нависед: даҳҷак, чоряк, аз панҷ се ҳисса, аз ҳафт чор ҳисса, нисф.

Дарси ҷамъбасти ва натиҷагирӣ аз боби шашум

1. Ифодаи ададӣ ва ифодаи ҳарфие гӯед.
2. $a + v$, $a - v$, $a \cdot v$, $a : v$ -ро бо мисолҳо фаҳмонед.
3. Қимати ифодаҳои $a + v$, $a - v$, $a \cdot v$, $a : v$ -ро ҳангоми $a = 256$, $v = 8$ будан ҳисоб кунед.
4. Қимати a -ро ҳангоми нобаробарии $a + 1111 < 2222$, будан ёбед, агар $a = 111$, $a = 11111$, $a = 2002$, $a = 101$ бошад.
5. Қоидаи ёфтани ҷамъшавандаи номаълумро ба хотир оред.
6. Барои ёфтани тарҳшаванда ва тарҳкунандаи номаълум аз кадом амалҳо истифода мебаранд?
7. Қоидаи ёфтани ҳамзарби номаълумро гӯед.
8. Барои ёфтани тақсимшаванда ва тақсимкунандаи номаълум аз кадом амалҳо истифода мебаранд?
9. Баробарӣ чист? муодила чист? Бо мисол фаҳмонед.
10. Муодилаҳоро ҳал кунед:
 $30 + (x + 196) = 333$ $(111 + x) - 11 = 444$
11. Каср чист? Дар бораи каср маълумот диҳед.
12. Сураат ва маҳраҷи касри $\frac{1}{5}$ -ро нишон диҳед.
13. Ба нисфи адади 1000000 нисфи адади 100000-ро ҷамъ кунед.
14. Аз нисфи адади 1000000 нисфи адади 100000-ро тарҳ кунед.
15. Нисфи адади 1000-ро бо нисфи адади 10000 зарб кунед.
16. 1 соат чанд дақиқа мебошад? Аз чор як ҳиссаи як соат чанд дақиқа мешавад?
17. 1 сентнер чанд килограмм мебошад? Аз даҳ як ҳиссаи сентнер - чӣ? Аз даҳ панҷ ҳиссаи сентнер-чӣ?
18. Сеяки адади 48 чанд мешавад? Чорякаш-чӣ? Шашякаш-чӣ? Ҳаштякаш-чӣ? Чӣ тавр ҳисоб кардед?
19. Нисфи адад 90 аст. Худи ададро ёбед. Ҳафтяки адад 7 аст. Худи ададро ёбед. Чӣ тавр ҳисоб кардед?

СУПОРИШҶОИ ТЕСТӢ

Арзёбии дониш, малака ва маҳорати хонандагон пас аз омӯзиши боби шашум

- 1) Дар қуттӣ 900 тӯб аст ва аз сӣ як ҳиссаи онҳо сурх аст. Дар қуттӣ чанд тӯби сурх аст?
А) 300-то тӯби сурх   Б) 30-то тӯби сурх   В) 930-то тӯби сурх
- 2) $\frac{1}{5}$ ҳиссаи адади 405-ро ёбед.
А) 2025   Б) 81   В) 405
- 3) $\frac{1}{5}$ ҳиссаи адад ба 220 баробар аст. Ин ададро ёбед.
А) 880   Б) 44   В) 1100
- 4) Кадом ҳиссаи адади 45 ба 9 баробар аст?
А) $\frac{2}{5}$ Б) $\frac{1}{9}$ В) $\frac{1}{5}$
- 5) Адади номаълумро ёбед:
 $96 : n = 48$ А) 4608   Б) 2   В) 48
- 6) Кадоме аз ададҳои касри додашуда калонтарин аст?
А) $\frac{4}{9}$ Б) $\frac{8}{9}$ В) $\frac{7}{9}$ Г) $\frac{2}{9}$
- 7) Кадоме аз ин ду ифодаҳо бо ҳам баробаранд?
А) $971 \cdot 10 \cdot d$ $971 + 100 \cdot d$ В) $677667 \cdot n$ $677667 \cdot n \cdot 1$
Б) $790000 \cdot d$ $79 \cdot 10000 + d$ Г) $3400 + x$ $1700 \cdot 2 - 1 + x$
- 8) Кадом адад решаи муодилаи $(1300 + 4700) : m = 100$ мебошад?
А) 1000   Б) 100   В) 10   Г) 101
- 9) Қимати кадом каср калонтарин аст?
А) $\frac{1}{4}$ Б) $\frac{5}{8}$ В) $\frac{2}{5}$ Г) $\frac{4}{5}$
- 10) Адади 35 решаи кадом муодила аст?
А) $350 \cdot y = 3500$ Б) $y \cdot 560 = 19600$ В) $150 \cdot y = 5250$ Г) $14 \cdot y = 126$
- 11) Кадом адад решаи муодилаи $c - (1010 + 2020) = 3030$ мебошад?
А) 1000   Б) 1010   В) 0   Г) 6060
- 12) Дар кадом қимати x нобаробарии $6000 : x > 300$ дуруст аст?
А) $x = 200$ Б) $x = 2$ В) $x = 2000$ Г) $x = 20$
- 13) Муодиларо ҳал кунед:
 $32500 - (32500 - y) = 0$
А) 0   Б) 10   В) 32500   Г) 325

Боби 7. ЗАРБ ВА ТАҚСИМИ АДАДҲОИ БИСЁРРАҚАМА

Дарси 86

ЗАРБИ АДАД БА СУММА

Қимати ифодаи $90 \cdot (4 + 6)$ -ро дида мебароем. Дар ин ифода 90 ҳамзарби якум, $(4 + 6)$ ҳамзарби дуюм буда, аз суммаи ду адад иборат аст.

Тарзи 1.

$$90 \cdot (4 + 6) = 90 \cdot 10 = 900$$

Суммаро ёфта, натиҷаро ба адад зарб кардем.

Тарзи 2.

$$90 \cdot (4 + 6) = 90 \cdot 4 + 90 \cdot 6 = 360 + 540 = 900$$

Ададро ба ҳар як ҷамъшаванда зарб карда, натиҷаҳоро ҷамъ кардем. Натиҷаи ҳар ду тарзи ҳисоббарорӣ ба ҳамдигар баробар аст. Дар ҳисоби ин мисол тарзи якум қулайтар мебошад.

687. Ҳисоб кунед:

$$8 \cdot (30 + 5)$$

$$6 \cdot (9 + 6)$$

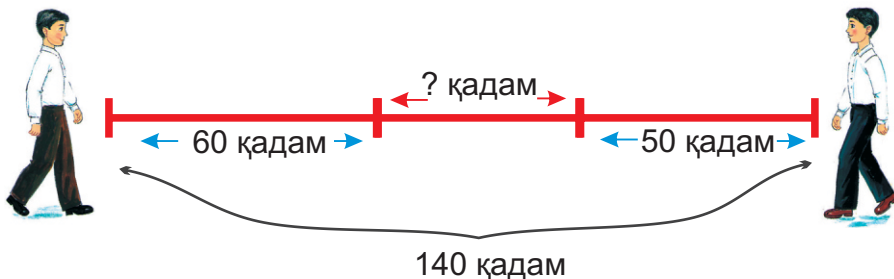
$$15 \cdot (10 + 6)$$

$$7 \cdot (10 + 5)$$

$$9 \cdot (8 + 2)$$

$$12 \cdot (5 + 20)$$

688. Масофаи байни ду истгоҳ 140 қадам аст. Аз истгоҳҳо ду писар ба пешвози якдигар ба роҳ баромада, яке аз онҳо 60 қадам, дигаре 50 қадам гузошт. Барои вохӯрии писарон боз чанд қадам гузоштани онҳо зарур аст?

689. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{lll} 15 \cdot (17 + 14) & 26 \cdot (19 + 31) & 10 \cdot (51 + 43) \\ 20 \cdot (47 + 18) & 45 \cdot (13 + 87) & 60 \cdot (19 + 17) \\ 25 \cdot (34 + 16) & 80 \cdot (62 + 18) & 95 \cdot (18 + 81) \end{array}$$

690. Ду порча тасвир кунед дарозии порчаи якум 9 см, дуюмаш ба сеяки ҳиссаи порчаи якум баробар аст.

691. Бо тарзи қулай ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{ll} 30 \cdot (40 + 60) & 50 \cdot (70 + 50) \\ 9 \cdot (80 + 20) & 15 \cdot (40 + 30) \\ 7 \cdot (20 + 30) & 10 \cdot (25 + 25) \end{array}$$

692. Тарзи ҳисоббарориро фаҳмонед:

$$\begin{array}{l} 14 \cdot 18 = 14 \cdot (10 + 8) = 14 \cdot 10 + 14 \cdot 8 = 140 + 112 = 252 \\ 17 \cdot 27 = 17 \cdot (20 + 7) = 17 \cdot 20 + 17 \cdot 7 = 340 + 119 = 459 \end{array}$$

693. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{ll} 450 \cdot 20 + 450 : 30 & 448 - (3660 : 60 - 25) \\ (100001 - 99915) : 2 & (6900 + 6810) \cdot 4 \end{array}$$

Дарси 87

694. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{lll} 8 \cdot (40 + 1) & 4 \cdot (50 + 2) & 16 \cdot (12 + 8) \\ 9 \cdot (70 + 4) & 6 \cdot (30 + 3) & 11 \cdot (7 + 4) \end{array}$$

695. Яхмос 1 сомонӣ аст. Писарбача ба фурӯшанда якчанд дирами якхела дода, 20 дирам бақия гирифт. Писарбача ба фурӯшанда чанд дирами якхела додааст. Воҳидҳои арзишро номбар кунед.

696. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{lll} 19 \cdot (18 + 27) & 31 \cdot (31 + 31) & 73 \cdot (12 + 16) \\ 23 \cdot (59 + 11) & 13 \cdot (13 + 13) & 84 \cdot (17 + 14) \\ 24 \cdot (15 + 16) & 46 \cdot (82 + 11) & 96 \cdot (15 + 12) \end{array}$$

697. Дар яхдон 12 қуттӣ аст. Сеяки қуттиҳо чурғот доранд. Ҷамагӣ чанд қуттӣ дар яхдон чурғот дорад?

698. Бо тарзи қулай ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{lll} 40 \cdot (10 + 20) & 35 \cdot (40 + 10) & 70 \cdot (20 + 40) \\ 55 \cdot (60 + 30) & 90 \cdot (30 + 50) & 85 \cdot (40 + 40) \end{array}$$

699. Муқоиса кунед:

$$\begin{array}{ll} 5000 \text{ км ... } 5000000 \text{ м} & 90000 \cdot 3 \text{ ... } 900000 : 30 \\ 3000000 \text{ см ... } 300 \text{ м } 10 \text{ см} & 22000 \cdot 2 \text{ ... } 2 \cdot 220000 \end{array}$$

700. Амалҳоро иҷро кунед:

$$\begin{array}{ll} 9044 + 896 : 16 & 6060 - 5496 : 12 \\ 4284 : 21 + 1796 & 9362 : 31 - 300 \\ 7009 + 511 \cdot 115 & 8765 - 123 \cdot 32 \end{array}$$

701. Нархи миз назар ба курсӣ 8 маротиба бештар аст. Онҳо якҷоя 90 сомонӣ арзиш доранд. Нархи курсӣ назар ба миз чанд сомонӣ камтар аст?

702. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$\begin{array}{ll} (x - 937) + 125 = 3000 & (127 + x) - 89 = 1009 \\ 12084 - (x + 179) = 10598 & 29125 + (x - 336) = 29125 \end{array}$$

Дарси 88

ТАҚСИМИ АДАД БА ҲОСИЛИ ЗАРБ

Дар ифодаи $24 : (3 \cdot 4)$ 24 – тақсимшаванда, $(3 \cdot 4)$ тақсимкунанда буда, аз ҳосили зарби ду адад иборат аст. Се тарзи ҳисоби қимати ин ифодаро дида мебароем:

Тарзи 1. $24 : (3 \cdot 4) = 24 : 12 = 2$

Ҳосили зарбро ёфта, ададро ба натиҷаи зарб тақсим кардем.

Тарзи 2. $24 : (3 \cdot 4) = (24 : 3) : 4 = 8 : 4 = 2$

Ададро ба ҳамзарби якум тақсим карда, сипас натиҷаро ба ҳамзарби дуюм тақсим кардем.

Тарзи 3. $24 : (3 \cdot 4) = (24 : 4) : 3 = 6 : 3 = 2$

Ададро ба ҳамзарби дуюм тақсим карда, натиҷаро ба ҳамзарби якум тақсим кардем. Натиҷаи ҳар се тарзи ҳисоббарорӣ ба ҳамдигар баробар мебошад. Тарзҳои дуюм ва сеюми ҳисоб осонтар аст.

703. Бо ду тарз ҳисоб кунед:

$$72 : (9 \cdot 8)$$

$$36 : (6 \cdot 3)$$

$$28 : (7 \cdot 2)$$

704. Бо тарзи якум ҳисоб кунед:

$$14 : (2 \cdot 7)$$

$$60 : (10 \cdot 2)$$

$$63 : (7 \cdot 9)$$

К.М

705. Тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, мисолҳоро ҳисоб кунед:

$$60 : 20 \cdot 40$$

$$2080 - 80 \cdot 1$$

$$1990 - 30 \cdot 3$$

$$80 : 10 \cdot 70$$

$$1400 + 60 : 3$$

$$50 \cdot 6 - 70$$

706. Бо ду тарз ҳисоб кунед:

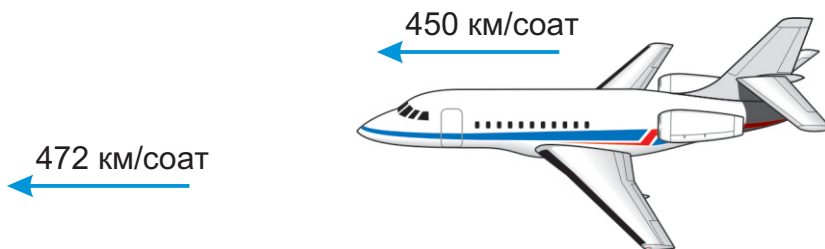
$$8 : (4 \cdot 1)$$

$$12 : (3 \cdot 2)$$

$$42 : (2 \cdot 7)$$

707. Ҳавопаймо соати якум – бо суръати 450 км/соат, соати дуюм бо суръати 472 км/соат парвоз кард. Ҳавопаймо чанд километр парвоз кардааст?

708. Бо тарзи якум ҳисоб кунед:

$$6 \cdot (7 + 5)$$

$$9 \cdot (6 + 4)$$

$$10 \cdot (4 + 5)$$

709. Суммаро ба адад тақсим кунед:

$$(17 + 21 + 13) : 3$$

$$(700 + 250 + 100) : 25$$

$$(40 + 25 + 75) : 5$$

$$(990 + 350 + 8200) : 10$$

Ададҳои 10, 100, 1000 ва ғайра ададҳои яклухтанд. Барои ададро ба 10 зарб (даҳ маротиба зиёд) кардан ададро навишта, аз пасаш сифр илова кардан даркор аст.

Масалан:

$$712 \cdot 10 = 7120, \quad 4565 \cdot 10 = 45650$$

$$215 \cdot 10 \quad 342 \cdot 10 \quad 758 \cdot 10 \quad 961 \cdot 10$$

$$10 \cdot 118 \quad 10 \cdot 114 \quad 10 \cdot 625 \quad 10 \cdot 235$$

Ҳангоми зарб ба адади 100 (100 маротиба зиёд) кардан ададро навишта, аз пасаш дуто сифр илова кардан лозим аст.

Масалан:

$$64 \cdot 100 = 6400, \quad 40 \cdot 100 = 4000, \quad 50 \cdot 1000 = 50000$$

$$5638 \cdot 100 = 563800, \quad 200 \cdot 300 = 60000$$

$$72 \cdot 100 \quad 456 \cdot 100 \quad 98 \cdot 1000$$

$$724 \cdot 100 \quad 4563 \cdot 100 \quad 985 \cdot 1000$$

Барои ададро ба 10 тақсим (10 маротиба кам) кардан аз адад якто сифр, барои ададро ба 100 тақсим (100 маротиба кам) кардан аз тақсимшаванда 2-то сифрро партофтан даркор аст.

Масалан:

$$480 : 10 = 48 \quad 4800 : 100 = 48$$

$$6500 : 100 = 65 \quad 76000 : 1000 = 76$$

710. Ҳисоб кунед:

$$100 \cdot 6 \quad 200 \cdot 100 \quad 800 \cdot 100 \quad 200 \cdot 1000$$

$$4000 : 10 \quad 5000 : 100 \quad 42000 : 1000 \quad 6200 : 100$$

711. Компонентҳои амалҳоро номбар карда, ҷавоби мисолҳоро нависед:

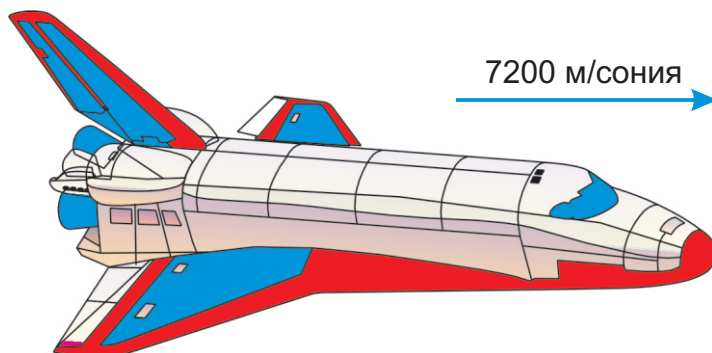
$$640 : 80 \quad 700 : 10 \quad 8200 : 100 \quad 18000 : 1000$$

$$210 : 70 \quad 700 : 100 \quad 7200 : 800 \quad 96000 : 3000$$

$$360 : 60 \quad 810 : 90 \quad 6300 : 900 \quad 15000 : 5000$$

712. Киштии кайҳонӣ бо суръати 7200 м/сония парвоз мекард. Вай дар 10 сония чанд метр парвоз мекунад?

713. Ҳисоб кунед:

$$5 \text{ км } 160 \text{ м} + 3 \text{ км } 840 \text{ м}$$

$$4 \text{ соату } 35 \text{ дақ.} - 2 \text{ соату } 40 \text{ дақ.}$$

$$6 \text{ м } 72 \text{ см} + 3 \text{ м } 8 \text{ см}$$

$$17 \text{ дақ. } 59 \text{ сон.} - 5 \text{ дақ. } 59 \text{ сон.}$$

714. Тарафҳои чоркунҷа 12 см, 8 см, 9 см ва 4 см аст. Периметриин чоркунҷаро ёбед.

715. Ададҳои 72, 244, 560, 2537-ро 10 ва 100 маротиба зиёд кунед:

Намуна: $3456 \cdot 10 = 34560$ $3456 \cdot 100 = 345600$

716. Ададҳои 1600, 2800, 3500, 3000-ро аввал 10 маротиба, сипас 100 маротиба кам кунед:

Намуна:

$$2700 : 10 = 270$$

$$2700 : 100 = 27$$

717. Ҷадвали воҳидҳои дарозӣ ва воҳидҳои вақтро нависед. Қоидаҳои 10, 100, 1000 маротиба зиёд ва кам карданро хонед ва онҳоро дар хотир нигоҳ доред.

718. Бо калкулятор ҳисоб кунед:

$$21350 + 4500$$

$$11000 - 400$$

$$3254 \cdot 66$$

$$10501 + 50105$$

$$3185 \cdot 100$$

$$286400 : 100$$

$$104976 : 3$$

$$50105 - 10501$$

Дарси 90

719. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 325 \cdot 10 & 428 \cdot 10 & 918 \cdot 10 & 867 \cdot 10 \\ 10 \cdot 109 & 10 \cdot 273 & 10 \cdot 189 & 10 \cdot 332 \\ 110 : 10 & 320 : 10 & 550 : 10 & 870 : 10 \end{array}$$

720. Қимати ифодаи $61 \cdot a$ -ро ҳангоми $a = 8, 10, 35, 100$ будан ёбед.

721. Компонентҳои амалҳоро номбар карда, ҷавоби мисолҳоро нависед:

$$\begin{array}{cccc} 345 \cdot 100 & 567 \cdot 100 & 678 \cdot 100 & 789 \cdot 100 \\ 100 \cdot 234 & 100 \cdot 456 & 100 \cdot 25 & 100 \cdot 898 \end{array}$$

722. Ҷадвалро пур кунед:

a	4	6	9	10	13	15	20
$29 + a$				39			
$33 - a$				23			

723. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 4500 : 100 & 3300 : 100 & 8600 : 100 & 9100 : 100 \\ 100 : 10 & 100 : 25 & 100 : 50 & 100 : 100 \end{array}$$

724. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$\begin{array}{ll} 430 \cdot 10 - x = 555 & x : 10 = 1010 \\ (100 + x) - 200 = 232 & 1000 : x = 25 \end{array}$$

725. Бо калкулятор ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 432 \cdot 1000 & 309 \cdot 1000 & 769 \cdot 1000 & 494 \cdot 100 \\ 1000 \cdot 111 & 1000 \cdot 981 & 1000 \cdot 345 & 1000 \cdot 542 \end{array}$$

726. Хаттӣ ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 6000 : 1000 & 52000 : 1000 & 19000 : 1000 & 11000 : 1000 \\ 1000 : 250 & 1000 : 500 & 1000 : 40 & 1000 : 20 \end{array}$$

727. Амалҳоро иҷро кунед:

$$\begin{array}{ll} 6720 - 34 \cdot (37 + 43) & (16 + 24) \cdot 40 + 400 \\ 2898 + 198 : (65 + 34) & (23 + 32) : 11 + 445 \end{array}$$

1) $200 \cdot 4$. Ифодаро хонед ва номи компонентҳоро гӯед. Кадомаш адади яклухт? Чунин ҳисоб кардан осон аст:

Тарзи 1.

$$200 \cdot 4 = 2 \text{ садӣ} \cdot 4 = 8 \text{ садӣ} = 800$$

Тарзи 2.

Ҳамзарби 2-юм адади 4-ро бо рақами якуми ҳамзарби аввала 2 зарб мекунем. Адади 8 ҳосил мешавад. Пас аз он ду сифрро менависем;

$$2 \cdot 4 = 8;$$

$$200 \cdot 4 = 800,$$

800 – ҳосили зарб.

$2) \quad 300 \cdot 6$	$2000 \cdot 3$	$30000 \cdot 2$	$40000 \cdot 3$
$800 \cdot 2$	$4000 \cdot 4$	$12000 \cdot 2$	$140000 \cdot 2$

Якчанд адади чоррақамаи бо сифр тамомшавандаро номбар кунед. Асри XX чанд солро дар бар мегирад? Пеш аз асри XX кадом аср буд? Пас аз асри XX кадом аср оғоз ёфт ва соли якуми он кадом сол буд?

728. Ҳисоб кунед:

$400 \cdot 4$	$9000 \cdot 7$	$60000 \cdot 2$	$540000 \cdot 3$
$500 \cdot 9$	$8000 \cdot 3$	$70000 \cdot 5$	$320000 \cdot 2$

729. Тартиби иҷрои амалҳоро муайян намуда, қимати ифодаҳоро ҳисоб кунед:

$8300 \cdot 10 - 1300 \cdot 10$	$(7350 + 650) \cdot 100$
$9000 : 100 + 9000 : 1000$	$(7350 + 650) : 100$

730. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$900 \cdot 10 - x = 750$	$x : 60 = 2000$
$(870 + x) - 153 = 834$	$2400 : x = 100$

731. Дарозии росткунҷа 6 см, бараш 2 см кӯтоҳтар аст. Периметри росткунҷаро ёбед.

732. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 300 \cdot 4 & 810 \cdot 2 & 420 \cdot 3 & 150 \cdot 2 \\ 300 : 10 & 860 : 10 & 500 : 100 & 300 : 100 \end{array}$$

733. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 125 \cdot 10 & 720 \cdot 10 & 4500 \cdot 100 & 6800 \cdot 100 \\ 120 : 10 & 720 : 10 & 4500 : 100 & 6800 : 100 \end{array}$$

Дарси 92

734. **Шифоҳӣ:** Ададҳои 15, 163, 410, 600-ро аввал 10 маротиба зиёд, сипас 10 маротиба кам кунед.

Фаҳмонед, ки чаро дар амали зарб ин тарзи навишт осонтар аст:

$$\begin{array}{r} 640 \\ \times 2 \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{r} 3900 \\ \times 2 \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{r} 86000 \\ \times 4 \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{r} 145000 \\ \times 5 \\ \hline \end{array}$$

Ададро ба сифр зарб кунем, сифр ҳосил мешавад. Аз ин рӯ дар зери сифр ададро навиштан зарурат надорад.

735. Ҳисоб кунед:

$$12000 \cdot 4 \quad 24000 \cdot 6 \quad 76450 \cdot 3 \quad 99990 \cdot 5$$

736. **Шифоҳӣ:**

- 1) Ададҳои 50, 500, 5000, 50000-ро 10 маротиба зиёд кунед.
- 2) Ададҳои 120, 1200, 12000, 120000-ро 10 маротиба кам кунед.
- 3) $\frac{1}{3}$ ҳиссаи ададҳои 150, 180, 240-ро ёбед.
- 4) $\frac{1}{4}$ ҳиссаи ададҳо ба: 20, 80, 200, 500 баробар аст. Ин ададҳоро ёбед.

737. Аз 3 тонна пахта 9000 м чит бофта мешавад. Аз 5 тонна пахта чанд метр чит бофта мешавад? Ифода тартиб дода, масъаларо ҳал кунед.

Навишти кӯтоҳ:

$$\text{Аз } 3 \text{ т} - 9000 \text{ м}$$

$$\text{Аз } 5 \text{ т} - ? \text{ м}$$

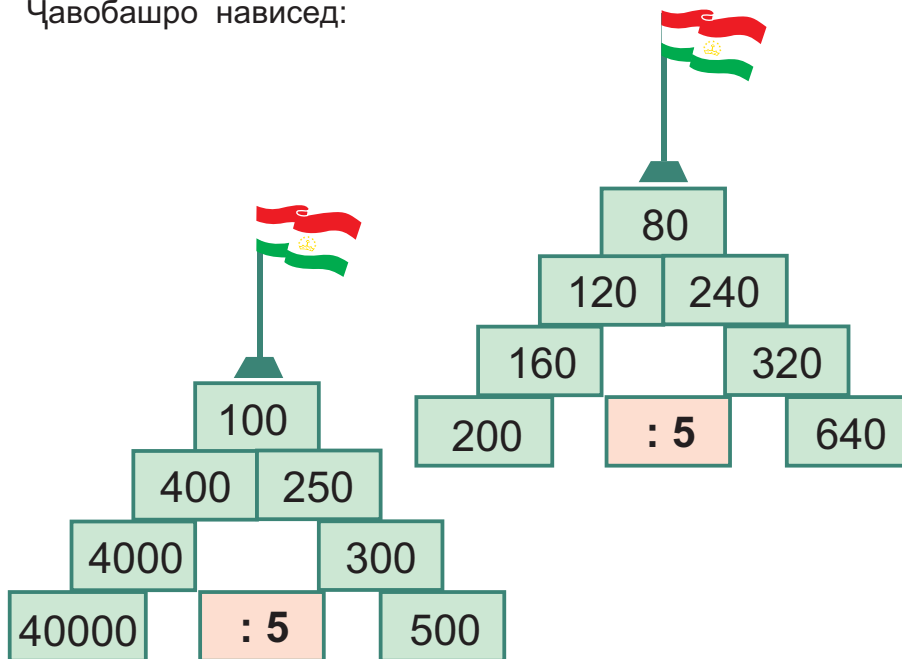
738. Зери ҳам навишта, ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 750 \cdot 4 & 3600 \cdot 5 & 46000 \cdot 3 & 532000 \cdot 2 \\ 180 \cdot 7 & 4200 \cdot 6 & 62500 \cdot 2 & 214200 \cdot 3 \end{array}$$

739. Бози «Кӣ зудтар?».

Ҷавобашро нависед:

740. Барои тайёр кардани тушбера 4 зувола хамир тайёр карданд. Аз 3 зуволаи яхела ба ҳисоби миёна 95-тоӣ, аз як зуволаи калон 135-то тушбера тайёр намуданд. Тушбера ба 20 нафар расид. Ҳар кас ба ҳисоби миёна чандтоӣ тушбера хӯрдааст?

Навишти кӯтоҳ:

$$\left. \begin{array}{l} 3 \text{ зувола} - 95\text{-тоӣ} \\ 1 \text{ зувола} - 135\text{-то} \end{array} \right] \quad \left. \begin{array}{l} \text{ба } 20 \text{ н.} \end{array} \right] \quad 1 \text{ кас} - ?\text{-то}$$

741. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 2000 : 100 & 4400 : 200 & 9900 : 300 & 8400000 : 400 \\ 4200 : 100 & 2800 : 20 & 1200 : 300 & 2400000 : 400 \end{array}$$

Дарси 93

742. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 4500 : 10 & 370 \cdot 10 & 8000 \cdot 10 & 670 : 10 \\ 4500 : 100 & 3700 \cdot 10 & 9000 \cdot 10 & 6700 : 10 \end{array}$$

743. Фарқи ададҳои 990 ва 900-ро 100 маротиба зиёд кунед. Суммаи ададҳои 2080 ва 20-ро 100 маротиба кам кунед.

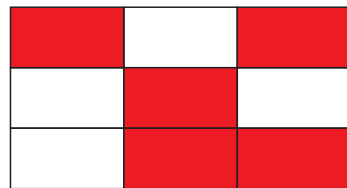
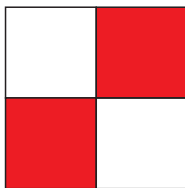
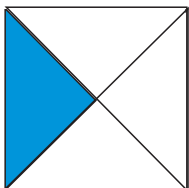

744. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cc} (810000 - 630000) + 700 \cdot 2 & 800 \cdot 200 - 40000 \cdot 4 \\ (430000 + 380000) - 630 \cdot 7 & 90000 : 300 + 17000 : 10 \end{array}$$

745. Чанд қисми фигураҳо ранг карда шудааст? Ин қисмҳоро бо каср ифода кунед:

746. Навишти кӯтоҳи масъаларо истифода бурда, 3-то масъала тартиб диҳед ва онҳоро ҳал кунед:

$$\begin{array}{ccc} S = 180 \text{ км} & t = 3 \text{ соат} & S = 180 \text{ км} \\ v = 60 \text{ км /соат} & v = 60 \text{ км/соат} & t = 3 \text{ соат} \\ t = ? & S = ? & v = ? \end{array}$$

747. Тақвими истифода бурда чор фаслро номбар кунед. Ҳар як фасл чанд моҳ, чанд ҳафта ва чанд рӯзро дар бар мегирад?

748. Дар 45 дақиқа хонандагон 4 дақиқаро – ба ҳисоби шифоҳӣ, 3 дақиқаро – ба диктанти математикӣ, 1 дақиқаро – ба лаҳзаи дамгирӣ, 20 дақиқаро – ба ҳалли масъала ва вақти боқимондари ба ҳалли мисолҳо сарф карданд. Онҳо мисолҳоро дар чанд дақиқа ҳисоб кардаанд?

749. 1) Хаттӣ ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 704807 - 4536 \cdot 6 & 960 : 3 & 7280 : 8 & 84200 : 5 \\ 367045 + 2172 \cdot 3 & 884 : 4 & 8190 : 9 & 96300 : 9 \end{array}$$

2) Бо ду тарз ҳисоб кунед:
 $10 \cdot (7 + 4)$ $28 : (4 \cdot 7)$

750. Нури адади ро тасвир намуда, дар он ададҳои аз 12 то 15-ро қайд кунед.

751. Аз сето чӯбча рақами римии ёздаҳ созад. Аз се чӯбча боз кадом рақамҳои римиро сохтан мумкин аст?

Дарси 94

ЗАРБИ АДАДҲОИ БИСЁРРАҚАМА БА АДАДИ ЯКРАҚАМА

Амали зарб аз ҷамъ кардани миқдори муайяни ҷамъшавандаҳои якхела иборат мебошад:

$$9 \cdot 3 = 9 + 9 + 9 = 27$$

Агар ҷамъро бо зарб иваз кунем, яке аз ҷамъшавандаҳо – ҳамзарби якум (ё зарбшаванда), теъдоди ҷамъшавандаҳо ҳамзарби дуюм (ё зарбкунанда), сумма (ҳосили ҷамъ) ҳосили зарб мешавад. Ба саволҳои зерин ҷавоб диҳед:

Дар амали зарб ададҳо чӣ ном доранд? Ҳосияти зарби адад ба сифр чӣ гуна аст? Ҳосияти зарби адад ба 1 чӣ гуна аст? Мисол оред. Агар яке аз ҳамзарбҳо 1 бошад, ҳосили зарб ба чанд баробар мешавад? Агар яке аз ҳамзарбҳо 0 бошад-чӣ?

$$8 \cdot 1 = 8 \qquad 1 \cdot 8 = 8 \qquad 12 \cdot 0 = 0 \qquad 0 \cdot 12 = 0$$

$$a \cdot 1 = a \qquad 1 \cdot a = a \qquad c \cdot 0 = 0 \qquad 0 \cdot c = 0$$

Тарзҳои зарби сумма ба ададро ба хотир оред.

1) $(6 + 5) \cdot 3 = 11 \cdot 3 = 33$

2) $(6 + 5) \cdot 3 = 6 \cdot 3 + 5 \cdot 3 = 18 + 15 = 33$

Тарзи 1.

Суммаро ёфта, натиҷаро ба адад зарб кардем.

Тарзи 2.

Ҳар як ҷамъшавандаро ба адад зарб карда, натиҷаҳоро ҷамъ кардем.

Ифодаи $375 \cdot 2$ -ро хонед ва онро хаттӣ ҳисоб кунед. Зарби ададҳои бисёррақама мисли зарби адади серақама ба адади якрақама иҷро карда мешавад. Аввал воҳид, сипас даҳӣ, садӣ, ҳазорӣ ва ғайра зарб карда мешавад.

$$\begin{array}{r} \times 2341 \\ \underline{\quad 2} \\ 4682 \end{array}$$

2341 – ҳамзарби якум;
2 – ҳамзарби дуюм;
4682 – ҳосили зарб.

752. 1) Хаттӣ ҳисоб кунед:

$$1686 \cdot 3 \qquad 2984 \cdot 2 \qquad 1497 \cdot 4 \qquad 4286 \cdot 2$$

2) Ададҳоро бо суммаи разрядӣ иваз кунед:

$$4896, \qquad 18374, \qquad 459872 \qquad 9257831$$

Фаҳмонед, ки амали зарби зерин чӣ тавр иҷро шуд.

$$2324 \cdot 2 = (2000 + 300 + 20 + 4) \cdot 2 = 2000 \cdot 2 + 300 \cdot 2 + 20 \cdot 2 + 4 \cdot 2 = 4000 + 600 + 40 + 8 = 4648$$

Дар ин мисол тарзи дуҷуми зарби сумма ба адад истифода шудааст. Ин тарзи ҳисоббарорӣ барои ҳисоби шифоҳӣ осон аст. Дар ифода ҳисоббарорӣ аз адади калонтарин сар шуд.

753. Қатори барқӣ дар як соат 120 км масофаро тай кард. Қатор бо чунин суръат дар 3 соат чӣ қадар масофаро тай мекунад? Масъалаи баръакс тартиб дода, онро ҳал намоед.

754. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$\begin{array}{ll} x : 100 = 7500 & 125 \cdot x = 125000 \\ 4000 : x = 500 & x : 32 = 3232 \end{array}$$

755. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{r} \times 1634 \\ \underline{\quad 2} \end{array} \qquad \begin{array}{r} \times 987 \\ \underline{\quad 2} \end{array} \qquad \begin{array}{r} \times 2437 \\ \underline{\quad 3} \end{array} \qquad \begin{array}{r} \times 3995 \\ \underline{\quad 4} \end{array}$$

756. Тарафҳои секунҷа 4 см, 5 см ва 3 см аст. Периметри ин секунҷаро ёбед.

757. Бо ду тарз ҳисоб кунед:

$$(420 + 80) \cdot 2 \qquad (1500 + 500) \cdot 5$$

758. Дар 5 банд 25-тоӣ китоб ва дар 9 банди дигар 30-тоӣ китоб баста шудааст. Ҳамагӣ чанд китоб баста шудааст?

759. Устои барқ барои ба хонаҳои деҳаи нав бунёдшуда гузаронидани хати барқ 2192 м сим дошт. Барои ҳамаи хонаҳоро бо барқ таъмин намудан нисфи он ва чоряки он сим лозим аст. Барои гузаронидани хати барқ чанд метр сим лозим аст? Масъаларо ҳал карда, натиҷаро дар диаграмма тасвир намоед.

760. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{r} 3963 \cdot 9 \\ 5995 \cdot 8 \end{array} \quad \begin{array}{r} 6390 \cdot 70 \\ 5124 \cdot 10 \end{array} \quad \begin{array}{r} 8443 \cdot 20 \\ 9723 \cdot 20 \end{array} \quad \begin{array}{r} 53211 \cdot 100 \\ 58729 \cdot 200 \end{array}$$

Дарси 95

761. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{r} 34576 \\ \times \quad 4 \\ \hline 138304 \end{array} \quad \begin{array}{r} 183743 \\ \times \quad 6 \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{r} 623574 \\ \times \quad 4 \\ \hline \end{array}$$

Тарзи ҳисоббарорӣ дар мисоли 1: Адади 4-ро ба воҳид баъд ба даҳӣ, садӣ, ҳазорӣ ва даҳҳазорӣ зарб мекунем. 138304 – ҳосили зарб аст.

762. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$\begin{array}{l} (598 + x) - 79 = 901 \\ (596 - x) + 803 = 805 \end{array} \quad \begin{array}{l} 2400 : x = 600 \\ 1375 - x = 998 \end{array}$$

763. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{l} (512\,402 - 285\,748) - 200\,000 \\ 471\,875 + (683\,179 - 376\,844) \end{array} \quad \begin{array}{l} 53\,246 \cdot 4 \\ 71\,968 \cdot 3 \end{array}$$

764. 1) Касрҳоро хонед, сурат ва махраҷашонро номбар кунед:

$$\frac{4}{5} \quad \frac{3}{8} \quad \frac{5}{7} \quad \frac{7}{9}$$

2) Чоряки адад ба: 120, 150, 200 баробар аст. Ин ададро ёбед.

765. Дарозии сӯзанӣ 5 м, бараш 3 м аст. Периметри сӯзаниро ҳисоб кунед.

К.М

766. Ҳисоб кунед:

$$847356 + (527938 + 412974)$$

$$743584 \cdot 2$$

$$958743 - (673251 + 178459)$$

$$267245 \cdot 3$$

767. Формулаҳои суръат, вақт, масофа, воҳидҳои онҳоро ба хотир оред ва онҳоро дар дафтаратон нависед.

768. Росткунҷае тасвир намоед, ки дарозиаш 9 см, бараш 4 см бошад. Периметрашро ёбед.

769. Суръати мошинҳо тавассути суръатсанҷ (спидометр) муайян карда мешавад. Оё шумо суръатсанҷро медонед? Агар суръати мошин аз 60 км/соат кам бошад, ақрабаки суръатсанҷ ба кадом тараф майл мекунад? Агар суръати мошин аз 100 км/соат зиёд шавад-чӣ?

Дарси 96

770. Наҳанг 240 км масофаро дар 6 соат, делфин ин масофаро дар 4 соат шино кард. Суръати делфин аз суръати наҳанг чӣ қадар зиёд аст?

771. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{r} \times 2046 \\ \hline 3 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 20406 \\ \hline 6 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 50048 \\ \hline 3 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 607035 \\ \hline 8 \end{array}$$

772. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$2075 - x = 948$$

$$(2075 - x) - 528 = 948$$

$$842 : x = 2$$

$$2929 : x = 101$$

773. Ҳавопаймои мусофиркаш дар як соат 450 км масофаро тай кард. Ҳавопаймо бо чунин суръат дар 3 соат чӣ қадар масофаро тай мекунад?

774. Бо истифода аз ҷадвали зерин масъала тартиб дода онро ҳал кунед:

Навъи маҳсулот	Нарх	Миқдор	Арзиш
Себ	?	20 кг	60 сомонӣ
Нок	5 сомонӣ	12 кг	?

775. 1) Ду писарбача дар давидан мусобиқа карданд. Яке аз онҳо дар муддати муайян 320 м, дигараш 340 м давид. Кадоме аз онҳо тезтар давидааст?

2) Рақамҳои шавқовар ва аҷоиб. Масофаи байни Замин ва Офтоб ба ҳисоби миёна 150 миллион километр аст. Ракетаи кайҳонии баландсуръат ба Офтоб дар муддати 5 моҳ мерасад. Ин ракета ба Моҳ дар 10 соат мерасад. Агар ба ситораҳо парвози ин хел ракетаҳо имконпазир мешуд, он гоҳ ракета ба ситораи аз ҷама наздиктарини дигар дар муддати 110000 сол мерасид.

Дарси 97

776. Бо ду тарз ҳисоб кунед:

$$(350 + 75) \cdot 2 \qquad (400 - 120) : 4 \qquad 5 \cdot (170 - 40)$$

777. Ҳисоб кунед:

$$(427108 + 214317) - 37859 \qquad 51347 \cdot 6$$

$$803715 - 673146 + 98768 \qquad 40715 \cdot 8$$

778. 1) Се порча тасвир кунед: дарозии порчаи якум 8 см 4 мм, дарозии порчаи дуюм – назар ба якум 2 маротиба кӯтоҳтар, дарозии порчаи сеюм назар ба дуюм 3 см 5 мм дарозтар аст. Дарозии порчаи сеюмро ёбед.

2) Ҳисоб кунед: Ман моҳ ва рӯзи таваллуди шуморо меёбам!

Дар коғаз рӯзи таваллудатонро нависед. Адади навиштаатонро 2 маротиба зиёд кунед, натиҷаро ба 10 зарб карда, ба ҳосили он 73-ро ҷамъ намоед. Ҳосили ҷамъро ба 5 зарб кунед, ба натиҷааш рақами моҳи таваллудатонро ҷамъ намоед. Аз сумма адади 365-ро тарҳ кунед. Намунаи ҳисоббарорӣ барои рӯзи таваллуди 9 май:

$$9 \cdot 2 = 18, \qquad 18 \cdot 10 = 180,$$

$$180 + 73 = 253, \qquad 253 \cdot 5 = 1265, \qquad 1265 + 5 = 1270,$$

$$1270 - 365 = 905$$

Дар адади 905 рақами 9 рӯзи таваллуд, рақами 05 моҳи таваллудро нишон медиҳад.

779. Дарозии гулхона 48 м аст. Бараш назар ба дарозӣ 4 маротиба кӯтоҳтар аст. Периметри гулхонаро ёбед.

780. Бози «Кй зудтар?» Ребусхоро ичро кунед.

$$\begin{array}{r} + 4 * 9 \\ * 5 7 \\ \hline 7 9 6 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} - 8 * 3 \\ * 1 * \\ \hline 3 3 8 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 3 * 7 \\ \quad 3 \\ \hline 10 4 1 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 9 * 9 \\ \quad 3 \\ \hline 2 7 8 7 \end{array}$$

781. Агар адади номаълумро 3 маротиба зиёд намуда, пас онро ба 2 тақсим кунем, адади 60 ҳосил мешавад. Муодила тартиб дода адади номаълумро ёбед.

782. Ҳисоб кунед:

$97235 + 44374$

$72305 \cdot 6$

$368 : 4$

$205672 - 59891$

$80704 \cdot 3$

$729 : 9$

$1001001 - 10101$

$20202 \cdot 5$

$123 : 3$

Дарси 98

ТАҚСИМИ АДАДИ БИСЁРРАҚАМА БА АДАДИ ЯКРАҚАМА

783. **Шифохӯ:**

- 1) Ҳосили тақсими ададҳои 22 ва 2, 44 ва 22-ро ёбед.
- 2) Ададҳои 450, 500, 120-ро 10 маротиба зиёд кунед. Чӣ тавр ҳисоб кардед?
- 3) Дурустии амали зарбро бо кадом амал месанҷем? Дурустии амали тақсимро-чӣ?
- 4) Ададҳои 180 ва 240-ро ду маротиба кам кунед.

Амали тақсим баръакси амали зарб аст. Дурустии амали тақсим бо амали зарб санҷида мешавад. Ва баръакс, дурустии амали зарбро бо амали тақсим месанҷанд.

784. Бо ду тарз ичро кунед:

$(21 + 33) : 3$

$(42 + 36) : 6$

$(72 + 18) : 9$

Тарзи ҳисоби натиҷаи тақсими адади чоррақама ба адади якрақама чунин аст:

Тақсими адади бисёррақама ба адади якрақама мисли тақсими адади сеарақама ба адади якрақама сурат мегирад.

$$\begin{array}{r}
 1) \quad 6842 \overline{) 2} \\
 \underline{- 6} \quad 3421 \\
 \quad \underline{- 8} \\
 \quad \quad \underline{- 8} \\
 \quad \quad \quad \underline{- 4} \\
 \quad \quad \quad \quad \underline{- 4} \\
 \quad \quad \quad \quad \quad \underline{- 2} \\
 \quad \quad \quad \quad \quad \quad \underline{- 2} \\
 \quad \quad \quad \quad \quad \quad \quad \underline{0}
 \end{array}$$

$$\begin{array}{r}
 2) \quad 9752 \overline{) 4} \\
 \underline{- 8} \quad 2438 \\
 \quad \underline{- 17} \\
 \quad \quad \underline{- 16} \\
 \quad \quad \quad \underline{- 15} \\
 \quad \quad \quad \quad \underline{- 12} \\
 \quad \quad \quad \quad \quad \underline{- 32} \\
 \quad \quad \quad \quad \quad \quad \underline{- 32} \\
 \quad \quad \quad \quad \quad \quad \quad \underline{0}
 \end{array}$$

6842 – тақсимшаванда, 2 – тақсимкунанда, 3421 – ҳосили тақсим.

Тарзи 1. Ҳазориро тақсим мекунем. 6000 – аввалин тақсими нопурра аст. 6 ба 2 тақсим мешавад. 6-ро ба 2 тақсим кардем, 3 ҳосил шуд (ин 3 ҳазор буда, дар ҳосили тақсим 3 навишта мешавад). 3-ро ба 2 зарб кунем, 6 (6 – ин 6 ҳазор мешавад), 6-ро дар зери 6 навишта тарҳ кунем, сифр (0) ҳосил мешавад. Садиро тақсим мекунем. 8 садӣ – тақсими дуюми нопурра аст. 8-ро ба 2 тақсим кардем, ки 4 ҳосил шуд (ин 4 садӣ буда, дар ҳосили тақсим 4 навишта мешавад). 4-ро ба 2 зарб кунем, 8 мешавад. 8-ро дар зери 8 навишта, тарҳ кунем, сифр ҳосил мешавад. Ҳамин тавр, тақсимро давом медиҳем.

Тарзи 2. Дар мисоли дуюм ҳисоббарорӣ каме душвортар аст. Ҳазорро тақсим мекунем: 9 ҳазор – аввалин тақсими нопурра аст. 9 ба 4 тақсим мешавад. 9-ро ба 4 тақсим кунем, 2 мешавад – ин ду ҳазор аст, дар ҳосили тақсим 2-ро навиштем. 2-ро ба 4 зарб кардем, 8 ҳосил шуд (ин 8 ҳазор), 8-ро дар зери 9 навишта, тарҳ кунем, як мемонад, 1 ба 4 тақсим намешавад, зеро 1 аз 4 хурд аст, 7-ро менависем, 17-ро ба 4 тақсим кардем, 4 ҳосил шуд. 4-ро ба 4 зарб кардем 16 ҳосил шуд, 16-ро дар зери 17 навиштем ва аз 17 адади 16-ро тарҳ кардем, ки 1 бақия монд. Ҳамин тавр тақсим давом дода мешавад.

785. Дар сутун навишта, ҳисоб кунед ва дурустиашро санҷед:

$$4845 : 3 \quad 6756 : 4 \quad 8344 : 7 \quad 7285 : 5$$

786. Дарозии тарафи квадрат 120 см аст. Периметри ин квадратро ёбед. Натиҷаро бо метр ва сантиметр ифода кунед.

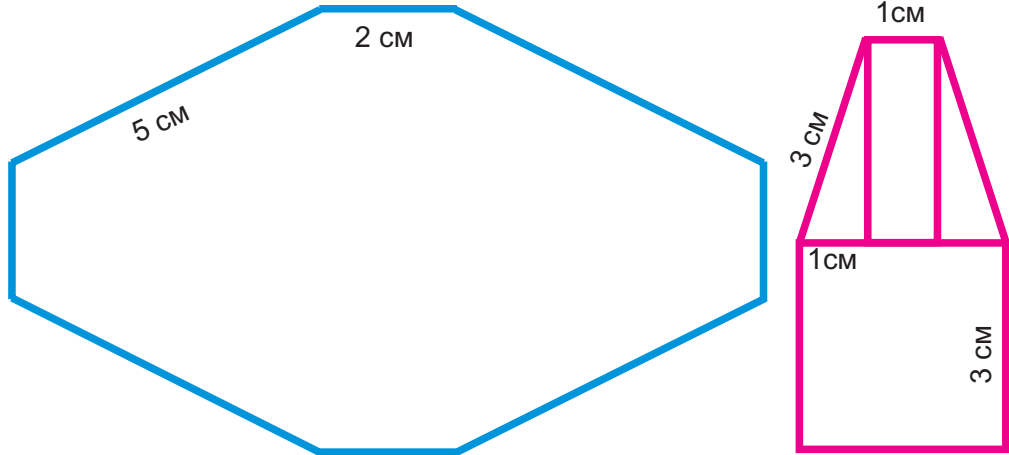

787. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$6464 : a = 8 \quad 3030 : x = 101 \quad 124124 : c = 4$$

788. Периметри бисёркунҷаҳои зеринро ёбед:

789. 1) Шашяки 12 м, 24 м, 18 м, 36 м-ро ёбед.

2) $\frac{1}{5}$ ҳиссаи 15 кг, 20 кг, 30 кг-ро ёбед.

790. Ҳисоб кунед ва дурустиашро санҷед:

$$7752 : 4 \quad 8842 : 2 \quad 3735 : 3 \quad 2144 : 4$$

Дарси 99

791. Агар лимӯро ба қуттиҳои 10-килограммӣ ҷойгир кунанд, 12 қуттӣ даркор аст. Агар ба қуттиҳои 20-килограммӣ ҷойгир кунанд, чанд қуттӣ лозим мешавад?

792. **Шифоҳӣ:** Қамар аз порчаи сим секунҷаи баробартараф сохт, ки тарафҳояш 6-сантиметрӣ буд. Аз ин порчаи сим оё росткунҷа сохтан мумкин аст?

793. Дарозии порча 20 сантиметр аст. Чоряки дарозии порча чанд сантиметр мебошад?

794. Ҳисоб кунед:
 $15 \text{ км } 75 \text{ м} + 3 \text{ км } 207 \text{ м}$ $172 \text{ кг } 960 \text{ г} - 89 \text{ кг } 548 \text{ г}$
 $4 \text{ соат } 37 \text{ дақ.} + 5 \text{ соат } 25 \text{ дақ.}$ $58 \text{ м } 89 \text{ см} - 29 \text{ м } 63 \text{ см}$

795. Муқоиса кунед:
 $6074 + 895 \dots 895 + 6074$ $748 : 4 \dots 747 : 3$
 $389 \cdot 5 \dots 389 \cdot 4$ $625 : 5 \dots 650 : 5$

Намунаи муқоисакунӣ: $956 : 4 \dots 952 : 8$

$$\begin{array}{r} 956 \overline{)4} \\ \underline{8} \\ 15 \\ \underline{12} \\ 36 \\ \underline{36} \\ 0 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 952 \overline{)8} \\ \underline{8} \\ 15 \\ \underline{8} \\ 72 \\ \underline{72} \\ 0 \end{array}$$

Ин нобаробарӣ намуди $956 : 4 > 952 : 8$ -ро ё намуди $239 > 119$ -ро мегирад.

796. Лижарон рӯзи якум 4 соат бо суръати 18 км/соат ва рӯзи дуюм 5 соат бо суръати 12 км/соат ҳаракат кард. Вай дар ду рӯз чанд километр масофаро тай кард?

797. Ифода кунед:
 $2100 \text{ см} = \dots \text{ м}$ $12384 \text{ м} = \dots \text{ км } \dots \text{ м}$
 $4000 \text{ кг} = \dots \text{ т}$ $26596 \text{ кг} = \dots \text{ т } \dots \text{ кг}$
 $400 \text{ дм} = \dots \text{ см}$ $720 \text{ см} = \dots \text{ дм}$

798. Ҳисоб кунед ва санҷед:
 $4791 : 3$ $5376 : 4$ $9345 : 5$ $7041 : 3$ $18690 : 5$

799. Дар се деги 100-литра шарбати шафтолу пухта ба банкаҳои 4-литра андохтанд. Чанд банка шарбат шуд?

Дарси 100

800. Қимати ифодаи $844279 + a$ -ро ҳангоми $a = 101874, 150973, 672001, 900028$ будан ҳисоб кунед.

801. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(4200 : x) \cdot 6 = 2100$$

$$x + 395 = 9120 : 20$$

$$(3333 : x) \cdot 101 = 3333$$

$$(x \cdot 77) : 101 = 7777$$

802. Ҳосили тақсими ададҳои 8577 ва 9-ро 100 маротиба зиёд кунед.

803. Секунҷае тасвир намоед, ки тарафҳои он 8 см, 5 см ва 4 см бошад. Периметри онро ёбед.

804. Ҷадвалро пур кунед:

a	956		2720	2929		2244
b		217		101	713	561
$a : b$	4	4	4		4	

805. Падар 6 километр роҳро дар 2 соат ва писар ин масофаро дар 3 соат тай кард. Суръати ҳаракати падар ва писарро дар алоҳидагӣ ҳисоб кунед.

806. Бозии «Кӣ зудтар меёбад?».

$$\begin{array}{r} 604 \\ + 187 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 161 \\ + 512 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 417 \\ - 256 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 400 \\ + 204 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 673 \\ + 379 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 294 \\ + 106 \\ \hline \end{array}$$

807. Суммаи ададҳои 22 ва 8-ро 3 маротиба кам кунед.

808. Ҳисоб намоед:

$$7488 : 9$$

$$7281 : 9$$

$$4260 : 3$$

$$60900 : 6$$

$$5637 \cdot 3$$

$$3764 \cdot 4$$

$$2986 \cdot 5$$

$$15225 \cdot 4$$

809. Ҳосили зарби ададҳои 219 ва 3-ро 10 воҳид зиёд кунед.

810. Муодилаҳоро ҳонед ва онҳоро ҳал кунед:

$$x + 750 - 980 = 287$$

$$437 - x - 164 = 235$$

$$x \cdot 30 + 300 = 3030$$

$$6464 : x - 64 = 6400$$

811. Ҳисоб кунед:

$$574563 + 4285 - 12346$$

$$721 \cdot 4 : 4 - 396$$

$$635 \cdot 9 : 3 + 3876$$

$$2364 : 4 \cdot 5 - 2955$$

812. Хоҷагӣ ба мағоза 2412 кг гелос, олу ва зардолу фиристод. $\frac{1}{4}$ ҳиссаи он – гелос, $\frac{1}{2}$ ҳиссаи он – олу ва боқимондааш зардолу буд. Ба мағоза чӣ қадар зардолу фиристоданд?

813. Чамшед ададе фикр карда, онро 5 маротиба зиёд намуд. Дар натиҷа 45 ҳосил шуд. Адади фикркардашударо ёбед.

814. Ҳисоб кунед:

$$48 \text{ дақиқа} + 12 \text{ дақиқа} + 1 \text{ соат}$$

$$164 \text{ км } 300 \text{ м} + 700 \text{ м}$$

$$24 \text{ соат} - 15 \text{ дақиқа} + 45 \text{ дақиқа}$$

$$12 \text{ т } 750 \text{ кг} - 950 \text{ кг}$$

Дарси 101

815. Аз рӯйи қадвал масъала тартиб дода онро ҳал кунед:

Суръат	Вақт	Масофа
7 км/соат	8 соат	?

816. Барои иди Соли нав мағоза барои бачаҳо 700-то тухфа тайёр кард. Ҳар як тухфа 2-тоӣ себ, 5-тоӣ чормағз дошт. Барои тухфа ҳамагӣ чандто себ ва чормағз сарф шуд?

817. Ҳисоб кунед ва дурустии ҳисобро бо амали зарб санҷед:

$$1240 : 4$$

$$2035 : 5$$

$$32040 : 4$$

$$400800 : 2$$

$$5649 : 7$$

$$5904 : 3$$

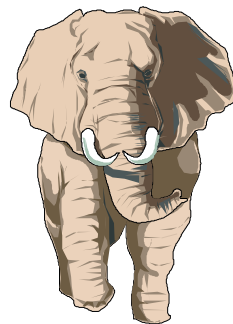
$$30330 : 9$$

$$300600 : 6$$

818. Дар 4 соат фил 20 км роҳро тай кард. Суръати ҳаракати филро ёбед. Масъалаи баръакс тартиб диҳед ва онро ҳал кунед.

819. Дар рӯзи истироҳат 90 нафар писар ва 3 маротиба камтар духтарон ба сайри боғи ботаникӣ рафтанд. Ҳамагӣ чанд нафар ба сайр рафтанд?

820. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(x - 24) - 50 = 160$$

$$(4170 - x) + 300 = 2300$$

$$(x + 40) \cdot 10 = 1010$$

$$(27 : x) = 2727 : 101$$

821. Қимати ифодаи $180 \cdot b$ -ро ҳангоми $b = 5, 6, 7, 9$ будан ёбед.

822. Аз 5 сар мурғ 2-тоаш сафед аст. Мурғҳои сафед кадом ҳиссаи мурғҳоро ташкил медиҳанд?

Дарси 102

ЗАРБИ АДАД БА АДАДҶОИ БО СИФР ТАМОМШАВАНДА

Тарзҳои зарби адад ба ҳосили зарбро ба хотир меорем:

$$1) 8 \cdot 4 \cdot 5 = 8 \cdot 20 = 160$$

Ҳосили зарб $(4 \cdot 5)$ -ро ёфта, натиҷаи он 20-ро ба адади 8 зарб кардем.

$$2) 8 \cdot 4 \cdot 5 = 8 \cdot 4 \cdot 5 = 32 \cdot 5 = 160$$

Адади 8-ро ба ҳамзарби якум 4 зарб карда, натиҷа 32-ро ба ҳамзарби дуюм 5 зарб кардем. Ҳосили зарб 160 тағйир наёфт.

$$3) 8 \cdot 4 \cdot 5 = 8 \cdot 5 \cdot 4 = 40 \cdot 4 = 160$$

Адади 8-ро ба ҳамзарби дуюм 5 зарб карда, натиҷа 40-ро ба ҳамзарби якум 4 зарб кардем.

Ҳосили зарб 160 боз тағйир наёфт.

Чунонки мебинем, аз се тарзи ҳисоббарорӣ тарзҳои якум ва сеюмаш нисбатан осонтар аст, чунки дар онҳо адади яклухт ҳамзарб мебошад.

823. Ифодаҳоро бо се тарз ҳисоб кунед:

$$14 \cdot (10 \cdot 3)$$

$$9 \cdot (6 \cdot 5)$$

$$15 \cdot (2 \cdot 4)$$

Тарзи ҳисобкуниро шарҳ диҳед:

Тарзи 1.

$$\begin{array}{r} 240 \\ \times 20 \\ \hline 4800 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 6534 \\ \times 300 \\ \hline 1960200 \end{array}$$

Тарзи 2.

$$\begin{array}{r} 3200 \\ \times 400 \\ \hline 1280000 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 320 \\ \times 20 \\ \hline 6400 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 50700 \\ \times 700 \\ \hline 35490000 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 100800 \\ \times 80 \\ \hline 8064000 \end{array}$$

Тарзи 3.

$$\begin{array}{r} 5200 \\ \times 4100 \\ \hline 4100 \\ + 52 \\ \hline 208 \\ \hline 21320000 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 5200 \\ \times 410 \\ \hline 410 \\ + 52 \\ \hline 208 \\ \hline 2132000 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 3000 \\ \times 20 \\ \hline 60000 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 41000 \\ \times 32 \\ \hline 82 \\ + 123 \\ \hline 1312000 \end{array}$$

Ҳангоми зарби ададҳои бо сифр тамомшаванда (ададҳои яклухт) сифрҳоро бо ҳамдигар зарб кардан шарт нест. Ададҳои аз ҳамзарбҳои ғайрисифрӣ ҳосилшавандаро зарб карда, ба ҳосили зарб аз рост ҳамон миқдор сифр илова мекунем, ки ин миқдор дар ҳар ду ҳамзарби додашуда ҳафт.

Масалан: $47 \cdot 20 = 940$; $210 \cdot 30 = 6300$;

$4200 \cdot 500 = 2100000$; $310 \cdot 400 = 124000$ ва ғайра.

824. Ҳисоб кунед:

$$273 \cdot 400$$

$$629 \cdot 300$$

$$348 \cdot 500$$

$$1621 \cdot 400$$

$$398 \cdot 500$$

$$546 \cdot 600$$

$$473 \cdot 200$$

$$3236 \cdot 800$$

825. Ададҳои хурдтарини чоррақамаеро нависед, ки ҳамаи рақамҳои он гуногун бошад.

826. Адади хурдтарини чоррақамаеро нависед, ки ҳамаи рақамҳои он якхела бошад.

827. Массай як халта орд 50 кг буда, аз массай халтаи навъи дигар 5 кг зиёдтар аст. Массай халтаи навъи дигарро ёбед. Массай 100 халта чунин навъи орд чӣ қадар мешавад?

828. Росткунчае тасвир намоед, ки тарафҳояш 12 см ва 8 см бошад. Периметри онро ёбед.

829. Аз рӯйи ҷадвал масъала тартиб дода онро ҳал кунед:

Суръат	Вақт	Масофа
90 км/соат	?	270 км
50 км/соат	25 соат	?

830. Ҳисоб кунед:

198 · 30   443 · 200   3273 · 400   3030 · 3000
207 · 200   4380 · 300   3240 · 5000   2081 · 4000

831. Аз коғаз ду секунҷаи якхела буред ва аз онҳо квадрат, чоркунҷа ва секунҷа созед. Боз чӣ гуна фигураи геометрӣ сохтан мумкин аст?

Дарси 103

832. Ҳисоб кунед:

140 · 200   5600 · 50   1420 · 300   2300 · 1900
504 · 100   506 · 3000   2077 · 200   3300 · 4200

833. Саид масъаларо дар 6 дақиқаю 45 сония ҳал кард. Меҳрона барои ҳалли ин масъала 2 дақиқаю 30 сония камтар вақт сарф кард. Меҳрона барои ҳалли масъала чӣ қадар вақт сарф кардааст?

834. Аз рӯйи ҷадвал масъала тартиб дода онро ҳал кунед:

Суръат	Вақт	Масофа
50 км/соат	?	2500 км
100 км/соат	20 соат	?
?	88 соат	8888 км

835. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(x + 60) = 981 : 9$$

$$(600 : x) \cdot 50 = 500$$

$$654 : 6 = x : 100$$

$$(721 : x) \cdot 10 = 1030$$

836. Муқоиса кунед:

$$34539 + 748 \dots 34539 + 745$$

$$75468 - 468 \dots 75468 - 368$$

$$270 \cdot 50 \dots 270 \cdot 60$$

$$1460 \cdot 10 \dots 1460 \cdot 20$$

837. Қимати ифодаҳои $2593 + b$ ва $2593 \cdot b$ -ро ҳангоми $b = 20$ ва $b = 200$ будан ҳисоб кунед.

838. Ҳисоб кунед:

$$3\ 200 \cdot 800$$

$$760 \cdot 300$$

$$4270 \cdot 500$$

$$9687 \cdot 300$$

$$789 \cdot 900$$

$$3437 \cdot 300$$

$$1836 \cdot 600$$

$$2704 \cdot 600$$

839. Ҳисоб кунед:

$$656 \cdot 200$$

$$2323 \cdot 500$$

$$909 \cdot 9000$$

$$2019 \cdot 1000$$

$$734 \cdot 700$$

$$1551 \cdot 300$$

$$620 \cdot 6000$$

$$9696 \cdot 4000$$

840. Тарафҳои майдони секунҷашакл 22 м, 18 м, 20 м аст. Периметри майдонро ёбед.

Дарси 104

ТАҚСИМИ АДАДҲОИ БО СИФР ТАМОМШАВАНДА

841. Ҳисоб кунед:

$$60 : 20$$

$$120 : 30$$

$$1400 : 70$$

$$420 : 60$$

$$600 : 20$$

$$560 : 70$$

$$2800 : 20$$

$$810 : 90$$

Намуна:

$$80 : 40 = 2$$

$$150 : 30 = 5$$

$$1800 : 60 = 30$$

$$8 : 4 = 2$$

$$15 : 3 = 5$$

$$180 : 6 = 30$$

Ҳангоми тақсими адади бо сифр тамомшаванда (яклухт) ададе, ки дар натиҷаи партофтани сифрҳо ҳосил мешавад, ба тақсимкунанда тақсим карда мешавад. Ба ҳосили ин тақсим ҳамон миқдор сифре, ки онро адади тақсимшаванда дошт, илова карда мешавад.

Масалан:

1) $640 : 2 = 320$, чунки $64 : 2 = 32$

2) $37200 : 4 = 9300$, чунки $372 : 4 = 93$

Ин қоида дуруст аст, агар адади пас аз партофтани сифрҳо ҳосилшуда ба тақсимкунанда бе бақия тақсим шавад. Масалан, барои $140 : 5$ ин қоида амал намекунад.

842. Аз 10 қуттӣ 600 кг асал гирифта мешавад. Аз 40-то чунин қуттӣ чӣ қадар асал гирифтани мумкин аст? Аз 100 қуттӣ-чӣ?

843. Тақсими бақиядорро ҳисоб кунед:

$132 : 10$ $874 : 10$ $335 : 100$ $2001 : 1000$

$243 : 10$ $999 : 100$ $777 : 100$ $4010 : 1000$

$210 : 100$ $77 : 10$ $418 : 100$ $1002 : 1000$

$304 : 100$ $81 : 10$ $632 : 100$ $3005 : 1000$

Тақсими бақиядорро ба хотир меорем.

Тақсими бақиядорро иҷро кунед:

Намуна: 1) $67 : 10 = 6$ (6. 7)

Адади 67 ба 10 бебақия тақсим намешавад. 67 шаш даҳӣ дорад. 67-ро ба 10 тақсим кунем, 6 ҳосил шуда 7 бақия мемонад.

Санҷиш:

$10 \cdot 6 + 7 = 60 + 7 = 67$

2) $548 : 100 = 5$ (5. 48)

Адади 548 ба 100 бебақия тақсим намешавад. 548 панҷто садӣ дорад. 548-ро ба 100 тақсим кунем, 5 ҳосил мешавад ва 48 бақия мемонад.

Санҷиш:

$5 \cdot 100 + 48 = 500 + 48 = 548$

Бақия ҳамеша аз тақсимкунанда хурд мешавад.

844. Ду мошини сабукрав аз ду шаҳр ба роҳ баромада, пас аз 4 соат бо якдигар вохӯрданд. Масофаи байни шаҳрҳо 480 км аст. Мошини якум бо суръати 50 км/соат ҳаракат мекард. Суръати мошини дуюмро ёбед. Суръати кадом мошин зиёдтар аст?

845. Бозии «Кӣ зудтар?».

Ададери фикр кунед, ки агар онро ба 100 тақсим кунем, 4 бақия монад.

846. Ифодаҳо нависед ва қиматашонро ҳисоб кунед:

1) Суммаи ададҳои 1060 ва 440-ро 100 маротиба кам кунед.

2) Фарқи ададҳои 8900 ва 800-ро 100 маротиба зиёд кунед.

847. Тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, қимати ифодаҳоро ҳисоб кунед:

$$(572850 + 72830) \cdot 20 \quad 40 \cdot (208480 - 97350)$$

$$(789640 + 117350) : 30 \quad 125460 : 60 + 23870 \cdot 30$$

Дарси 105

848. Адади шашрақами калонтарине нависед, ки дар он сето рақами 1 бошад. Адади шашрақами хурдтарине нависед, ки дар он сето рақами 2 бошад. Фарқи ададҳои навиштаатонро ёбед.

849. Тақсимшаванда 84200, тақсимкунанда 100 аст. Ҳосили тақсимро ёбед.

850. Ҳосили зарби ададҳои 396 ва 200-ро 4 маротиба кам кунед.

851. Муқоиса кунед:

8 сомонию 5 дирам ... 805 дирам

10 сомонию 20 дирам ... 10 сомонию 50 дирам

5 соату 18 дақ. ... 4 соату 18 дақ.

21 т 100 кг ... 12 т 900 кг

852. Квадрати тарафҳояш 4-сантиметрӣ тасвир намоед. Периметри ин квадратро ҳисоб намоед.

853. Ифода кунед:

Бо дирам:

15 сомонию 20 дирам = ... дирам

4 сомонию 20 дирам = ... дирам

Бо кг:

75 т 280 кг = ... кг

6 сомонӣ = ... дирам

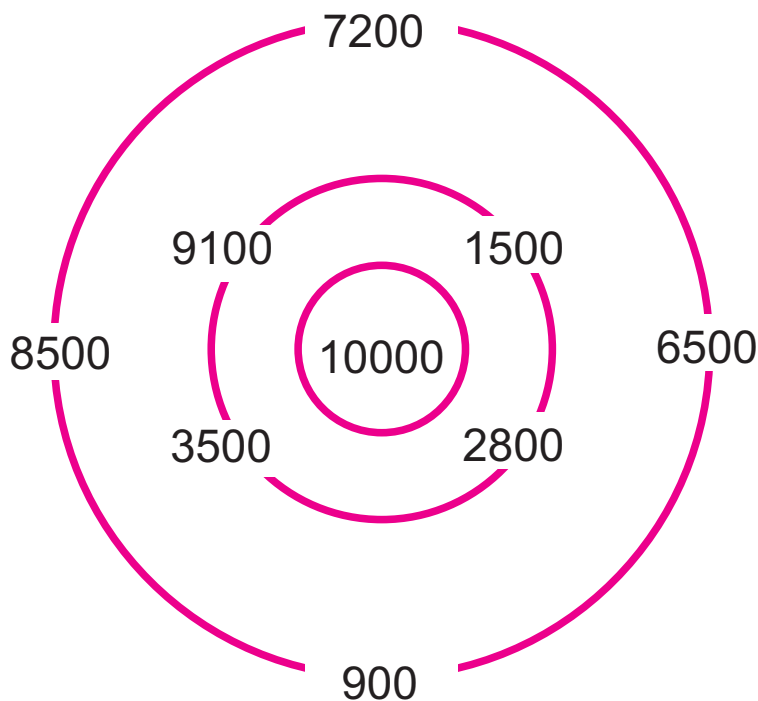
12 сомонӣ = ... дирам

110 т 150 кг = ... кг

854. **Муаммо.**

Аз ҳар як ҳалқа яктоӣ ададро тавре интиҳоб кунед, ки суммашон 10000 шавад.

855. Хоҷагӣ 9600 кг гандуми баҳорӣ ҳамъ овард. Баъди хушк ва тоза кардан $\frac{1}{8}$ ҳиссаи гандум кам шуд. Гандуми боқимонда ба 120 ҳалтаи баробар андохта шуд. Массай як ҳалта гандумро ёбед.

856. Аз қатори ададҳои 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 ҳамаи ададҳои чуфтро бо ҳамдигар зарб кунед.

Дарси 106

857. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 3240 : 40 & 5760 : 60 & 42500 : 500 & 129600 : 200 \\ 3840 : 80 & 8280 : 90 & 64800 : 600 & 872400 : 300 \end{array}$$

858. Донишҷӯёни коллеҷи тиббии шаҳри Кӯлоб барои зиёрат ва тамошо бо автобус ба Қалъаи Ҳисор ва баъд ба Душанбе омаданд. Онҳо 1 соату 5 дақиқа – Қалъаи Ҳисорро, 3 соату 50 дақиқа Душанберо тамошо карданд. Барои сафар ҳамагӣ 9 соат вақт сарф шуд. Онҳо чанд соат дар роҳ буданд?

К.м

859. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 180 : 60 & 300 : 100 & 1200 : 200 & 15000 : 300 \\ 240 : 40 & 420 : 10 & 2400 : 100 & 25000 : 500 \end{array}$$

860. Дарозии росткунҷа 15 см 5 мм ва бараш 3 см аст. Периметри росткунҷаро ёбед.

861. Тақсими бақиядорро иҷро кунед:

$$69 : 30 \quad 169 : 30 \quad 841 : 40 \quad 2202 : 50$$

К.э

862. Росткунҷаҳоро аз рӯи додашудаҳои ҷадвал тасвир кунед. Кадоме аз ин росткунҷаҳо периметри калонтар дорад?

№ р/т	Дарозӣ	Бар	Периметр
1	10 см	4 см	
2	8 см	6 см	

863. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 1400 : 200 & 40000 : 200 & 160000 : 800 & 1200000 : 600 \\ 1800 : 300 & 45000 : 450 & 270000 : 270 & 7500000 : 300 \end{array}$$

864. Муқоиса кунед:

$$\begin{array}{cc} 216 : 2 \dots 218 : 2 & 428 : 4 \dots 428 : 2 \\ 670 : 67 \dots 670 : 10 & 918 : 2 \dots 914 : 2 \end{array}$$

Хосияти тағйирёбии сумма:

Мисолҳои зеринро дида мебароем.

$$1) 25 + 5 = 30$$

$$2) 30 + 20 = 50$$

$$25 + 6 = 31$$

$$29 + 20 = 49$$

а) Дар ҷуфти якум ҷамъшавандаҳои якум якхела буда, ҷамъшавандаи дуум зиёд шуд. Сумма ҳам зиёд шуд, яъне тағйир ёфт.

б) Дар ҷуфти дуум ҷамъшавандаҳои дуум якхела буда, ҷамъшавандаи якум кам шуд, сумма низ кам шуд, яъне сумма тағйир ёфт. Ин аст алоқамандии байни ҷамъшавандаҳо ва сумма. Яъне ҳангоми тағйир ёфтани яке аз ҷамъшавандаҳо ё ҳардуи онҳо сумма (ҳосили ҷамъ) тағйир меёбад.

Хосияти тағйирёбии фарқ:

$$3) 12 - 4 = 8$$

$$4) 40 - 8 = 32$$

$$12 - 5 = 7$$

$$42 - 8 = 34$$

а) Дар ҷуфти якум тарҳшавандаҳо якхела буда, яке аз тарҳкунандаҳо зиёд карда шудааст. Аз ин амал фарқ кам шуд, яъне тағйир ёфт.

б) Дар ҷуфти дуум, баръакс, тарҳшавандаҳо зиёд буда, тарҳкунандаҳо якхелаанд. Аз ин фарқ низ зиёд шуд, яъне фарқ тағйир ёфт. Ин аст алоқамандии байни тарҳшаванда, тарҳкунанда ва фарқ. Аз мисолҳо чунин хулоса бармеояд: ҳангоми афзудани тарҳкунанда ва бетағйир мондани тарҳшаванда фарқ кам мешавад. Дар ҳолати зиёд шудани тарҳшаванда фарқ зиёд мешавад.

865. Қимати ифодаҳоро ҳисоб карда, тағйирёбии сумма ва фарқро мушоҳида намоед:

$$120 + 10$$

$$300 - 10$$

$$200 + 30$$

$$500 - 40$$

$$120 + 20$$

$$300 - 20$$

$$190 + 30$$

$$550 - 40$$

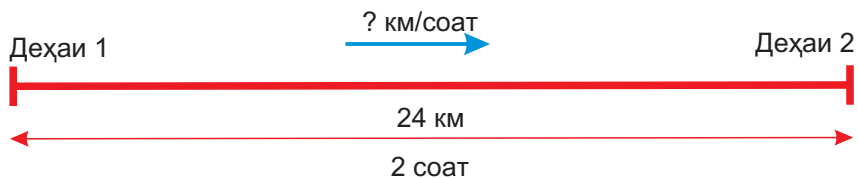

866. Қимати ифодаҳоро ҳисоб карда, тағйирёбии сумма ва фарқро мушоҳида намоед:

$$1500 + 100 \quad 2500 - 100 \quad 3000 + 400 \quad 6000 - 700$$

$$1500 + 200 \quad 2500 - 200 \quad 2900 + 400 \quad 6500 - 700$$

867. Бобо аспавор аз як деҳа ба деҳаи дигар дар 2 соат расид. Масофаи байни деҳаҳо 24 км аст. Суръати аспро ёбед.

868. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(4 \cdot x) + 600 = 800$$

$$(x - 780) : 2 = 380$$

$$(600 - x) \cdot 4 = 800$$

$$(500 - x) = 648 : 6$$

869. Ба қайди мухтасари қадвал нигаред:

Номи бачаҳо	Фирдавс	Мавлуда	Лола
Синну сол	14-сола	се сол калон	як сол хурд

Аз рӯи шарти мухтасар масъала тартиб дода, онро ҳал кунед.

870. 2 дақиқа дар атрофи ҳавлиатон қадам занед ва миқдори қадамҳоятонро ҳисоб кунед. Дар 10 дақиқа чанд қадам задан мумкин аст?

871. Ҳисоб кунед:

$$7000 + 2000 \quad 8000 + 4000 \quad 50000 - 40000 \quad 600000 - 40000$$

$$7000 + 3000 \quad 8500 + 4000 \quad 50000 - 30000 \quad 650000 - 40000$$

872. Роҳи мошингарди Душанбе – Қўрғонтеппа (Бохтар) соли 1928 сохта шуда буд. Ҳоло ба сохтани роҳ чанд сол шудааст?

Дарси 108

873. Қимати ифодаҳоро ҳисоб карда, тағйирёбии сумма ва фарқро мушоҳида намоед:

$$\begin{array}{cccc} 2700 + 300 & 6000 - 3000 & 4500 + 800 & 9000 - 600 \\ 2700 + 400 & 6000 - 4000 & 4500 + 900 & 9000 - 700 \end{array}$$

874. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 400 - 50 & 1000 - 200 & 1300 - 400 & 11000 - 200 \\ 400 - 60 & 2000 - 200 & 1500 - 400 & 11000 - 300 \end{array}$$

875. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 8000 + 40 & 9800 + 120 & 4000 + 3000 & 4000 + 1000 \\ 8400 + 40 & 9800 + 140 & 2000 + 3000 & 4000 + 2000 \end{array}$$

876. Тартиби иҷрои амалҳоро муайян карда, қимати ифодаҳоро ҳисоб намоед:

$$\begin{array}{cc} 7344 : 24 - 24 + 53 \cdot 84 & 3792 : (165 - 86) \cdot 25 \\ 6001 - 91 \cdot 19 + 6448 : 16 & (350 - 150) \cdot (2701 : 73) \end{array}$$

877. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$\begin{array}{cc} (5 \cdot x) + 500 = 600 & (x - 960) : 6 = 258 \\ (700 - x) \cdot 5 = 600 & (800 - x) = 749 : 7 \end{array}$$

878. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 90000 + 1000 & 6000 + 3000 & 70000 - 20000 & 200000 - 70000 \\ 9000 + 2000 & 6500 + 3000 & 70000 - 10000 & 250000 - 70000 \end{array}$$

879. Дар як тарафи шоҳроҳ назар ба тарафи дигари шоҳроҳ 2 маротиба зиёдтар хона аст. Баъд аз он ки боз 120 хона сохтанд, дар шоҳроҳ ҳамагӣ 420 хона шуд. Дар як тарафи шоҳроҳ чандто хона буд?

880. Ҷадвалро пур кунед:

a	4500	4500		
b	300	400	600	600
$a - b$			3100	3600
$a + b$			4300	4800

ТАҒЙИРЁБИИ ҲОСИЛИ ЗАРБ ВА ТАҚСИМ

Хосияти тағйирёбии ҳосили зарб

Дар ҷуфти ин баробариҳо чӣ тағйир ёфт?

$$10 \cdot 2 = 20$$

$$24 \cdot 3 = 72$$

$$10 \cdot 3 = 30$$

$$25 \cdot 3 = 75$$

Дар ҷуфти якум ҳамзарбҳои якум якхела буда, ҳамзарби дуюм зиёд карда шудааст. Аз ин сабаб ҳосили зарб зиёд шуд, яъне тағйир ёфт. Дар ҷуфти дуюм баръакс, ҳамзарбҳои дуюм якхела буда, ҳамзарби якум зиёд шуд, ҳосили зарб низ зиёд шуд, яъне тағйир ёфт. Чунин аст алоқамандии байни ҳамзарбҳо ва ҳосили зарб. Яъне ҳангоми кам ё зиёд шудани яке аз ҳамзарбҳо ва бетағйир мондани ҳамзарби дигар ҳосили зарб кам ё зиёд мешавад.

881. Ҷуфти баробариҳоро муқоиса кунед:

$$16 : 2 = 8$$

$$280 : 10 = 28$$

$$18 : 2 = 9$$

$$280 : 20 = 14$$

Дар ҷуфти якум тақсимшаванда тағйир ёфта, тақсимкунанда бетағйир монд. Аз ин ҳосили тақсим зиёд шуд, яъне тағйир ёфт. Дар ҷуфти дуюм тақсимшавандаҳо якхела буда, тақсимкунанда ду маротиба зиёд аст. Аз ин ҳосили тақсим ду маротиба кам шуд, яъне тағйир ёфт. Ин аст алоқамандии байни тақсимшаванда ва тақсимкунандаю ҳосили тақсим. Яъне дар ҳолати афзудани тақсимшаванда ҳосили тақсим зиёд шуда, ҳангоми кам шудани кам мешавад. Ҳангоми афзудани тақсимкунанда ҳосили тақсим кам мешавад.

882. Ҳисоб кунед:

$$200 \cdot 10$$

$$300 \cdot 30$$

$$500 \cdot 50$$

$$700 \cdot 30$$

$$200 \cdot 20$$

$$400 \cdot 30$$

$$600 \cdot 50$$

$$700 \cdot 40$$

883. Ҳисоб кунед:

$$200 : 4 \quad 360 : 6 \quad 800 : 20 \quad 6000 : 100$$

$$220 : 4 \quad 360 : 4 \quad 1000 : 20 \quad 6000 : 200$$

Ҳосили тақсим чӣ тавр тағйир ёфт?

884. Муқоиса кунед ва гӯед, ки ҳосили тақсим чӣ хел тағйир ёфт?

$$32 : 16 \quad 400 : 20 \quad 4800 : 200 \quad 24000 : 100$$

$$64 : 32 \quad 900 : 45 \quad 9600 : 400 \quad 48000 : 200$$

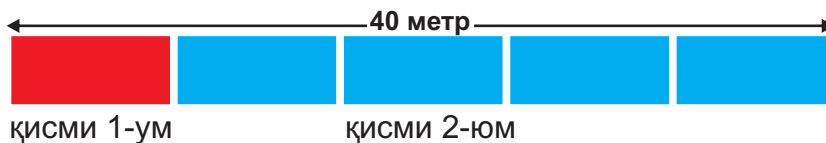
Хулоса. Агар тақсимшаванда ва тақсимкунандаро ба миқдори баробар зиёд кунем, ҳосили тақсим тағйир намеёбад.

885. Аз рӯи қайди мухтасари ҷадвал масъала тартиб дода, онро ҳал кунед:

Шумораи рӯзҳои корӣ	Дар бригадаи якум	Дар бригадаи дуюм	Дар ҳар ду бригада
	?	7 рӯз зиёдтар	47

886. Дарозии арғамчин 40 м аст. Вай ба ду қисм тавре ҷудо шудааст, ки яке аз қисмҳо аз ҳар қисми дигар 4 маротиба зиёд аст. Дарозии ҳар як қисмро ёбед:

887. Бозии «Кӣ зудтар?».

Аз рақамҳои 5, 6, 8 истифода бурда, 3-тоӣ адади серақама, шашрақама ва ҳафтрақама нависед. Як адади шашрақамаро ба синфҳо ҷудо карда, мавқеи рақамҳоро муайян кунед.

888. Аз майдони назди ҳавлӣ як оила 560 кг, оилаи дуюм 60 кг камтар, оилаи сеюм баробари миқдори оилаи якуму дуюм картошка ҷамъоварӣ кард. Онҳо якҷоя чӣ қадар картошка ҷамъ оварданд?

889. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccccc} 90 : 30 & 720 : 8 & 600 : 20 & 3000 : 100 & 50000 : 100 \\ 120 : 30 & 720 : 9 & 800 : 20 & 6000 : 200 & 70000 : 700 \end{array}$$

Дарси 110

890. Ҷуфти баробариҳоро муқоиса карда, тағйирёбии зарб ва тақсимро мушоҳида намоед:

$$\begin{array}{ll} 1) \ 20 \cdot 4 = 80 & 36 \cdot 5 = 180 \\ \quad 20 \cdot 5 = 100 & 37 \cdot 5 = 185 \\ 2) \ 33 : 3 = 11 & 420 : 20 = 21 \\ \quad 36 : 3 = 12 & 420 : 30 = 14 \end{array}$$

891. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 800 \cdot 10 & 100 \cdot 40 & 1000 \cdot 50 & 1400 \cdot 30 \\ 800 \cdot 20 & 900 \cdot 40 & 1200 \cdot 50 & 1400 \cdot 40 \end{array}$$

892. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 300 : 5 & 420 : 7 & 700 : 20 & 3000 : 200 \\ 320 : 5 & 420 : 6 & 900 : 20 & 3000 : 300 \end{array}$$

893. Муқоиса кунед ва гӯед, ки ҳосили тақсим чӣ тавр тағйир ёфт?

$$\begin{array}{cccc} 38 : 19 & 4000 : 200 & 4800 : 400 & 96000 : 200 \\ 76 : 19 & 2000 : 100 & 9600 : 600 & 48000 : 100 \end{array}$$

894. Сайёҳи якум аз сайёҳи дуюм 25 км камтар ва сайёҳи дуюм аз сайёҳи сеюм 13 км камтар роҳро тай карданд. Сайёҳи дуюм 81 км роҳ гашт. Роҳи тайкардаи сайёҳи якум ва сеюмро ёбед.

895. Аз рӯйи қайди мухтасари ҷадвал масъала тартиб дода, онро ҳал кунед:

Қуттии шалғам ва лаблабуи қанд	Шалғам	Лаблабуи қанд	Массаи ҳар ду қуттӣ
	?	8 кг камтар	96 кг

896. Китоб 50 саҳифа дорад. Лола $\frac{2}{5}$ ҳиссаи китобро хонд. Лола бояд чанд саҳифаи дигар хонад.

897. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{llll} 160 : 4 & 5600 : 70 & 60000 : 300 & 600000 : 2000 \\ 200 : 4 & 5600 : 80 & 90000 : 300 & 800000 : 4000 \end{array}$$

Дарси 111

ЗАРБ БА АДАДҲОИ ДУРАҚАМА ВА СЕРАҚАМА

Зарби адади дурақама ба дурақамаро низ дар сутун навишта, ҳисоб кардан осон аст.

Масалан:

$$\begin{array}{r} \times 25 \\ 39 \\ \hline + 225 \\ 75 \\ \hline 975 \end{array}$$

Санҷиш:

$$1) \begin{array}{r|l} 975 & 39 \\ - 78 & 25 \\ \hline 195 \\ - 195 & \\ \hline 0 \end{array}$$

$$2) \begin{array}{r|l} 975 & 25 \\ - 75 & 39 \\ \hline 225 \\ - 225 & \\ \hline 0 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 376 \\ 234 \\ \hline 1504 \\ + 1128 \\ \hline 752 \\ \hline 87984 \end{array}$$

Тарзи ҳисобкунӣ.

Ҳамзарбҳо – ададҳои дурақама. Зарб мекунем: аввал воҳиди ҳамзарби дуюмро ба ҳамзарби якум зарб карда, ҳосили зарби нопурраи якум 225-ро ҳосил кардем. Сипас, бо хонаи даҳии ҳамзарби дуюм 3 ҳамзарби якумро зарб карда, зарби нопурраи дуюм 75-ро ҳосил кардем. Ҳангоми бо даҳиҳо зарб кардан ҳосили зарби нопурраи дуюм аз зери даҳӣ навишта мешавад. Ҳосили зарби нопурраи якум 225 ва дуюм 75-ро ҷамъ кардем, 975 ҳосил шуд.

Ҷавобашро меҳонем: 975 – ҳосили зарби пурра аст. Зарби адади серақама ба адади серақама низ ҳамин тавр иҷро карда мешавад.

898. Ҳосили зарбро ёбед:

$$\begin{array}{r} \times 74 \\ \hline 26 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 93 \\ \hline 37 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 58 \\ \hline 43 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 875 \\ \hline 843 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 992 \\ \hline 641 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 631 \\ \hline 641 \end{array}$$

899. Амалҳоро иҷро кунед:

$$(32805 : 9 \cdot 40) - 8472$$

$$7200 \cdot 300 : 300 + 7200$$

$$560423 - (94 \cdot 28 : 2)$$

$$9600 \cdot 200 : 200 - 9600$$

900. Муодилаҳо тартиб дода, онҳоро ҳал кунед:

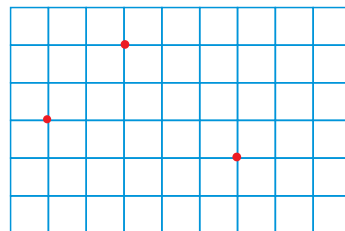
а) Ҳосили зарби адади номаълум ва 50-ро 5 маротиба кам карданд. Натиҷа 90 ҳосил шуд.

б) Тақсимшаванда 357, тақсимкунанда – номаълум, ҳосили тақсим 7 аст.

901. 1) Квадрати дилхоҳ тасвир кунед ва қўллаҳои онро бо ҳарфҳо ишора карда, номи квадрат ва тарафҳои онро нависед.

2) Нуқтаҳоро бо ҳамдигар пайваст кунед, секунҷа ҳосил мешавад. Ба қўллаҳои секунҷа ҳарф гузошта, номи секунҷа ва тарафҳояшро нависед.

902. 1) Ҳосили зарбро ёбед:

$$\begin{array}{r} \times 56 \\ \hline 41 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 93 \\ \hline 27 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 789 \\ \hline 324 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 837 \\ \hline 243 \end{array}$$

2) Аз китоб тарзи ҳисобкуниро хонед.

903. Як адад аз шаш ҳазор, дигараш аз шаш садӣ иборат аст. Ин ададҳо оё ба якдигар баробаранд? Дар зери ҷавоби дуруст хат кашед:

а) ҳа   б) не

Дарси 112

904. Ҳисоб кунед:

$29 \cdot 38$

$346 \cdot 215$

$3249 \cdot 12$

$19562 \cdot 14$

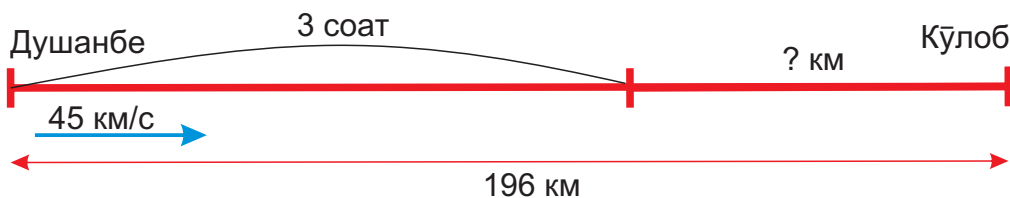
$47 \cdot 25$

$239 \cdot 278$

$2673 \cdot 23$

$47108 \cdot 17$

905. Масофаи байни Душанбе ва Кӯлоб 196 км аст. Аз Душанбе автобус бо суръати 45 км/соат ҳаракат карда, 3 соат роҳ рафт. То Кӯлоб боз чанд километр роҳ монд? Бо ду тарз ҳал кунед:

906. Барои пухтани шир 20 дақиқаю 22 сония ва барои пухтани ширбиринҷ 4 маротиба зиёд вақт сарф карданд. Ширбиринҷ дар чанд соату чанд дақиқа ва чанд сония пухтааст?

907. Аз рақамҳои дохили секунҷаҳо 3-то адади серақама, аз рақамҳои дохили квадратҳо 4-то адади чоррақама ва аз ҳамаи ин рақамҳо 3-то адади ҳафтрақама нависед ва онҳоро хонед. Ададҳои ҳафтрақамаро ба синфҳои сеюм, дуюм ва якум тартибдор кунед. Дар зер синфҳои якум – як хат, синфҳои дуюм – ду хат, синфҳои сеюм хатти мавҷнок кашед:

908. Ҷавоби мисоли якумро истифода бурда, ҷавоби мисоли дуюмро нависед:

$320 + 80 = 400$

$190 - 60 = 130$

$25 \cdot 10 = 250$

$320 + (80 + 20) =$

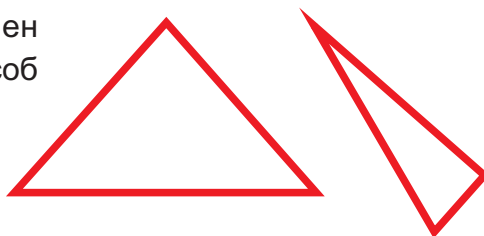
$190 - (60 - 20) =$

$25 \cdot (10 \cdot 2) =$

Сумма чӣ хел тағйир ёфт? Фарқ-чӣ? Ҳосили зарб-чӣ?

909. Тарафҳои секунҷаҳоро чен карда периметрашонро ҳисоб намоед:

910. Ҳисоб кунед:

$$239 \cdot 463$$

$$4357 \cdot 26$$

$$35143 \cdot 12$$

$$443221 \cdot 11$$

911. Қимати ифодаҳоро ёбед:

1) $a \cdot 124$, ҳангоми $a = 301$

2) $2727 : c$, ҳангоми $c = 101$

Дарси 113

ТАҚСИМИ АДАДҲОИ ДУРАҚАМА ВА СЕРАҚАМА

Фаҳмонед, ки тақсим чӣ хел иҷро шуд?

$$\begin{array}{r} \overset{1}{4}452 \quad | \quad \overset{1}{5}3 \\ - \quad \underline{424} \\ \hline \quad \quad 212 \\ - \quad \quad \underline{212} \\ \hline \quad \quad \quad 0 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times \quad 84 \\ \quad \quad 53 \\ \hline \quad \quad 252 \\ \quad 420 \\ \hline 4452 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \overset{1}{5}4782 \quad | \quad \overset{1}{8}6 \\ - \quad \underline{516} \\ \hline \quad \quad 318 \\ - \quad \quad \underline{318} \\ \hline \quad \quad \quad 258 \\ \quad \quad \quad \underline{258} \\ \hline \quad \quad \quad \quad 602 \\ \quad \quad \quad \quad \underline{602} \\ \hline \quad \quad \quad \quad \quad 0 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times \quad 637 \\ \quad \quad 86 \\ \hline \quad \quad 3822 \\ \quad 5096 \\ \hline 54782 \end{array}$$

Дар мисоли 1-ум хатчаи болои 445 нишон медиҳад, ки аввал 445-ро ба 53 тақсим мекунем, чунки 44 аз 53 хурд ($44 < 53$). Тарзи ҳисоббарорӣ: тақсимшаванда – чоррақама, тақсимкунанда – дурақама. 44 аз 53 хурд, 445-ро ба 53-тақсим кардан лозим аст. Дар ҳосили тақсим адади дурақама ҳосил мешавад. Тақсим мекунем: 445-ро на ба 53, балки ба 50 тақсим кунем, 8 мешавад. Онро дар ҳосили тақсим менависем. 53-ро бо 8 зарб кунем 424 ҳосил мешавад. Аз 445 адади 424-ро тарҳ карда, 21-ро пайдо кардем, ки ин бақия аст. Бақияро бо тақсимкунанда муқоиса мекунем: $21 < 53$.

Тақсимро давом медиҳем.

21 даҳию 2 воҳид 212 – ин тақсимшавандаи дуҷуми нопурра аст. 212-ро ба 53 тақсим кунем 4-тоӣ мерасад. 53-ро ба 4 зарб кунем, 212 ҳосил мешавад. 4-ро дар ҳосили тақсим менависем. Аз 212 адади 212-ро тарҳ кунем, 0 ҳосил мешавад. Ин нишон медиҳад, ки иҷрои амали тақсим ба охир расидааст. 84 ҳосили тақсим мебошад.

Чаро ҳосили зарби дуҷуми нопурра 432 дар зери ҳосили зарби

$$\begin{array}{r} 46224 \overline{) 432} \\ - 432 \\ \hline 3024 \\ - 3024 \\ \hline 0 \end{array}$$

Санҷиш:

$$\begin{array}{r} 432 \\ \times 107 \\ \hline 3024 \\ + 432 \\ \hline 46224 \end{array}$$

ноपुरраи якум 3024 аз зери садиҳо навишта шуд? Барои санҷиш ҳосили тақсимро ба тақсимкунанда зарб кардем, тақсимшаванда ҳосил шуд. Ҳамин тавр, ададҳои панҷрақам ва шашрақам ба адади серақам тақсим карда мешаванд.

912. Тақсимро иҷро кунед ва санҷед:

$936 : 78$

$2014 : 38$

$5035 : 95$

$216 : 12$

$4028 : 53$

$8904 : 53$

$2448 : 12$

$46224 : 432$

$178353 : 171$

913. Ҳисоб кунед:

$(80\ 345 - 80\ 109) \cdot 4$

$448 : 4 \cdot 8$

$2\ 735\ 432 - 25\ 038$

$5 \cdot (163\ 232 - 163\ 009)$

$396 \cdot 2 : 4$

$4\ 738\ 139 + 18\ 074$

914. Агар мошини боркаш дар 3 соат 156 км масофаро тай кунад, вай бо кадом суръат ҳаракат кардааст:

915. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$(3520 - x) : 24 = 144$

$x + 80 = 8240 : 40$

$(516 : y) + 87 = 173$

$(y : 193) + 23 = 80$

К.э916. **Шифоҳӣ:**

1) Якчанд адади дурақамаро номбар кунед, ки онҳо ба адади дурақамаи дигар бебақия тақсим шаванд:

Намуна: $84 : 21 = 4$.

2) Якчанд адади дурақамаро номбар кунед, ки онҳо ба адади дурақама бобақия тақсим шаванд:

Намуна: $97 : 41 = 2$ (б.15).

917. Хоҷагӣ ба осиеб 675 сентнер гандум, назар ба ин 75 сентнер камтар ҷав ва назар ба ҷав 63 сентнер зиёдтар арзан бурд. Хоҷагӣ ба осиеб чӣ қадар ғалла бурдааст?

918. Амали тақсимро иҷро кунед ва онро санҷед:

144 : 12	275 : 25	3 672 : 36	72369 : 33
288 : 24	550 : 25	1 836 : 18	45915 : 15

919. Дарозии порчаи AC ба 10 см баробар аст. Дарозии порчаи AB назар ба порчаи AC 2 маротиба хурд аст. Дарозии порчаи АВ-ро ёбед. Порчаҳои АВ ва AC-ро дар дафтар тасвир кунед.

Дарси 114

920. Тақсими бақиядорро иҷро кунед:

589 : 73	447 : 55	324 : 91
658 : 69	892 : 64	559 : 61

921. Амалҳоро иҷро кунед:

463650 : 50 + 270 : 30	(525 : 25) + 768 : 24
270 : 45 + 128 : 32	848 : 16 + 840 : 12

922. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$7777 : x = 9999 : 99$	$34 \cdot x = 6868$
$(454 + x) : 7 = 100$	$(60 - x) : 2 = 25$

Д.М

923. Мошини сабукрав дар 100 км 10 литр бензин сарф мекунад. Барои тай намудани 1300 км ба он чанд литр бензин сарф мешавад? Муодила тартиб дода, масъаларо ҳал кунед.
924. Аз нуҳ як ҳиссаи адади 135 ва ҳаштаки адади 320-ро ёбед.
925. Ададери ба 16 ҳиссаи баробар тақсим намуданд. Як ҳиссаи он ба 48 баробар аст. Ин адад чанд аст?
926. Ададери ба 100 тақсим карда, дар ҳосили тақсим 50-ро ҳосил карданд. Ин ададро муайян кунед.

К.М

927. Ҷадвалро пур кунед:

Тақсимшаванда	235480	262770	41925	6464
Тақсимкунанда	58	57	63	64
Ҳосили тақсим				101
Бақия				0

?!

928. Периметри майдони варзишӣ 320 метр буда, дарозиаш 100 метр аст. Бари майдони варзиширо муайян кунед:

929. Ҳисоб кунед:

$$2400 \cdot 3000 + 324000 : 300$$

$$555555 : 55 - 2222 : 101$$

$$128000 : 2 - 180 \cdot 300$$

$$10500 \cdot 30 + 50050 : 50$$

Дарси чамъбастӣ ва натиҷагирӣ аз боби ҳафтум

1. Зарби адад ба суммаро ба хотир оред.
2. Зарбро чӣ тарз ва бо кадом амал санҷидан мумкин аст?
3. Тақсими адад ба ҳосили зарбро фаҳмонед.
4. Ададери, ки дар натиҷаи тақсим ҳосил мешавад, чӣ меноманд?
5. Зарбро чӣ тарз ва бо кадом роҳ месанҷанд?
6. Ҳангоми ададро ба 10, 100, 1000 зарб кардан кадом роҳи осонро истифода мебаред? Ҳангоми тақсим-чӣ?
7. Ифодаҳои $a \cdot 1$, $1 \cdot a$, $a \cdot 0$, $0 \cdot a$ -ро шарҳ дода, бо мисолҳо фаҳмонед.
8. Тарзҳои зарби адад ба ададҳои бо сифр тамомшавандаро фаҳмонед.
9. Адади калонтарини панҷрақамаро бо адади хурдтарини чоррақам зарб кунед, кадом адад ҳосил мешавад? Роҳи осони ҳисобро шарҳ диҳед.
10. Адади калонтарини ҳаштрақамаро бо адади калонтарини чоррақам тақсим кунед, кадом адад ҳосил мешавад? Роҳи осони ҳисобро шарҳ диҳед.
11. Адади 9300-ро ба 1000 тақсим кунед, кадом адад ҳосил шуда, чанд бақия мемонад?
12. Адади 1200-ро ба суммаи ду адад тарзе ҷудо кунед, ки ҳар кадоме ба 60 бебақия бо роҳи осон тақсим шавад.
13. Тақсимро иҷро карда, аз кучо медонед, ки адади 744 ба 3 бебақия тақсим мешавад?
14. Кӣ зудтар қимати ифодаҳоро меёбад:
 $270 : 30 \cdot 30$ $270 \cdot 30 : 30$ $30000 \cdot 10000 : 3000 \cdot 50$
15. Хосиятҳои тағйирёбии сумма, фарқ, ҳосили зарб ва тақсимро бо мисолҳо шарҳ диҳед.

СУПОРИШҶОИ ТЕСТӢ

Арзёбии дониш, малака ва маҳорати хонандагон

пас аз омӯзиши боби ҳафтум

- 1) Ҳосили тақсим кай ба як баробар мешавад?
а) агар тақсимшаванда ба тақсимкунанда баробар бошад.
б) агар тақсимшаванда ва тақсимкунанда аз ададҳои якхела иборат бошад. в) агар тақсимкунанда ба як баробар бошад.
А) 1, 2   Б) 1, 3   В) 2, 3
- 2) Ҳосили зарб кай ба яке аз ҳамзарбҳо баробар мешавад?
а) агар яке аз ҳамзарбҳо ба як баробар бошад.
б) агар яке аз ҳамзарбҳо ба сифр баробар бошад.
в) агар зарбшаванда ба як баробар бошад.
А) 2, 3   Б) 1, 3   В) 1
- 3) Қимати ифодаи $345 \cdot 10$ аз қимати ифодаи $345 \cdot 9$ чанд воҳид зиёд аст?
А) 345 воҳид   Б) 3450 воҳид   В) 3405 воҳид   Г) 3045 воҳид
- 4) Дар ифодаи $3500 : 700 + 5000 - 850 \cdot 2$ кадом амал дар охир иҷро карда мешавад? А) зарб   Б) тарҳ   В) тақсим   Г) ҷамъ
- 5) Ҳисоб кунед:
 $6120 \cdot 400$ А) 24480   Б) 2448000   В) 244800
- 6) Дар қойи тақсимкунанда ададери нависед, ки нобаробарии дуруст ҳосил шавад:
 $670000 : \dots > 670 \cdot 10$ А) 10   Б) 1000   В) 100   Г) 10000
- 7) Дар қойи зарбкунанда ададери нависед, ки нобаробарии дуруст ҳосил шавад:
 $930 \cdot \dots < 930000 : 10$ А) 10   Б) 1000   В) 100   Г) 100000
- 8) Қимати ифодаи $45500 + (84920 - 40600) \cdot 5$ -ро ёбед.
А) 26710   Б) 255710   В) 267100   Г) 2557100
- 9) Адади 4200 решаи кадоме аз муодилаҳо аст?
А) $y \cdot 3 = 15000$ Б) $y : 3 = 1400$ В) $4200 : y = 420$ Г) $420 \cdot y = 420$
- 10) Кадом адад ҳосили зарби ададҳои 50000 ва 40 мебошад?
А) 20000   Б) 2000000   В) 20000000   Г) 200000
- 11) Санҷед, ки кадом тақсим дуруст иҷро карда шудааст?
А) $41140 : 68 = 605$ Б) $41140 : 68 = 6050$
В) $41140 : 68 = 65$ Г) $41140 : 68 = 650$
- 12) Кадом адад дар намуди суммаи разрядҳои $700000 + 7000 + 7$ навишта шудааст?
А) 707007   Б) 707070   В) 707700   Г) 770700
- 13) Ҳисоб кунед:
1) $94058 \cdot 76$ 2) $168336 : 42$
А) 7148480   Б) 4008   В) 408   Г) 7148408

Дарси 116

ДИАГРАММАИ РОСТКУНЧАШАКЛ
ВА ДОИРАВӢ

Шумо дар бораи диаграмма аз синфи сеюм маълумот доред. Ба воситаи диаграмма муқоисаҳо гузаронида, онро дар нури ададӣ, дар сутунҳо тасвир кардаед.

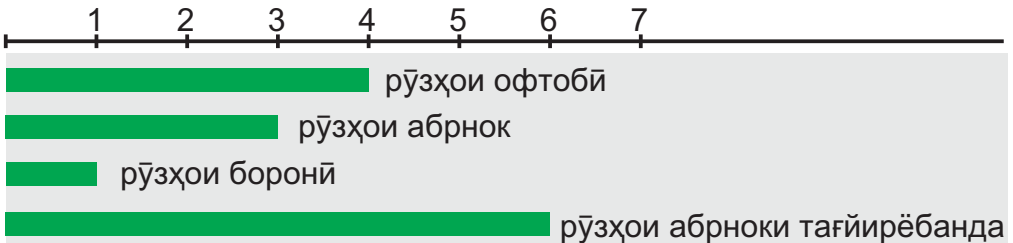
Диаграмма – ин нақшаест, ки таносуби ягон зиёдшавӣ ё камшавиро нишон медиҳад. Хонандагони як синф барои назорати обу ҳавои моҳи ноябр рӯзнома тартиб доданд. Онҳо дар рӯзномаи худ рӯзҳои ҳафтара бо аломатҳои зерин нишон доданд:

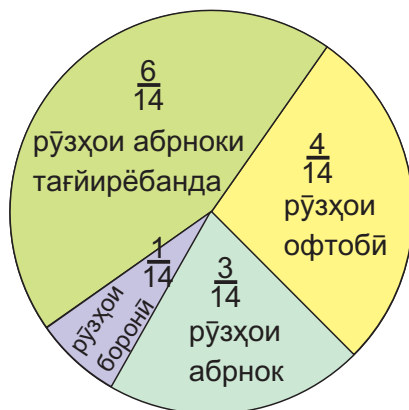
	– рӯзҳои офтобӣ	Дш.	Сш.	Чш.	Пш.	Ҷм.	Шн.	Яш.
	– рӯзҳои абрнок							
	– рӯзҳои боронӣ							
	– рӯзҳои абрноки тағйирёбанда							

Ин гуна рӯзномаро кушода, дарҳол фаҳмидан мумкин аст, ки кадоме аз рӯзҳои дар боло номбаршуда дар моҳи ноябр бисёр буд. Бачаҳо натиҷаи мушоҳидаро ҳамчун диаграммаи сутунҷавӣ тасвир карданд.

Миқдори рӯзҳо

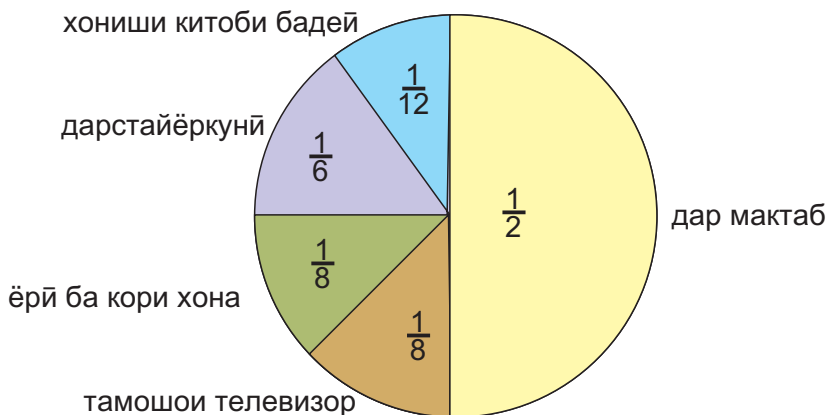
930. Аз рӯйи диаграмма дарҳол муайян кардан мумкин аст, ки кадом рӯз дар ин ҳафта бисёр аст. Ин гуна нақшаҳоро дар диаграммаи доиравӣ чунин нишон додан мумкин аст:

Давра дар ин нақша ба ҳиссаҳо ҷудо шудааст. Адади 14 ду ҳафта, 14 рӯзи моҳи ноябрро муайян мекунад. Ададҳои 6, 4, 3, 1-и дарсуратбуда миқдори рӯзҳоро нишон медиҳанд. Яъне, аз 14 рӯзи моҳи ноябр 6 рӯзаш – абрнокӣ тағйирёбанда, 3 рӯзаш – абрнок, 1 рӯзаш – боронӣ ва 4 рӯзаш офтобӣ будааст. Шумо ҳам рӯзҳои ҳафта ва моҳро мушоҳида намуда, чунин рӯзнома ва диаграммаҳо созад.

931. Дар диаграммаи доиравӣ тақсими рӯзи хонандагони синфи чорум нишон дода шудааст. Вай 12 соатро дар бар мегирад. Муайян кунед: қисми зиёди рӯзи хонанда дар кучо мегузарад? Дар вақтҳои боқимонда вай ба чӣ корҳо машғул аст?

Хонандагон бештар ба чӣ кор машғуланд? Ба хондан ё ба тамошои телевизор? Барои аз ин диаграмма истифода кардан шумо бояд ба хотир биёред:

– як шабонарӯз чанд соат аст?

– нисфи як шабонарӯз-чӣ?

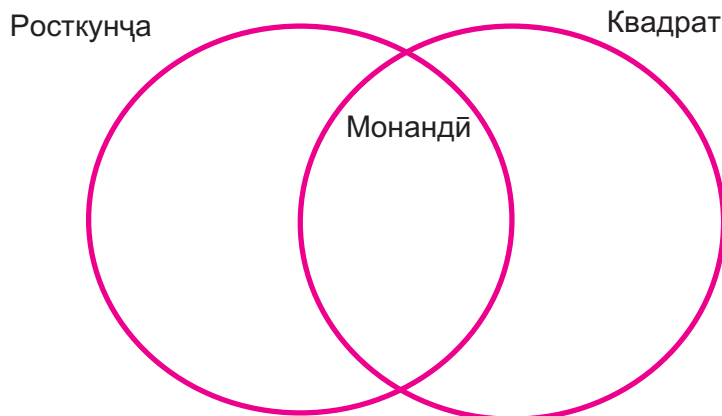
– ҳаштҷақ ва шашҷақ як шабонарӯз чанд соат аст?

Ҳисоб кунед, ки ин хонанда чӣ қадар вақти худро барои дарстайёркуни ва тамошои телевизор сарф кардааст?

К.э

932. Диаграммаи зеро дар дафтаратон тасвир кунед. Дар он ҷиҳатҳои фарқкунанда ва монандии росткунҷа ва квадратро нишон диҳед:

К.м

933. Ҳисоб кунед:

$$9 \text{ м } 5 \text{ см} - 4 \text{ дм } 6 \text{ см}$$

$$6 \text{ дм } 3 \text{ см} + 3 \text{ м } 85 \text{ см}$$

$$52 \text{ дм } 6 \text{ см} + 3 \text{ м } 41 \text{ см}$$

$$536 \text{ см} - 2 \text{ м } 9 \text{ дм}$$

934. Аз шумораи аълохонҳо, хубхонҳо ва миёнахонҳои синфи худ истифода бурда, диаграммаи доиравино тасвир кунед.

935. Ифода кунед:

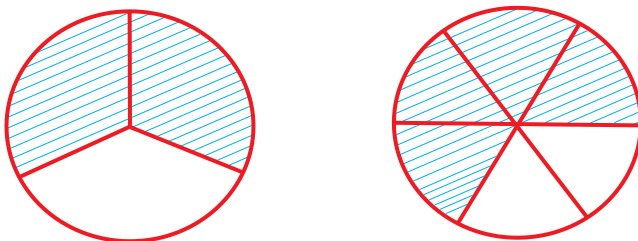
$$6 \text{ дм } 3 \text{ см } 7 \text{ мм} = \dots \text{ мм}$$

$$38 \text{ дм } 5 \text{ см} = \dots \text{ см}$$

Дарси 117

936. Аз рӯи нақша касрҳои $\frac{2}{3}$ ва $\frac{4}{6}$ -ро муқоиса кунед:

937. Равған $\frac{3}{8}$ ҳиссаи массаи тухмиро ташкил медиҳад. Диаграммаи миқдори равғанро дар тухми зағир тасвир кунед.

938. Аз $\frac{7}{10}$ ҳиссаи ҳамаи масоҳати сатҳи кураи Заминро об ишғол кардааст. Диаграммаи тақсими об ва хушкиро дар сатҳи Замин тасвир намоед.

939. Ҳисоб кунед:

$$12 \text{ м } 9 \text{ см} - 5 \text{ дм } 3 \text{ см}$$

$$42 \text{ дм } 6 \text{ см} + 6 \text{ м } 51 \text{ см}$$

$$8 \text{ дм } 2 \text{ см} + 7 \text{ м } 78 \text{ см}$$

$$461 \text{ см} - 3 \text{ м } 3 \text{ дм}$$

940. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(x + 522) \cdot 23 = 70840$$

$$(303 + x) \cdot 33 = 9999$$

$$(x - 120) : 604 = 1057$$

$$(52400 - x) : 402 = 33$$

941. Агар дарозии қадами одам 80 см бошад, барои 100 м роҳ рафтан чанд қадам гузоштан лозим аст?

942. Дар ду тарафи шоҳроҳ 72 бех ниҳол шинонданд. $\frac{5}{8}$ ҳиссаи ниҳолҳо – арча ва боқимондааш сафедор буд. Ҷамағи чанд бех ниҳоли арча ва сафедор шинонданд?

943. Ифода кунед:

$$8021 \text{ м} = \dots \text{ км } \dots \text{ м}$$

$$9999 \text{ м} = \dots \text{ км } \dots \text{ м}$$

ПЕРИМЕТРИ РОСТКУНҶА ВА КВАДРАТ

1) Ба бисёркунҷа кадом фигураҳои геометрӣ мансубанд?

2) Периметри росткунҷа чӣ тавр ёфта мешавад? Периметри квадрат-чӣ? Периметр ҳосили ҷамъи дарозии тарафҳои фигураи геометрӣ (секунҷа, чоркунҷа, росткунҷа, квадрат ва ғайра) аст.

Дар синфи сеюм ҳисоб кардани периметри бисёркунҷаро бо тарзи ченкунӣ омӯхтем. Акнун периметри росткунҷа ва квадратро ба воситаи формула ифода мекунем. Агар дарозии росткунҷаро – бо a , барашро бо b ишорат кунем, он гоҳ мувофиқи таъриф периметри он (P)

$$P = a + b + a + b = (a + a) + (b + b) = 2 \cdot a + 2 \cdot b = 2 \cdot (a + b)$$

мешавад. Ин аст формулаи периметри росткунҷа.

$P = 4 \cdot a$. Ин формулаи периметри квадрат аст. Ин ҷо адади 4 - чор тарафи квадрат, a дарозии як тарафи квадратро ифода мекунад. Чор тарафи квадрат ба якдигар баробар аст. Квадрат аз росткунҷа бо тарафҳояш фарқ мекунад.

3) Дарозии синф 10 м, бараш 8 м аст. Периметри фарши синфро ёбед:

Навишти кӯтоҳ:

$$a = 10 \text{ м}$$

$$b = 8 \text{ м}$$

$$P = ?$$

Ҳал:

$$P = 2 \cdot (a + b) = 2 \cdot (10 \text{ м} + 8 \text{ м}) =$$

$$= 2 \cdot 18 \text{ м} = 36 \text{ м.}$$

$$P = 36 \text{ м}$$

Ҷавоб: Периметри фарши синф 36 м аст.

4) Дарозии айвон 16 м, бараш 5 м аст. Периметри ин айвонро ёбед.

5) Тарафи боғи квадратшакл 25 м аст. Дарозии тарафҳои боғро ёбед:

Навишти кӯтоҳ:

$$a = 25 \text{ м}$$

$$P = ?$$

Ҳал:

$$P = 4 \cdot a$$

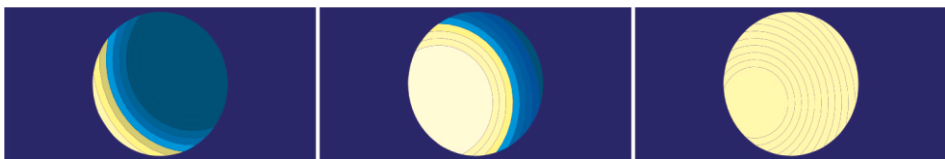
$$P = 4 \cdot 25$$

$$P = 100 \text{ м}$$

Ҷавоб: Периметри боғ 100 м.

944. Периметри росткунҷа 60 см ва бараш 10 см аст. Дарозии росткунҷаро ёбед.

945. **Шифоҳӣ:** Нисфи шабҳои як моҳ моҳтобшаб аст. Дар ин моҳ чанд моҳтобшаб ҳаст? (Як моҳро 30 рӯз ҳисоб кунед)

К.М

946. Формулаи периметри квадратро истифода бурда, ҷадвалро пур кунед:

a (см)	2	3	5			
P (см)				16	32	40

947. Ҳисоб кунед:

$$14\ 008 - (1\ 703 - 124 \cdot 6) \quad 12\ 046 - 89 \cdot 5 + 120 \cdot 9$$

948. 1) Периметри росткунҷа 24 см аст. Бари росткунҷа 4 см мебошад. Дарозии росткунҷаро ёбед.

2) Периметри квадрат ба 64 см баробар аст.

Дарозии тарафи онро ёбед.

3) Периметри квадрат 40 см. Тарафи онро ёбед.

949. Хоҷагӣ аз як майдон 2 т 4 с, аз майдони дуюм 3 с камтар шолӣ, аз майдони сеюм 7 с зиёдтар шолӣ ҷамъоварӣ кард. Хоҷагӣ аз се майдон чӣ қадар шолӣ ҷамъ овардааст?

950. Ҷадвалро мушоҳида намуда гӯед, ки гандум ва шолиро назар ба тухмии кошташон чанд маротиба зиёдтар ҷамъоварӣ карданд.

Номи ғалладона	Коштанд	Ҷамъ овардаанд
Гандум	3 кг	60 кг
Шолӣ	3 кг	75 кг

Дарси 119

951. Формулаи периметри росткунҷаро нависед ва онро шарҳ диҳед. Формулаи периметри квадратро нависед ва онро шарҳ диҳед. Хосияти тарафҳои росткунҷа ва квадратро номбар кунед.

952. 1) Дарозӣ ва бари лавҳаи синфро чен карда, периметрашро ёбед.
2) Дарозӣ ва бари мизи худатонро чен карда, периметрашро ёбед.

953. Ҳисоб кунед:

$$6000 + 110 \cdot 80$$

$$10000 + 300 \cdot 90$$

$$100000 + 700 \cdot 60$$

$$9500 - 5000 - 4500$$

$$99999 - (999+1)$$

$$935 \cdot (1000 - 999) \cdot 0$$

$$7250 : (100 - 99) \cdot 1$$

$$(1200 + 200 - 400) \cdot 0$$

$$(8800 - 800) - 8000$$

$$10000 - (9000 + 1000)$$

К.М

954. Ҷадвалро пур кунед:

c	15	20	25	30	60
$c + 150$					
$c - 15$					
$c \cdot 5$					
$c : 5$					

955. Бари росткунҷа 3 см буда, дарозиаш назар ба бараш 5 см зиёдтар мебошад. Периметри росткунҷаро ёбед.

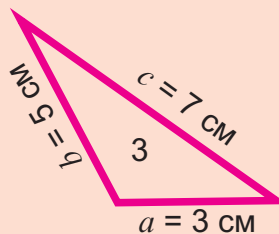
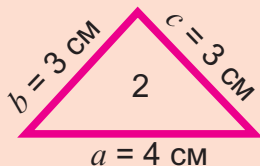
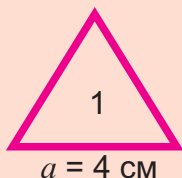

956. Дарозии росткунҷа 8 см ва бараш нисбат ба дарозиаш 2 маротиба кӯтоҳ аст. Периметри росткунҷаро ёбед.

Периметри секунҷа ба ҳосили ҷамъи се тарафи он баробар аст. Агар дарозии тарафҳои секунҷаро бо a , b ва c ишорат кунем, он гоҳ барои периметри секунҷа формулаи $P = a + b + c$ -ро ҳосил мекунем.

Намуди ин секунҷаҳоро вобаста ба кунҷҳояшон муайян кунед.

1) Барои ёфтани периметри секунҷаи баробартараф дарозии ҳар се тарафро ҷамъ мекунем. Дарозии як тарафи секунҷаро ба се зарб мекунем: $P = 3 \cdot a$. Дар секунҷаи якум, чунон ки дар расм дида мешавад, тарафҳои секунҷа баробар аст. Бинобар ин барои ёфтани периметри секунҷаи баробартараф, агар тарафи онро бо ҳарфи « a » ишорат кунем, формулааш чунин мешавад: (Ба расми 1 нигаред)

$$P = a + a + a$$

$$P = 4 \text{ см} + 4 \text{ см} + 4 \text{ см} = 12 \text{ см}$$

$$P = 12 \text{ см}$$

$$\text{ё ки } P = 3 \cdot a \quad a = 4 \text{ см}$$

$$P = 3 \cdot 4 \text{ см} = 12 \text{ см}$$

$$P = 12 \text{ см}$$

2) Секунҷаи дуҷум баробарпаҳлу аст. Периметри ин гуна секунҷаҳоро ба таври зерин ҳисоб карда метавонем.

(Ба расми 2 нигаред)

$$P = a + b + c. \quad (b = c)$$

a , b , c – тарафҳои секунҷа.

Агар $a = 4$ см, $b = 3$ см, $c = 3$ см бошад.

$$P = 4 \text{ см} + 3 \text{ см} + 3 \text{ см} = 10 \text{ см}$$

$$P = 10 \text{ см}$$

3) Дар секунҷаи сеюм дарозии тарафҳо гуногун аст. Барои ёфтани периметри ин гуна секунҷа дарозии ҳар се тараф ҷамъ карда мешавад (Ба расми 3 нигаред).

$$P = a + b + c = 3 \text{ см} + 5 \text{ см} + 7 \text{ см} = 15 \text{ см}.$$

957. Тарафҳои секунҷа 5 см, 2 см, 4 см аст. Периметри ин секунҷаро ёбед.

958. Дарозии як тарафи секунҷа 6 см буда, тарафҳои паҳлӯӣ 2 см кӯтоҳ аст. Периметри ин секунҷаро ёбед.

959. Ҳисоб кунед:

$$28016 + (1504 - 125 \cdot 3)$$

$$6 \cdot (213341 - 54 \cdot 256)$$

$$46104 - 59 \cdot 4 + 240 \cdot 2$$

$$(287 \cdot 2 + 612 : 6) \cdot 20$$

960. Тарафҳои секунҷа 9 см, 6 см, 6 см аст. Периметри ин секунҷаро ёбед.

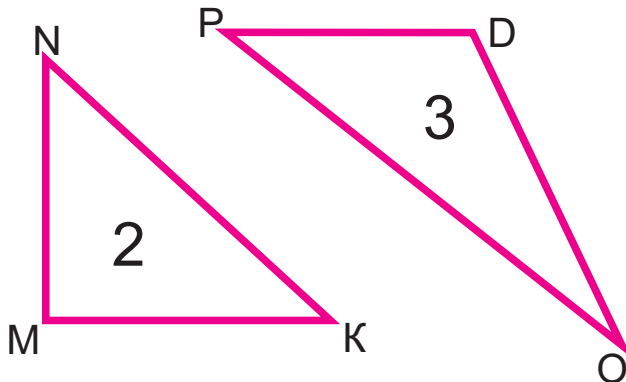
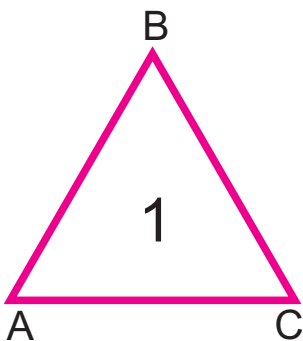

961. Тарафи паҳлуи секунҷаи баробарпаҳлу 4 сантиметр мебошад. Периметри он ба 13 сантиметр баробар аст. Тарафи сеюми ин секунҷаро ёбед.

962. Тарафи якуми секунҷа ба 5 см баробар аст. Тарафи дуюм – назар ба якум 2 см дарозтар ва тарафи сеюм назар ба тарафи дуюм 3 см кӯтоҳтар мебошад. Периметри секунҷаро ёбед.

963. Секунҷаҳоро хонед ва аз ченкуниҳо истифода карда периметри ин секунҷаҳоро ёбед:

964. Тарафҳои секунҷа дода шудааст. Аз рӯи тарафҳо периметри секунҷаро муайян кунед, агар:

$$AB = 3 \text{ см,}$$

$$BC = 6 \text{ см,}$$

$$AC = 5 \text{ см.}$$

Дарси 121

965. Нақшаро истифода карда, периметри росткунҷаҳоро ёбед:

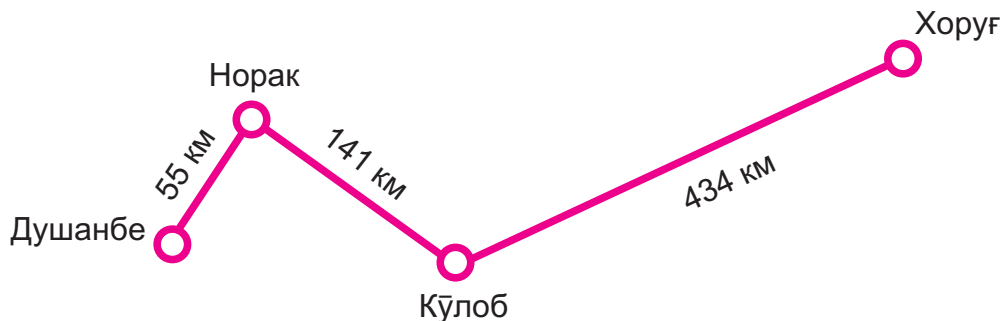

966. Дарозии росткунҷа 80 см ва бараш аз дарозиаш 4 маротиба хурд мебошад. Периметри росткунҷаро ёбед.

967. Периметри секунҷаи баробарпаҳлу 20 см ва тарафҳои паҳлуии он 8 см мебошанд. Дарозии тарафи сеюми секунҷаро ёбед.

968. Варзишгарон аз шаҳри Душанбе ба шаҳри Хоруғ дар микроавтобус сафар карданд. Нақшаи сафар чунин буд:

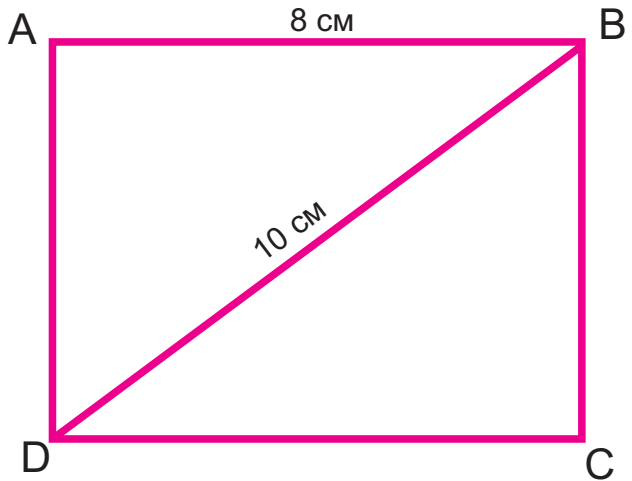

Агар микроавтобус ин масофаро дар 16 соат тай карда бошад, оё суръати миёнаи микроавтобусро муайян карда метавонем? Барои ин чӣ кор мекунем?

969. Дарозии як тарафи секунҷа 6 см мебошад. Тарафи дуюм – назар ба якум 2 маротиба дарозтар ва тарафи сеюм 15 см мебошад. Периметри секунҷаро ёбед.

970. Аз расм истифода карда, периметри росткунҷаи ABCD ва секунҷаи росткунҷаи BCD-ро ёбед. Дарозии росткунҷа 8 см аст. Бари росткунҷа аз дарозиаш 2 см кӯтоҳтар аст.

971. Ҳисоб кунед:

$$421 + 209$$

$$3468 + 2781$$

$$151671 + 321008$$

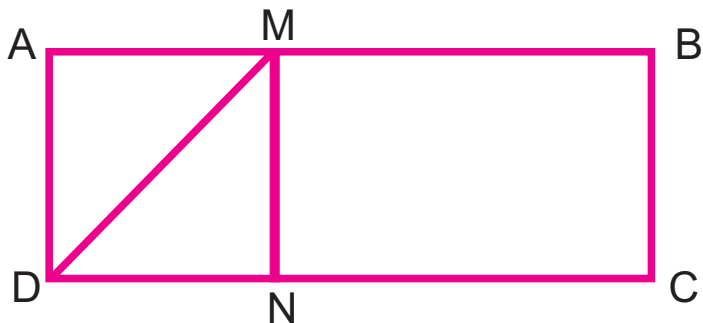
$$300 - 108$$

$$5678 - 3679$$

$$367848 - 162999$$

972. Бо ёрии ченкунӣ: периметри секунҷаи AMD-ро муайян намоед. Периметрҳои квадрати AMND, росткунҷаи MBCN ва росткунҷаи ABCD-ро ёбед. Оё суммаи периметри квадрати AMND ва росткунҷаи MBCN ба периметри росткунҷаи ABCD баробар аст?

973. Периметри секунҷаи баробартараф 27 сантиметр аст. Тарафи секунҷаи баробартараф чанд сантиметр мебошад?

Қисми ҳамворӣ, ки дар дохили фигура ҷойгир аст, масоҳати фигура мебошад. Масоҳати фигураҳоро чен кардан мумкин аст. Ба сифати воҳиди ченаки масоҳат масоҳати квадрате қабул карда шудааст, ки тарафи он 1 м аст. Чунин квадрат воҳидӣ ном дорад. Масоҳати ин квадрат ҳамчун 1 метри квадратӣ қабул шудааст. Ин масоҳат ин тавр навишта мешавад: $1 \text{ м} \cdot 1 \text{ м} = 1 \text{ м кв.}$ (тарафи рости ин баробарӣ ин тавр хонда мешавад: як метри квадратӣ). Агар метрро ба миллиметр, сантиметр, детсиметр баргардонем, он гоҳ масоҳат бо миллиметри квадратӣ, сантиметри квадратӣ, детсиметри квадратӣ ифода карда мешавад:

$$1 \text{ м кв.} = 1 \text{ м} \cdot 1 \text{ м} = 1000 \text{ мм} \cdot 1000 \text{ мм} = 1000000 \text{ мм кв.}$$

$$1 \text{ м кв.} = 100 \text{ см} \cdot 100 \text{ см} = 10000 \text{ см кв.}$$

$$1 \text{ м кв.} = 10 \text{ дм} \cdot 10 \text{ дм} = 100 \text{ дм кв.}$$

Як километри квадратӣ масоҳати квадратест, ки тарафаш 1 километр аст. Масоҳати ҷойҳои калон, ба монанди ноҳия, вилоят ва давлатҳо, бо километри квадратӣ (км кв.) муайян карда мешавад:

$$1 \text{ км кв.} = 1000000 \text{ м кв.}$$

Воҳиди дигари масоҳат ин гектар (га) мебошад:

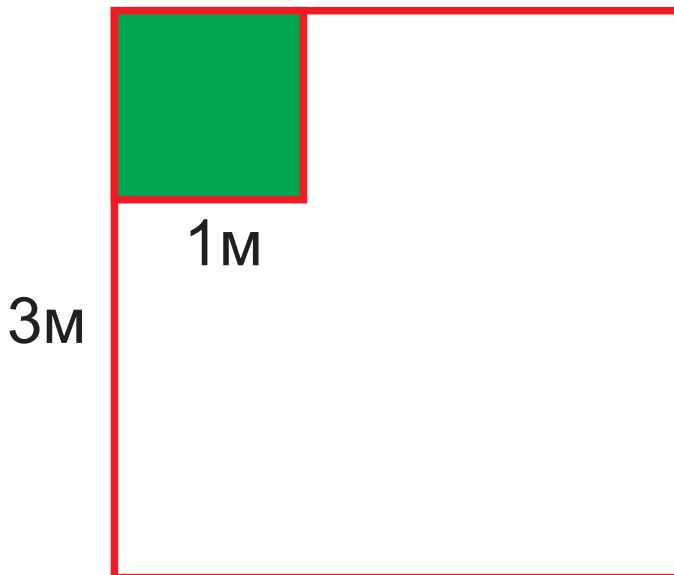
$$1 \text{ га} = 10000 \text{ м кв.}, \quad 1 \text{ га} = 100 \text{ ар}$$

Як гектар масоҳати квадратест, ки тарафаш 100 м аст. Сотих (арам) масоҳатест, ки ба 100 м кв. баробар аст. Ин масоҳат ба масоҳати квадрати тарафаш 10 м баробар аст. Мухтасар (ар) навишта мешавад:

$$1 \text{ ар} = 100 \text{ м кв.}$$

974. Тарафи квадрат 3 м аст. Дар он чандто квадрати воҳидӣ ҷойгир шуда метавонад?

975. Бо миллиметри квадратӣ ифода кунед:

$$4 \text{ м кв.} = \dots \text{ мм кв.}$$

$$7 \text{ м кв.} = \dots \text{ мм кв.}$$

976. Бо сантиметри квадратӣ ифода кунед:

$$2 \text{ м кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

$$4 \text{ дм кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

$$5 \text{ м кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

$$6 \text{ дм кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

977. Ифода кунед:

$$3000000 \text{ мм кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

$$600 \text{ дм кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

$$5000000 \text{ мм кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

$$800 \text{ дм кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

$$2 \text{ км кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

$$3 \text{ км кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

978. Квадрати тарафаш 4 м – буда аз чандто квадрати воҳидӣ иборат аст?

979. Ифода кунед:

$$4 \text{ м кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

$$5 \text{ м кв.} = \dots \text{ дм кв.}$$

$$8 \text{ м кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

$$7 \text{ м кв.} = \dots \text{ дм кв.}$$

Дарси 123

980. Бо метри квадратӣ ифода кунед:

$$5 \text{ га} = \dots \text{ м кв.}$$

$$7 \text{ га} = \dots \text{ м кв.}$$

$$9 \text{ га} = \dots \text{ м кв.}$$

$$3 \text{ га } 18 \text{ ар} = \dots \text{ м кв.}$$

$$4 \text{ га } 5 \text{ ар} = \dots \text{ м кв.}$$

$$8 \text{ га } 19 \text{ ар} = \dots \text{ м кв.}$$

981. Ифода кунед:

$$420000 \text{ м кв.} = \dots \text{ га}$$

$$980000 \text{ м кв.} = \dots \text{ га}$$

$$100000 \text{ м кв.} = \dots \text{ га}$$

$$36000 \text{ ар} = \dots \text{ га}$$

$$72000 \text{ ар} = \dots \text{ га}$$

$$99000 \text{ ар} = \dots \text{ га}$$

982. Дарозии майдони футболбозӣ 80 м ва бараш 50 м аст. Масоҳати майдони футболбозиро ёбед.

983. **Шифохӯ:**

1) $\frac{1}{4}$ ҳиссаи ададҳои 8000, 6400, 3600-ро ёбед.

2) $\frac{1}{5}$ ҳиссаи ададҳо ба: 40, 90, 200 баробар аст. Худи ададҳоро ёбед.

984. Бо м кв. ифода кунед:

$$30000 \text{ см кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

$$60000 \text{ см кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

$$80000 \text{ см кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

$$10000 \text{ см кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

985. 1) Амалҳоро иҷро кунед:

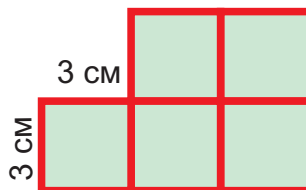
$$319488 : 96 : 16 \cdot 6006$$

$$202752 : 48 : 24 : 22$$

$$767520 : 8 : 15 : 246$$

$$624 \cdot 9520 : 68 : 14$$

2) Масоҳати фигураи зеринро ёбед:

986. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$44748 : (x - 125) = 2486$$

$$(8877 - x) - 4957 = 3864$$

$$38005 : (8225 - x) = 5$$

$$(7386 - x) - 3160 = 2143$$

987. Ба коргарон барои боғдорӣ 6 га замин ҷудо карданд. Агар ба ҳар коргар 8 ар замин ҷудо карда бошанд, чанд нафар қитъаи замин гирифт?

- 1) Воҳидҳои ченакҳои дарозиро номбар кунед.
- 2) Ҷадвали ченакҳои дарозиро хонед. Ҷадвали ченакҳои масоҳат ба ҷадвали ченакҳои дарозӣ вобаста аст.

Сантиметри квадратиро – бо см кв., десиметри квадратиро – бо дм кв., метри квадратиро – бо м кв., километри квадратиро бо км кв. ишора мекунанд.

Ҷадвали воҳидҳои дарозӣ   **Ҷадвали воҳидҳои масоҳат**

1 см = 10 мм

1 см кв. = 100 мм кв.

1 дм = 10 см

1 дм кв. = 100 см кв.

1 м = 10 дм

1 м кв. = 100 дм кв.

1 м = 100 см

1 м кв. = 10000 см кв.

1 км = 1000 м

1 км кв. = 1000000 м кв.

Воҳидҳои дарозӣ:

Воҳидҳои масоҳат:

мм, см, дм, м, км.

мм кв., см кв., дм кв., м кв., км кв.

Хулоса. Агар тарафи квадрат 10 мм бошад, масоҳаташ 100 мм кв. мешавад. Агар ин ададро бо см кв. иваз кунем, он гоҳ $100 \text{ мм кв.} = 1 \text{ см кв.}$ мешавад, чунки $10 \text{ мм} = 1 \text{ см}$ аст. Агар тарафи квадрат 10 см бошад, масоҳаташ 100 см кв. мешавад. Агар ин ададро бо дм кв. иваз кунем, он гоҳ $100 \text{ см кв.} = 1 \text{ дм кв.}$ мешавад, чунки $10 \text{ см} = 1 \text{ дм}$. Тарафи квадрат 100 см бошад, масоҳаташ 10000 см кв. мешавад. Агар ин ададро бо метри квадратӣ иваз кунем, он гоҳ $10000 \text{ см кв.} = 1 \text{ м кв.}$ мешавад.

988. 1) Тарафи квадрат 20 см аст. Ин квадрат аз чандто квадрати воҳидӣ иборат аст?
- 2) Бари пардаи хона 5 м, баландиаш 3 м аст. Периметри пардаро ёбед. Натиҷаро бо десиметр ифода намоед.

989. Ифода кунед:

$$3 \text{ м кв.} = \dots \text{ дм кв.}$$

$$300 \text{ мм кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

$$5 \text{ дм кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

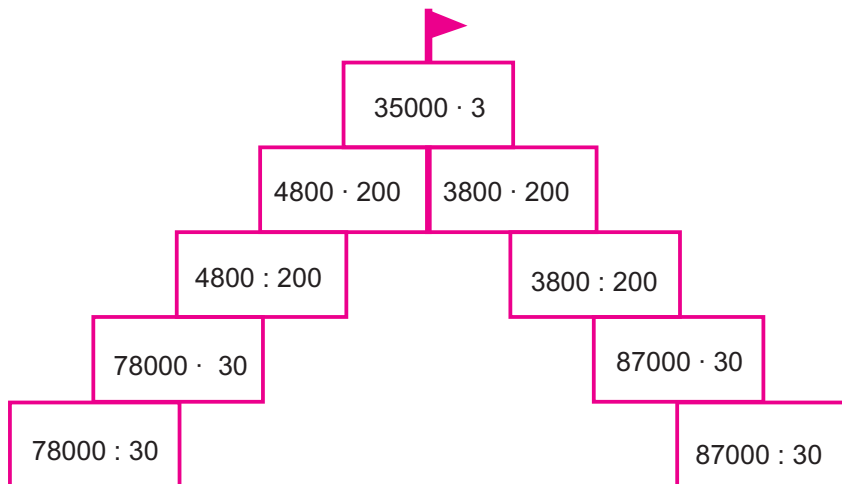
$$2 \text{ дм кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

$$6 \text{ м кв.} = \dots \text{ дм кв.}$$

$$800 \text{ мм кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

990. Бозии «Кй зудтар ба марра мерасад?»

991. Тақсими бақиядорро ичро кунед ва дурустиашро санҷед:

$$468721 : 744$$

$$1488746 : 744$$

$$174098 : 468$$

Тақсими бақиядор чй тавр санҷида мешавад?

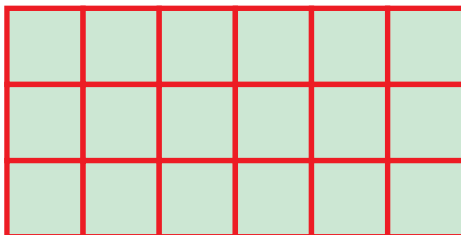

992. Масоҳати фарши хона 36 м кв. аст. Дарозии хона 9 м мебошад.

Бари хонаро ёбед.

993. 1) Дар расм чандто квадрати воҳидй ҳаст?

2) Масоҳати росткунча чанд сантиметри квадратй аст? Чй хел ҳисоб кардед?

Дарси 125

$$1 \text{ км кв.} = 1000000 \text{ м кв.}$$

$$1000000 \text{ мм кв.} = 1 \text{ м кв.}$$

$$10000 \text{ мм кв.} = 1 \text{ дм кв.}$$

$$100 \text{ мм кв.} = 1 \text{ см кв.}$$

994. Ба детсиметри квадратӣ ифода кунед:

$$20000 \text{ мм кв.} = \dots \text{ дм кв.}$$

$$400000 \text{ мм кв.} = \dots \text{ дм кв.}$$

$$30000 \text{ мм кв.} = \dots \text{ дм кв.}$$

$$660000 \text{ мм кв.} = \dots \text{ дм кв.}$$

Намуна:

$$770000 \text{ мм кв.} = 77 \text{ дм кв.}$$

995. Ба миллиметри квадратӣ ифода кунед:

$$2 \text{ дм кв.} = \dots \text{ мм кв.}$$

$$15 \text{ дм кв.} = \dots \text{ мм кв.}$$

$$5 \text{ дм кв.} = \dots \text{ мм кв.}$$

$$40 \text{ дм кв.} = \dots \text{ мм кв.}$$

$$9 \text{ дм кв.} = \dots \text{ мм кв.}$$

$$50 \text{ дм кв.} = \dots \text{ мм кв.}$$

996. Масоҳатҳои додашударо бо тартиби афзуншавӣ нависед:

$$5 \text{ м кв.}, \quad 5 \text{ дм кв.}, \quad 5 \text{ см кв.}, \quad 555 \text{ дм кв.}$$

997. **Шифоҳӣ:**

1) Масоҳати 125 сантиметри квадратиро 4 маротиба, 8 маротиба ва 16 маротиба зиёд кунед.

Натиҷаро бо детсиметри квадратӣ ифода кунед.

2) 10 дм кв. назар ба 100 дм кв. чанд маротиба кам аст?

998. То 1 см кв. пура кунед:

1	50 мм кв.	99 мм кв.	43 мм кв.	5 мм кв.	56 мм кв.
см кв.				95 мм кв.	

999. Ҳисоб кунед:

$$3 \text{ дм кв.} + 645 \text{ мм кв.}$$

$$8 \text{ дм кв.} - 20000 \text{ мм кв.}$$

$$6 \text{ дм кв.} + 1648 \text{ мм кв.}$$

$$10 \text{ дм кв.} - 15000 \text{ мм кв.}$$

Намуна:

$$20 \text{ дм кв.} + 945 \text{ мм кв.} = 200000 \text{ мм кв.} + 945 \text{ мм кв.} = 200945 \text{ мм кв.}$$

1000. Ифода кунед:

$$1 \text{ дм кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

$$4 \text{ дм кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

$$8 \text{ дм кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

$$10 \text{ дм кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

1001. То 1 км кв. пурра кунед:

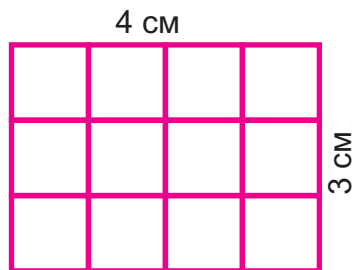
1	500000 м кв.	999999 м кв.	346851 м кв.
км кв.		1 м кв.	

Дарси 126

МАСОҲАТИ РОСТКУНЧА

Дарозии росткунча 4 см ва бараш 3 см аст. Дарозиро – ба 4 қисм ва барро ба 3 қисми баробар ҷудо карда, охириҳои қисмҳоро бо ҳам пайваस्त кардем. Чандто квадрати воҳидӣ ҳосил шуд? Ҳисоб карда мебинем, ки квадратҳои воҳидӣ 12-тоанд. Яъне масоҳати росткунча ба 12 см кв. баробар аст.

$$4 \text{ см} \cdot 3 \text{ см} = 12 \text{ см кв.}$$

Масоҳати росткунча ба ҳосили зарби дарозӣ ва бараш баробар аст.

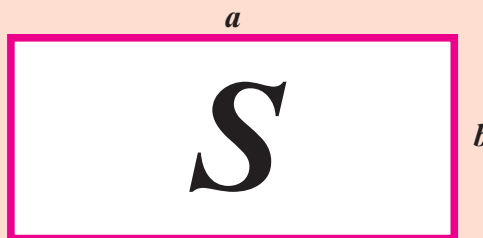
Формулаи масоҳат

$$S = a \cdot b$$

S – масоҳат

a – дарозӣ

b – бар

1002. Дарозии тарафҳои росткунча ба 8 см ва 6 см баробар аст. Ин росткунчаро дар дафтар тасвир намуда, онро ба квадратҳои воҳидӣ ҷудо кунед. Муайян кунед, ки ин росткунча чандто квадрати воҳидӣ дорад? Масоҳати ин росткунчаро ёбед.

1003. Дарозии дафтар 20 см ва бараш 16 см аст. Масоҳати рӯйи дафтарро ёбед:

Навишти кӯтоҳ:

$$a = 20 \text{ см}$$

$$b = 16 \text{ см}$$

$$S = ?$$

Ҳал:

$$S = a \cdot b$$

$$S = 20 \text{ см} \cdot 16 \text{ см} = 320 \text{ см кв.}$$

Ҷавоб: 320 см кв.

1004. Дар асоси ченкунии тарафҳои фигураҳои додашуда ҷадвалро пур кунед.

Рақами росткунҷа	Дарозӣ (см)	Бар (см)	Масоҳат (см кв.)
1			
2			

1005. Масоҳати росткунҷа S -ро аз рӯйи тарафҳои он a ва b ҳисоб кунед:

$$a = 135 \text{ м}$$

$$b = 27 \text{ м}$$

$$a = 254 \text{ м}$$

$$b = 18 \text{ км}$$

$$a = 423 \text{ см}$$

$$b = 25 \text{ м}$$

Намуна: $a = 423 \text{ см}$, $b = 15 \text{ м}$

$$b = 15 \text{ м} = 1500 \text{ см}$$

$$S = a \cdot b = 423 \text{ см} \cdot 1500 \text{ см} = 634500 \text{ см кв.}$$

К.М

1006. Ифода кунед:

$$5 \text{ м кв.} = \dots \text{ дм кв.}$$

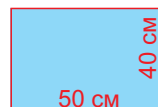
$$4 \text{ м кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

$$8 \text{ м кв.} = \dots \text{ дм кв.}$$

$$7 \text{ м кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

1007. Тарафи намоёни пораи оҳанро ранг карданд. Агар барои ранг кардани 1 дм кв. 4 г ранг лозим бошад, барои ранг кардани пораи оҳан ҳамагӣ чӣ қадар ранг лозим мешавад?

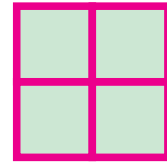
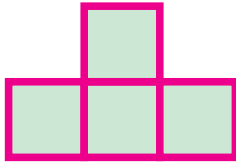
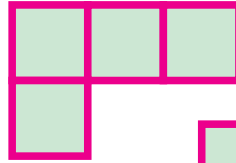
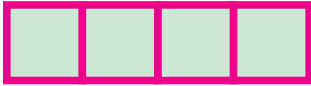

1008. Росткунҷаеро тасвир намоед, ки дарозияш 2 см ва бараш 4 см бошад. Масоҳат ва периметри росткунҷаро ёбед.

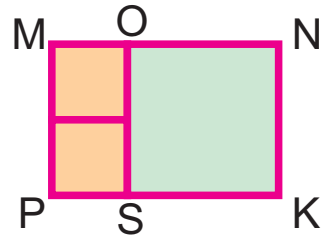
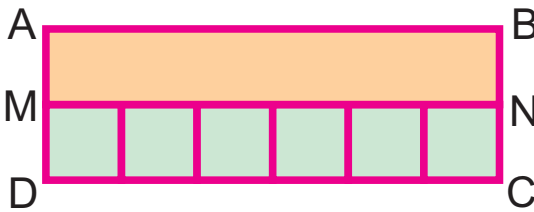
Дарси 127

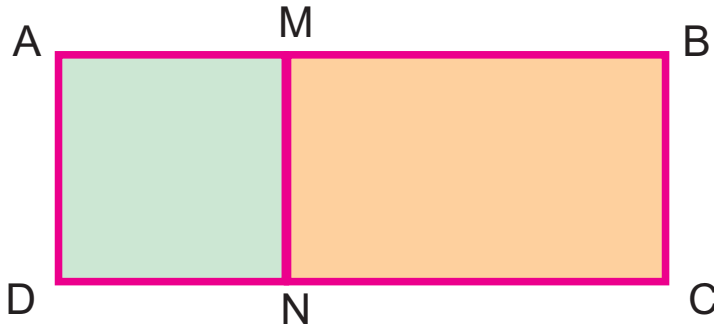
1009. Муайян кунед, ки оё масоҳати фигураҳои зерин ба ҳамдигар баробаранд?

1010. Масоҳати росткунҷаҳоро ёбед. Росткунҷаҳои $ABNM$ ва $ABCD$ аз чанд квадрати воҳидӣ иборатанд? Росткунҷаи $MOSP$ ва квадрати $ONKS$ -чӣ?

1011. Масоҳати росткунҷаи $AMND$ ва росткунҷаи $MBCN$ -ро ёбед. Оё масоҳати росткунҷаи $ABCD$ ба суммаи масоҳатҳои росткунҷаҳои $AMND$ ва $MBCN$ баробар шуда метавонад?

1012. Масоҳати росткунҷа ба 32 см кв. баробар аст. Дарозии росткунҷа 8 см аст. Бари росткунҷаро ёбед.

1013. **Шифоҳӣ:** Масоҳати фарши росткунҷашакли ду хонаро ёбед. Андозаи фаршҳо дар ҷадвали зерин оварда шудааст:

Хонаҳо	Дарозӣ (м)	Бар (м)	Масоҳат (м кв.)
якум	7 м	4 м	
дуюм	6 м	4 м	

1014. Ҷадвалро пур кунед:

Рақами росткунҷа	1	2	3	4
Дарозӣ (см)	36	24	15	8
Бар (см)	2	4	5	6
Периметр (см)				
Масоҳат (см)				

1015. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(x + 60) \cdot 7 = 7070$$

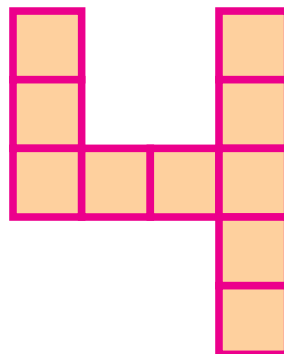
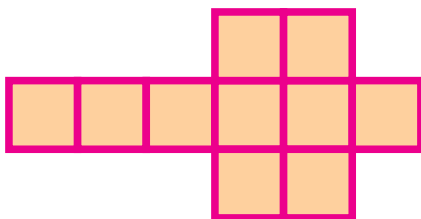
$$(x - 50) : 2 = 50$$

$$(40 + x) \cdot 6 = 1818$$

$$(9000 - x) : 20 = 400$$

1016. Ин фигураҳо ба чандто квадратчаи воҳидӣ ҷудо карда шудаанд? Масоҳати ҳар як фигураро ёбед. Оё масоҳати фигураҳо баробаранд?

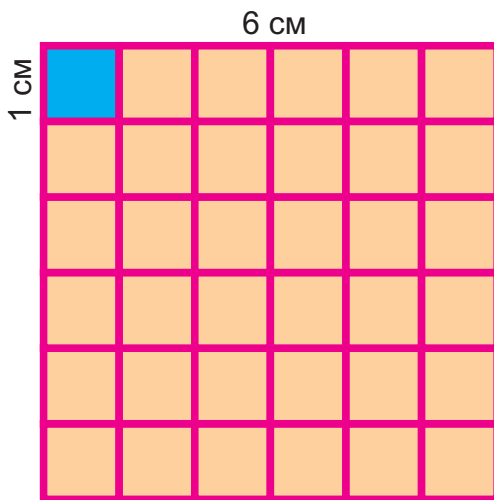

Росткунҷае, ки тарафҳояш ба ҳамдигар баробаранд, квадрат ном дорад. Агар дар формулаи масоҳати росткунҷа инро ба эътибор гирем, яъне дар формулаи $S = a \cdot b$, $a = b$ гузорем, он гоҳ формулаи масоҳати квадрат $S = a \cdot a$ мешавад. Ҳамин тариқ, **барои ёфтани масоҳати квадрат тарафи онро ба худаш зарб кардан даркор аст.**

Масъала:

Дарозии тарафи квадрат ба 6 см баробар аст. Ин квадрат чандто квадрати воҳидӣ дорад. Дар расми овардашуда ҳисоб карда мебинем, ки квадратҳои воҳидӣ 36-тоанд. Яъне, масоҳати квадрат ба 36 см кв. баробар аст. Аз тарафи дигар $6 \cdot 6 = 36$ аст. Тарафи квадратро бо ҳарфи a ишора мекунем ва барои ёфтани масоҳат аз формулаи масоҳати квадрат

$$S = a \cdot a$$

истифода мебарем:

Навишти кӯтоҳ:

$$a = 6 \text{ см}$$

$$\text{Ҳал: } S = a \cdot a = 6 \text{ см} \cdot 6 \text{ см} = 36 \text{ см кв.}$$

Ҷавоб: 36 см кв.

Дар мисоли ҳалли масъала дидем, ки формулаи масоҳати квадрат дуруст аст.

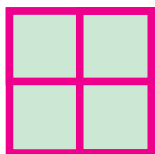
1017. Тарафи квадрат 10 см мебошад. Масоҳат ва периметри квадратро ёбед.

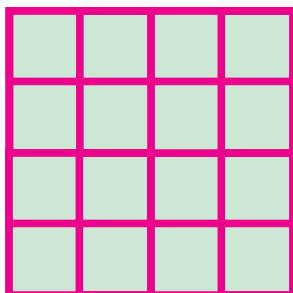
1018. Периметри квадрат 40 м аст. Тараф ва масоҳати квадратро ёбед.

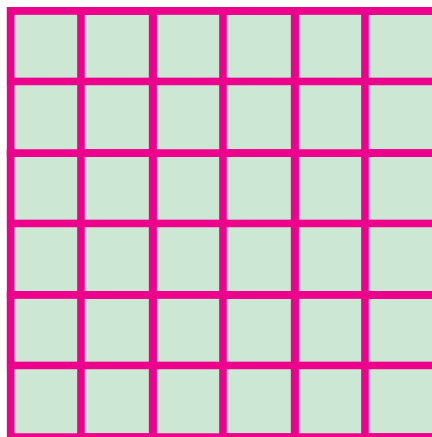
1019.1) Масоҳати фигураи якум 4 см кв. (Эзоҳ: масоҳати 4 катаки дафтар ба 1 см кв. баробар аст). Масоҳати фигураи дуюм чанд сантиметри квадратӣ мешавад? Масоҳати фигураи сеюм чанд сантиметри квадратӣ аст?

1

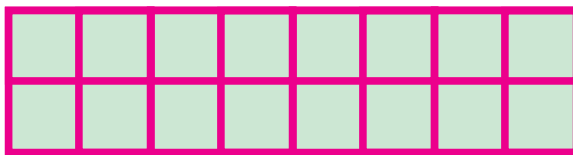

2

3

2) Масоҳати ин фигураро ёбед:

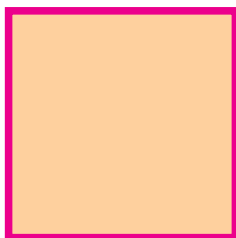
1020. Майдони варзишии волейбол чӣ қадар масоҳат дорад, агар бараш 8 м ва дарозияш 8 м зиёдтар бошад? Оё майдони волейболро ба ду квадрат ҷудо кардан мумкин аст? Масоҳати квадрат ва шакли майдони волейболро ёбед.

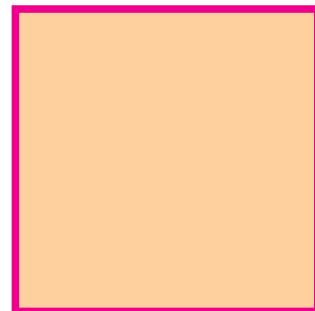
1021. 1) Тарафи квадратҳоро чен кунед ва ҷадвалро пур кунед:

2

3

2) Масоҳати квадратҳоро ёбед:

Рақами квадрат	Тарафи квадрат (см)	Масоҳат (см кв.)
1		
2		
3		

К.М

1022. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$70 \cdot 90 : x = 70$$

$$x \cdot 60 = 2060 \cdot 60$$

1023. Квадрати тарафаш 12-сантиметра тасвир намоед. Дар он квадратҳои воҳидиро нишон дода, миқдори онҳоро ҳисоб кунед. Масоҳати ин квадратро аз рӯи формула ёбед.

1024. Амалҳоро иҷро кунед:

$$(20200 - 9895) : 9 \cdot 102$$

$$(456 \cdot 307 + 18240) : 76$$

Дарси 129

1025. Дар гармхонаи гулпарварӣ 240 қаламчаи гули садбарг парвариш мекарданд. Аз ин гулҳо $\frac{1}{4}$ ҳиссааш зард, $\frac{1}{6}$ ҳиссааш сафед, боқимондааш гули сурх буд. Дар гармхона чандто қаламчаи гули сурх буд?

1026. Дарозии росткунҷа 8 см ва бари он 1 см аст. Периметр ва масоҳати росткунҷаро ёбед. Формулаи периметри росткунҷа ва формулаи масоҳати росткунҷаро истифода кунед.

К.э

1027. **Шифоҳӣ:** Аз рӯи ҷадвал се масъала тартиб дода, онҳоро ҳал кунед:

Дарозӣ (м)	Бар (м)	Масоҳат (м кв.)
14	10	?
?	10	140
14	?	140

Оё масъалаҳои дуҷумла сеюм ба масъалаи якум баръакс шуда метавонанд?

1028. Шумо дар ҷадвал дарозии бузургтарин дарёҳои ҷаҳонро мебинед:

Дарёҳо	Дарозӣ (км)
Нил	6671
Амур	4440
Об	5410
Амазонка	6400

Аз нақша истифода бурда, диаграмма созед.

К.м

1029. Амалҳоро иҷро кунед:

$$(37540 - 2896) \cdot 0 + 738845$$

$$60440 : 4 \cdot 27$$

$$(12370 - 6370) : 300 + 5986$$

$$60440 : 8 \cdot 31$$

1030. Фарши хонаро 2 маротиба ранг карданд. Маротибаи якум барои ранг кардани 1 м кв. 115 г ранг, маротибаи дуюм 65 г ранг сарф шуд. Агар дарозии хона 5 м ва бараш 4 м бошад, ҳамагӣ чӣ қадар ранг сарф шуд?

1031. Дарозии толори варзиши мактаб 24 метр, бараш 8 метр кӯтоҳтар аст. Масоҳати толори варзишро ёбед.

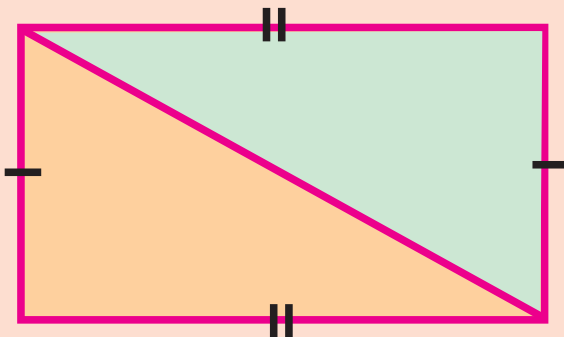

1032. Росткунҷаи дарозиаш 4 см ва бараш 2 сантиметрро бурида, оред. Квадрати тарафаш 6 сантиметрро бурида, оред.

Дарси 130 МАСОҲАТИ СЕКУНЦАИ РОСТКУНЧА

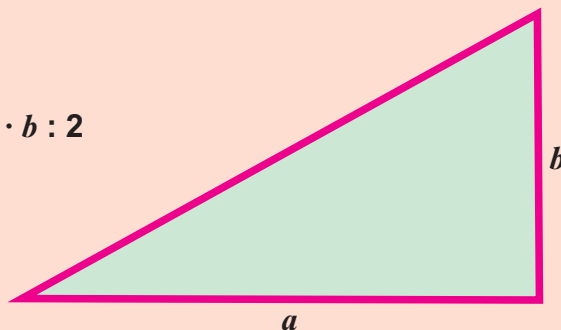
Агар ду қуллаи муқобили росткунчаро бо хатти рост пайваст кунем, он гоҳ росткунча ба ду секунҷаи росткунча ҷудо мешавад.

Аз сабаби бо ҳам баробар будани тарафҳои муқобили росткунча тарафҳои ин секунҷаҳо бо ҳамдигар баробаранд. Масоҳати секунҷаҳо низ ба ҳам баробар мешаванд: онҳо ба нисфи масоҳати росткунча баробаранд. **Масоҳати секунҷаи росткунча ба нисфи ҳосили зарби тарафҳое, ки кунҷи ростро ташкил медиҳанд баробар аст.**

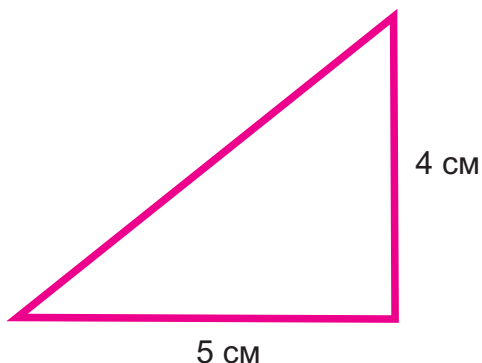
$$S = a \cdot b : 2$$

Тарафҳои кунҷи рости секунҷаи росткунча ба 3 см ва 4 см баробаранд. Масоҳаташро ёбед:

Ҷал: Мувофиқи формулаи масоҳати секунҷаи росткунча
 $S = a \cdot b : 2 = 3 \text{ см} \cdot 4 \text{ см} : 2 = 12 \text{ см кв.} : 2 = 6 \text{ см кв.}$

1033. Тарафҳои кунҷи рости секунҷаи росткунҷа ба 5 см ва 4 см баробар аст. Масоҳати ин секунҷаро ёбед:

1034. Масоҳати секунҷа 15 м кв. аст. Дарозии яке аз тарафҳои кунҷи рости он 5 м мебошад. Дарозии дигар тарафи кунҷи рости ёфта шавад.

1035. Тарафҳои кунҷи рости секунҷаи росткунҷа 3 м ва 6 м аст. Тарафҳои кунҷи рости секунҷаи дигар 400 см ва 5 м аст. Масоҳати кадоме аз онҳо калон мебошад?

1036. Тарафҳои секунҷаи росткунҷа чунинанд: $a = 2$ м, $b = 30$ дм; $a = 40$ мм, $b = 2$ см; $a = 16$ см, $b = 6$ дм. Масоҳати ин секунҷаҳо ёфта шавад.

1037. Тарафҳои кунҷи рости яке аз секунҷаи росткунҷа 2 дм ва 12 см, тарафҳои секунҷаи дигар 60 см ва 4 см аст. Доир ба масоҳати онҳо чӣ гуфтан мумкин аст? Оё масоҳати секунҷаҳо баробаранд?

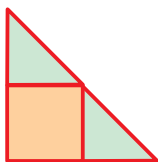
1038. Масоҳати росткунҷа 16 дм кв. аст. Масоҳати секунҷаҳои росткунҷае, ки дар натиҷаи пайвасти кардани ду қуллаи росткунҷа ҳосил мешаванд, чанд сантиметри квадратӣ аст?

1039. 1) Дар дафтар росткунҷаеро тасвир кунед, ки дарозии тарафҳояш 7 см ва 4 см бошад. Масоҳати ин росткунҷаро ёбед.

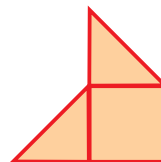
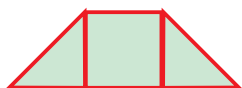
2) Ду қуллаи муқобили ин росткунҷаро пайвасти намуда, масоҳати секунҷаҳои росткунҷаро ёбед.

Дарси 131

Тарафҳои секунҷаро, ки кунҷи ростро ташкил медиҳанд, чен кунед. Ҳар яки ин тарафҳо ба 2 см баробар аст. Дар дохили он квадрате тасвир намоед, ки қўллаҳояш дар тарафҳои секунҷа ҷойгиранд. Чаро ин квадрат воҳидӣ аст? Секунҷаи росткунҷа ба як квадрат ва ду секунҷаи росткунҷа ҷудо карда шуд. Секунҷаҳои ҳосилшударо аз рӯйи тарафи ба кунҷҳои рост муқобилбуда пайваस्त намуда, боз як квадрат ҳосил мекунем. Масоҳати секунҷа ба $S = 2 \cdot 2 : 2 = 2$ см кв. баробар аст. Ин масоҳат ба суммаи масоҳатҳои квадрати воҳидӣ ва секунҷаҳои росткунҷа баробар мебошад. Пас масоҳати ҳар ду секунҷаи росткунҷа 1 см кв. аст. Ин секунҷаҳо баробарпахлу буда, паҳлуяшон ба 1 см баробар аст. Яъне аз ин ду секунҷа як квадрати воҳидӣ сохтан мумкин аст.

1040. Муайян кунед, ки масоҳати ин фигураҳо чанд сантиметри квадратӣ аст?

1041. Аз картон ду секунҷаи масоҳаташон 2 см квадратӣ буред. Аз ин ду секунҷа як квадрат созед. Дарозии тарафҳои квадратро чен кунед. Масоҳати квадратро ёбед. Масоҳати квадрат ба масоҳати ду секунҷаи росткунҷа баробар аст ё не?

1042. Тарафҳои кунҷи рости секунҷаи росткунҷа ба 2 см ва 4 см баробар аст. Масоҳати ин секунҷаро ёбед.

1043. Росткунҷаи дарозиаш 4 см ва 2 см-ро тасвир намоед. Онро ба ду секунҷаи росткунҷа ҷудо карда, масоҳати секунҷаҳоро ёбед.

1044. Масоҳати квадрат 36 см кв. аст. Масоҳати секунҷаҳои росткунҷаро, ки дар натиҷаи пайваст кардани қуллаҳои муқобил пайдо мешаванд, ёбед.

1045. 1) Квадрати масоҳаташ 64 см кв.-ро тасвир намуда, аз рӯи он масоҳати секунҷаи росткунҷаро муайян кунед.

2) Аз коғаз росткунҷаи дарозиаш 16 см ва бараш 18-сантиметрӣ бурида оред.

Дарси 132

1046. Ифода кунед:

$$600 \text{ см кв.} = \dots \text{ дм кв.}$$

$$2500 \text{ см кв.} = \dots \text{ дм кв.}$$

$$800 \text{ дм кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

$$1200 \text{ мм кв.} = \dots \text{ см кв.}$$

1047. Росткунҷаи тайёркардаатонро дар рӯи миз гузоред ва масоҳаташро ёбед. Росткунҷаро аз рӯи кунҷҳои муқобил ду қат кунед ва буред. Секунҷаҳоро рӯи ҳамдигар гузоред. Секунҷаҳо якхела ва бо ҳамдигар баробаранд. Масоҳати як секунҷа чанд сантиметри квадратӣ будааст? Масоҳати дуто чунин секунҷа чанд сантиметри квадратӣ мешавад? Чӣ тавр ҳисоб кардед?

1048. Масоҳати росткунҷаро аз рӯи тарафҳои a ва b ёбед:

$$a = 125 \text{ м}$$

$$b = 25 \text{ м}$$

$$a = 550 \text{ км}$$

$$b = 18 \text{ км}$$

$$a = 323 \text{ м}$$

$$b = 18 \text{ мм}$$

1049. Бо миллиметри квадратӣ ифода кунед:

$$8 \text{ см кв.} = \dots \text{ мм кв.}$$

$$2 \text{ см кв.} = \dots \text{ мм кв.}$$

$$12 \text{ см кв.} = \dots \text{ мм кв.}$$

$$7 \text{ см кв.} = \dots \text{ мм кв.}$$

1050. Ҳисоб кунед:

$$32653 \text{ дм кв.} + 86754 \text{ дм кв.}$$

$$1 \text{ дм кв.} + 50 \text{ см кв.}$$

$$785634 \text{ дм кв.} - 423156 \text{ дм кв.}$$

$$3 \text{ дм кв.} + 3 \text{ см кв.}$$

1051. Амалҳоро иҷро кунед ва дурустии онҳоро санҷед:

$$237809 + 18358$$

$$206954 : 506$$

$$6574 \cdot 6 + 24397$$

$$705602 - 45797$$

$$4276 \cdot 34$$

$$8424 : 6 + 35273$$

1052. Квадрате тасвир намоед, ки периметраш ба 24 см баробар бошад. Масоҳати квадратро ёбед.

1053. **Шифоҳӣ:**

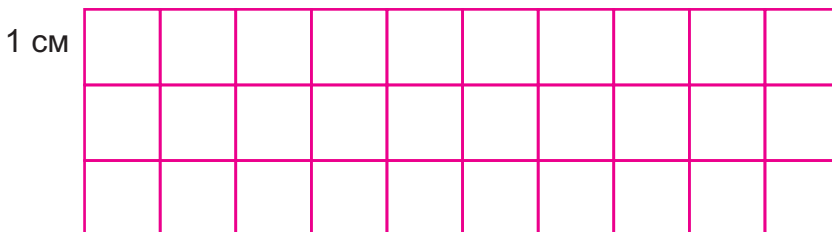
10 дона себро ба 8 нафар чунон тақсим кунед, ки ба ҳама баробар расад.

Дарси 133

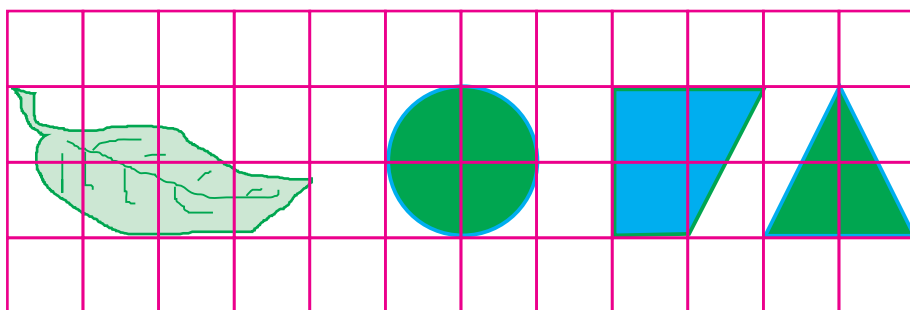
ПАЛЕТКА ВА ИСТИФОДАИ ОН

Масоҳати фигураҳоро, ки шакли росткунҷа ва ё квадратро надоранд, бо палетка муайян кардан мумкин аст. Палетка аз қоғази шаффоф сохта шуда, аз квадратҳои тарафҳояш 1-сантиметрӣ иборат аст. Масалан, ин фигура 30-то квадрати

тарафҳояш 1-сантиметрӣ дорад. Масоҳати ин фигура ба 30 сантиметри квадратӣ баробар аст. Аз рӯи палетка масоҳати барг, доира, чоркунҷа ва секунҷаро ҳисоб кунед:

Барг, доира, чоркунҷа, секунҷа ва монанди инҳо шакли росткунҷа ва квадрат надоранд. Бинобар ин масоҳати онҳо бо палетка ҳисоб карда мешавад. Масалан, масоҳати барг чунин ҳисоб карда мешавад:

Масоҳати як катаки палетка ба 1 см кв. баробар аст. Чунонки аз расм дида мешавад, барг қариб 2-то катаки пурра, яъне 2 см кв. ва 2-то катаки нопурраро (нимтоиро) ишғол менамояд. Агар 2-то катаки нопурраро 1-то катаки пурра ҳисоб кунем, масоҳаташ 1 см кв. мешавад. 2 см кв.-ро ба 1 см кв. чамъ кунем, 3 см кв. мешавад.

Ҷавоб: Масоҳати барг 3 см кв. аст.

Ба ин монанд масоҳати доира, чоркунҷа ва секунҷаро аз рӯйи катакҳои палетка ҳисоб кунед.

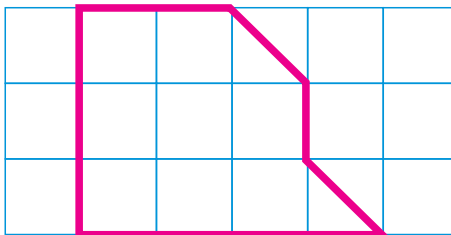
1054. Палеткаро дар рӯйи дасти чап гузored: аввал катакҳои пурра, сипас нопуррашро ҳисоб карда, масоҳати рӯйи дасти чапро муайян кунед. Масоҳати ҳар ду дастатон чанд сантиметри квадратӣ мешавад?

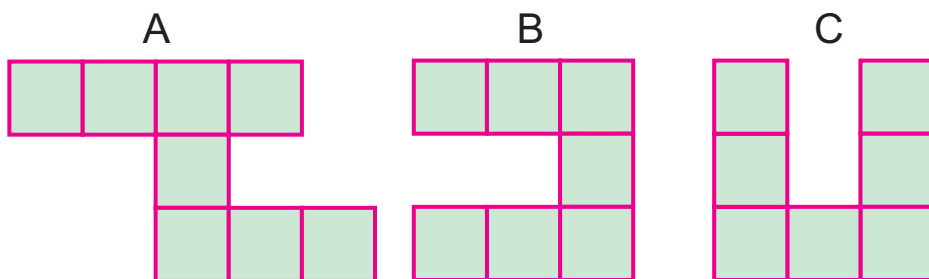
Парандаи аз ҳама хурдтарин дар дунё калибри мебошад. Масоҳати бадани ин паранда 5 см кв. аст. Ин паранда дар дасти шумо ҷойгир шуда метавонад?

1055. Аз рӯйи палетка масоҳати шашкунҷаро ёбед:

1056. 1) Масоҳати ин фигураҳоро ҳисоб кунед:

2) Кадоме аз ин фигураҳо масоҳати якхела доранд?

А ва В

А ва С

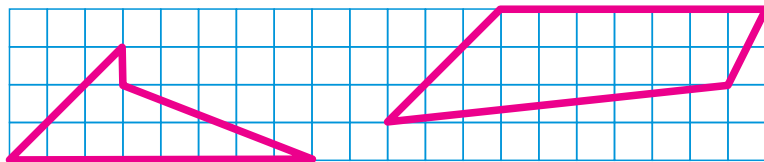
В ва С

К.М

1057. Масоҳати росткунча 48 см кв. мебошад. Дарозии росткунча ба 8 см баробар аст. Бари росткунчаро муайян кунед.

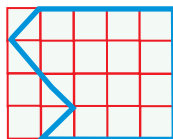
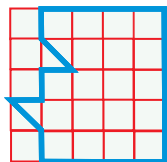

1058. Масоҳати фигураҳоро аз рӯи палетка ҳисоб кунед:

Дарси 134

1059. Аз рӯи палетка масоҳати фигураҳоро ёбед:

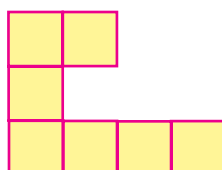
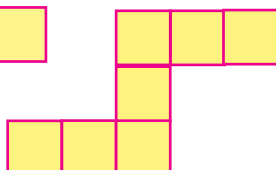
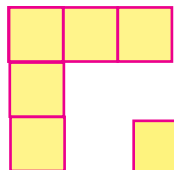

1060. 1) Масоҳати ин фигураҳоро ҳисоб кунед:

А

В

С

2) Кадоме аз ин фигураҳо масоҳати якхела доранд?

А ва В

А ва С

В ва С

3) Кадоме аз ин фигураҳо периметри якхела доранд?

А ва В

А ва С

В ва С

1061. Росткунҷаи тарафҳояш 4 см ва 5 см тасвир намоед. Онро ба ду секунҷа тақсим намуда, масоҳати ҳар як секунҷаро ҳисоб кунед.

К.М

1062. Аз сими дарозиаш 489 м ҳалқаҳои дарозиашон 3 метри тайёр намуданд. Сим барои тайёр кардани чанд ҳалқа мерасад?

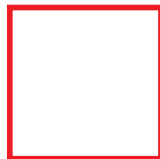
1063. Ҷадвалҳоро пур кунед:

Тарафи квадрат a	Периметри квадрат $4 \cdot a$	Тарафи квадрат a	Масоҳати квадрат $a \cdot a$
3		10	
6		11	
9		12	
12		13	

1064. 1) Ин фигураҳоро тасвир намуда, чоряки масоҳати онҳоро ранг кунед:

2 см

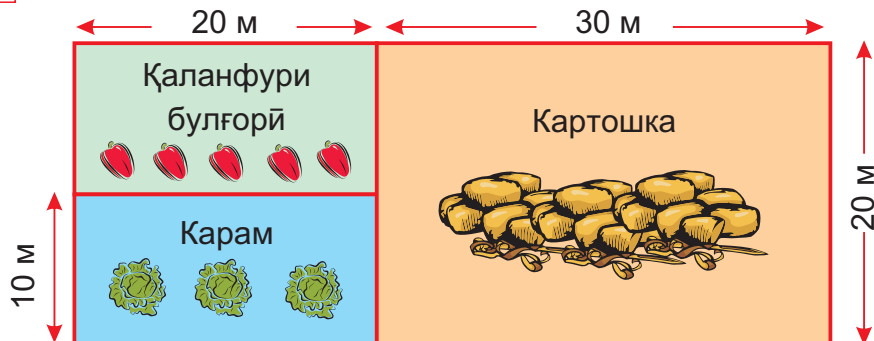
4 см

2) Қаламро аз қоғаз нақанда, оё фигураи зеринро тасвир кардан мумкин аст?

1065. 1) Аз нақша истифода бурда, масоҳати ҳар як майдонро ёбед:

2) Масоҳати умумии майдонро ёбед.

ХУДРО САНЦЕД!

Дарси чамъбасти ва натицагирӣ аз боби ҳаштум

1. Диаграмма чист? Диаграммаи росткунҷашакл ва доиравино бо мисолҳо фаҳмонед.
2. Периметри росткунҷа ва квадратро чӣ ҳел ҳисоб мекунад?
3. Периметри секунҷа ба чӣ баробар аст?
4. Истифодаи $p = a + b + c$ -ро дар намудҳои секунҷаҳо фаҳмонед.
5. Тарафҳои секунҷа 12 см, 18 см, 24 см аст. Периметри секунҷаро ҳисоб кунед.
6. Воҳидҳо ва қадвали ченакҳои масоҳатро ба хотир оред.
7. Ифода кунед:

5 м кв. = ... дм кв.	3 дм кв. = ... мм кв.
700 мм кв. = ... см кв.	880000 мм кв. = ... дм кв.
7 дм кв. = ... см кв.	90000 см кв. = ... м кв.
8. Масоҳати росткунҷаро чӣ ҳел ҳисоб мекунад?
9. Масоҳати росткунҷа ба 44 см кв. баробар аст. Бари росткунҷа 4 см аст. Дарозии росткунҷаро ёбед.
10. Масоҳати росткунҷаи тарафҳояш $a = 63$ м ва $b = 25$ м-ро ёбед.
11. Формулаи масоҳати квадратро шарҳ диҳед.
12. Тарафи квадрат 20 см мебошад. Масоҳат ва периметри квадратро ёбед.
13. $S = a \cdot b : 2$ -ро фаҳмонед.
14. Масоҳати секунҷаи росткунҷаи тарафҳояш $a = 4$ м ва $b = 40$ дм-ро ёбед.
15. Масоҳати секунҷаи баробарпаҳлуро чӣ ҳел ҳисоб мекунад?
16. Палетка ва истифодаи онро бо мисол фаҳмонед.
17. Бо метри квадратӣ ифода кунед:

550000 см кв. = ... м кв.	60000 дм кв. = ... м кв.
900000 см кв. = ... м кв.	73000 дм кв. = ... м кв.

СУПОРИШҶОИ ТЕСТӢ

Арзёбии дониш, малака ва маҳорати хонандагон пас аз омӯзиши боби ҳаштум

- 1) Дарозии росткунҷа 60 см ва бараш 40 см аст. Периметри росткунҷаро ёбед. А) $60 + 40$ Б) $60 \cdot 40$ В) $60 \cdot 40 \cdot 2$ Г) $60 + 40 + 60 + 40$
- 2) Тарафҳои секунҷа 9 см, 6 см, 6 см аст. Периметри ин секунҷаро ёбед. А) 19 Б) 15 В) 21
- 3) Масоҳати квадрат чӣ тавр ёфта мешавад?
  - а) дарозии тарафи квадратро ба худаш зарб мекунем.
  - б) дарозӣ ва барашро зарб мекунем.
  - в) барашро ба худаш зарб мекунем. А) 2 Б) 1 В) 3
- 4) Периметри квадрат чӣ тавр ёфта мешавад?
  - а) чор тарафи квадратро ҷамъ мекунем.
  - б) як тарафи квадратро ба 4 зарб мекунем.
  - в) дарозӣ ва бари квадратро зарб мекунем. А) 1, 2 Б) 2 В) 3
- 5) Периметри росткунҷаи тарафҳояш 3 см ва 7 см-ро ёбед. А) 11 см Б) 18 см В) 18 см кв. Г) 20 см
- 6) Масоҳати росткунҷа ABCD-ро ёбед. А) 22 м кв. Б) 19 м кв. В) 31 м кв. Г) 65 м кв.
- 7) Кадоме аз ин формулаҳо масоҳати росткунҷаро ифода мекунад?
  - 1) $S = a \cdot b$
  - 2) $S = a + b$
  - 3) $S = 2 \cdot (a + b)$А) 2 ва 3 Б) 1 В) 1 ва 3
- 8) Дарозии тарафи квадрат ба 60 м баробар бошад, периметри онро ёбед: А) 40 м Б) 360 м В) 120 м Г) 240 м
- 9) Масоҳати квадрати тарафҳояш 8 см-ро ёбед. А) 64 см кв. Б) 16 см кв. В) 12 см кв. Г) 42 см кв.
- 10) Дарозии тарафи квадрат ба 6 см баробар бошад, масоҳати онро ёбед: А) 10 см кв. Б) 24 см кв. В) 24 м кв. Г) 36 см кв.
- 11) Дар давра диаметри 6 см гузаронед. Дарозии радиуси он ба чанд баробар мешавад? А) 4 см Б) 12 см В) 2 см Г) 3 см
- 12) Радиуси кубури об 10 см аст. Дарозии диаметри он ба чанд баробар мешавад? А) 5 см Б) 15 см В) 20 см Г) 25 см
- 13) Периметри секунҷаи тарафҳояш ба 2 см, 3 см ва 6 см баробар чӣ тарз ҳисоб карда мешавад? А) $2 \cdot 3 \cdot 6$ Б) $(2 + 3 + 6) \cdot 2$ В) $2 + 3 + 6$ Г) $(2 + 3 + 6) \cdot 3$

Дарси 136

**ХОНДАН ВА НАВИШТАНИ АДАДҲО
ДАР ДОИРАИ 1000000000**

1000000000 – сад миллион	6000000000 – шашсад миллион
2000000000 – дусад миллион	7000000000 – ҳафтсад миллион
3000000000 – сесад миллион	8000000000 – ҳаштсад миллион
4000000000 – чорсад миллион	9000000000 – нуҳсад миллион
5000000000 – панҷсад миллион	10000000000 – як миллиард
2000000000 – 200-то миллионӣ,	
200000-то ҳазорӣ, 2000000-то садӣ ва 2000000000-то воҳид дорад.	

1066. Ададҳоро хонед:

9, 99, 999, 9999, 99999, 999999, 9999999, 99999999, 999999999

Пас аз адади 9999999999 кадом адад меояд?

Ададе, ки пас аз адади 9999999999 меояд як миллиард ном дорад ва чунин навишта мешавад: 10000000000.

Миллиард ин 1000 миллион аст. Калимаҳои «миллион» ва «миллиард» мухтасар **«млн»**, **«млрд»** навишта мешаванд. Миллиард адади ниҳоят калон аст. 1 млрд – 9-то, 10 млрд-10-то, 100 млрд-11-то сифр дорад.

10000000000 – як миллиард адади даҳрақама буда, пас аз як нуҳ сифр дорад.

10000000000 – 1000-то миллионӣ, 10000000-то ҳазорӣ, 100000000-то садӣ ва 10000000000-то воҳид дорад.

Дар давоми 1900 сол як миллиард дақиқа нагузаштааст. Ғафсии китоби миллиард саҳифа доштагӣ 40 км мешавад.

1067. Тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, қимати ифодаҳоро ҳисоб кунед:

$$100000 - (31518 : 153 + 57150) \quad 669090 : 30 - 7000 \cdot 2$$

$$24750 : 15 + 36007 \cdot 12 \quad 2240400 : 20 - 1000 \cdot 20$$

1068. Ададҳоро хонед ва онҳоро нависед:

$$214351280 \quad 1728401933 \quad 9332232740$$

$$12451736905 \quad 43712583639 \quad 52253773455$$

1069. Ҳисоб кунед ва дурустии ҷавобашро дар калкулятор санҷед:
 $13279 + 4\ 332$ $29873 - 6734$
 $289 \cdot 56$ $14128 : 2 + 226$

1070. Агар суръати пиёдагард дар як соат тайкунии 4 км 800 м бошад, $\bar{u}$ дар як дақиқа чӣ қадар роҳ меравад?

1071. 1) Бо метр ва детсиметр ифода кунед:
 $435\text{ дм} = \dots\text{ м } \dots\text{ дм}$
 2) Бо метри квадратӣ ифода кунед:
 $800\text{ дм кв.} = \dots\text{ м кв.}$
 3) Бо тонна ва килограмм ифода кунед:
 $12524\text{ кг} = \dots\text{ т } \dots\text{ кг}$

1072. 1) Дар гармхона барои сабзондани якто кӯчати карам 36 см кв. ҷой лозим аст. Дарозии гармхона 45 м, бараш 24 м мебошад. Дар чунин гармхона чандто кӯчати карам сабзондан мумкин аст?

2) Замин росткунҷашакл буда, дарозиаш 400 м, бараш нисбат ба дарозиаш 4 маротиба кӯтоҳтар аст. Масоҳат ва периметри ин заминро ёбед.

1073. Бо метри квадратӣ ифода кунед:
 $300\text{ дм кв.} = \dots\text{ м кв.}$ $800\text{ дм кв.} = \dots\text{ м кв.}$
 $10000\text{ см кв.} = \dots\text{ дм кв.} = \dots\text{ м кв.}$ $20000\text{ см кв.} = \dots\text{ м кв.}$
Намуна: $600\text{ дм кв.} = 6\text{ м кв.}$
 $30000\text{ см кв.} = 300\text{ дм кв.} = 3\text{ м кв.}$

Дарси 137

НУМЕРАТСИЯИ АДАДҲО АЗ 1000000000 TO 10000000000

1074. Ададҳоро хонед:

3210928,   24518627,   202000102,
999315180,   1000000000,   100000001

1 миллиард чандто сифр дорад?

2 миллиард-чӣ? 10 миллиард-чӣ?

Нисфи миллиард чандто сифр дорад?

Чоряки миллиард чандто сифр дорад?

1075. Бо рақамҳо нависед: се миллиону яксаду бисту панҷ ҳазору ҳаштсаду шонздаҳ, як миллиард, ду миллиарду ду, даҳ миллиард. Агар 1900 солро ба дақиқа гардонем, он гоҳ ин адад аз як миллиард дақиқа кам аст. Ин нишон медиҳад, ки миллиард адади хеле калон аст.

1076. **Шифоҳӣ:** Ададҳоро хонед ва онҳоро дар дафтаратон нависед:

1 000 000	1 000 000 000	6 000 000 000
10 000 000	10 000 000 000	7 000 000 001
100 000 000	100 000 000 000	9 000 900 009

Намуна: 100 000 000 000 – сад миллиард.

Намуна: 1 000 000 000 – 1 миллиард.

1077. Хонед ва нависед:

1 миллиард = як миллиард = 1000000000

2 миллиард = ду миллиард = 2000000000

3 миллиард = се миллиард = 3000000000

4 миллиард = чор миллиард = 4000000000

5 миллиард = панҷ миллиард = 5000000000

6 миллиард = шаш миллиард = 6000000000

7 миллиард = ҳафт миллиард = 7000000000

8 миллиард = ҳашт миллиард = 8000000000

9 миллиард = нӯҳ миллиард = 9000000000

10 миллиард = даҳ миллиард = 10000000000

1078. 1) Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(636 - a) \cdot 2 = 198$$

$$(288 : a) : 2 = 144$$

$$7025 - a = 3003 + 1\ 096$$

$$(144 : a) + 18 = 30$$

2) Ҷавоби чистонро ёбед: Он чист, ки 12 тамошобин дораду се бозингар.

1079. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(64 \cdot x) = 3232 + 3232$$

$$54 \cdot (x - 200) = 5454$$

$$(x : 500) \cdot 200 = 400$$

$$(500 + x) : 2 = 400$$

1080. Ҳисоб кунед:

$$4 \text{ км } 300 \text{ м} \cdot 5$$

$$7 \text{ т } 825 \text{ г} \cdot 4$$

$$12 \text{ км } 250 \text{ м} \cdot 2$$

$$6 \text{ с } 921 \text{ г} \cdot 3$$

Дарси 138

1081. Ҳисоб кунед ва дурустиашро санҷед:

$$888888 + 112131$$

$$484848124 + 42282804$$

$$606060 + 603129$$

$$62812404 + 500500450$$

Барои санҷиш чӣ кор кардед? Фаҳмонед.

1082. Ададҳоро хонед ва онҳоро нависед:

$$7289123, \quad 25315\ 412, \quad 119777400, \quad 21345118516,$$

$$100002300001, \quad 100001002003, \quad 123321456987.$$

1083. Қимати ифодаи $a + b$ -ро ҳангоми: $a = 360$, $b = 20$; $a = 3600$, $b = 200$; $a = 720$, $b = 40$ будан ҳисоб кунед.

1084. Ҳисоби шифоҳӣ:

1) $\frac{1}{6}$ ҳиссаи адад ба 300 баробар аст. Ин ададро ёбед.

2) Нисфи адад ба 800 баробар аст. Ададро ёбед.

3) $\frac{3}{5}$ ҳиссаи адади 450-ро ёбед.

1085. 1) Оё қимати ин ифодаҳоро бо ду тарз ҳисоб кардан мумкин аст?

$$(58 + 23) : 9$$

$$(49 + 14) : 3$$

$$(33 + 30) : 21$$

Дар хотир гиред! Дар ин ифодаҳо ҷамъшавандаҳои 58 ва 23 ба адади 9 тақсим намешаванд.

2) Кӣ ба ин монанд ифода оварда метавонад?

1086. Дар ададҳои зерин воҳидҳои ҳамаи разрядҳоро нишон диҳед:
 62475,   794602,   9988890,
 388391006,   909765432,   100987123456.
 Ҳазорро бо ҳарфи «ҳ», садиро бо ҳарфи «с», даҳиро бо ҳарфи «д», воҳидро бо ҳарфи «в» ишора кунед.

Намуна:

83492 83 ҳазорӣ (ҳ), 834 садӣ (с), 8349 даҳӣ (д), 83492 воҳид (в)

1087. Ҳисоб кунед:
 $324600 + 60001$ $162300060 + 456180730$
 $2983 + 34232$ $21589242 + 33006087$

1088. Нобаробарие навишта, дурустиашро санҷед:
 1) Фарқи ададҳои 96589 ва 6580 аз суммаи ададҳои 96589 ва 6580 хурд аст.
 2) Ҳосили зарби ададҳои 575 ва 25 аз ҳосили тақсими ин ададҳо калон аст.

1089. Бо ду тарз ҳисоб кунед:
 $(42 + 21) : 7$ $(63 + 54) : 9$ $(5454 - 4545) : 9$

1090. Бо метри квадратӣ ифода кунед:
 $10000 \text{ см кв.} = \dots \text{ м кв.}$ $20000 \text{ дм кв.} = \dots \text{ м кв.}$
 $40000 \text{ см кв.} = \dots \text{ м кв.}$ $55000 \text{ дм кв.} = \dots \text{ м кв.}$
 $880000 \text{ см кв.} = \dots \text{ м кв.}$ $63000 \text{ дм кв.} = \dots \text{ м кв.}$
 $950000 \text{ см кв.} = \dots \text{ м кв.}$ $83000 \text{ дм кв.} = \dots \text{ м кв.}$
 $1000000 \text{ см кв.} = \dots \text{ м кв.}$ $1000000 \text{ дм кв.} = \dots \text{ м кв.}$

1091. Дар майдони варзишӣ 2500 нафар духтар, 5 маротиба зиёд писар ва 1000 нафар калонсол ба сифати тамошобин ҷамъ омаданд. Ҳамаи тамошобинон чанд нафаранд?

1092. Ададҳоро ба синфҳо ҷудо кунед. Дар зери синфи якум – як хат, синфи дуюм – ду хат, синфи сеюм хатти мавҷнок кашед:
 3 457 912,   15 402 747,   222 543 987,   100 000 001

Ададҳои бисёррақам ба синфҳо ва разрядҳо чун карда мешаванд. Ин хондани ададҳои калон – чоррақам, панҷрақам, шашрақам, ҳафтрақам, ҳаштрақам, нуҳрақам, даҳрақам ва ғайраро – осон менамояд. Ҳар як синф аз се разряд иборат аст. Синфи якум синфи воҳидҳо (якӣҳо) буда, аз разрядҳои якӣ, даҳӣ, садӣ, синфи дуюм синфи ҳазорӣҳо буда, аз разрядҳои якҳазорӣ, даҳҳазорӣ, садҳазорӣ иборат аст. Воҳидҳо – аз рост дар ҷойи якум, даҳӣҳо – аз рост дар ҷойи дуюм, садӣҳо – аз рост дар ҷойи сеюм, ҳазорӣҳо – дар ҷойи чорум, даҳҳазорӣҳо – дар ҷойи панҷум, садҳазорӣҳо дар ҷойи шашум, миллионӣҳо – дар ҷойи ҳафтум, даҳмиллионӣҳо – дар ҷойи ҳаштум, садмиллионӣҳо – дар ҷойи нуҳум навишта мешаванд.

Синфи чорум – синфи миллиардҳо буда, аз разрядҳои як миллиард, даҳ миллиард ва сад миллиард иборат аст. Дар ҷадвал

1093. Ҷадвали синфҳои якум, дуюм ва сеюм.

Синфи миллионӣ			Синфи ҳазорӣ			Синфи воҳид		
Разряди садӣ	Разряди даҳӣ	Разряди воҳид	Разряди садӣ	Разряди даҳӣ	Разряди воҳид	Разряди садӣ	Разряди даҳӣ	Разряди воҳид
1	2	3	4	5	6	7	8	9

Адади дохили ҷадвалро ба разрядҳо чун карда хонед.

1094. Хонед ва ба синфҳо чун кунед:

3333333   44512155   42234197   50010003   55555555

Дар ададҳои 3333333 ва 55555555 рақамҳо якхелаанд, вале вақти хондан ҳар яки онҳо мавқеи (ҷойи) худро дорад.

Масалан, рақами 3 аз рост – воҳид, аз чап миллионро мефаҳмонад.

1095. Ҳисоб кунед:

146 · 78   4007 · 213   5012 · 24   8305 · 7

1096. Аз 12 кг лаблабуи қанд (лаблабуи сафед) 2 кг шакар гирифтанд мумкин аст. Аз 48000 кг лаблабуи қанд чӣ қадар шакар гирифтанд мумкин аст?

Д.М

1097. Нобаробариҳо нависед ва дурустии онҳоро санҷед.

- 1) Ҳосили зарби ададҳои 95 ва 47 аз ҳосили тақсими ададҳои 94 ва 47 калон аст?
- 2) Суммаи ададҳои 3968 ва 2743 аз ҳосили зарби ададҳои 264 ва 35 хурд аст?

Намуна: Фарқи ададҳои 41637 ва 25198 аз ҳосили зарби ададҳои 79 ва 64 калон аст:

$$41637 - 25198 > 79 \cdot 64$$

Санҷиш:

$$1) \begin{array}{r} 41637 \\ - 25198 \\ \hline 16439 \end{array}$$

$$16439 > 5056$$

$$2) \begin{array}{r} 79 \\ \times 64 \\ \hline 316 \\ + 474 \\ \hline 5056 \end{array}$$

Нобаробарӣ дуруст аст.

1098. Ҳисоб кунед:

1) **Шифоҳӣ:** Мошини ҳисоббарор дар 10 сония 50 ҳазор амали ҷамъ ва тарҳро ҳисоб карда метавонад. Дар як сония мошин чандто чунин амалҳоро иҷро менамояд?

$$2) 126 \cdot 257 + 281 \cdot 132 \qquad 406 \cdot 234 - 306 \cdot 143$$

$$168140 : 28 - 844008 : 264 \qquad 143620 : 172 + 24745$$

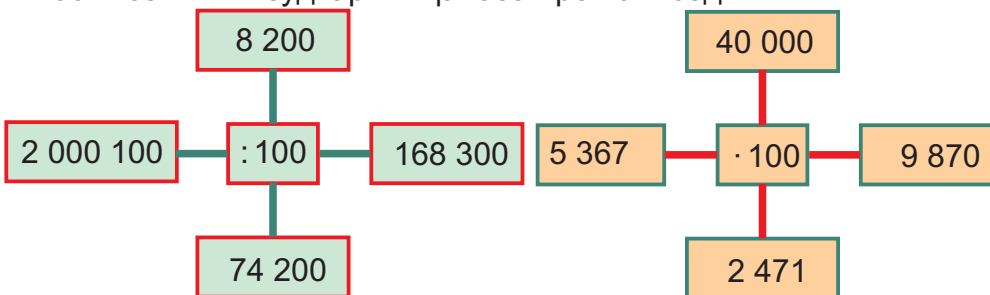
Ба соати синф нигаред. Барои ҳалли як мисол чанд дақиқа сарф шуд?

?!

1099. Дар шаҳр барои ободонӣ 800000 бех ниҳоли дарахтҳои гуногун ва гули садбарг шинонданд. Аз онҳо 100000-тоаш – ниҳоли сарв ва 120000-тояш – ниҳоли сӯзанбарг ва боқимондааш ниҳоли гули садбарг буд. Чандто ниҳоли гули садбарг шинонда шуд?

1100. Бози «Кй зудар?». Чавобашро нависед:

1101. Ададхоро хонед ва онхоро нависед:

818828346,   170349825,   451000906
12427657908,   10000001,   30000000003.

1102. 1) $\frac{1}{4}$ хиссаи адад ба 48 баробар аст. Ин ададро ёбед.

2) $\frac{2}{5}$ хиссаи адади 250-ро ёбед.

3) $\frac{1}{4}$ хиссаи адади 240-ро ёбед.

1103. Муодилахоро ҳал кунед:

$$\begin{array}{ll} 645673\ 000 + x = 1000000000 & 2500000 \cdot x = 2500000 \cdot 2 \\ 120041231 - x = 63545231 & 2000000 \cdot 2 = 4000000 \cdot x \\ 1000000001 - x = 109108107 & x + 5000000 = 5000000 \end{array}$$

1104. Дар сутун навишта, ҳисоб кунед ва дурустиашро санҷед:

$$\begin{array}{lll} 8899 : 11 & 222222 : 22 & 777777 : 111 \\ 2002 : 2 & 121212 : 12 & 101010 : 111 \end{array}$$

Дарси 140

РАЗРЯДИ МИЛЛИАРДҲО

1105. Адади хурдтарин ва калонтарини нуҳрақамаро номбар кунед.

1106. Адади даҳрақамаи 1918842758-ро дар дафтар нависед. Дар зери разряди садмиллионӣ ва ҳазорӣ хат кашед. Инҳо кадом рақамҳо мебошанд? Рақами 8 кадом разрядро ифода мекунад. Дар ин адад рақамаро номбар кунед, ки дар шумор аз рост ба чап дар ҷойи даҳум аст. Ин рақам, ки 1 аст, он разряди миллиард мебошад.

1107. 1) Адади 10-рақамаи калонтарин ва адади 10-рақамаи хурдтаринро нависед. Фарқи ин ададҳоро ёбед.

2) Аҳолии кураи Замин соли 2005 6 миллиарду 250 миллион нафар буд. Соли 2009 дар кураи Замин 6 миллиарду 750 миллиону 375 ҳазор одам зиндагӣ мекард. Дар муддати 5 сол аҳоли чӣ қадар зиёд шудааст?

3) Ададҳоро хонед:

121233644566, 700088756901, 899977885541, 978987456982.

1108. Ҳисоб кунед:

$$1) \begin{array}{r} \_2311429 \\ \underline{1719238} \end{array} \quad \begin{array}{r} \_74237647 \\ \underline{32143967} \end{array} \quad \begin{array}{r} \_37428783 \\ \underline{12941262} \end{array}$$

$$2) \begin{array}{r} \_7000009 \\ \underline{1212316} \end{array} \quad \begin{array}{r} \_8014293 \\ \underline{3257242} \end{array} \quad \begin{array}{r} \_9112397 \\ \underline{8293242} \end{array}$$

1109. Амалҳоро иҷро кунед:

$$2746251 - (527462 - 467385)$$

$$41753 \cdot 3759 - 753214 + 6123674 : 2$$

$$4645973 - 2713219 + 7519467 : 3$$

1110. Тартиби иҷрои амалҳоро дар ифодаҳо нишон дода, қиматашонро хаттӣ ҳисоб кунед:

$$315724 \cdot 70 - 182916 : 9 \quad 143 \cdot (75698 - 63449) - 4383$$

$$1967 \cdot 40 - 135009 : 3 \quad 206 \cdot (63278 - 60709) + 2104$$

1111. Дар мағоза 249-то тӯби калон ва се маротиба камтар тӯби хурд буд. $\frac{1}{2}$ ҳиссаи тӯбҳо фурӯхта шуд. Дар мағоза чандто тӯб монд?

1112. Дар сутун навишта, ҳисоб кунед:

$$743223 - (307 \cdot 42) \quad 1228 : 307 + 175 \cdot 100 \quad 84000 : 1000$$

$$506 \cdot 278 \quad 137632 : 506 \quad 175000 \cdot 1000$$

1113. Дар Ҳиндустон шахсе зиндагӣ мекард, ки қадаш 75 см, массааш 17 кг буд. Ин ададҳоро бо миллиметр ва грамм иваз кунед.

Дарси 141

ҶАДВАЛИ СИՆФҶО ВА РАЗРЯДҶОИ МИЛЛИАРДҶО

1114.а)

Синфи чорум. Миллиард.

Синфи 4 синфи миллиардҶо			Синфи 3 синфи миллионҶо			Синфи 2 синфи ҳазориҶо			Синфи 1 синфи воҳидҶо		
РазрядҶо (миллиард)			РазрядҶо (миллион)			РазрядҶо (ҳазорӣ)			РазрядҶо (сади)		
Сади	Даҳӣ	Воҳид	Сади	Даҳӣ	Воҳид	Сади	Даҳӣ	Воҳид	Сади	Даҳӣ	Воҳид
		2	9	4	3	5	7	3	2	1	2
	2	8	9	3	4	7	5	1	3	9	1
3	4	5	2	7	1	4	8	5	1	7	3
7	9	8	3	7	5	2	5	6	4	7	5

СинфҶои ҷадвалро хонед, синфи якум аз кадом разрядҶо иборат аст? Синфи дуум-чӣ? Синфи сеум-чӣ? Синфи чорум-чӣ?

АдадҶои қатори якум ин тавр хонда мешавад: 2 миллиарду 943 миллиону 573 ҳазору 212. Ин адад аз синфи чорум разряди миллиардҶо, аз синфи якум, дуум ва сеум ҳамаи разрядҶоро дорад. Тарзи навишт: 2943573212 (миллиардро ба таври мухтасар «млрд» навиштан тавсия карда мешавад).

Қатори дуум: 28 миллиарду 934 миллиону 751 ҳазору 391; 28934751391

Қатори сеум: 345 миллиарду 271 миллиону 485 ҳазору 173 хонда мешавад.

Адади 345271485173 ҳамаи синфҶоро дорад.

Он адади дувоздаҳрақама буда, 4-то синф, 12-то разряд дорад. Адади қатори чоруми ҷадвалро хонед, онро ба синфҶо ва разрядҶо ҷудо кунед.

б). Ҳисоб кунед.

1) Фарқи ададҶои 24127 ва 23412-ро ба суммаи ададҶои 293 ва 198 зарб кунед.

2) Фарқи ададҶои 310437 ва 310258-ро ба фарқи ададҶои 28945 ва 28934 зарб кунед.

1115. а) Амалҳоро иҷро кунед.

$$1000000 + 552380 : 142 \cdot 370 - 393620$$

$$127410 : 274 + 307200 : 480 - 1105$$

$$40000 - 345000 : 500 + 306 \cdot 100$$

$$736200 : 36 - 640096 : 16 + 9800$$

$$б) 123123123 : 3 \qquad 777777777 : 777$$

$$999999999 : 9 \qquad 4545454545 : 45$$

$$84848484 : 42 \qquad 137137137 : 137$$

1116. Дарозии дарёи ноҳияи Ванҷ 103 км буда, масоҳати ҳавзааш 2070 км кв. аст.

Ифода кунед:

$$103 \text{ км} = \dots \text{ м}, \qquad 2070 \text{ км кв.} = \dots \text{ м кв.}$$

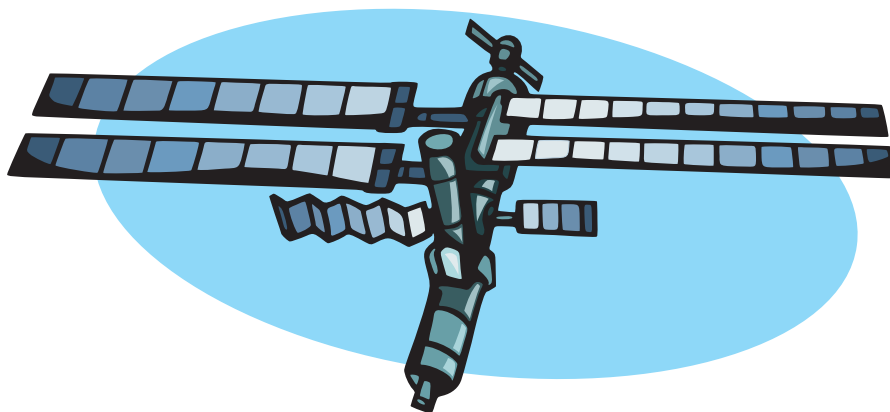

1117. Муодила тартиб дода, онро ҳал кунед:

1) Суммаи ду адад 11378 аст, ҷамъшавандаи дуюм 4035 мебошад. Ҷамъшавандаи якумро ёбед.

2) Ба адади 7343 ададери ҷамъ карда, 11378-ро ҳосил карданд. Ҷамъшавандаи номаълумро ёбед.

1118. **Шифоҳӣ:** Истгоҳи кайҳонии «Мир» 130 тонна масса дошта, 15 сол парвоз кард (солҳои 1986 – 2001). Ин ададҳоро бо килограмм ва шабонарӯз ифода кунед:

1119. **Шифоҳӣ:** «Восток-1» аввалин киштии кайҳонӣ буд. Дар он 12-уми апрели соли 1961 Юрий Гагарин ба кайҳон парвоз кард. Киштӣ аз космодром соати 9-у 7 дақиқаи вақти Москва сар дода шуда, атрофи заминро як маротиба давр зад ва соати 10-у 55 дақиқа ба Замин нишаст. Ҷӯ чӣ қадар парвоз кардааст?

1120. Массайи киштии «Восток-1» ба 6 т 170 кг ва дарозияш ба 7 м 35 см баробар буд. Ин ададҳоро бо килограмм ва сантиметр ифода намоед.

1121. Дар киштии «Восток-6» аввалин кайҳоннавардзан Валентина Терешкова 16-уми июни соли 1963 ба кайҳон парвоз карда, бо сарнишинони «Восток-5» дар парвози гурӯҳӣ иштирок намуд. Дар 70 соату 42 дақиқаи парвоз «Восток-6» атрофи Заминро 48 маротиба давр зад. Бо дақиқа ифода кунед:
70 соату 42 дақ. = ... дақ.

1122. Қимати ифодаҳоро хаттӣ ҳисоб кунед:
 $(34005 - 25007) \cdot (49 + 38)$
 $(57208 + 51192) : (163 + 37)$

1123. Ададҳои ҳаштрақама, нухрақама, даҳрақама ва ёздаҳрақамаи дорой рақамҳои якхеларо номбар кунед.
Намуна:
11111111, 22222222, ..., ..., 99999999.

1124. Суммаи ададҳои 7308 ва 207-ро 9 маротиба зиёд кунед.

1125. Дарозии аз ҳама калонтарин гитара (асбоби мусиқӣ) дар дунё 3 м 7 см буда, массааш 136 кг аст. Ин гитара соли 1980 дар Америка сохта шудааст.

Ифода кунед: $3 \text{ м } 7 \text{ см} = \dots \text{ мм}$ $136 \text{ кг} = \dots \text{ г}$

Дарси 142

1126. Ададҳоро хонед:

7310623,

84605710,

639712814,

4301716215,

981406507123,

999999999,

100000000000,

200000000000,

876543210.

Таърифи муодиларо ба хотир оварда, ба он мисол оред.

Масалан, $(29 + 34) : 9 = 7$ аст.

Агар дар ин баробарӣ яке аз ҷамъшаванда 34-ро номаълум x қабул кунем, муодилаи $(29 + x) : 9 = 7$ ҳосил мешавад ва он муодилаи дуамала мебошад. Мехонем:

- 1) $(29 + x)$ – тақсимшаванда, 9 – тақсимкунанда, 7 – ҳосили тақсим;
- 2) суммаи ададҳои 29 ва x -ро ба 9 тақсим (9 маротиба кам) кунем, 7 ҳосил мешавад.

Ҳал: Барои ёфтани тақсимшавандаи номаълум $(29 + x)$ ҳосили тақсим 7-ро бо тақсимкунанда 9 зарб мекунем: $29 + x = 7 \cdot 9$. Тарафи ростро ҳисоб мекунем (63 ҳосил мешавад). $29 + x = 63$. Қоидаи ёфтани ҷамъшавандаи номаълумро ба хотир оварда, ҳал намуданро давом медиҳем: $x = 63 - 29$. $x = 34$. Қимати x -ро ёфтаем. Дар боло қоидаи ёфтани ададҳои номаълум ду маротиба истифода шуд. Зеро тақсимшаванда аз суммаи ду адад – адади маълум 29 ва номаълум x иборат буд.

Санҷиши ҳал:

$$(29 + 34) : 9 = 7$$

$$63 : 9 = 7$$

$$7 = 7$$

Ҳалли муодила дуруст будааст, чунки дар ҳар ду тараф ададҳои якхела ҳосил шуд.

1127. Ҳисоб кунед:

$$100 \text{ млн} + 900 \text{ млн}$$

$$450 \text{ млн} + 550 \text{ млн}$$

$$300 \text{ млн} + 700 \text{ млн}$$

$$50 \text{ млн} + 950 \text{ млн}$$

1128. Тақсими бақиядорро ичро кунед:

$$3335 : 3$$

$$666668 : 66$$

$$444447 : 444$$

$$2222225 : 2222$$

1129. Барои як бех ниҳоли анҷир замини дарозиаш 5 м ва бараш 4 м лозим аст. 300 бех ниҳоли анҷир чӣ қадар масоҳатро ишғол мекунад?

1130. Ҳисоб кунед:

$$33800000 : 26$$

$$29240000 : 172$$

$$34560000 : 108$$

$$26 \cdot 13000000$$

$$172 \cdot 1700000$$

$$108 \cdot 3200000$$

Қимати ифодаҳоро ҳисоб кунед ва гӯед, ки дар ҳуҷҷати ифодаҳо натиҷаи зарб бо натиҷаи тақсим чӣ хел алоқамандӣ дорад? Оё гуфта метавонем, ки ифодаи дуҷум барои санҷиши дурустии қимати ифодаи яқум тартиб дода шудааст?

1131. Муқррса кунед:

$$6000000000 \dots 6000000000$$

$$1900000000 \cdot 8 \dots 9100000000 \cdot 8$$

$$9000000009 \dots 9000000009$$

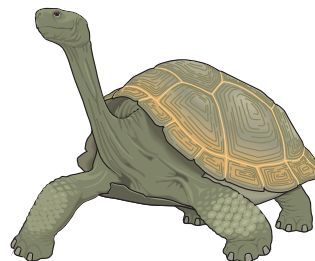
$$7500000000 : 3 \dots 7500000000 : 15$$

1132. Як тарафи майдони секунҷашакл 1200 м, тарафи дуҷум ба $\frac{1}{3}$ ҳиссаи тарафи яқум баробар буда, тарафи сеҷум аз тарафи дуҷум 3 маротиба зиёдтар аст. Периметри ин майдонро ёбед.

1133. Сангушти пиронсол (номаш Туи Малила) соли 1777 таваллуд шуда, 188 сол умр дидааст. Малила дар кадом аср таваллуд шуда, дар кадом аср фавтидааст?

1134. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(1800000 + x) : 3 = 800000$$

$$(3333333 + x) : 3 = 3333333$$

1135. Бо тонна ва килограмм ифода кунед:

$$1765 \text{ т} = \dots \text{ т} \dots \text{ кг}$$

$$24300 \text{ т} = \dots \text{ т} \dots \text{ кг}$$

$$5000500 \text{ т} = \dots \text{ т} \dots \text{ кг}$$

$$4000700 \text{ т} = \dots \text{ т} \dots \text{ кг}$$

Дарси 143

1136. Дарозии айвон 16 м, бараш 6 м аст. Барои ранг кардани фарши айвон 6 қуттӣ ранг хариданд, ки ҳар кадомаш 3 кг буд. Агар ба 1 м кв. 250 грамм ранг сарф шавад, оё рангҳои харидашуда барои ранг кардани фарши айвон кифоя аст?

1137. Росткунҷае тасвир намоед, ки бараш 8 см, масоҳаташ 72 см кв. бошад. Периметри ин росткунҷаро ёбед.

1138. Ададҳоро хонед:

25202520

399303993

7439539610

1555655515

3535755355

621123447770

1139. Ҳисоб кунед:

$$(6528400000 : 760000 - 1170000000 : 900000) \cdot 163$$

$$1000000000 - (150000000 : 5 + 700000000)$$

1140. 1) Ҳисоб кунед:

$$32 \text{ млрд} + 23 \text{ млрд}$$

$$18 \text{ млрд} + 18 \text{ млрд}$$

$$22 \text{ млрд} + 41 \text{ млрд}$$

$$13 \text{ млрд} + 17 \text{ млрд}$$

$$20 \text{ млрд} + 70 \text{ млрд}$$

$$25 \text{ млрд} + 35 \text{ млрд}$$

2) Хаттӣ ҳисоб кунед:

$$8400000000 + 1600000000$$

$$6600000000 + 2400000000$$

$$1100000000 + 9900000000$$

$$1900000000 + 3100000000$$

1141. Чадвали воҳидҳои дарозиро номбар кунед. Чадвали воҳидҳои масоҳатро номбар кунед. Масоҳати росткунҷа чӣ тавр ёфта мешавад? Формулаашро нависед. Периметри росткунҷа чӣ тавр ёфта мешавад? Периметри квадрат-чӣ? Формулаҳоро нависед.

1142. 1) Ҳисоб кунед:

$$5614730000 + 483490000 - 238768 \quad 136872 \cdot 4$$

$$6600320000 - 2000300000 + 412300 \quad 127872 \cdot 5$$

2) Ифода кунед:

$$2000000000 \text{ м} = \dots \text{ км} \quad 50005000000 \text{ кг} = \dots \text{ т}$$

$$7000000000 \text{ м} = \dots \text{ км} \quad 80006000000 \text{ кг} = \dots \text{ т}$$

Дарси 144

1143. Муқриси кунед:

$$2000000000 \cdot 5 \dots 4000000000 : 8$$

$$1560000000 : 4 \dots 3500000000 \cdot 2$$

1144. Дарозии хона 9 м, бараш 6 м мебошад. Барои фарши ин хонаро аз гилемҳои андозаашон 3 м ва 2 м рӯйпӯш намудан чандто гилем лозим мешавад?

Намунаи ҳал:

1) Масоҳати хона чӣ қадар аст?

$$9 \text{ м} \cdot 6 \text{ м} = 54 \text{ м кв.} - \text{масоҳати хона.}$$

2) Масоҳати гилем чӣ қадар аст?

$$3 \text{ м} \cdot 2 \text{ м} = 6 \text{ м кв.} - \text{масоҳати як гилем.}$$

3) Барои ин хона чандто ҳамин хел гилем лозим мешавад?

$$54 \text{ м кв.} : 6 \text{ м кв.} = 9\text{-то гилем.}$$

Ҷавоб: Барои ин хона 9-то гилем лозим мешавад.

(Саволҳо дар дафтар навишта намешаванд).

К.М

1145. Бари хона 6 м, дарозияш 12 м аст. Барои рӯйпӯш кардани фарши ин хона аз палосҳои андозаашон 2 м бар 3 м (2м x 3м) чандто палос лозим мешавад?

1146. Бо рақамҳо нависед: як миллиону ҳафтсаду панҷ ҳазор, даҳ миллиард, ёздаҳ миллиону яксаду бист ҳазор, даҳ миллиарду се ҳазору чор.

1147. 1) Бози «Кӣ зудтар?». Ҷавобашро нависед:

566 · 100

7520 : 10

890 · 100

37400 : 10

63000 : 100

1450 · 10

5890 : 10

712 · 100

2) Дар як сол ба ҳисоби миёна 60000 наҳанг дошта мешавад. Агар массаи миёнаи як наҳанг 50 тонна бошад, он гоҳ вазни шикори яқсолаи наҳангҳо чанд тоннаро ташкил медиҳад? (Як солро 365 рӯз ҳисоб карда, масъаларо ҳал кунед).

3) 10,100 маротиба зиёд кардани адад чӣ маъно дорад?
10,100 маротиба кам кардани адад-чӣ?

1148. Кадом ададҳо бо суммаи разрядӣ иваз шудаанд?

$$5000 + 400 + 7 = \square\square\square\square$$

$$70000 + 8000 + 900 + 50 + 1 = \square\square\square\square\square$$

$$200000 + 50000 + 400 + 70 + 3 = \square\square\square\square\square\square$$

$$900000 + 9000 + 900 = \square\square\square\square\square\square$$

1149. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x \cdot 36 = 1\,296$$

$$529 : x = 23$$

$$364 - (x - 71) = 245$$

1150. Ҳисоб кунед:

$$199325 - 119 \cdot 805$$

$$158 - 17072 : 176$$

$$7575 : 25 \cdot 333$$

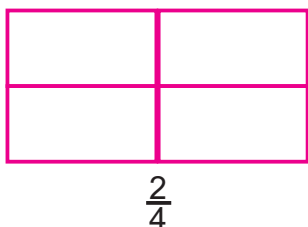

1151. Аз заминҳои обҷакорӣ бо 8 мошин 12 маротиба ба анбор картошка оварданд. Ҳар як мошин 1500 кг картошка овард. Ҳамаи картошкаҳои овардари ба 4 анбор ҷой карданд. Дар ҳар як анбор чанд тонна картошка ҷой карданд?

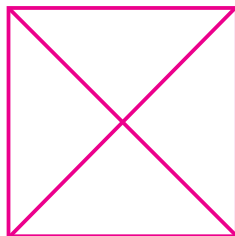

1152. 2-то адади ҳафтрақама, 2-то адади ҳаштрақама навишта, суммаи онҳоро ёбед ва онҳоро ба разрядҳо ҷудо кунед.

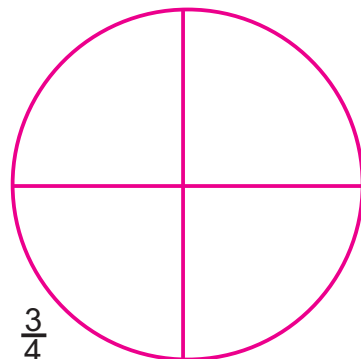
1153. Ҳиссаи додашудаи фигураҳоро ранг кунед.

$\frac{2}{4}$

$\frac{1}{4}$

$\frac{3}{4}$

Дарси 145

1154. Барои кӯдакистон бозичаҳои нархашон якхела хариданд. Аввал 14-то бозича, баъд 6-тои дигар хариданд. Барои хариди охирин 24 сомони кам пул доданд. Ҳар як бозича чанд сомонӣ арзиш дорад? Ҳамаи харид чӣ қадар мешавад?

Ҳалли масъала:

1) $14 - 6 = 8$ -то кам

4) $6 \cdot 3 = 18$ сомони

2) $24 : 8 = 3$ сомони

5) $42 + 18 = 60$ сомони

3) $14 \cdot 3 = 42$ сомони

Ҷавоб : Ҳамаи харид 60 сомони.

Ҳар як баробарӣ дар раванди ҳалли масъала чиро мефаҳмонад?

1155. Масоҳати ҳавзаи дарёи Варзоб 1740 км кв. мебошад. (Варзоб шохоби рости дарёи Кофарниҳон аст). Манбааш пиряхҳо ва барф мебошад. Дарёҳои Зиддӣ ва Майхӯра бо ҳам пайваست шуда, дарёи Варзобро ба вучуд меоранд. Дарозиаш 71 км аст. Поёноби дарёро аз ҷойи якшавии дарёи Лучоб то якшавӣ бо дарёи Кофарниҳон дарёи Душанбе низ меноманд.

Ифода кунед:

$$1740 \text{ км кв.} = \dots \text{ м кв.}, \quad 71 \text{ км} = \dots \text{ м}, \quad 71000 \text{ м} = \dots \text{ см.}$$

Д.М

1156. Ифода тартиб диҳед ва қиматашро ҳисоб кунед:

1) Ҳосили зарби ададҳои 438 ва 17-ро 17 маротиба кам кунед.

2) Суммаи ададҳои 19374 ва 8727-ро 5693 воҳид кам кунед.

1157. Ҳисоб кунед ва дурустиашро санҷед:

$$\begin{array}{r} + 89 \text{ м } 12 \text{ см} \\ + 18 \text{ м } 79 \text{ см} \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} - 27 \text{ соат } 43 \text{ дақ.} \\ - 8 \text{ соат } 19 \text{ дақ.} \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} + 108 \text{ кг } 320 \text{ г} \\ + 240 \text{ кг } 637 \text{ г} \\ \hline \end{array}$$

Қ.М

1158. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$70 \cdot x = 4270$$

$$x \cdot 170 = 3740$$

$$x \cdot 33 = 33033$$

1159. Дарозӣ ва бари росткунҷаро чен карда, масоҳати онро ёбед:

1160. Агар вақт ва суръат маълум бошад, масофа чӣ тавр ёфта мешавад? Формулаи ёфтани масофаро нависед. Агар суръат ва масофа маълум бошад, вақт чӣ тавр ёфта мешавад? Формулаашро оред. Аз рӯйи ҷадвал масъала тартиб диҳед ва онро ҳал намоед:

Намуди автомобил	Суръат	Вақт	Масофа
сабуқрав	75 км/соат	4 соат	? км
боркаш	50 км/соат	? соат	200 км

Дарси чамъбастӣ ва натиҷагирӣ аз боби нуҳум

1. Миллиардро фаҳмонед.
2. Ададҳоро хонед ва онҳоро нависед:

968842758	961402700	2345676543
432765843210	754201378870	454500005454
3. Ададҳоро чамъ кунед:

84054290876 + 1851306708	76672384188 + 5134334807
11009768113 + 6919345032	98543245307 + 2787654301
4. Дар як миллиард чанд ҳазорӣ аст? Дар як миллиард чанд миллиардӣ аст?
5. Ададҳо нависед, ки аз 1 миллиард 3 воҳид кам бошад.
6. 2 адади пасоянди адади 9999999998-ро нависед.
7. Адади 2222222222-ро ба суммаи разрядӣ иваз намоед.
8. Адади чоррақамаеро номбар кунед, ки он бо иваз кардани ҷойи рақамҳои даҳӣ ва воҳидӣ қиматаш тағйир наёбад.
9. Адади чоррақамаеро номбар кунед, ки бо иваз кардани ҷойи рақамҳои садӣ ва воҳидӣ қиматаш тағйир наёбад.
10. Адади чорсаду чор миллиарду чилучор миллиону чор ҳазорро бо рақамҳо нависед.
11. Адади 59-ро панҷ маротиба пайдарпай нависед ва онро хонед.
12. Рақами 1-ро даҳ маротиба пайдарпай нависед ва онро хонед.
13. Адади 358-ро ду, се ва чор маротиба пайдарпай нависед ва онро хонед.
14. Ададҳо бо рақами шаш ва нуҳ сифрҳо нависед ва онро хонед.
15. Ҳисоб кунед:

309 млн + 411 млн	67 млн – 49 млн
111111110 + 4000000005	25 млн – 19 млн
119 млн + 13 млрд	83 млрд – 27 млрд
4434434434 – 443443443	91 млрд – 11 млрд

СУПОРИШҶОИ ТЕСТӢ

Арзёбии дониш, малака ва маҳорати хонандагон пас аз омӯзиши боби нуҳум

- 1) Адади 10 млрд чандто сифр дорад?
А) 9-то   Б) 11-то   В) 10-то
- 2) Ҳосили тақсими ададҳои 40000004 ва 4 ба чанд баробар аст?
А) 10000001   Б) 10001   В) 2000002   Г) 80000008
- 3) Пиёдагард бо кадом суръат ҳаракат карда метавонад?
А) 10 км/соат   Б) 50 км/соат   В) 40 км/соат   Г) 4 км/соат
- 4) Мақсуд ададери фикр карда, онро 7 маротиба зиёд намуд, ки 7000000 ҳосил шуд.
Мақсуд кадом ададро фикр кард?
А) 1000   Б) 100001   В) 1000000   Г) 2100000
- 5) Барои кадом қимати c нобаробарии $c + 4200000000 = 9900000000$ дуруст аст?
А) $c = 1000$ Б) $c = 1000000$ В) $c = 5700000000$ Г) $c = 4700000$
- 6) Адади 3030303030-ро 10 маротиба кам кунед, ҷавоб чанд мешавад?
А) 3030303   Б) 303030303   В) 10000   Г) 3030333
- 7) Ба адади нуҳрақамаи калонтарин 101-ро чамъ кунед:
А) 999999101   Б) 1000000100   В) 10000100   Г) 9999100
- 8) Ба панҷ миллион 200-ро зарб кунед, чанд ҳосил мешавад?
А) 10 миллион   Б) 100 миллион   В) 1 миллиард   Г) 7 миллион
- 9) Кадоме аз ин ҳосили тақсими бақиядор дуруст иҷро шудааст?
А) $7649 : 42 = 182(б.5)$ Б) $7649 : 42 = 180(б.7)$
В) $7649 : 42 = 185(б.2)$ Г) $7649 : 42 = 181(б.12)$
- 10) Қимати кадом ифода ба қимати ифодаи $128 : 4$ баробар аст?
А) $120 : 4 - 8 : 4$ Б) $120 : 4 + 8 : 4$
В) $128 : 2 + 128 : 4$ Г) $128 : 2 - 128 : 4$
- 11) Кадом қимати n дар нобаробарии $45500 + n > 50000$ дуруст аст?
А) $n = 500$ Б) $n = 1500$ В) $n = 4600$ Г) $n = 455$
- 12) Қимати ифодаи $4000000 : x + 4000000$ -ро ҳангоми $x = 4000000$ будан, ҳисоб кунед.
А) 400001   Б) 120000   В) 4000001   Г) 4000010
- 13) Кадом адад ҳамагӣ 679 миллионӣ дорад?
А) 6790000   Б) 679000000   В) 67900   Г) 679000

1161. Маводди зарурӣ барои ғӯррагач (шпаклёвка) кардани фарши 1 метри квадрати хона дар ҷадвал оварда шудааст:

Номи мавод	Миқдори мавод барои 1 м кв.	Барои 10 м кв. ҳисоб кунед
Алиф	176 г	
Ширеш	2 г	
Собуни ҷомашӯйӣ	4 г	
Бӯри майдашуда	321 г	

1162. Ҳисоб кунед:

$$8916000 : 2$$

$$5500008 : 9$$

$$6000009 \cdot 5$$

$$8916000 : 6$$

$$5500008 : 3$$

$$7800000 \cdot 4$$

1163. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x - 426 = 426 + 74$$

$$793 - x = 198 - 2$$

$$x + 89 = 204 : 2$$

Дар ҳалли ин навъ муодилаҳо аввал тарафи ростро ҳисоб карда, муодилаи якамаларо пайдо мекунем, сипас дар асоси татбиқи қоидаҳои ёфтани адади номаълум онҳоро ҳал мекунем.

1164. Ҳисоб кунед:

$$5 \cdot (498 + 603)$$

$$(1386 + 1794) : 2$$

$$8 \cdot (4327 - 2824)$$

$$(4106 - 764) : 3$$

1165. Ҷавобашро нависед:

1) Ададҳои 315, 427, 809-ро 1000 маротиба зиёд кунед.

2) Ададҳои 214300, 48700, 9167000-ро 100 маротиба кам кунед.

1166. Динозавре, ки қадаш 20 – 25 метр аст, 150 тонна масса дорад. Ададҳои 20 м, 25 м-ро – бо сантиметр, 150 тоннаро бо килограмм ифода намоед.

1167. Муодилаҳоро ҳал кунед:
 $x + 120 = 400 : 2$ $x - 75 = 42 : 2$ $22 : x = 11$

1168. Ҳисоб кунед:
 $345 - 0 \cdot 73 + 40$ $610 + 0 - 110 \cdot 1$ $88 - 8 : 1$

Дарси 148

1169. Шутурмурғи африқоӣ 100 кг масса дорад. Массайи 75-то шутурмурғро ҳисоб кунед. (Натиҷаро бо сентнер ва грамм ифода кунед).

1170. Ҷуфти баробариҳоро муқоиса намуда, монандӣ ва фарқи онҳоро муайян кунед.

$$350 + 50 = 400 \qquad 700 - 20 = 680$$

$$350 + (50 + 40) = 440 \qquad (700 - 100) - 580 = 20$$

Ин ҷо сумма ва фарқ чӣ ҳел тағйир ёфтанд?

1171. 1) Амалҳоро иҷро кунед:
 $(40210 - 39408) \cdot 6$ $21\,078 + 43\,263 : 3$
 $(4320 + 1728) : 96$ $(31031 : 31 \cdot 13) + 103103$

2) Кор бо калкулятор:
 $8880 : 4 + 2000$ $900 \cdot 5 - 500$ $968 \cdot 59 - 528$

1172. Ҳавопаймои ТУ-154 бо 164 нафар мусофир, ки массаашон 9800 кг аст, парвоз мекунад. Массайи мусофирон ва борашон аз массайи умумии ҳавопаймо 87200 кг сабуктар аст. Массайи умумӣ чанд килограмм аст?

1173. 1) $876 : 219$ $6768 : 846$ $896 : 224$
 $219 \cdot 4$ $846 \cdot 8$ $224 \cdot 4$

2) Бо рақамҳо нависед: ду миллиард, се миллиону яксаду панҷоҳ ҳазор.

1174. Дарозӣ ва бари хонаатонро чен карда, периметри онро ҳисоб кунед.

Дар Муғ зиёда аз 40 порчаи матои абрешими гуногунранг ёфт шудааст. Қисми зиёди онҳо дар Суғд истеҳсол мешуданд. Матои абрешим бо номи «дебо» маъмул буд. Ҳар як либосвории дебо 100 дирҳам арзиш дошт. Мувофиқи ҳуҷҷатҳои Муғ нархи як асп 200 дирҳам, гов 11 дирҳам будааст. Ҳамин тариқ, ба ду либоси «дебо» як аспи хуб харидан мумкин буд. Дар асри VIII нархи мол тахминан чунин буд: кафш 1 ё 2 дирҳам, асп 200 дирҳам, лаҷом 2 дирҳам, гов 11 дирҳам, куртаи занона 15 дирҳам. Дар он замон тангаҳои биринҷӣ ҳамчун пул дар муомилот буданд.

Дарси 149

1175. Аз намунаи ифодаи якум истифода бурда, қимати ифодаҳои дигарро ҳисоб кунед:

$$1214 : 2 = (1000 + 200 + 10 + 4) : 2 = 1000 : 2 + 200 : 2 + 10 : 2 + 4 : 2 = 500 + 100 + 5 + 2 = 607$$

$$848 : 4 = \quad 777 : 7 = \quad 3939 : 3 = \quad 3333 : 3 =$$

1176. Нобаробариҳо нависед ва дурустии онҳоро санҷед:

1) Фарқи ададҳои 4739 ва 739 аз ҳосили зарби ададҳои 70 ва 25 калон аст.

2) Ҳосили тақсими ададҳои 896 ва 224 аз ҳосили зарби ададҳои 224 ва 50 хурд аст.

3) Ҳосили тақсими ададҳои 628 ва 314 аз ҳосили зарби ададҳои 527 ва 0 калон аст.

Намуна: $6342 - 342 > 50 \cdot 48$ - нобаробарӣ

Санҷиш: $6000 > 2400$

1177. 1) Як майна дар тобистон 7 кг 500 г ҳашаротро меҳӯрад. 10 майна чӣ қадар ҳашаротро меҳӯрад?
 2) Даҳ майна 75 кг ҳашарот меҳӯрад. Як майна чӣ қадар ҳашаротро меҳӯрад? Оё масъалаи дуюм назар ба масъалаи якум масъалаи баръакс шуда метавонад?

1178. Ҷадвалро пур кунед ва онро шарҳ диҳед:
 1) Тарҳшаванда тағйирёбанда ё бетағйир аст?
 2) Тарҳкунанда-чӣ?

Тарҳшаванда	500	500	500	500
Тарҳкунанда	50	60	70	80
Фарқ				

- 3) Фарқ чӣ хел тағйир ёфт?

Агар тарҳшаванда бетағйир монад ва тарҳкунанда зиёд шавад, фарқ ҳамон қадар воҳид кам мешавад. Агар тарҳшаванда зиёд шаваду тарҳкунанда бетағйир монад, фарқ ҳамон қадар воҳид зиёд мешавад.

Мисол:

$$80 - 10 = 70$$

ё ки

$$80 - 10 = 70$$

$$90 - 10 = 80$$

$$(80 + 10) - 10 = 80$$

1179. Ҷуфти баробариҳоро муқоиса кунед, монандӣ ва фарқи онҳоро гӯед:
$175 - 75 = 100$	$300 - 50 = 250$
$175 - (75 + 10) = 90$	$(300 - 20) - 50 = 230$
$1000 - 400 = 600$	$1000 - (400 - 100) = 700$

1180. Нобаробарӣ нависед. Фарқи ададҳои 525 ва 25 аз суммаи ин ададҳо хурд аст. Баробарӣ нависед, ки дар он ҳосили зарби ададҳои 70 ва 3 ба суммаи ададҳои 200 ва 10 баробар бошад.

1181. Киштии кайҳони “Союз-9” дар кайҳон 18 шабонарӯз парвоз кард. Ин чанд соат мебошад?

1182. Доир ба зарби адади серақама ба дурақама дуто мисол навишта, онҳоро ҳисоб кунед.

1183. Қурутоб чист? Кӣ қурутоб тайёр карда метавонад? Масолеҳи қурутоб (барои 2 нафари калонсол ё 4 нафари хурдсол) якто фатири гарми калон, ки вазнаш 400 грамм аст, 200 грамм чакка, 300 грамм пиёз, 150 грамм маскаи қўшон (ё равғани зағир), 2 – 5 бандча кабудӣ (кашниз, шибит, мувофиқи хоҳиш қаланфур).

Матнро хонед, ба он саволҳо гузошта, масъала тартиб диҳед ва онро ҳал кунед. Ҳангоми саволгузорӣ кабудӣ (кашниз, шибит, қаланфур) ба назар гирифта нашавад.

Дарси 150

1184. **Шифоҳӣ:**

1) Дар ифодаи $20 + 8$, агар яке аз ҷамъшавандаҳоро 5 воҳид зиёд кунем, қимати суммаи он чӣ тавр тағйир меёбад?

2) Агар дар ин ифода яке аз ҷамъшавандаҳоро 5 воҳид кам кунем, қимати суммаи он чӣ тавр тағйир меёбад?

$$20 + 8 = 28 \quad 20 + (8 + 5) = 33 \quad (20 - 5) + 8 = 23$$

3) Агар тарҳшавандаро бетағйир гузошта тарҳкунандаро зиёд кунем (ба 2, 10, 20 воҳид), фарқ чӣ тавр тағйир меёбад?

Масалан: $7 - 3 = 4$, $7 - (3 + 2) = 2$.

4) Масъалаи баръакс. Агар тарҳшавандаро зиёд карда, тарҳкунандаро бетағйир гузорем, фарқ чӣ тавр тағйир меёбад?

Масалан: $12 - 4 = 8$ $(12 + 8) - 4 = 16$

1185. Қимати ҷуфти ифодаҳоро ҳисоб карда, онҳоро муқоиса намоед:

$1200 + 200$	$1200 + 200$	$2500 - 400$
$(1200 + 30) + 200$	$1200 + (200 - 30)$	$2500 - (400 + 100)$

К.э

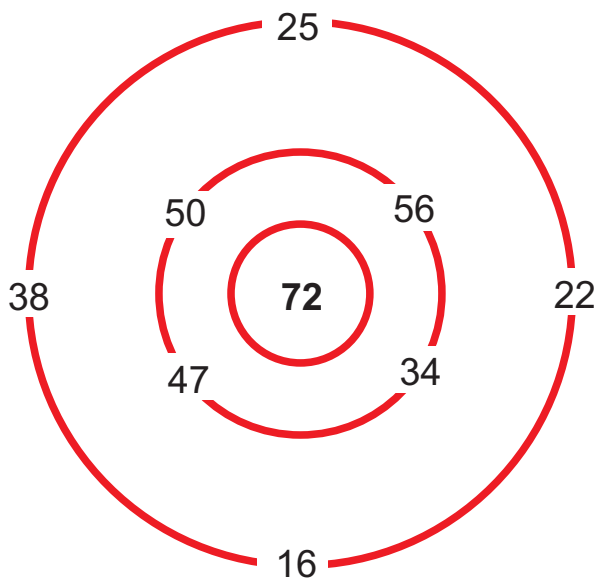
1186. Муодила тартиб дода, масъалаҳоро ҳал кунед:

1) Сайёҳон дар ду рӯз бо автобус 250 км масофаро тай намуданд. Онҳо рӯзи якум 120 км роҳро тай карданд. Сайёҳон рӯзи дуюм чанд километрро тай карданд?

2) Сайёҳон дар ду рӯз бо автобус 250 км масофаро тай намуданд. Онҳо рӯзи дуюм 130 км роҳро тай кардаанд. Сайёҳон рӯзи якум чанд километрро тай карданд? Масъалаи дуюм нисбат ба масъалаи якум чӣ гуна масъала аст?

1187. Бозии «Лабиринт». Аз ҳар як ҳалқа яктоӣ ададро тавре интихоб кунед, ки суммашон 72 шавад:

К.м

1188. Ҳисоб кунед:

$$\begin{array}{cccc} 284 \cdot 52 & 168 \cdot 274 & 6768 : 846 & 896 : 224 \\ 173 \cdot 24 & 198 \cdot 112 & 5264 : 752 & 876 : 219 \end{array}$$

1189. Зери ҳам навишта, ҳисоб кунед:

$$126 \cdot 257 + 281 \cdot 132 \qquad (4 \ 848 - 848) : 40$$

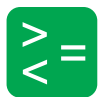
1190. Қимати ифодаи b : 11-ро ҳангоми $b = 121$ ва $b = 1111$ будан ҳисоб кунед.

Дарси 151

1191. Ҷадвалро аз назар гузаронед. Дар ҷадвал барои 10 м кв. замин меъёри кишти тухми сабзавотро мебинед. Шумо барои 100 м кв. меъёри кишти тухми сабзавотро ҳисоб карда, онҳоро дар ҷатори холӣ нависед:

Номи сабзавот	Тухмӣ барои 10 м	Тухмӣ барои 100 м
Карам	25 г	
Сабзӣ	8 г	
Бодиринг	15 г	
Лаблабу	18 г	
Шалғам	3 г	
Лӯбиё	100 г	

1192. Қимати ифодаҳоро муқоиса кунед ва ба ҷойи нуқтаҳо аломати мувофиқ гузоред:

$$520 \cdot 100 \dots 520 \cdot 10$$

$$850 : 10 \dots 850 : 10 + 100$$

$$3 \cdot (100 + 20) \dots 3 \cdot 100 + 3 \cdot 20$$

$$(20 + 10) : 10 \dots 20 : 10 + 10 : 10$$

1193. Хаттӣ ҳисоб кунед:

$$204 \cdot (5201 - 4245) + 847$$

$$200050 - 216 : 108 \cdot 5$$

1194. **Шифоҳӣ:**

1) Хонанда соати 7-у 40 дақиқа ба мактаб рафта, соати 12-у 55 дақиқа ба хона баргашт. $\bar{U}$ барои рафтуомад ва дарс чӣ қадар вақт сарф намуд? 2) Як дарс 45 дақиқа давом кунад, пас 4 дарс чанд дақиқа давом мекунад? (Натиҷаро бо соат ифода кунед).

1195. Хонанда дар як рӯз барои ба мактаб рафта омадан 40 дақиқа вақт сарф кард. $\bar{U}$ барои ин дар 5 рӯз чанд дақиқа сарф мекунад?

1196. Ададҳоро хонед:
3758,   375800,   3750800,   4521824653.

1197. Ифода кунед:
2 соату 15 дақ. = ... дақ.   2 дақ. 20 сония = ... сония

1198. Дар тамоми ҷаҳон бештар аз 200 зоти асп, аз ҷумла дар Тоҷикистон 13 зоти асп ҳаст. Қади асп аз 50 см то 185 см, массааш аз 60 кг то 150 кг мешавад. Асп 25 – 30 сол умр мебинад. Аз ададҳои 50 см ва 185 см; 60 кг ва 150 кг; 25 ва 30 сол истифода бурда, се нобаробарӣ нависед.

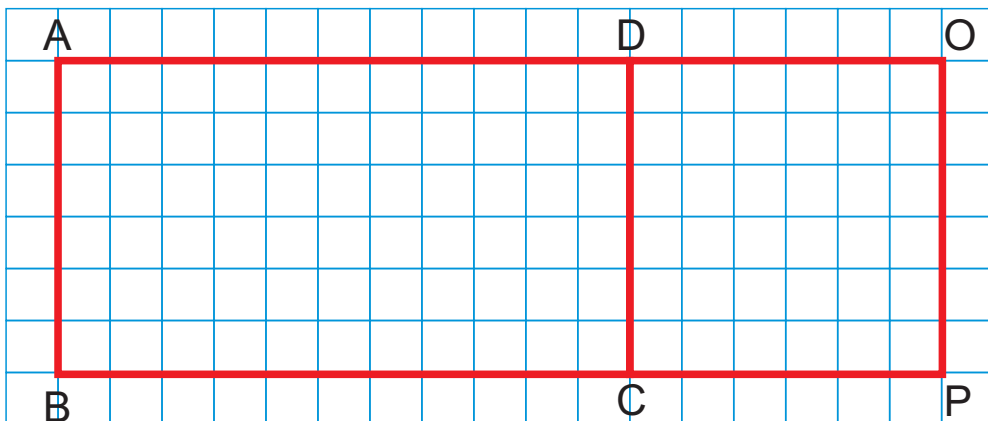

1199. Хаттӣ ҳисоб кунед:
 $870270 : 30$ $9 \text{ т } 200 \text{ кг} \cdot 4$ $600 \text{ км } 60 \text{ м} : 60$
 $350700 : 70$ $120 \text{ кг } 500 \text{ г} \cdot 3$ $933 \text{ м } 93 \text{ см} : 3$

Дарси 152

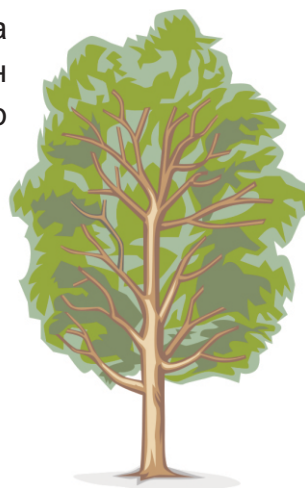

1200. Аз катакҳои нақша истифода бурда, масоҳати росткунҷаи ABCD ва квадрати DOPC-ро муайян намоед: (масоҳати 1 катакро 1 см кв. ҳисоб кунед).

К.М

1201. Дарахти чинор – аз 600 то 800 сол, арча аз 700 то 1000 сол умр мебинанд. Ин дарахтҳо аз чанд то чанд аср умр мебинанд?

1202. Ин ададҳоро хонед:

3214185736

4000000000

7623904815

Онҳо чандрақамаанд?

Д.М

1203. Соли 1971 дар ҷаҳон зиёда аз шасту шаш миллион сар асп буд. Соли 1976 миқдори аспҳо дар Тоҷикистон ба сию чор ҳазор сар мерасид. Ин ададҳоро бо рақамҳо нависед.

1204. **Шифохӯй:** Дили одами солим дар як соат 4800 маротиба мезанад. Дили одам дар як дақиқа чанд маротиба мезанад?

1205. Қавсҳоро тавре гузоред, ки баробариҳо дуруст бошанд:

$$550 : 11 + 6 \cdot 5 = 280$$

$$880 - 80 : 20 \cdot 5 = 200$$

1206. Дар муодилаҳо компонентҳоро номбар карда, онҳоро ҳал намоед. Ҷуфти муодилаҳоро муқоиса кунед, онҳо чӣ монандӣ доранд?

$$280 : x = 14$$

$$x - 900 = 1100$$

$$(280 : x) + 120 = 140$$

$$(x - 90) \cdot 2 = 220$$

?!

1207. Ба мағозаи китобфурӯшӣ як миқдор китоби дарсӣ оварданд. Вақте ки 273 китобро фурӯхтанд, 567 китоб монд. Ба мағоза чандто китоб овардаанд? Муодила тартиб дода, масъаларо ҳал кунед.

1208. Як халта картошка 50 кг масса дорад. Бист халта картошка чӣ қадар масса дорад?

1209. Иваз кунед:

$$640 \text{ см кв.} = \dots \text{ дм кв.} \dots \text{ мм кв.}$$

$$327 \text{ дм} = \dots \text{ м} \dots \text{ дм}$$

$$714 \text{ мм кв.} = \dots \text{ см кв.} \dots \text{ мм кв.}$$

$$2145 \text{ м} = \dots \text{ км} \dots \text{ м}$$

$$975 \text{ дм кв.} = \dots \text{ м кв.} \dots \text{ дм кв.}$$

$$126 \text{ см} = \dots \text{ м} \dots \text{ см}$$

1210. Ададҳоро хонед ва ба разрядҳо ҷудо кунед:

64002

827003

3200004

51376

405000

9040001

703000

29167

111001

49005

Дарси 153

1211. Ифода кунед:

$$4127 \text{ м} = 4 \text{ км } 127 \text{ м}$$

$$195 \text{ см} = 1 \text{ м } 95 \text{ см}$$

$$6341 \text{ м} =$$

$$2450 \text{ кг} =$$

1212. 40 халта шакар, ки ҳар кадомаш 50 кг масса дорад, чанд тонна мешавад? 100 халтааш-чӣ?

1213. Дарозии порчаҳоро чен кунед ва қиматашонро нависед:

1214. Ҳисоб кунед:

$$149808 : 24$$

$$751464 : 4$$

$$322296 : 39$$

$$254800 : 5$$

1215. Ифода нависед ва қиматашро ҳисоб кунед: ҳосили тақсими ададҳои 7680 ва 48 аз ҳосили тақсими ададҳои 192 ва 6 чанд воҳид зиёд аст?

1216. Баробарӣ нависед ва дурустиашро санҷед: ҳосили тақсими ададҳои 360 ва 12 ба ҳосили зарби ададҳои 15 ва 2 баробар аст.

1217. Кадоме аз ин касрҳо ба кадом нақша мувофиқ аст? Ҷавобҳои дурустро муайян кунед:

1)

2)

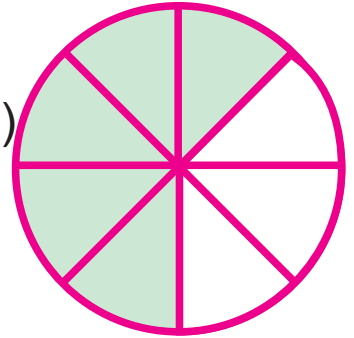

A $\frac{3}{4}$

B $\frac{1}{2}$

C $\frac{5}{8}$

3)

1218.

Ҳисоб кунед:

$$(4796800 - 4281200) \cdot 324$$

$$(60000000 - 14052000) : 547$$

Дарси 154

1219. Ифода навишта қиматашро ҳисоб кунед:

1) Адади 18792 аз 58 чанд маротиба зиёд аст?

2) Адади 75 аз 18450 чанд маротиба хурд аст? Барои донистани он ки як адад назар ба адади дигар чанд маротиба зиёд ё кам аст, чӣ бояд кард?

1220. Суръати автомобил дар 1 соат 72 км аст. Суръати автомобил дар як дақиқа чӣ қадар аст? (72 км-ро бо метр 1 соатро бо дақиқа ифода карда, ҳал намоед).

1221. Суръати аспи зоти арабӣ (зоти қадимии саворӣ) дар 2 дақиқа 1800 метр мебошад. Суръати аспи зоти арабӣ дар як соат чанд километр аст?

1222. Мисолҳоро зери ҳам навишта, ҳисоб кунед ва дурустиашонро санҷед:

$$85680 : 280$$

$$592200 : 840$$

$$646464 : 64$$

$$560560 : 560$$

1223. Адади 2500-ро аввал 25 маротиба зиёд, сипас 25 маротиба кам кунед. Оё натиҷа тағйир ёфт?

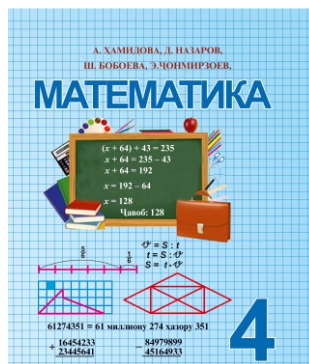

Агар адади 40-ро ду маротиба зиёд карда, ҳосили зарб 80-ро боз ба ду тақсим кунем, натиҷа тағйир намеёбад. Яъне,
 $40 \cdot 2 = 80, 80 : 2 = 40$

1224.1) Китоб 280 саҳифа дорад. Агар ҳар як саҳифа ба ҳисоби миёна 28 сатр дошта бошад, дар ин китоб ҳамагӣ чанд сатр ҳаст?

2) Китоби математикаи Шумо чанд саҳифа дорад? Дар як саҳифаи он чанд сатр ҳаст? Инро истифода бурда, монанди масъалаи якум масъала тартиб диҳед.

1225. Компонентҳои амалро номбар карда, муодилаҳоро ҳал кунед:

$$(1200 - x) + 750 = 1500$$

$$(200 : x) \cdot 50 = 50$$

1226. Суръати автомобил – ба ҳисоби миёна дар як дақиқа 1 км 200 м, суръати аспии арабӣ дар як дақиқа 900 м аст. Ин ададҳоро истифода бурда, як нобаробарӣ нависед. **Эзоҳ.** Соли 1976 дар Тоҷикистон ҳамагӣ 37 сар аспии зоти арабӣ парвариш карда мешуд.

1227. Бо метр ифода кунед:

$$56 \text{ км} = \dots \text{ м}$$

$$700 \text{ см} = \dots \text{ м}$$

$$1400 \text{ дм} = \dots \text{ м}$$

1228. Меъёри ҳарорати бадани одам аз 36 то 37 дараҷа мебошад. Агар ҳарорат 38 дараҷа ва ё аз ин зиёдтар бошад, оё ҳарорати баданро муътадил ҳисоб кардан мумкин аст?

Ҳарорати бадани одамро бо кадом асбоб чен мекунам?

Дарси 155

1229. Фаввора дар 45 дақиқа 1260 литр обро берун мепартояд. Дар 1 соату 30 дақиқа фаввора чанд литр обро берун мепартояд? (Соатро бо дақиқа ифода намуда, ҳал кунед.)

1230. 1) Дар фабрикаи дӯзандагӣ ба нақша гирифтаанд, ки аз матои мавҷудбуда 225-то костюми мардона дӯзанд. Агар аз матоъ 180-то костюми мардона дӯзанд, 135 метр матоъ боқӣ мемонад. Дар фабрика чанд метр матоъ аст?

Навишти кӯтоҳ:

Буд – ? м

Дӯхтанд – 180 к

Нақша – 225 к

– 135 м монд.

Ҳал:

1) $225 - 180 = 45$ -то кам костюм.

2) $135 : 45 = 3$ м ба 1 костюм.

3) $225 \cdot 3 = 675$ м матоъ буд.

Ҷавоб: Дар фабрика 675 м матоъ буд.

2) Бо ибораи «куртаи занона» монанди ин масъала тартиб диҳед ва онро ҳал намоед.

К.М

1231. Хаттӣ иҷро кунед:

$$480 \cdot 3$$

$$1440 : 3$$

$$980 : 2$$

$$490 \cdot 2$$

$$860 \cdot 20 : 4$$

$$336 \cdot 30 : 4$$

1232. Хаттӣ иҷро кунед:

$$94 \cdot 9 - 358$$

$$78 \cdot 7 - 243$$

$$47 \cdot 6 - 111$$

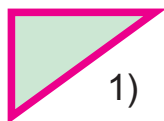
$$38 \cdot 9 - 152$$

$$108376 : 248$$

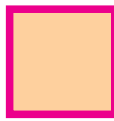
$$182505 : 345$$

1233. 1) Фигураҳои геометрии зеринро номбар кунед. Гуфтан мумкин, ки онҳо бисёркунҷаанд?

1)

2)

3)

4)

5)

2) Кунҷҳои ростро бо истифодаи хаткашаки секунҷашакл ё қолаби кунҷи рост нишон диҳед.

Барои дониستاني чандто даҳӣ доштани адади додашуда аз тарафи рости адад рақами охиринро партофтан лозим аст. Адади ҳосилшуда чандто даҳӣ буданро нишон медиҳад. Масалан, адади 8000 800-то даҳӣ; 704385 70438-то даҳӣ дорад. Барои дониستاني чандто садӣ доштани адади додашуда аз тарафи рости адад ду рақами охирин партофта мешавад. Адади ҳосилшуда миқдори садихоро нишон медиҳад. Масалан, адади 6300 63-то садӣ; адади 40500 405-то садӣ дорад.

1234. 1) **Шифоҳӣ:** Дар ҳар як адади додашуда чандто даҳӣ ва садӣ ҳаст?

200, 2000, 23520, 123280, 804250, 6721485.

2) Зарб ба адади 11. Хонед ва ёд гиред. $432 \cdot 11$

Қоидаи 1. Адади охирин 2-ро чун натиҷаи охирини ҳосили зарб дар зери 2 менависем.

Қоидаи 2. Рақами пасоянд 2 бо пешоянд 3 ҷамъ карда мешавад ($2+3=5$). Дар натиҷа пеш аз 2 панҷро менависем. Ин қоида ро боз як маротиба такрор мекунем: $3 + 4 = 7$.

Қоидаи 3. Ин ҷо адади 4 рақами охирини натиҷа буда, аз чап навишта мешавад: 4752 – ҳосили зарб.

1235. Хаттӣ ҳисоб кунед:

$$321 \cdot 3$$

$$317408 : 436$$

$$75 \cdot 7 - 234$$

$$963 : 3$$

$$82944 : 256$$

$$872 - 89 \cdot 3$$

Дарси 156

1236. Волейболбозӣ байни ду даста дар майдони дарозиаш 18 м, бараш 9 м гузаронида мешавад. Масоҳати як тарафи майдон (нисфи майдон) чӣ қадар аст?

1237. Масоҳати майдони волейболбозӣ барои гурӯҳи 6-каса 162 м кв. аст. Агар бари майдон 9 м бошад, дарозии майдонро ёбед.

1238. Аз як сар буз 900 грамм пашм гирифтани мумкин аст. Аз 600 сар буз чӣ қадар пашм гирифта мешавад?

1239. Як сар буз 160 грамм шир медиҳад. 200 сар буз чӣ қадар шир медиҳад?

1240. Муодилаҳоро ҳал намоед:

$$(x + 72000) - 18000 = 82500 \quad 63200 + (x - 24300) = 96000$$

1241. **Шифоҳӣ:** Дар ҳар як адади додашуда чандто ҳазорӣ ҳаст? 35000, 210000, 4600000.

Барои дониستاني чандто ҳазорӣ доштани адади додашуда аз тарафи рост се рақами охириро партофтан лозим аст. Адади боқимонда чандто ҳазорӣ буданаширо нишон медиҳад.

Масалан, адади 62000 – шасту ду ҳазорӣ; адади 814000 ҳаштсаду чордаҳто ҳазорӣ дорад.

1242. Зарб ба адади 11. Хонед ва ёд гиред. $3524 \cdot 11$

$$\begin{array}{r} 3524 \\ \times 11 \\ \hline 3524 \\ 3524 \\ \hline 38764 \end{array}$$

Қоидаи 1. Аз тарафи рост рақами охирини адади додашуда 4 чун рақами охирини натиҷа навишта мешавад.

$$\begin{array}{r} 3524 \\ \times 11 \\ \hline 3524 \\ 3524 \\ \hline 38764 \end{array}$$

Қоидаи 2. Ҳар як пешоянди адади додашуда аз рост бо ҳамсоияш ҳамъ карда мешавад: 2 ҳамъи 4 шаш, 5 ҳамъи 2 ҳафт, 3 ҳамъи 5 ҳашт.

$$\begin{array}{r} 3524 \\ \times 11 \\ \hline 3524 \\ 38764 \\ \hline 38764 \end{array}$$

Қоидаи 3. Рақами аввалин 3 аз чап охири натиҷаи тарафи чап мешавад:

38764 – ҳосили зарб.

1243. 1) Хаттӣ ҳисоб кунед:

$$3524 \cdot 11$$

$$4312 \cdot 11$$

2) Волейболбозӣ бори аввал соли 1895 дар Амрико пайдо шудааст. Дар Тоҷикистон дастаи волейболбозӣ соли 1926 ташкил шудааст. Дар ҷумҳурӣ соли 1977 ба ин бозӣ 79385 нафар варзишгар машғул буд. Баландии тӯри волейбол ба синну соли бозингарон вобаста буда, аз 2 м 24 см то 2 м 43 см аст.

Ададҳои 2 м 24 см ва 2 м 43 см-ро бо сантиметр иваз кунед.

Дарси 157

1244. Бадминтон аз номи шаҳрчаи Англия гирифта шуда, бозии варзишии бо ракетка ва волан (тӯбчаи пардор) мебошад. Барои бозии як ба як майдони дарозиаш 13 м 40 см, бараш 5 м 20 см лозим аст. Масоҳати майдони бозиро ҳисоб кунед. (Натиҷаро бо дм кв. ифода намоед).

1245. **Шифоҳӣ:**

- 1) Воҳидҳои масоҳат ва ҷадвали масоҳатро номбар кунед.
- 2) 200 м кв. чанд дм кв. мешавад? 1000 м кв. - чӣ?
- 3) 5000 дм кв. чанд м кв. мешавад? 6200 дм кв. - чӣ?
- 4) Агар масоҳат ва дарозии росткунҷа маълум бошад, бари он чӣ тавр ёфта мешавад?

1246. Муқоиса кунед ва аломати даркорӣ (>, <, =) гузоред:

$$170 \cdot 10 + 6 \dots 170 \cdot 10 - 6 \qquad 25 + 60 \cdot 2 \dots 25 + 60 : 2$$

$$640 \cdot 1 : 1 \dots 640 : 10 \cdot 1 \qquad 533 : 1 \cdot 1 \dots 533 \cdot 1 : 1$$

Намунаи ҳал:

$$170 \cdot 10 + 6 \dots 170 \cdot 10 - 6$$

1) $170 \cdot 10 = 1700$

1) $170 \cdot 10 = 1700$

2) $1700 + 6 = 1706$

2) $1700 - 6 = 1694$

$$1706 > 1694$$

Аз ин рӯ ба ҷойи нуқтаҳо аломати калон гузошта мешавад.

1247. Қимати ҷуфти ифодаҳоро муқоиса кунед. Чӣ тағйир ёфт?

$$270 + 30 = \qquad\qquad\qquad 350 - 40 =$$

$$(270 - 10) + 30 = \qquad\qquad\qquad (350 - 20) - 40 =$$

1248. Ҳисоб кунед:

$$8 \text{ м } 12 \text{ см} \cdot 4 \quad 5 \text{ шабонарӯз } 9 \text{ соат} \cdot 3 \quad 2 \text{ т } 250 \text{ кг} \cdot 6$$

$$21 \text{ м } 30 \text{ см} \cdot 3 \quad 3 \text{ сомонию } 20 \text{ дирам} \cdot 4 \quad 4 \text{ кг } 500 \text{ г} \cdot 2$$

1249. Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$144 : x = 12 \qquad x : 770 = 170 \qquad x - 360 = 240$$

1250. Бо рақамҳо нависед: ҳаштсад ҳазору панҷсаду бисту се; ёздаҳ ҳазору дусаду чор, яксаду ду ҳазору ҳаштсаду ёздаҳ.

Кӯдакон дар синни 3-солагӣ зиёда аз 400 калима, дар синни 5 – 6-солагӣ зиёда аз 800 калимаро ёд мегиранд.

Дарси 158

1251. 1) Дар шакли каср нависед ва хонед: панҷяк, аз се ду ҳисса, аз ҳашт панҷ ҳисса, ҳафтяк.

2) Бо рақамҳо нависед ва хонед:

чилу панҷ ҳазору сесаду ҳафт, дувоздаҳ миллиону яксаду понздаҳ ҳазор, ҳафтсаду сию ду ҳазору чорсаду чордаҳ.

1252. Ададҳоро ба синфҳо ҷудо кунед:

24321893, 708905184

Синфи якум кадом разрядҳоро дар бар мегирад? Синфи дуюм-чӣ? Синфи сеюм-чӣ?

1253. Бозии «Кӣ зудтар?». Ифодаҳоро бо тартиби камшавии қиматашон нависед:

$280 \cdot 3$, $290 : 2$, $72 : 2$, $140 : 10$, $712 + 8$, $900 - 0$

1254. Ифода кунед:

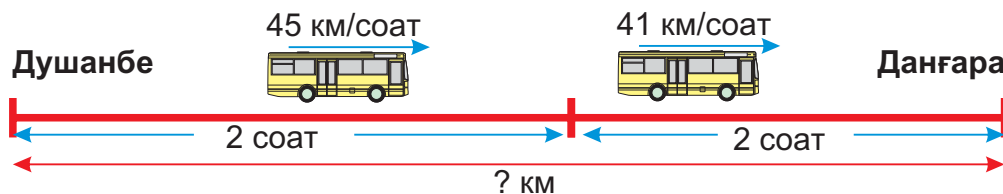
50 м кв. = ... дм кв.

1 км кв. = ... м кв.

4 000 дм кв. = ... м кв.

800 см кв. = ... дм кв.

1255. Аз Душанбе ба Данғара автобус 2 соат бо суръати 45-километрӣ ва 2 соат бо суръати 41-километрӣ ҳаракат кард. Масофаи роҳи байни Душанбе ва Данғараро ёбед:

1256. Квадрате тасвир намоед, ки периметраш 16 см бошад. Масоҳати ин квадратро ёбед.

1257. Аз шаҳри Душанбе ва аз маркази ноҳияи Ҷалололиддини Балхӣ ду автобус дар як вақт ба пешвози якдигар ба роҳ баромада, пас аз 2 соат вохӯрданд. Суръати як автобус 31 км/соат, суръати автобуси дигар 33 км/соат буд. Масофаи байни Душанбе ва маркази ноҳияи Ҷалололиддини Балхиро ёбед.

1258. Ҳисоб кунед:

$$8400 - (250 + 900 : 3)$$

$$19710 : 30$$

$$27400 \cdot 40$$

1259. Хонед ва бо рақамҳо нависед: Масофаи хурдтарини байни Замин ва Моҳ ба сесаду панҷоҳу шаш ҳазору чорсаду даҳ километр баробар буда, калонтарин масофа чорсаду шаш ҳазору ҳаштсаду чил километр мебошад.

Дарси 159

1260. **Шифоҳӣ:**

1) Катакҳои холиро пур кунед ва гӯед, ки ҳосили зарбро чӣ тавр ёфтед. Чӣ тағйир ёфт? Натиҷа чӣ хел тағйир ёфт?

a	15	15	15
b	6	8	10
$a \cdot b$			

2) Катакҳои холиро пур кунед. Ҳосили тақсимро чӣ тавр ёфед?
Чӣ тағйир ёфт? Натиҷа чӣ хел тағйир ёфт?

a	72	64	32
b	8	8	8
$a : b$			

1261. Масоҳати майдон 1500 м кв. аст. Ба ин майдон 75 кг нуриҳои маъданӣ андохтанд. Барои майдони масоҳаташ 3000 м кв. аз ин гуна нуриҳои маъданӣ чӣ қадар лозим аст?

1262. Тарзи ҳисоббарориро фаҳмонед ва мисолҳоро ҳал карда, дурустии онҳоро санҷед:

Намуна:

$$\begin{array}{r} - 3048 \overline{) 381} \\ \underline{3048} \\ 0 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 381 \\ \underline{\quad 8} \\ 3048 \end{array}$$

Чаро 381-ро ба 8 зарб кардед?

$$1816 : 227$$

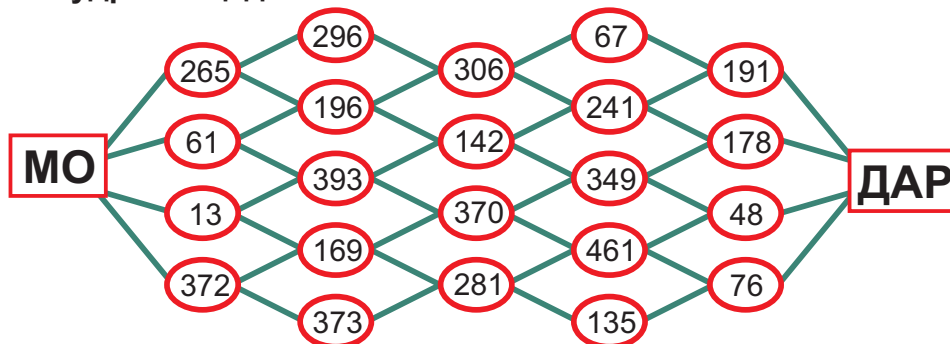
$$1143 : 127$$

$$5080 : 635$$

К.э

1263. Ҳиҷои «**МО**» меҳоҳад, ки ба ҳиҷои «**ДАР**» пайваст шавад. Барои он ки ба мақсад расад, вай бояд 1000 қадам гузорад. Дар расм роҳҳои зиёде ҳастанд. Лекин фақат бо як роҳ, ки 1000 қадам аст ва «**МО**» ба «**ДАР**» расида, «**МОДАР**» мешавад. Шумо, бачаҳои азиз, оё ин роҳро ёфта метавонед?

Худро санҷед!

1264. Аз қимати ифодаҳои додашуда истифода карда, як баробарӣ ва як нобаробарӣ нависед:

$$84 : 21 + 96$$

$$36 : 9 + 96$$

$$96 - 84 : 21$$

$$96 - 96 : 32$$

1265. Тақсирро хаттӣ иҷро карда, бақияро ёбед:

$$2050 : 50$$

$$6270 : 60$$

$$2734 : 35$$

Ба хотир оред! Бақия ҳамеша аз тақсимкунанда хурд мешавад. **Масалан:**

$$1007 : 5 = 201 (6.2), 2 < 5.$$

1266. Тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, қимати ифодаҳоро ҳисоб кунед:

$$5600000 - 480000 : 240000$$

$$4000000 - (2305000 - 1800000)$$

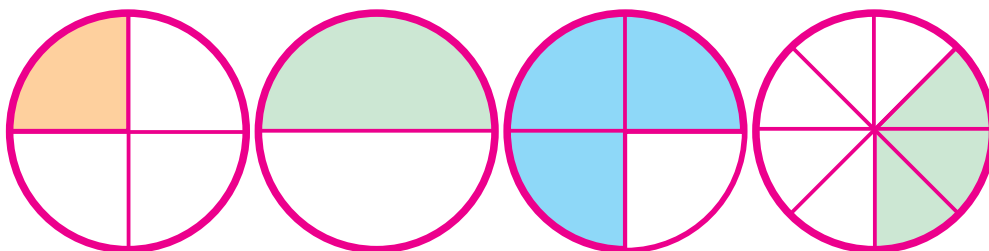
$$1200000 : 200 + 490 - 270$$

$$2800 \cdot 30000 : 2800 - 9900$$

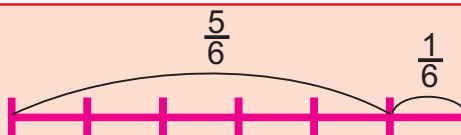
Дарси 160

1267.1) Чанд ҳиссаи фигура ранг карда шудааст? Ин ҳиссаро дар намуди каср нависед ва онро хонед:

2) Порчаи дарозиаш 4 - сантиметра тасвир намуда, чоряк ва сеякашро нишон диҳед:

Намуна: Барои нишон додани $\frac{1}{6}$ ва $\frac{5}{6}$ ҳиссаи порчаи дарозиаш 6-сантиметра.

К.М

1268. Дар завод бо дастгоҳ дар 30 дақиқа 420 кг мех тайёр мекунад. Дастгоҳ дар як соат чанд килограмм мех тайёр мекунад?

Навишти кӯтоҳ:

1 соат = 60 дақиқа

30 дақ. – 420 кг

1 соат – ? кг

1269. Дар муодилаҳо компоненти амалҳоро муайян карда, онҳоро ҳал намоед ва дурустиашро санҷед:

$$(x \cdot 42) - 40 = 800 \quad 25000 - (x : 500) = 5000 \quad x + 780 = 1000 - 130$$

Намуна: $x \cdot 42$ – тарҳшаванда буда, аз зарби адади номаълум x ва 42 иборат аст, 40 – тарҳкунанда, 800 – фарқ (ё ҳосили тарҳ).

1270. Бо ду тарз ҳисоб кунед:

$$(100 + 40) : 2$$

$$(160 + 240) : 8$$

$$(120 + 160) : 40$$

$$(200 + 100) \cdot 7$$

К.М

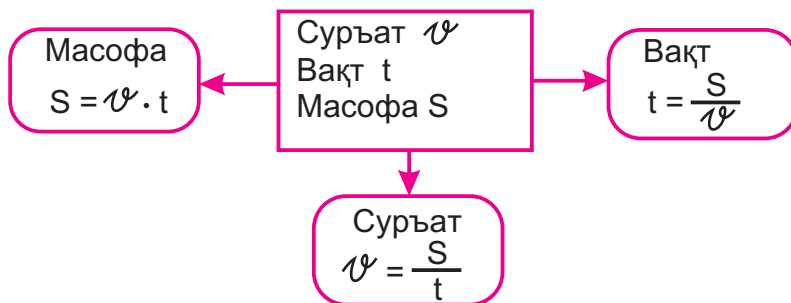
1271. 1) Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x - 750000 = 900000 \quad 1200 + x = 1020 + 480 \quad 7500 : x = 500$$

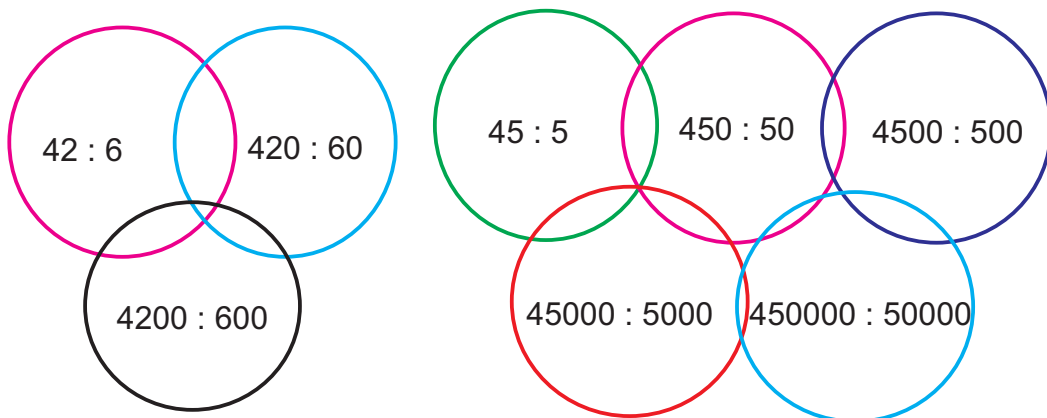

2) Солшумории қамарии ҳиҷрӣ тақвими расмии мусулмонист. Он аз рӯзи (16 июли 622) ҳиҷрати пайғамбар Муҳаммад (с) аз Макка ба Мадина сар мешавад. Соли қамарии ҳиҷрӣ 354 шабона-рӯзу 11 соат аст, яъне нисбат ба соли шамсӣ (офтобӣ) 10 рӯзу 21 соат кӯтоҳтар мебошад. Аввали ҳар як моҳи солшумории қамарии ҳиҷрӣ ба рӯзи нахустини моҳи нав (ҳилол) рост меояд. Номи моҳҳои ин солшуморӣ чунинанд: муҳаррам, сафар, рабеулаввал, рабеуссонӣ, чимодулаввал, чимодуссонӣ, раҷаб, шаъбон, рамазон, шаввол, зулқаъда, зулҳиҷа. Соли қамарии ҳиҷрии 1421 ба соли 2000 милодӣ (солшумории григорианӣ) мувофиқ меояд. Соли милодии 2010 ба кадом соли қамарии ҳиҷрӣ мувофиқ меояд? Соли милодии 2020 – чӣ?

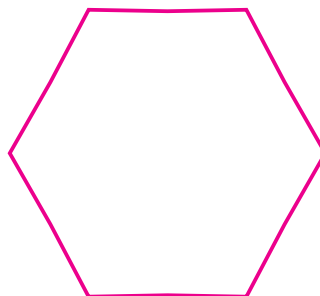
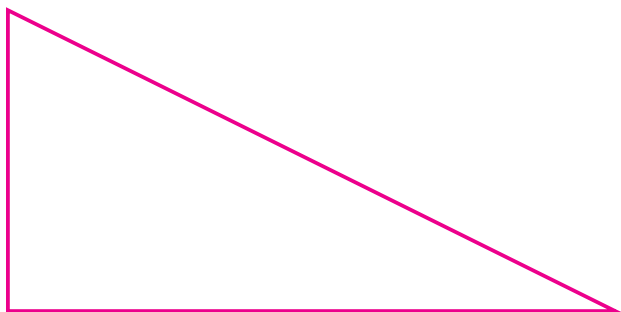
1272. Нақшаро шарҳ диҳед.

1273. Ҳисоб кунед:

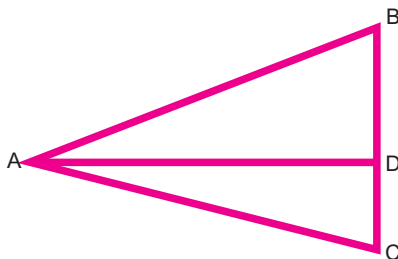

1274. Периметри фигураҳоро ёбед:

ТАҚРОР

1. Ду гурӯҳи коргарон мебоист ба масофаи 160 км роҳи оҳан месохтанд. Гурӯҳи якум дар як ҳафта $\frac{1}{8}$ ҳиссаи роҳро, гурӯҳи дуюм $\frac{1}{8}$ ҳиссаи боқимондаи роҳро сохтанд. Ду гурӯҳ дар як ҳафта чанд километр роҳ сохтанд? Боз чанд километр роҳи оҳан бояд созанд?
2. $\frac{3}{5}$ ҳиссаи 90 км-ро ёбед; $\frac{2}{7}$ ҳиссаи 1400 сомони ро ёбед;
 $\frac{3}{4}$ ҳиссаи 12 тоннаро ёбед; $\frac{1}{3}$ ҳиссаи адад ба 20 баробар аст.
 Ин ададро ёбед. $\frac{1}{6}$ ҳиссаи 120 сомони ро ёбед.
3. Дар нақша чандто секунҷа ҳаст?

Ҳатти AD барои кадом секунҷаҳо тарафи умумӣ мебошад?

4. **Хонед ва дар хотир нигоҳ доред:** Дар кураи Замин тақрибан 900 навъи бунафша мавҷуд аст, аз ҷумла дар Тоҷикистон 17 навъи он месабад. Аз баъзе навъҳои бунафша равшани эфир мегиранд, ки он дар атриёту тиб истифода мешавад.
5. Хоҷагӣ 5200 дона лимӯро дар 26 қуттӣ ҷойгир кард. Ба ҳар як қуттӣ чандтоӣ лимӯ рост омадааст? Масъалаи баръакс сохта, онро ҳал кунед.
6. Ҷадвалҳоро пур кунед. Чӣ тағйир ёфт? Чаро ҳосили зарб зиёд шуд? Ҳосили тақсим-чӣ?

a	10	20	30
b	5	5	5
$a \cdot b$			

a	40	80	100
b	2	2	2
$a : b$			

7. Барои дониستاني чанд воҳид зиёд ё кам будани як адад назар ба адади дигар чӣ бояд кард? Адади 890 аз адади 800 чанд воҳид зиёд аст? Адади 800 аз адади 890 чанд воҳид кам аст?

Ба хотир оред!

Барои дониستاني он ки як адад назар ба адади дигар чанд воҳид зиёд ё кам аст, аз адади калон адади хурд тарҳ карда мешавад.

8. Барои дониستاني он ки як адад аз адади дигар чанд маротиба зиёд ё кам аст, чӣ бояд кард? Адади 360 аз адади 90 чанд маротиба зиёд аст? Адади 90 аз адади 360 чанд маротиба кам аст?

Ба хотир оред!

Барои дониستاني он ки як адад назар ба адади дигар чанд маротиба зиёд ё кам аст, ҳамеша адади калон ба адади хурд тақсим карда мешавад.

9. 1) Ин ададҳоро хонед:
5, 9, 55, 555, 5555, 55555, 99,999, 9999, 99999,
59, 5599, 555999, 55559999, 5555599999, 95, 9955,
999555, 99995555, 9999955555.

Барои навиштани ин ададҳо аз кадом ду рақам истифода шудааст?

10. 1) **Хонед ва дар хотир нигоҳ доред:**

Панҷ карат нуҳ чилу панҷ,   Ҳар корро бо ақл санҷ.

2) Бари гилеми росткунҷашакл 14-то шакли квадратча, дарозии гилем 28-то чунин квадратча дошт. Дар атрофи гилем ҳамагӣ чандто квадратча ҳаст?

3) 22 апрели соли 1970 Сирки тоҷик ба кор даромад. Ба кор оғоз кардани Сирки тоҷикро чанд сол шудааст? Соли 1970 асри чанд аст?

11. Дар тамоми дунё зиёда аз 8000 хели ангур, аз ҷумла дар Тоҷикистон 211 навъи ангур парвариш мешавад. Дар мавсими ангурпазӣ ҳар кас бояд рӯзе 300 – 500 грамм ангур хӯрад. (Ангур барои илллати дил, меъда, ҷигар, шуш, асаб ва ғайра фоиданок аст).

12. Бози «Кй зудтар?».

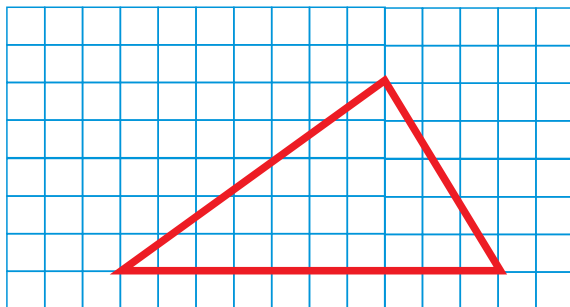
1) Суммаро ёбед:

$$\begin{array}{cccc} 8200 + 800 & 6500 + 500 & 3430 + 570 & 4740 + 260 \\ 8200 + 1800 & 6500 + 3500 & 3430 + 5700 & 7800 + 2200 \end{array}$$

2) Фарқро ёбед:

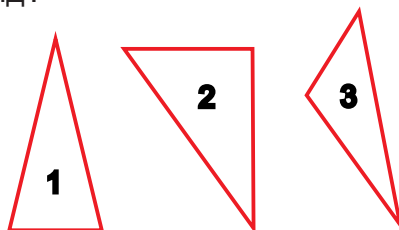
$$\begin{array}{cccc} 502 - 207 & 1856 - 56 & 6903 - 903 & 22710 - 710 \\ 1502 - 502 & 1725 - 25 & 1200 - 103 & 31700 - 700 \end{array}$$

13. 1) Тарафҳои секунҷаро чен карда, периметри онро ёбед:

2) Периметри секунҷа 42 см аст. Дарозии як тарафи он 20 см ва дарозии тарафи дигараш 2 маротиба камтар аст. Дарозии тарафи сеюми онро ёбед.

14. Кадоме аз ин секунҷаҳо секунҷаи росткунҷа, кундкунҷа ва тезкунҷа мебошанд?

15. Як халтаи биринҷ 50 кг масса дорад. Барои 2 тонна биринҷ чандто ҳамин хел халта лозим аст? Барои 10 тонна-чӣ?

16. Дар нури ададӣ нуқтаҳои 1 ва 4-ро қайд намоед:

17. Ифодаҳои ададӣ ва ҳарфиро аз ҳам ҷудо карда онҳоро дар алоҳидагӣ нависед:

$24 + 6,$	$a + b,$	$92 - 12,$	$92 - b,$
$44 : 22,$	$b : c,$	$9 \cdot 8,$	$a \cdot b,$
$a + 6,$	$92 - b,$	$a \cdot 8,$	$b : 2,$
$15 + 14,$	$a - b,$	$a \cdot c,$	$b : a.$

18. 1000 донаи тухми биҳӣ аз 24 г то 44 г масса дорад. Як биҳӣ аз 200 г то 1000 г (баъзан то 3 кг) масса дорад. Биҳӣ аз 2-солагӣ то 50-солагӣ ҳосил медиҳад.

- 1) Тарафҳои секунҷа 1 дм, 12 см, 14 см аст. Периметри ин секунҷаро ёбед.
- 2) Тарафҳои чоркунҷа 6 см, 50 мм, 7 см, 20 мм аст. Периметри чоркунҷаро ҳисоб кунед.
- 3) Дарозии ҳавлии росткунҷашакл 40 м, бараш 3000 см аст. Сантиметрро ба метр гардонда, периметр ва масоҳати ҳавлиро ҳисоб намоед.
- 4) Дар нури ададӣ нуқтаҳои 1, 2, 3, 4, 6 ва 9-ро ҷойгир кунед:

19. Қади Фирӯза 1 м 35 см ва қади Миҷгона 92 см мебошад. Қади Фирӯза назар ба Миҷгона чанд сантиметр зиёд аст? Ҷавобро бо миллиметр ифода кунед.
20. Тартиби иҷрои амалҳоро нишон дода, қимати ифодаҳоро ҳисоб намоед:

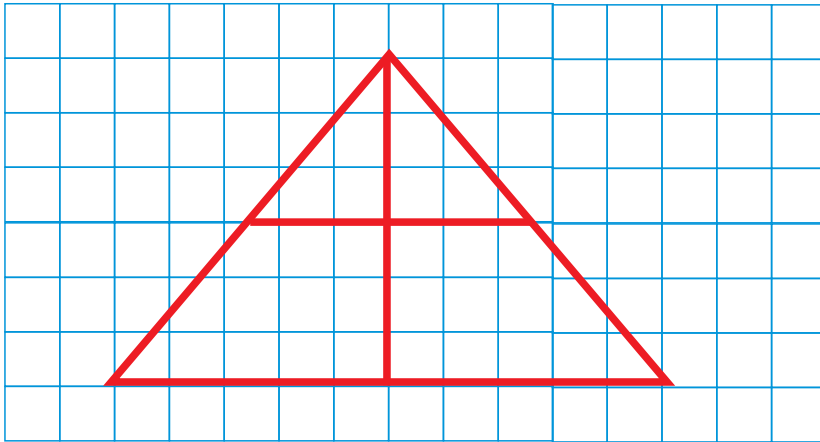
$$320 \cdot 16 : 16 + 480 - 175$$

$$1681400 : 280 - 8440 : 20$$

$$200000 - (43\,520 : 170 + 24\,745)$$

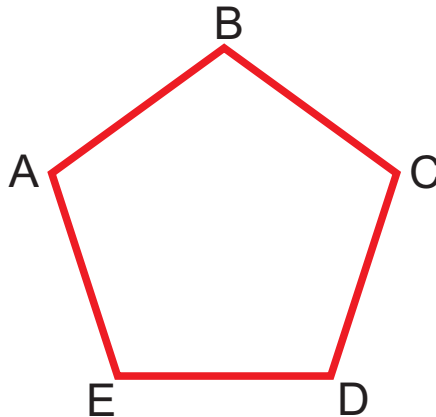
$$6270 \cdot 2120 + 9080 \cdot 2010$$

21. Дар нақша миқдори кунҷҳои рост, секунҷаҳо ва чоркунҷаҳоро муайян кунед:

3) Масъалае тартиб диҳед, ки дар он суръат ва масофа маълум, вале вақт номаълум бошад.

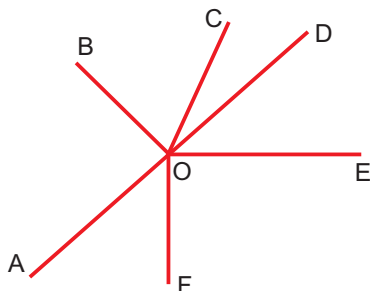
22. 1) Тарафҳои бисёркунҷаи ABCDE-ро чен карда, периметри онро ёбед:

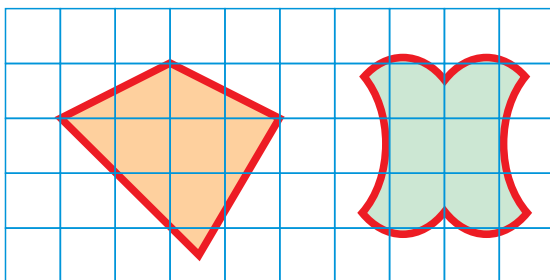
2) Тарафҳои майдони чоркунҷашакли мактаб 320 м, 550 м, 280 м ва 550 м аст. Периметри ин майдонро ёбед.

23. Дар расм барои нурҳои OA, OB, OC, OD, OE ва OF нуқтаи O умумӣ мебошад.

- Кадоме аз ин нурҳо кунҷҳои ростро ташкил медиҳанд?
- Кадоме аз ин нурҳо кунҷи кундро ташкил медиҳанд?
- Боз кадом кунҷҳо дар расм мавҷуданд?

24. Аз палетка истифода карда, масоҳатҳои катакҳои пурра ва нопурраи фигураҳоро ҳисоб карда, масоҳати ҳар як фигураро ёбед:

25. 1) Бо ин ченакҳо шинос шавед:

1) Фунт – қадоқ (фунтовӣ - санги якқадоқа)

1 қадоқ = 409 г

1 ар = 1сотих = 100 м кв.

2) Таноб, сотих – ченакҳои масоҳат 1 га = 10000 м кв.

1 таноб = 2500 м кв.

1 сотих = 100 м кв.

1 м кв = 10000 см кв.

Дар қадим ва ҳоло низ калонсолон қадоқ, таноб, сотих, ваҷаб ва монанди инҳоро дар гуфтугӯи худ истифода мебаранд.

1 қадоқ чанд грамм аст? 1 таноб чанд м кв. аст? 1 сотих-чӣ?

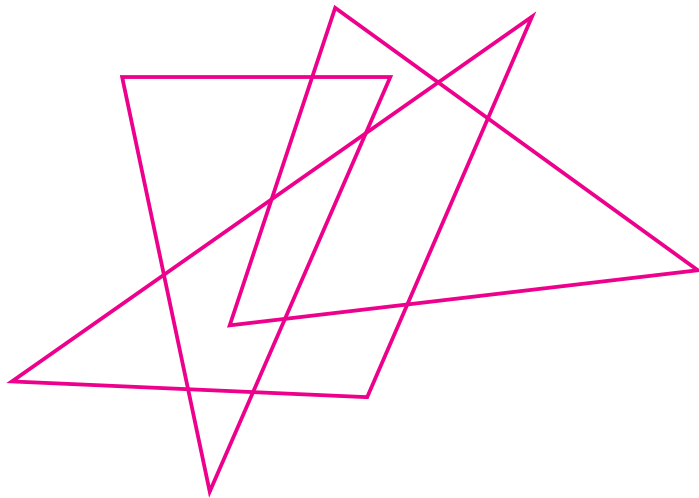
Таноб, сотих ченакҳои чист? 1 м кв. чанд см кв. аст? Чӣ хел

муайян кардед, ки 1 м кв. ба 10000 см кв. баробар аст? 1 ар чанд

сотих аст? 1 ар ба чанд м кв. баробар аст? 1 гектар ба чанд м кв.

баробар аст?

26. Дар расм чандто секунҷа ва чоркунҷа ҳаст?

Хосияти тақсим: $0 : b = 0, 0 : 4 = 0$

Агар сифрро ба адад тақсим кунем, сифр ҳосил мешавад.

27. Ду росткунҷае тасвир кунед, ки масоҳати ҳар кадоми онҳо ба 36 см кв. баробар бошад.

28. Хаттӣ иҷро кунед:

$$31518 : 153$$

$$1000000 - 57154$$

$$24750 : 15$$

$$2345210 - 98789$$

29. 1) Росткунҷае тасвир намоед, ки дарозияш 6 см, бараш 2 маротиба кӯтоҳтар бошад. Масоҳати росткунҷаро ёбед.

2) Муодилаҳоро ҳал кунед:

$$x - 97 = 2001$$

$$890 - x = 400$$

$$(250 - x) : 5 = 35$$

$$1800 : x = 900$$

30. Тезгӯякро машқ кунед.

Зарби панҷу панҷ шавад бисту панҷ,

Зарби шашу шаш шавад сиву шаш.

31. Хаттӣ ҳисоб кунед:

$$3050 \cdot 18$$

$$54900 : 18$$

$$2872 \cdot 25$$

$$70800 : 25$$

То замони мо аз осори Рӯдакӣ зиёда аз 1000 мисраъ шеър омада расидааст. Мероси адабии ӯ хеле бузургҳаҷм будааст. Шоири асри XI Асадии Тӯсӣ шаҳодат медиҳад, ки Рӯдакӣ 180 ҳазор байт шеър дошт. Шоири асри XII Рашидии Самарқандӣ мегӯяд, ки шеъри Рӯдакӣ беш аз 1 миллиону 300 ҳазор мисраъ будааст:

*Гар сарӣ ёбад ба олам кас ба некӯшоирӣ,
Рӯдакиро бар сари он шоирон зебад сарӣ.
Шеъри ӯро баршумурдам сездар раҳ сад ҳазор,
Ҷам фузун ояд, агар чунон ки бояд бишмарӣ.*

32. Ҳисоби шавқовар! Натиҷаро санҷед.

$$15873 \cdot 7 = 111111$$

$$15873 \cdot 42 = 666666$$

$$15873 \cdot 14 = 222222$$

$$15873 \cdot 49 = 777777$$

$$15873 \cdot 21 = 333333$$

$$15873 \cdot 56 = 888888$$

$$15873 \cdot 28 = 444444$$

$$15873 \cdot 63 = 999999$$

$$15873 \cdot 35 = 555555$$

33. Адади партофташударо гузоред.

6000	7000	2000
1000	5000	
8000	3000	4000

34. Хосиятҳои зарб ба сифр ва зарб ба якро баён кунед.

$$1 \cdot 33445566 = 33445566$$

$$0 \cdot 456456456 = 0$$

$$7000000 \cdot 0 = 0$$

$$33445566 \cdot 1 = 33445566$$

$$456456456 \cdot 0 = 0$$

$$0 \cdot 0 = 0$$

Ҳангоми зарб ба адади 1000 (1000 маротиба зиёд) кардан ададро навишта, аз пасаш сето сифр илова кардан лозим аст.

35. Ду коргар дар 2 соат 2 м чӯй кофтанд. Чанд коргар дар 5 соат 5 м чӯй мекобанд?

Массаи тарбуз 2 кг ва боз ними тарбуз аст. Массаи 4 тарбуз чанд килограмм мебошад?

36. Ададе нависед, ки аз сад миллион 4 воҳид кам бошад.
Ададе нависед, ки аз даҳ миллион 1 воҳид кам бошад.
3 адади пасоянди адади 9999997-ро нависед.

Аз 10-то воҳид якто даҳӣ,
аз 10-то даҳӣ якто садӣ,
аз 10-то садӣ якто ҳазорӣ,
аз 10-то ҳазорӣ якто даҳҳазорӣ,
аз 10-то даҳҳазорӣ якто садҳазорӣ,
аз 10-то садҳазорӣ якто миллионӣ
аз 10-то миллионӣ якто даҳмиллионӣ
аз 10-то даҳмиллионӣ якто садмиллионӣ
аз 10-то садмиллионӣ якто миллиард
аз 10-то миллиард якто даҳмиллиардӣ
аз 10-то даҳмиллиардӣ якто садмиллиардӣ ташкил меёбад.

Пас аз воҳид чанд сифр навиштан лозим, то ки даҳӣ, садӣ, ҳазорӣ, даҳҳазорӣ, садҳазорӣ, миллион, даҳмиллион, садмиллион, миллиард, даҳмиллиард ва садмиллиард ҳосил шавад.

37. Оё ҳисоб карда метавонед. Худро санҷед!

$$\begin{array}{l} 55 \cdot 555 + 5555 : 55 - 555 \\ 666 \cdot 6666 + 666666 : 666 - 6666 \end{array} \quad \begin{array}{l} x : 55 = 11111 \\ x : 666 = 22222 \end{array}$$

38. Дарозии хати шикастаро ёбед. Порчаҳои дарозиҳояшон ба 3 см, 5 см, 11 см 4 мм ва 9 см 9 мм баробарро пайдарпай пайваस्त карда, чоркунҷа сохтанд. Периметри чоркунҷаро ёбед.
39. Аз кадом адади чоррақама 1-ро тарҳ кунем, адади серақама ҳосил мешавад?
Кадом адади чоррақамаро бо 1 ҷамъ кунем, адади панҷрақама ҳосил мешавад?
Аз кадом адади панҷрақама 1-ро тарҳ кунем, адади чоррақама ҳосил мешавад?
Кадом адади панҷрақамаро бо 1 ҷамъ кунем, адади шашрақама ҳосил мешавад?

40. Хосиятҳои зарб ва тақсим ба 1 ва 0-ро ба хотир гиред.

Хосиятҳои зарб ва тақсим ба 1 ва 0		
Формула	Намуна	Шарҳ
$a \cdot 1 = a$	$15 \cdot 1 = 15$	Ададро ба як зарб кунем, худӣ адад ҳосил мешавад.
$1 \cdot a = a$	$1 \cdot 15 = 15$	Якро ба адад зарб кунем, худӣ адад ҳосил мешавад.
$a : 1 = a$	$15 : 1 = 15$	Ададро ба як тақсим кунем, худӣ адад ҳосил мешавад.
$a \cdot 0 = 0$	$15 \cdot 0 = 0$	Ададро ба сифр зарб кунем, ҳамеша сифр ҳосил мешавад.
$0 \cdot a = 0$	$0 \cdot 15 = 0$	Сифрро ба адад зарб кунем, ҳамеша сифр ҳосил мешавад.
$0 : a = 0$	$0 : 15 = 0$	Сифрро ба адад тақсим кунем, ҳосили тақсим ба сифр баробар мешавад.
$a : 0$	$15 : 0$	Ба сифр тақсим кардани адад мумкин нест.
$a : a = 1$	$12 : 12 = 1$	Ҳангоми тақсими ду адади якхела, ҳосили тақсим ба як баробар мешавад.
$a - a = 0$	$12 - 12 = 0$	Ҳангоми тарҳи ду адади якхела, фарқ ҳамеша ба сифр баробар мешавад.
$a - 0 = a$	$12 - 0 = 12$	Ҳангоми аз адад тарҳ кардани сифр, фарқ ҳамеша ба ҳамон адад баробар мешавад.
$0 + a = a$	$0 + 12 = 12$	Ҳангоми сифро ба адад ҷамъ кардан, дар сумма ҳамон адад ҳосил мешавад.
$a + 0 = a$	$12 + 0 = 12$	Ҳангоми ададро ба сифр ҷамъ кардан, дар сумма ҳамон адад ҳосил мешавад.

Падару модарони муҳтарам!

Дар соли таҳсили оянда фарзанди шумо ба дарсҳои математика бояд бо маводди зерин ба синфи 5 ояд:

1. Математика (китоби дарсӣ барои синфи 5).
2. Ҷадвал (линейка), паргор (сиркул).
3. Қаламҳои одӣ (2-то) ва ранга (1 қуттӣ).
4. Дафтари дорои катаки умумӣ (40 – 45-варақа) ва дафтари 12-варақаи катақдор.
5. Хома (ручка), (2-3-то, бунафш ва сурх).

МАЪЛУМОТНОМА

- 1) **Арифметика** қисми асосии математикаро ташкил медиҳад. Арифметика калимаи юнонӣ буда, маънояш «адад» аст, яъне илм дар бораи адад ва амалҳо бо онҳост.
- 2) **Адад** калимаи арабӣ буда, маънояш шумор, ҳисоб аст.
- 3) **Нумератсия** рақамнависӣ, маҷмӯи тарзҳои гуногуни номгузорӣ ва ишораи ададҳост.
- 4) **Аломатҳои математикӣ** ишораҳои шартӣ буда, барои навиштани мафҳумҳои математикӣ, ҷумлаҳои математикӣ ва ҳисоб таъйин шудаанд. Масалан, аломати амалҳои, ки ба ҷойи калимаҳои **ҷамъ**, **тарҳ**, **зарб**, **тақсим**, **калон**, **хурд** ва **баробар** истифода мешаванд. Мувофиқан онҳоро бо аломатҳои «+», «-», «×», «:», «>», «<», «=» ишорат мекунанд.
- 5) Калимаҳои **ал-ҷабр** ва **ал-муқобала** номи алгебра буда, бори аввал дар асарҳои математикии Муҳаммад ибни Мӯсо, машҳур ба Ал-Хоразмӣ (783 – 850) истифода шудаанд.
- 6) **Кило** бузургии математикист. Кило калимаи лотинӣ буда, маънояш «ҳазор» аст.
- 7) **Каср** аз калимаи арабии «касара» гирифта шуда, маънояш «пора кардан», «шикастан», «тақсим кардан» ва «рахна» аст.
- 8) **Метр** бузургии математикӣ буда, аз забони юнонӣ гирифта шудааст. Маънояш «чен кардани дарозӣ» аст.
- 9) **Сифр** аломатест, ки дар ҳисоб ва дар танҳои қимат надорад.
- 10) **Пуд** бузургии математикӣ мебошад, ки ба 16 кг баробар аст.
- 11) **Палетка** асбобест, ки барои чен кардани масоҳати фигураҳои сарҳадашон қатъатаи геометрӣ истифода мешавад.
- 12) **Периметр** ҳосили ҷамъи дарозии тарафҳои фигураи геометрӣ (секунҷа, чоркунҷа, росткунҷа, панҷкунҷа ва ғайраҳо) аст.
- 13) **Плюс** ва **минус** калимаҳои лотинӣ буда, маъноҳои мусбат ва манфиро (ҷамъ ва тарҳ) доранд.
- 14) **Ребус** чистонест, ки калима ва ҷумлаҳои он бо расм ва ҳарфи аломатҳои ифода карда мешаванд. Ребус як навъи муаммост.
- 15) **Рух** яке аз муҳраҳои шатранҷ аст, ки шакли бурҷро мемонад. Шатранҷ шоҳмот аст. Бурҷ бинои манорамонанди мустаҳкам, ки дар ғӯшаҳои қалъа сохта мешавад.

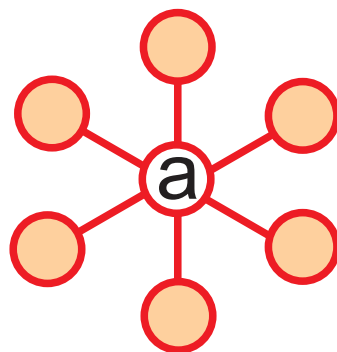
БОЗИҲОИ МАТЕМАТИКӢ

- 1) Аз расм истифода бурда ҳарфҳои калимаи «МУАЛЛИМ»-ро тавре ҷойгир кунед, ки ин калима бо чанд тарз хонда шавад. Намуна: калимаи «ХОНАНДА»

Х		Н		Н		А
	О		А		Д	
Х		Н		Н		А
	О		А		Д	
Х		Н		Н		А

- 2) Аз расм истифода бурда ҳарфҳои калимаи «МИЛЛИОН»-ро тарзе ҷойгир кунед, ки ин калима бо чанд роҳ хонда шавад.
- 3) Амалҳо, рақамҳо ва ададҳои мувофиқро ёфта, ребусҳоро пур кунед:

	а			
	а			
з	а	р	б	
	а			

- 4) Бо се тарз суммаро ҳисоб карда, натиҷаро муқоиса кунед:

3	8	7
10	6	2
5	4	9

7	8	3
2	6	10
9	4	5

МАЪЛУМОТИ МУХТАСАР ДОИР БА БАЪЗЕ КАШФИЁТИ ОЛИМОНИ МАТЕМАТИКАИ ОСИЁИ МАРКАЗӢ

I. **Абӯалӣ ибни Сино (980 – 1037).** Абӯалӣ ибни Сино дар деҳаи Афшанаи Бухоро таваллуд шудааст. Ӯ олими барҷаста ва муаллифи китоби «Қонуни тиб» мебошад. Ибни Сино дар соҳаи математика ва дигар фанҳо низ китобҳои бисёре навиштааст. «Донишнома» ва «Аш-шифо» аз ҷумлаи китобҳои ӯ мебошанд. Китоби «Аш-шифо» дорои боби «Фанни ададҳо» аст, ки дар он масъалаҳои гуногуни математикӣ гирд оварда шудаанд. Намунаи баъзе мисолҳоро аз ҳамин боби китоби Ибни Сино меорем.

1. Адади 82165714 ба 2 бебақия тақсим мешавад ё на? Инро месанҷем.

Тарзи 1. Аз адади додашуда рақамҳои 8, 2, 6, 4-ро хат мезанем ё рӯйи онҳоро мепӯшем (чунки онҳо ба 2 бебақия тақсим мешаванд). Сипас рақамҳои 1, 5, 7, 1 боқӣ мемонанд. Рақамҳои 1, 5, 7, 1 ба 2 тақсим намешаванд, вале суммаи онҳо ба 2 тақсим мешавад: $1 + 5 + 7 + 1 = 14$, $14 : 2 = 7$. Бинобар ин рақамҳои 1, 5, 7, 1-ро ҳам хат мезанем ё рӯяшонро мепӯшем. Дар адад рақами дигар намонд. Чунонки мебинем, бо ин тарзи ҳисобкунӣ тақсим зудтар ва осонтар иҷро мешавад. Барои боварӣ ҳосил кардан, агар адади додашуда 82165714-ро ба 2 тақсим намоед, адади 41082857 ҳосил мешавад. Барои санҷиш адади 41082857-ро ба 2 зарб кунем, адади додашуда 82165714 пайдо мешавад.

Тарзи 2. Дар адади додашуда 82165714 суммаи ҳамаи рақамҳоро ёфта, натиҷаро ба 2 тақсим мекунем: $8 + 2 + 1 + 6 + 5 + 7 + 1 + 4 = 34$, $34 : 2 = 17$. Маълум шуд, ки адади додашуда ба 2 бебақия тақсим мешавад.

2. Оё адади 9872 ба 2 тақсим мешавад? Инро санҷед.
1) Рақамҳои 8 ва 2 ба ду тақсим мешаванд. Онҳоро хат задем.
2) 9 ва 7 ба 2 тақсим намешаванд, вале суммаи онҳо ба 2 тақсим мешавад: $9 + 7 = 16$, $16 : 2 = 8$; бинобар ин рақамҳои 9 ва 7-ро низ хат задем. Маълум шуд, ки адади додашуда ба 2 тақсим мешудааст. Аз рӯйи ин тарзи ҳисоббарорӣ оид ба тақсим ба 2, 3, 5, 9 ва ғайра хулосаҳо оварда шудаанд, ки онҳо то ҳол аҳамияти амалии худро гум накардаанд.

II. **Алоуддини Қӯшчӣ (1402 – 1474).** Алоуддини Қӯшчӣ аз шогирдони Мирзо Улуғбек буда, дар соҳаи математика кашфиёти назаррасро анҷом додааст. Қӯшчӣ соли 1425 асари илмӣ худ «Рисола оид ба илми ҳисоб»-ро навишта буд. Дар ин асараш вай тарзҳои зарби ададҳои бисёррақамро баён кардааст. Китоб масъалаҳои гуногуни арифметикиро дар бар мегирад. Ҳамчун намуна ду масъаларо аз ин асар пешниҳод менамоем:

1. Ҳосили зарбро бо тартиби зиёдшавиаш нависед:

$$27 \cdot 12; \quad 51 \cdot 11; \quad 16 \cdot 14; \quad 74 \cdot 15. \quad 16 \cdot 16$$

2. Ҳосили зарбро бо тартиби камшавиаш нависед:

$$14 \cdot 9; \quad 14 \cdot 12; \quad 15 \cdot 16; \quad 14 \cdot 15. \quad 30 \cdot 30$$

МАШҚҲО:

1. Ададҳо аз кадом тараф ба синфҳо ҷудо карда мешаванд?
2. Ададҳои дурақама, серақама, чоррақама ва ғайра аз кадом тараф сар карда навишта мешаванд?
3. Хондани ададҳо аз кадом тараф сар мешавад? (Ғайр аз адади якрақама).
4. Рақамҳоро аз 1 то 9 бо тартиб нависед ва гӯед, ки адади чандрақама ҳосил шуд? Ин ададро хонед ва ба синфҳо ҷудо намоед. Ҷойи рақамҳоро иваз карда, 8-то адади дигар нависед ва онҳоро хонед (як адад ду маротиба такрор нашавад).
5. Доир ба вақт Хоразмӣ ҳисоб мекунад, ки 1 соат аз 60 ҳиссаи баробар иборат аст ва як ҳиссаи онро «дақиқа» меномад. Аз 60 як қисми дақиқаро сония мегӯяд. Дар нашри латинии китоби Хоразмӣ «дақиқа» – минут, «сония» секунд тарҷума шудааст. Ў шастяки сонияро «солиса» мегӯяд, ки ин дар синфҳои ибтидоӣ омӯхта намешавад. Хоразмӣ дар дунё аввалин шуда воҳидҳои вақтро муайян кардааст.

КАЛИДИ ТЕСТҲО

СУПОРИШҲОИ ТЕСТИИ													
№ Саволҳо	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Боби 1	В	Б	В	Б	В	Б	А	А	В	В	В	Б	А
Боби 2	А	А	Б	Г	А	В	Б	Б	А	А	Б	Б	Г
Боби 3	Б	Б	А	А	В	В	Б	Б	Г	А	1-Г, 3-Б 2-В, 4-А	В	А
Боби 4	Б	Б	А	Б	А	В	А	Б	А	Б	Г	А	А
Боби 5	А	Б	А	А	Г	Г	В	В	Б	В	В	Б	А
Боби 6	Б	Б	Б	В	Б	Б	В	Б	Г	В	Г	Б	А
Боби 7	А	А	А	Б	Б	А	А	В	Б	Б	А	А	1-Г 2-Б
Боби 8	Г	В	А	Б	Г	А	Б	Г	А	Г	Г	А	В
Боби 9	Б	А	Г	В	В	Б	Б	А	А	В	В	В	Б

ЧАВОБҲО

№ 13. Дӯзандаҳо ҳамагӣ 444-то либос духтанд. **№ 14.** (1) 31603, (2) 12950, (3) 54983, (4) 19550. **№ 16.** Мактаб-интернат ҳамагӣ 875-то китоб гирифтааст. **№ 21.** 160 кг ангур-8 қуттӣ. **№ 23.** $P = 140$ см ё 1 м 40 см. **№ 30.** (2) 36566, (3) 58745, (5) 43796, (6) 62796. **№ 32.** 444, 603, 696007, 8000102, 872013021, 1001001. **№ 33.** Тарафи квадрат 5 см мебошад. **№ 37.** 32 дақиқа вақт лозим аст. **№ 40.** а) 33 кг ва 37 кг. б) (1) 51816, (2) 19938. **№ 41.** (1) 5803, (3) 11. **№ 43.** (1) 869, (2) 1, (5) 50, (6) 5600. **№ 46.** Ба асри VII. **№ 48.** Дар ду синф 218 нафар хонанда ҳаст. **№ 53.** 31-то китоб. **№ 55.** 56 км. **№ 57.** (1) 878; 1231. **№ 62.** 2507; 3201; 98053. **№ 64.** (1) 5746, (4) 1056. **№ 66.** (2) 559. **№ 69.** 1245; 1774; 3009. **№ 70.** (1) 5157, (3) 330, (5) 99, (6) 49, (7) 138, (8) 336. **№ 72.** 50-то. **№ 73.** (1) 3364, (2) 823. **№ 74.** $P = 36$ м. **№ 75.** (1) 891, (4) 660, (5) 917, (6) 38. **№ 78.** (2) 5850, (4) 3179. **№ 85.** Монд 12 х. сабзавот. **№ 86.** (3) 50, (4) 240000, (6) 240. **№ 90.** Дарозии нақби “Озодӣ” 2223 м аст. **№ 91.** (1) 264, (5) 1236. **№ 93.** Периметри секунча 14 см. **№ 95.** Дар се рӯз 3962 нафар. **№ 102.** 6 рӯз 750-то либоси бачагона. **№ 104.** (1) 63381, (2) 13025, (3) 59, (4) 20. **№ 110.** (4) 32, (5) 85797, (6) 216927. **№ 112.** 200. **№ 113.** 50 қалам. **№ 114.** 1000000-то хабарнома. **№ 121.** Дода шуд 110-то либос. **№ 122.** 10642; 106423; 970009; 1000002. **№ 125.** 1841000; 102102000; 2000205. **№ 129.** 1. **№ 134.** Аз майдони 1-ум 4 т; Аз майдони 2-юм 4 т; Аз майдони 3-юм 10 т. **№ 138.** (1) $28 : 4 \cdot 9 = 63$, (4) $102 - 2 + 8 = 108$. **№ 142.** (1) 1000000, (4) 1400000. **№ 145.** (1) 4498000, (4) 3000000. **№ 149.** Гули зард 140-то. **№ 150.** (2) 5940000. **№ 152.** 55 дм. **№ 154.** (1) 1652000, (2) 2000000, (3) 105000, (4) 1000000. **№ 160.** (1) 10000 км, (4) 10001км. **№ 161.** (1) 281, (2) 516. **№ 166.** $P = 3$ м 80 см. **№ 174.** 55 сомонӣ. **№ 177.** Аз майдони сеюм 1 т 100 кг. **№ 181.** 15470 кг, хоҷагии дуум 910 кг зиёд аст. **№ 185.** (1) Аз майдони сеюм 4 т 800 кг; (2) Як банан 160 г., як себ 80 г. **№ 186.** (1) 3030000; (4) 88000000. **№ 221.** Дар рӯзи сеюм 481 кг орд. **№ 254.** 6480 сомонӣ. **№ 259.** 320 км. **№ 265.** $(5 + 5) \cdot 5 = 50$. **№ 271.** 2 соат. **№ 272.** 922 км. **№ 291.** Барои 100 кас 63 кг маҳсулот. Барои 50 кас 31 кг 500 г маҳсулот. **№ 297.** 30 сомонӣ. **№ 307.** Баъди 3 соат. **№ 308.** Суръати ҳаракати варзишгари якум 250 м/дак. зиёд аст. **№ 309.** Масофаи байни ду деҳа 54 км аст. **№ 314.** 7 кг маска. 3000 г мешавад. **№ 324.** 3300 дм. **№ 325.** (1) 12 дм 8 см; (4) 25 т 500 г. **№ 328.** Дарозии 2-то қалам 30 см 10 мм = 31 см аст. **№ 333.** 2 м 58 см. **№ 337.** 3 кг 500 г. **№ 341.** Дар 1 соат 240000 т. **№ 342.** (1) 788 кг; (6) 3 сомон. 1 дирам. **№ 344.** 600 м. **№ 345.** 100 г намак. **№ 346.** 72790. **№ 347.** Аз боғ рӯзи якум 5 қуттӣ себ ва рӯзи дуум 3 қуттӣ себ чиданд. Массайи 2 қуттӣ себ 50 кг аст. Массайи 8 қуттӣ себро ёбед. **№ 349.** 2239079. **№ 350.** Дар 3 рӯз 7204 л шир. **№ 351.** (2) 18 т 810 кг; (9) 31 соат 40 дак. **№ 352.** (1) Дар як сол 876 кг нон, (2) 1460 дона нон. **№ 355.** (1) 4; (4) 12. **№ 358.** Масофаи байни киштиҳо 480 км мешавад. **№ 359.** 6 м.

№ 360. 30 см/дақ. № 378. 37000490; 50002340; 89000101; 23000006; 20000020; 70000000. № 380. (1) 5000000; (2) 2999993. № 392. (4) 90000; (6) 94439600. № 420. Дар ду рӯз 3866 кг. № 428. 14 * 5. № 455. 14 сола. № 459. 180 дона қалам. № 471. 5 нафар. № 472. Ҳамагӣ 3390-го китоб. Китобхонаи мактаб 3390-то китоби бадеи ва дарсӣ дорад, ки аз ин 1065-тояш китоби дарсӣ аст. Миқдори китобҳои бадеиро ёбед. № 473. 3575000. № 476. Ҳамагӣ 24682 дона хишт; 12332 дона хишти хом; 12350 дона хишти пухта. № 481. 450 г бӯр лозим аст. № 484. 10000 маротиба. № 488. 311-го кӯрпача. № 490. (1) 101 км 91 м. № 495. 6400000. № 501. Ҳамагӣ 678 т 335 кг мева. № 512. (2) 444, (3) 536. № 513. Масофаи байни шаҳрҳо 372 км аст. № 516. Массай ҳама мева 946 кг. № 517. Хоҷагӣ аз ду майдон 1115 с pista. № 522. 24, 29, 43, 57, 59, 80. № 533. 3 рӯз 58-то курта. № 539. Периметри росткунҷа 32 см. № 542. (1) 4 қуттӣ ҳалво 68 кг. № 546. Суръати автобус 31 км/соат. № 557. (1) 2045680. № 560. Суръати мошин. сабуқрав 64 км/соат, яъне 2 маротиба зиёд. № 565. 150; 11. № 566. Дар ду хоҷагӣ дарав 21 рӯз анҷом ёфт. № 569. (1) Аз 8 т чигит 1 т 280 кг равған гирифта мешавад. № 576. Харбуза 26 кг; тарбуз 130 кг. № 580. (1) 138, (2) 386, (3) 163, (4) 200. № 590. 21. № 591. 6066 сентнер. № 594. (1) 21, (2) 909, (3) 313, (4) 845. № 598. Қуттиҳои сеюм ва чорум 383 донагӣ. № 599. (1) 274, (2) 298. № 614. 900 м. № 615. 8 см. № 621. 2 т 650 кг гандум. № 623. (1) 480; (2) 70. № 625. (4) 2727. № 645. 5000. № 648. (2) 12. № 650. Ҳамагӣ 270 кг орду картошка. № 652. 32 т 005 кг. № 668. 40 м. № 676. (1) 12 нафар, (2) ҳамагӣ 24 нафар. № 685. Дарозии дарёи Сир 2212 км. № 701. Курсӣ 70 сомонӣ арзонтар аст. № 707. Ҳавопаймо 1844 км парвоз кардааст. № 712. Дар 10 сония 72000 м. № 714. P = 33 см. № 730. (1) 15000, (2) 120000, (3) 117, (4) 24. № 737. Аз 5 т пахта 15000 м. № 740. 21-тоӣ. № 744. (1) 181400, (4) 2000. № 748. 17 дақиқа. № 753. Дар 3 соат 360 км. № 759. 1644 м сим лозим аст. № 762. (1) 382, (2) 4, (3) 594, (4) 377. № 765. 16 м. № 770. Суръати делфин 20 км/соат зиёдтар аст. № 773. Дар 3 соат 1350 км. № 775. 1) Писарбачае, ки 340 м давид зиёдтар давид. № 778. 1) Дарозии порчай сеюм 7 см 7 мм. № 779. Периметри гулхона 120 м. № 781. 40. № 786. 4 м 80 см. № 788. P = 28 см; P = 16 см. № 789. (2) 3 кг; 4 кг; 6 кг. № 791. 6 қуттӣ. № 793. 5 см. № 796. 132 км. № 801. (1) 12, (2) 101. № 805. Падар 3 км/соат; писар 2 км/соат. № 810. (1) 517, (2) 38, (3) 91, (4) 1. № 812. 603 кг зардолу. № 813. 9. № 816. 4900-го. № 818. 5 км/соат. № 819. 120 нафар. № 827. 4500 кг. № 828. P = 40 см. № 833. 4 дақ. 15 с. № 842. 2400 кг ва 6000 кг. № 844. Суръати мошини дуюм 70 км/соат. Суръати мошини якум 20 км зиёдтар. № 848. 898889. № 849. 842. № 855. Массай як халта гандум 70 кг. № 856. 3840. № 858. 4 соату 45 дақиқа. № 860. P = 37 см. № 867. 12 км/соат. № 868. (1) 50, (2) 1540, (3) 400, (4) 392. № 879. 100 хона. № 885. 2120 кг, ё ки 2 т 120 кг. № 894. Сайёҳи якум 56 км; сайёҳи

сеюм 94 км. № 896. 30 саҳифа. № 900. (а) 9. № 905. То Кӯлоб 61 км. № 906. 1 с 21 дақ. 28 сония. № 914. 52 км/соат. № 917. Ҳамагӣ ба осиеб 1938 с ғалла. № 920. (1) 8(б.5). № 923. 130 л бензин. № 925. 768. № 928. 60 м. № 942. Ниҳоли арча 45 бех ва сафедор 27 бех. № 949. Хочагӣ аз се майдон 73 с шолӣ. № 959. (4) 13520. № 969. P = 33 см. № 975. (1) 4000000 мм кв. № 976. (2) 50000 см кв. № 977. (6) 3000000 м кв. № 980. (1) 50000 м кв. № 981. (1) 42 га; (6) 990 га. № 983. (2) 200; 450; 1000. № 985. (1) 1249248. № 987. 75 нафар. № 988. (2) 160 дм. № 991. (2) 2001(б.2). № 995. (6) 500000 мм кв. № 1007. 80 г ранг лозим аст. № 1008. S = 8 см кв. P = 12 см. № 1009. Баробаранд. № 1012. Бари росткунча 4 см. № 1016. S = 10 см кв. Масоҳати фигураҳо баробаранд. № 1017. S = 100 см кв. P = 40 см. № 1018. a = 10 м. S = 100 м кв. № 1020. S = 64 м кв. № 1023. S = 144 см кв. № 1024. (1) 116790; (2) 2082. № 1025. 140 қаламчаи гули сурх. № 1026. P = 18 см; S = 8 см кв. № 1030. 3 кг 600 г. № 1031. 384 м кв. № 1033. S = 10 см кв. № 1034. 6 м. № 1038. 800 см кв. № 1039. (1) S = 28 см кв. (2) 14 см кв. № 1041. Ҳа. № 1043. S = 4 см кв. ва 8 см кв. № 1045. (1) S = 32 см кв. № 1052. S = 36 см кв. № 1057. в = 6 см. № 1061. S = 10 см кв. № 1062. 163 ҳалқа. № 1067. (1) 42644, (2) 433734. № 1070. Дар 1 дақ. 80 м. № 1072. (1) 300000 кӯчати карам, (2) S = 40000 м кв., P = 1000 м. № 1084. (1) 1800, (2) 1600, (3) 270. № 1091. 16000 нафар. № 1096. 8000 кг шакар. № 1099. 580000-то ниҳоли садбарг. № 1102. (1) 192, (2) 100. № 1104. (2) 10101. № 1110. (1) 22080356, (2) 1747224, (3) 33677, (4) 531318. № 1111. 166-то тӯб. № 1116. 2070000000 м кв. № 1120. 6170 кг; 735 см. № 1124. 67635. № 1127. (1) 1 млрд, (2) 1 млрд. № 1129. 6000 м кв. № 1132. 2800 м. № 1136. Барои ранг кардани фарши айвон 6 кг ранг намерасад. № 1137. Периметри росткунча 34 см. № 1145. 12-то палос. № 1150. (1) 103530, (2) 61. № 1167. (1) 80, (2) 96, (3) 2. № 1172. 106800 кг. № 1177. (1) 75 кг, (2) 7 кг 500 г. № 1183. 1 кг 50 г. № 1186. (1) 130 км, (2) 120 км. Масъалаи дуум нисбат ба масъалаи якум масъалаи баръакс мебошад. № 1193. (1) 195871, (2) 200040. № 1194. 5 соату 15 дақ., 3 соат. № 1195. 200 дақ., ё ки 3 соату 20 дақ. № 1199. (1) 29009, (2) 5010, (3) 36 т 800 кг, (4) 361 кг 500 г, (5) 10 км 1 м, (6) 311 м 31 см. № 1204. 80 маротиба. № 1206. (1) 20, (2) 200, (3) 14, (4) 200. № 1207. 840-то китоб. № 1208. 1000 кг, ё ки 1 т. № 1215. 128 воҳид зиёд. № 1218. (2) 84000. № 1220. Дар 1 дақ. 1200 м. № 1221. Дар 1 соат 54 км. № 1224. (1) 7840 сатр. № 1229. 2520 литр. № 1236. S = 81 м кв. № 1240. (1) 28500, (2) 57100. № 1244. 6968 дм кв. № 1255. 172 км. № 1256. Масоҳати квадрат 16 см кв. № 1257. 128 км. № 1261. 150 кг. № 1266. (1) 559998, (2) 6220. № 1269. (1) 20, (2) 10000000, (3) 90.

МУНДАРИЧА

САРСУХАН	3
Аломатҳои ёрирасон	4

Боби 1. МУСТАҲКАМКУНИИ МАВОДДИ СИНФИ 3

Хондан ва навиштани ададҳо дар доираи 100000	5
Чамъ ва тарҳ дар доираи 100000	6
Зарб ва тақсими ғайриҷадвали	7
Ифода кардани бузургиҳо	8
Баробарӣ ва нобаробариҳои ададӣ	10
Ифодаҳои ҳарфӣ	13
Тартиби иҷрои амалҳо дар ифодаҳои қавсдор ва беқавс	15
Худро санҷед! Супоришҳои тестӣ (дарси чамъбастӣ ва натиҷагирӣ).....	17

Боби 2. МИЛЛИОН. НУМЕРАТСИЯ

Хондан ва навиштани ададҳо дар доираи 1000000	19
Воҳидҳо, синфи ҳазориҳо ва разряди ҳазориҳо	23
Разряди миллионҳо	26
Ҷадвали синфҳо ва разрядҳои миллионҳо	28
Худро санҷед! Супоришҳои тестӣ (дарси чамъбастӣ ва натиҷагирӣ)	32

Боби 3. БУЗУРГИҲО

Воҳидҳо ва ҷадвали ченакҳои дарозӣ	34
Воҳидҳо ва ҷадвали ченакҳои масса	37
Килограмм ва тонна	40
Сентнер ва тонна	42
Воҳидҳо ва ҷадвали ченакҳои вақт	44
Арзиш. Ҷадвали ченакҳои арзиш	46
Суръат, вақт ва масофа	50
Чамъи бузургиҳо	55
Тарҳи бузургиҳо	60
Зарби бузургиҳо ба адад	63
Тақсими бузургиҳо ба адад	65
Худро санҷед! Супоришҳои тестӣ (дарси чамъбастӣ ва натиҷагирӣ).....	69

Боби 4. АДАДҲОИ БИСЁРРАҚАМА

Хондан ва навиштани ададҳо дар доираи 10000000.....	71
Нумератсияи ададҳо аз 1000000 то 10000000.....	72
Разряди даҳмиллионҳо.....	73
Ҷадвали синфҳо ва разряди садмиллионҳо	75
Худро санҷед! Супоришҳои тестӣ (дарси ҷамъбасти ва натиҷагирӣ)	77

Боби 5. ҶАМЪ ВА ТАРҲИ АДАДҲОИ БИСЁРРАҚАМА

Ҷамъ ва тарҳи шифоҳӣ дар доираи 10000000	79
Ҷамъ дар доираи 100000000	82
Тарҳ дар доираи 100000000	85
Санҷиши ҷамъ ва тарҳ	89
Қонунҳои гурӯҳбандӣ ва ҷойивазкунӣ	92
Рақамҳои римӣ	96
Худро санҷед! Супоришҳои тестӣ (дарси ҷамъбасти ва натиҷагирӣ)	100

Боби 6. МУОДИЛАҲОИ ДУАМАЛА

Ифодаҳои ҳарфии дутағйирёбандадор	102
Ёфтани ҷамъшавандаи номаълум	111
Ёфтани тарҳшавандаи номаълум	114
Ёфтани тарҳкунандаи номаълум	117
Ёфтани ҳамзарби номаълум	120
Ёфтани тақсимшаванда ва тақсимкунандаи номаълум	124
Каср. Хондан ва навиштани каср	128
Худро санҷед! Супоришҳои тестӣ (дарси ҷамъбасти ва натиҷагирӣ)	134

Боби 7. ЗАРБ ВА ТАҚСИМИ АДАДҲОИ БИСЁРРАҚАМА

Зарби адад ба сумма	136
Тақсими адад ба ҳосили зарб	138
Зарб ва тақсим ба 10, 100, 1000	140
Зарби адади яклухт ба адади якрақам	143
Зарби ададҳои бисёррақам ба адади якрақам	147
Тақсими адади бисёррақам ба адади якрақам	153
Зарби адад ба ададҳои бо сифр тамомшаванда	159
Тақсими ададҳои бо сифр тамомшаванда	162
Тағйирёбии сумма ва фарқ	167

Тағйирёбии ҳосили зарб ва тақсим	170
Зарб ба ададҳои дурақама ва серақама	173
Тақсими ададҳои дурақама ва серақама	176
Худро санҷед! Супоришҳои тестӣ (дарси ҷамъбасти ва натиҷагирӣ)	180

Боби 8. МАВОДДИ ГЕОМЕТРӢ

Диаграммаи росткунҷашакл ва доиравӣ	182
Периметри росткунҷа ва квадрат	186
Периметри секунҷа	189
Масоҳат. Воҳидҳои масоҳат	193
Ҷадвали масоҳат	196
Масоҳати росткунҷа	199
Масоҳати квадрат	203
Масоҳати секунҷаи росткунҷа	207
Палетка ва истифодаи он	211
Худро санҷед! Супоришҳои тестӣ (дарси ҷамъбасти ва натиҷагирӣ)	215

Боби 9. МИЛЛИАРД. НУМЕРАТСИЯ

Хондан ва навиштани ададҳо дар доираи 1000000000	217
Нумератсияи ададҳо аз 1000000000 то 10000000000	219
Воҳидҳо, синфи миллионҳо ва разряди миллионҳо	222
Разряди миллиардҳо	224
Ҷадвали синфҳо ва разрядҳои миллиардҳо	226
Худро санҷед! Супоришҳои тестӣ (дарси ҷамъбасти ва натиҷагирӣ)	236
Дарсҳои мустақамкунӣ	238
Такрор	260
Маълумотнома	270
Бозиҳои математикӣ	271
Маълумоти мухтасар доир ба баъзе кашфиёти олимони математикаи Осиёи Марказӣ	272
Калиди тестҳо	273
Ҷавобҳо	274

Ҳамидова Аҳсанабону, Назаров Давлатшо,
Бобоева Шарифгул, Ҷонмирзоев Эраҷ

МАТЕМАТИКА

Китоби дарсӣ барои синфи 4-уми
муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ

Муҳаррир
Муҳаррири
техникӣ
Мусаҳҳах
Тарроҳ

Мунаввар Мунавваров
Начмиддин Зайниддинов
Меҳрӣ Саидова
Зафар Саъдуллоев

Ба чоп 13.03.2019 иҷозат дода шуд. Коғази офсет.
Чопи офсет. Андозаи 70x90 1/16. Ҷузъи чопӣ 17,5.
Адади нашр 100000 нусха. Супориши № 69/2018

Муассисаи нашриявии «Маориф»-и
Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон.
734024, ш. Душанбе, кӯчаи Аҳмади Дониш, 50.
Тел: 222-14-66, +992-918-84-27-58.
[E-mail: najmiddin64@mail.ru](mailto:najmiddin64@mail.ru)

Дар матбааи ҶДММ «Аниса-95»
чоп шудааст.
Суроға ш. Душанбе, хиёбони Ҷ. Расулов, 9